

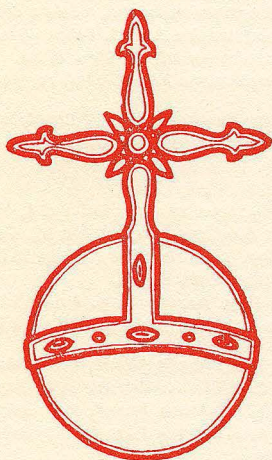
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

UPPLAND

BAND III. HÄFTE 4.
NÄRDINGHUNDRA HÄRAD

ÖSTRA DELEN

AV

MALTE ERICHS

OCH

INGEBORG WILCKE LINDQVIST

Av

SVERIGES KYRKOR

föreligga följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vädö skeppslag*, Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Fröluna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad*, södra delen. Pris 12 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdsinghundra härad*, västra delen. Pris 20 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdsinghundra härad*, östra delen. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. 17 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (42) Band II. *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (54) Band III. *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting*, norra delen. Pris 18 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting*, södra delen. Pris 20 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I.
Pris 10 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I.
Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen.
Med register till Bd II. Pris 38 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med reg. till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till
Bd IV. Pris 10 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromna kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppsholmskyrkan*. Pris 10 kr.

(Forts. å omslagets 3:e sida)

K Y R K O R
I
N Ä R D I N G H U N D R A H Ä R A D
Ö S T R A D E L E N

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM
utarbetat av
MALTE ERICHS OCH INGEBORG WILCKE-LINDQVIST

På uppdrag av
KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
utgivet av
SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag
STOCKHOLM 1953

UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN

Häradsgillet å omstående sida är hämtat ur
PER. MON. II, [nr] 156. 1600-talets slut.

Fig. 405. Bladåkers kyrka från NV. Foto 1914.
Die Kirche von Bladåker von NW. Bladåker church, exterior from N.W.

BLADÅKERS KYRKA

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, NÄRDINGHUNDRA HÄRAD,
UPPSALA ÄRKESTIFT, OLANDS OCH FRÖSÅKERS KONTRAKT,
ANNEX TILL EKEBY I OLANDS HD

Beskrivningen avslutad i sept. 1951

TRYCKTA KÄLLOR: RHEZELIUS¹ s. 20 (vapen avb.), 127 (kyrkan avb.). — RADLOFF 2 s. 159. — KLINGSPOR I: 1 s. 14. — H. CORNELL i SV. DAGBL. 13/9 1926. — UPPLANDS KYRKOR III nr 27, 1949.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: ATA: IHRFORS II: 2 s. 1689; inv. 1829; skrivelse från församlingen till ÖIÅ rör. borttagande av en stiglucka 1880; brev från komminister BUREUS rör. stigluckan 1881; brev från komminister STRÖMBERG ang. restaurering av kyrkan 1898; detaljer ur målningarna, blyertsteckn. av O. SÖRLING 1898 (1 bl.); »Kort beskrivning» och »Program för restaurering» av Bladåkers kyrka av ark. Ä. NOREEN 1925, jämte övr. handl. rör. restaurering 1926; fotos tagna före denna restaurering; förteckning över målningarna av J. ÖSTERLUND 1927; div. handl. rör. konservering av äldre inventarier. — BST: Ritning till orgelfasad av C. G. BLÖM CARLSSON 1842; »Ritning enligt det af Församlingen föreslagna utseende å Orgelns facade» 1842; förslagsritningar till restaurering i Oscar II:s

¹ Under jämförelse med handskriften (F. c. 6) i KB.

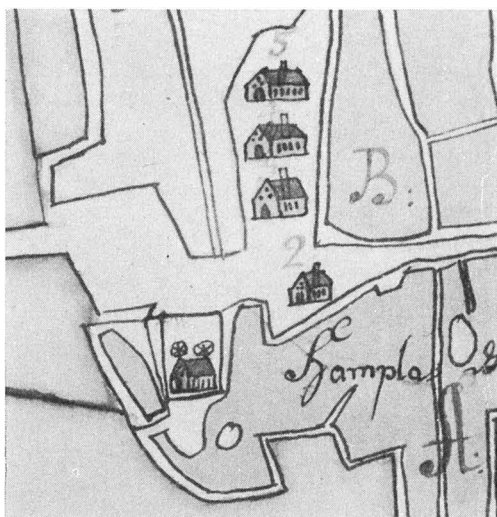

Fig. 406. Kyrkan med närmaste omgivningar.
Karta av J. Strandman 1687 (LSt).
Die Kirche mit ihrer nächsten Umgebung. 1687.

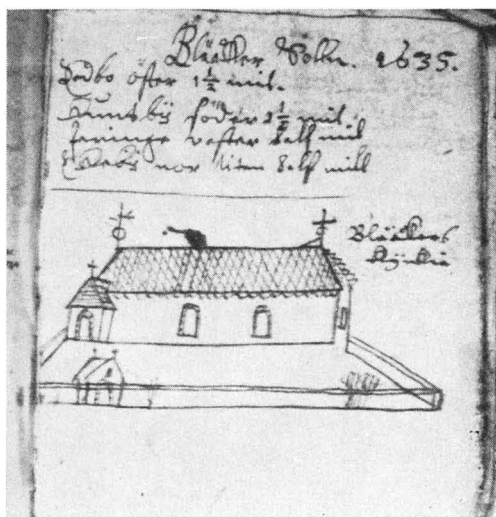

Fig. 407. Bladåkers kyrka 1635. Teckning av
RHEZELIUS (KB). S. 388.
Die Kirche. Zeichnung Pen drawing of church.
1635. 1635.

gotik av ark. C. A. EKHMOLM, Uppsala 1899 (5 bl.) jämte fotos från 1899; »Program för restaurering» och »Kort beskrivning» av ark. Å. NOREEN 1925 samt »Förslag till restaurering» av densamme 1926; restaureringsritningar av Å. NOREEN 1925 samt församlingens av densamme utarbetade ändringsförslag; karta över kyrkogården med föreslagen utvidgning 1938; ritning till bårhus av S. A. SÖDERHOLM 1945; m. m. — RA: Kgl. brev $\frac{2}{3}$ 1695, riksreg. (kollekt för en klockas omgjutande); ED handl. $\frac{23}{1}$ 1899. — LSt: A 13 s. 55 (karta från 1687 av J. STRANDMAN).

Av till DOMKAP. inkomna handl. förvaras de äldre i ULA under signum E V 25.

KYRKANS ARKIVALIER (i ULA): RÅK. från 1716, st. PROT. 1753—85 samt från 1795, vis. PROT. från 1702, INV. från 1702, anteckn. om gåvor till kyrkan (klocka m. m.) [1699]—1734 (L I: 1). — Yngre arkivalier förvaras vid kyrkan.

De i texten nämnda säterierna *Rungarn* och *Norrgrarn* ligga båda inom socknen. *Röklinge* (el. *Rycklinge*) och *Ora* ligga i Faringe sn.

Bladåkers kyrka ligger ett hundratal m V om landsvägen till Ekeby och Gimo. Socknen nämnes första gången 1314 (SD nr 1946). Urspr. var kyrkan helgad åt S. Egidius, på vars dag kyrkomässa hölls och vars bild funnits på ett målat glasfönster och på en »sochnbudzask.»¹

¹ RHEZELIUS, s. 20. Jfr nedan s. 407. 414. Egidius var enligt legenden en eremit, som sedermera grundade ett kloster i S Frankrike. En hind, som brukade ge honom mjölk i hans ensamhet, jagades en gång av västgotakungen och sökte skydd hos Egidius. Eremiten träffades av en pil och sårades svårt, varefter kungen lät omvända sig till kristendomen. S. Egidius, som i slutet av medeltiden var mycket populär och räknades till de 14 nödhjälparna, var bågskyttarnas och skogsfolkets skyddshelgon (BRAUN, Tracht u. Attribute d. Heiligen, Stuttg. 1943, s. 42; DOYÉ, Heilige u. Selige d. römisch-katholischen Kirche I, Lpz 1929, s. 18). Han kallas i Sverige även S. Ilian (S. DRAKENBERG i Västmanl. fornm. fören. årsskr. XXI, 1933, s. 64).

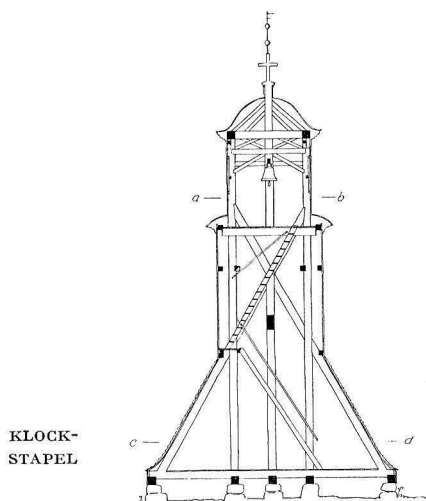
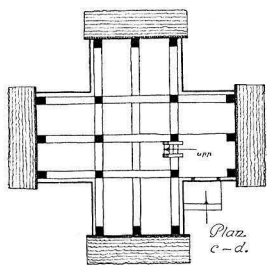
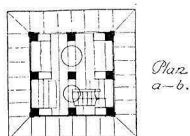

Fig. 408. Stiglucka, samtidig med kyrkan, omkr. 1500. Foto E. Erics 1934. S. 387.

Kirchhofspforte, gleichzeitig Lyehgate, contemporary mit der Kirche, um 1500. with church, circa 1500.

KYRKOgåRD OCH KLOCKSTAPEL

Kyrkogården vidgades åt S omkr. 1860, varvid S muren slopades. Den är terrasse- KYRKOgåRD
 rad mot den nya S muren, vilken liksom förlängningen av V och Ö murarna ligger MUR
 praktiskt taget i kallmur. I samma teknik är återstoden av muren påbyggd på utsidan
 (nuv. B upp till 150 cm), varemot rester av hårt, cementliknande bruk finnas på den
 sida, som vetter mot kyrkogården. Kring N delen av kyrkogården ligger bogårdsmuren
 tydlig på den medeltida murens plats, men är uppmurad på nytt i senare tid (se
 bl. a. ST. PROT. 1754 och VIS. PROT. 1759), vilket särskilt väl synes vid stigluckan. Muren har
 tidigare varit vitlimmad och haft spåntak. — I N en stiglucka (fig. 405, 408) av putsat STIGLUCKOR
 tegel (mått: 8,5×14×31), vars båda rösterna dekoreras av blindingar av samma slag
 som på kyrkans rösterna — den torde alltså vara samtidig med kyrkan, d. v. s. från

KLOCK-
STAPEL

PLAN

MATERIAL Fig. 409. Klockstapel, sektion
och planer. 1:300. S. 388.Glockenstapel, Bell-tower, sec-
tion and plans.
Grundrisse.

1400-ts slut eller omkr. 1500. Urspr. kryssvalv med halvstensribbor; plåttak sedan 1880, då föreg. spåntäckning borttogs. I sidomurarnas innerväggar stickbågiga, murade sittnicher. Portar från 1750-t. av svarttjätrat trä borttogos 1880; de funnos till 1920-t. i en gård nära kyrkan, men äro nu enligt uppgift upphuggna till ved. En stiglucka i S bogårdsmuren (se fig. 407) revs tillika med muren omkr. 1860. En anhållan till ÖIÅ 1880 att få borttaga den kvarstående N stigluckan, »denna fula byggnad, som gifver kyrkogården utseende mera af en fängelsegård än af en hvilans och rolighetens lägerstad för de bortgångnas själar», beviljades dessbättre ej.

Klockstapelns står invid landsvägen, där vägen till kyrkan tar av. Konstruktionen framgår av fig. 409. Den är helt inklädd med bräder; å de sluttande väggarna rundskuren spån. Plåttak sedan 1880, vilket årtal flöjeln bär. Stapeln uppfördes 1748 av »Byggmästaren ifrå Hargs Bruk» (RÅK.). 1754 »Utlofwade Wälborne H^f Kammarherren Wattrangh¹ efter ödmiuk påminnelse, det bemelte Härre will fullborda sin H^f Faderns Nädiga lofwen at måla Klockstapeln, hwilcket nu innan Missommars tiden skie skulle» (ST. PROT.). Även tidigare fanns en stapel, nämnd 1699.

KYRKBYGGNADEN

Salkyrka (fig. 410, 411) från 1400-ts slut eller omkr. 1500 med sakristia i N och vapenhus i S. Sakristians murar äro inbyggda i långhusmuren, som över sakristians valv uppbäres av en avlastningsbåge (B ca 70). Sakristian utgör således anläggningens äldsta del. Vapenhuset däremot är byggt intill långhuset. Kyrkomurarna äro uppförda som skalmurar av gråsten i kalkbruk, innan och utan putsade. Den utskjutande undergrunden av stora stenblock bildar en ojämn, 15—30 cm bred hylla. Röstena äro till sin övre del av tegel i tämligen oregelbundet munkförband (tegelmått: 8,5—10 × 14—14,5 × 28,5—31) och försedda med vitputsade blinderingar: i Ö ett kors, i V höga strömskiftsfält, liggande trappstegsfriser och horisontalband (fig. 413). Tegel förekommer även i vapenhusets röste, samt i valv och omfattningar. Den utvändiga

¹ CARL GUSTAF WATTRANG, se släkttavlan s. 381.

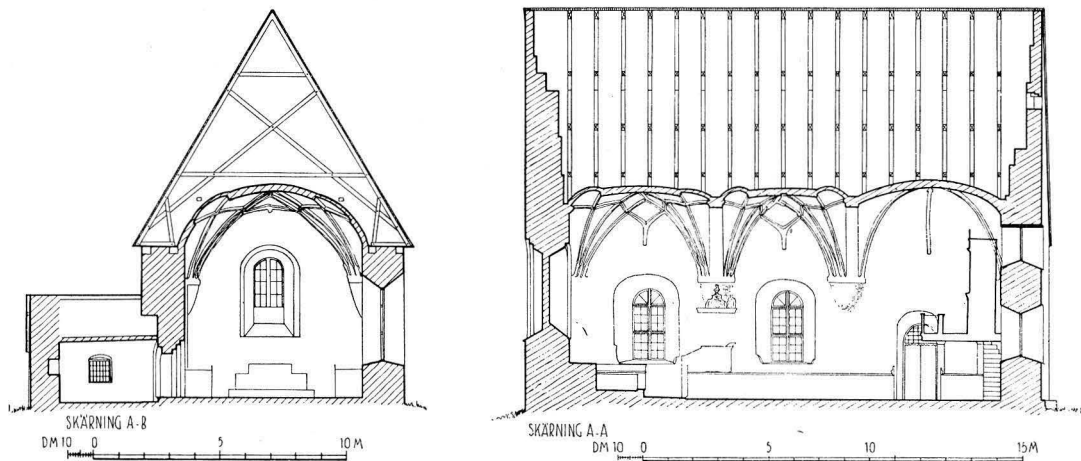

Fig. 410. Tvärsektion mot Ö och längdsektion mot S. 1:300.

Querschnitt gegen O und Längsschnitt gegen S. Transverse section towards E. and longitudinal section towards S.

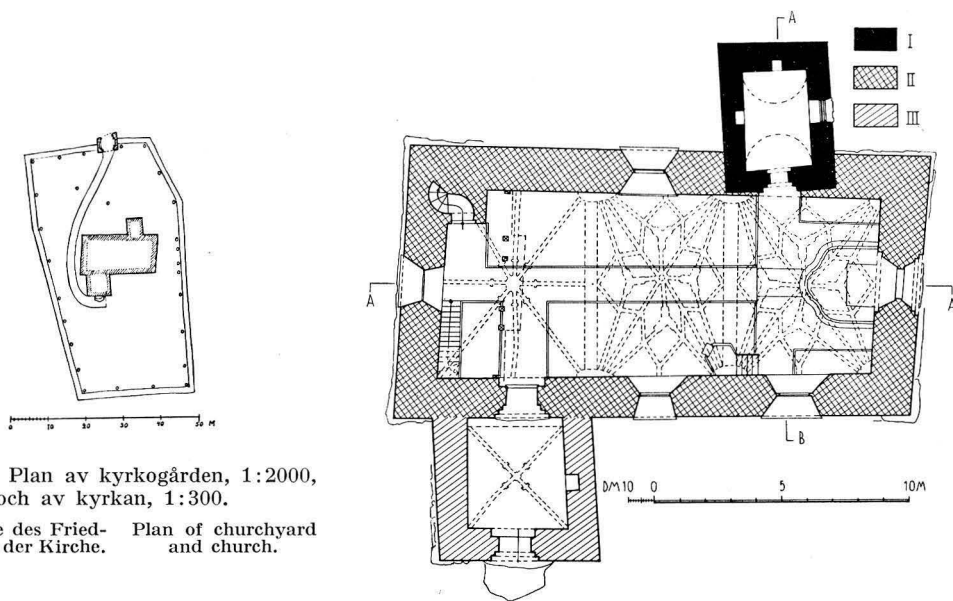

Fig. 411. Plan av kyrkogården, 1:2000, och av kyrkan, 1:300.

Grundrisse des Friedhofes und der Kirche. Plan of churchyard and church.

Fig. 412. Kyrkan från S. Foto 1914.
Die Kirche von S. Exterior from S.

spritputsen, som sannolikt är från 1821 (RÄK.)¹, är på sina ställen bortfallen, blottande murarnas stora, släta och vackra, ofta rödaktiga granitblock, ordnade i jämna skiftgångar med skolade fogar. Ytterväggens urspr. utseende kan iakttagas från vapenhusvinden. Den var oputsad; fogarna voro utplattade och försedda med en grund skåra. De i kontrast mot yttermuren ganska ojämna innerväggarna äro putsade och målade (se s. 399 ff.).

FÖNSTER

Av kyrkans fönster ligga de båda S på urspr. plats, men äro 1769 »större uphuggna och med stora nya fenster och bågar försedda» (VIS. PROT. 1770). Det östligaste av dem vittnar ännu om fönstrens urspr. utseende (fig. 414). Det har, som synes, dels förlängts, dels breddats åt V. I Ö smygen är målning från 1623 bevarad. Ö gavelns fönster med solbänk av gråsten har sannolikt kvar sin urspr. omfattning, men är delvis igensatt (fig. 415); före 1926 var hela fönstret igensatt. Målningen visar, att igenmurningen av fönstrets nedre parti måste ha skett före eller kanske antagligare i samband med kyrkans målning 1623. Igensättningen av hela fönstret skedde troligen, då den år 1698 skänkta altartavlan uppsattes. Av fönstren i V (fig. 413) är det nedre säkerligen vidgat. Det övre, rektangulära, som upptill är avtäcktt med plankor, upptogs kort före 1759, vilket år PROT. från »probsteting» säger: »en fönsterluft på västra gafwelen öpnad.»

¹ Putsen kring det 1833 upptagna N fönstret går nämligen utanpå spritputsen.

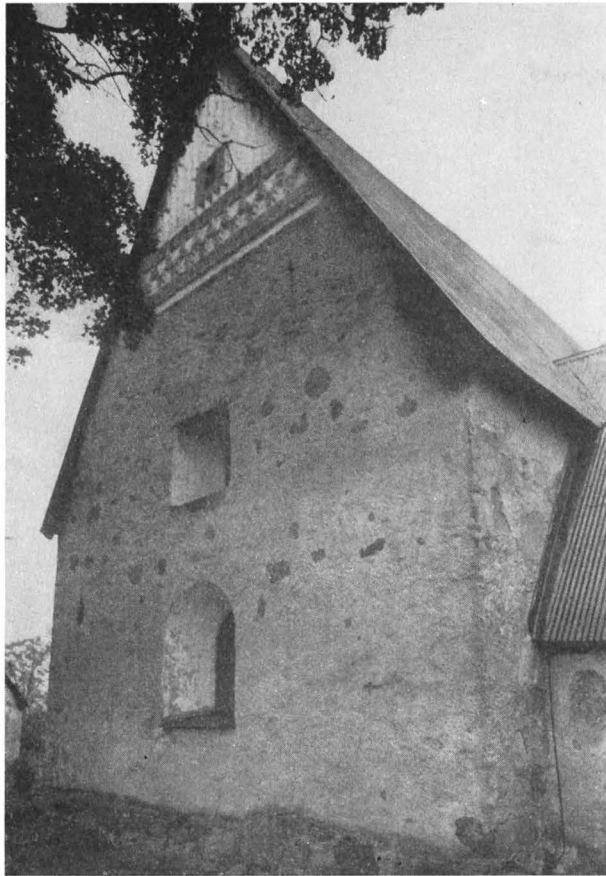

Fig. 413. Kyrkans V gavel. Foto 1947.
Westgiebel der Kirche. The W. wall.

N sidan var fönsterlös intill 1833. Det då upptagna fönstret, täcktes 1926 med en altartavla (s. 408).

Långhusets portal är utåt rundbågig med de omgivande sprången något spetsade. Omfattningens övre del skjuter upp bakom vapenhusvalvets sköldbåge. Från vapenhusvinden synas två bågskeft av liggande helstenar med väl utfyllda och utbredda fogar, tilltryckta med fogslev. Inåt långhuset har öppningen en stickbågig omfattning med en slutsten, avsedd att hindra den stora, nu försvunna portens avlyftande från de tre gångjärnshakarna, vilka ännu jämte låskrampan kvarsitta i muren. Nuv. dubbeldörrar härröra från 1926.

INGÅNG

Golvet i kor och gångar av vita marmorplattor omlades och kompletterades 1926. Tidigare var det lagt i oregelmässigt schackmönster av svarta och vita plattor (sedan

GOLV

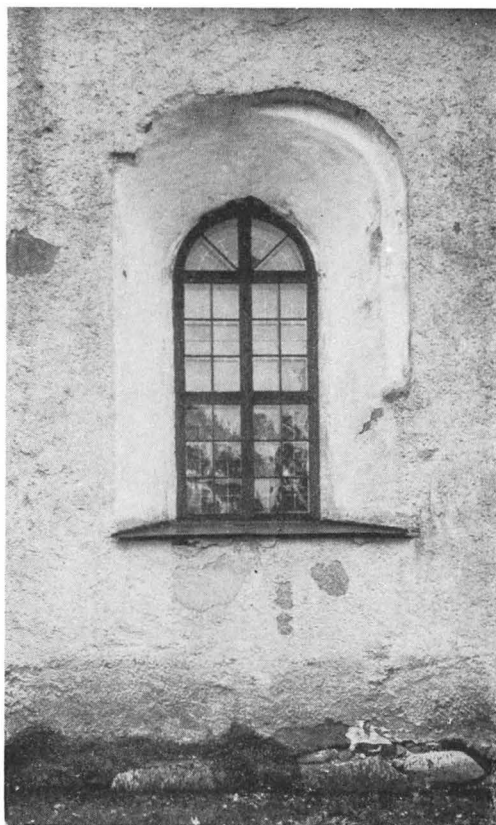

Fig. 414. Fönster i S muren med spår av urspr. fönster. Foto 1947. S. 390.

Fenster in der Süd-mauer, daneben Spuren eines urspr. Fensters. Window in S. wall, set into blocked-up earlier window.

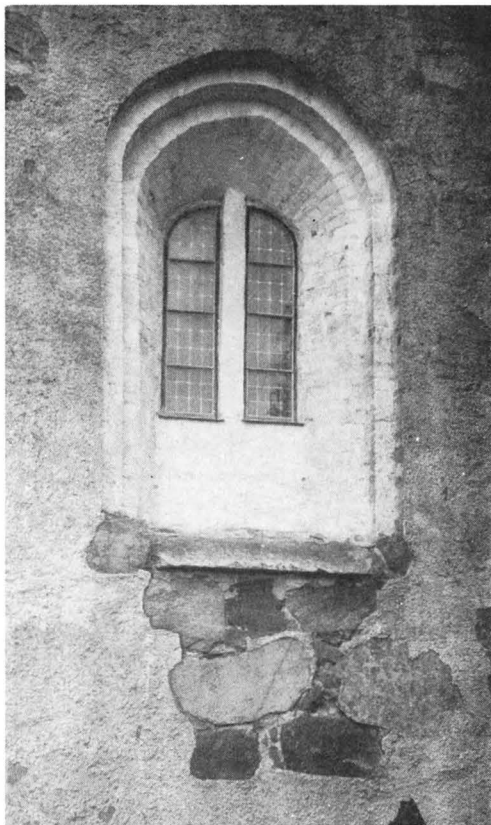

Fig. 415. Fönster på Ö gaveln. Foto 1947. S. 390. Fenster im Ostgiebel. Window in E. wall.

1833); dessförinnan fanns tegelgolv. I bänkkvarteren är dels tegel-, dels trägolv. Sakristian har trägolv (nylagt 1926; före 1839 tegelgolv), vapenhuset tegelgolv från 1926.

VALV

Långhuset täckes av tre tegelvalv (tegelmått: 7—9×?×30—31), vilka utan sköldbågar vila direkt på kyrkmurarna och utan tvivel äro samtida med dem (märk inre remstyckets läge!). Gördelbågar och ribbor utgå från konsolartade ansvällningar i murarna. Gördelbågarna äro något spetsade, kapporna, en halvsten tjocka och slagna på stick, äro obetydligt bomberade. Ö och mellersta valven äro rikt utbildade stjärnvalv med fasade halvstensribbor; det V valvet, som är ca 30 cm högre än de båda andra, är ett åttadelat valv med fyrkantiga halvstensribbor — ett tegel tvärlagt på varje ribba 80 cm från hjässan. I kyrkans NV hörn för en inbyggd tegeltrappa upp till vinden, med ljusglugg i V kyrkomuren, övertäckt med en rak gråstensliggare. Gluggen styrker

Fig. 416. Parti av dörren i vapenhusingången. Beslagen äro dels från medeltidens slut, dels sannolikt från 1200-t. De smala, snedrefflade kantbeslagen på nyckelskylten utlöpa i små starkt stiliserade djurhuvud. Foto 1947. S. 398.

Teil der Portaltür zur Vorhalle. Die Beschläge sind teils vom Ende des Mittelalters, teils vermutlich aus dem 13. Jahrh.

Part of porch door. The fittings are partly 13th cent., and partly late medieval.

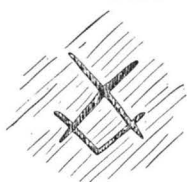

Fig. 417. Snickarmärke på vapenhusdörren. 1:4. Teckn. av B. Gejvall 1948. S. 398.

Zimmermannszeichen an der Vorhallentüre. Carpenter's mark on porch door.

antagandet att valvsystemet, dit trappan hör, är urspr. Den urspr. ingången till trappan nedifrån kyrkan är välvd. På 1770-t. upptogs en rak dörröppning in till läktaren för att trappan även skulle kunna användas som uppgång till dennas kvinnosida. Efter läktarens sänkning 1842 mynnar denna öppning ovanför bänkryggarna.

Långhusets takstolar, som vila på inmurade, urspr. hammarband, kunna härröra TAKSTOLAR från kyrkans byggnadstid. Över det V valvet, som är det högsta, ha ett par av de nedre

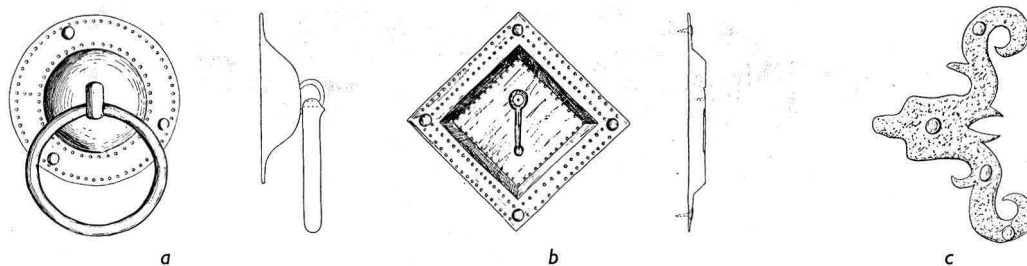

Fig. 418. a—b: Järnbeslag på sakristidörren. 1:8. — c: på dörren till ett inbyggt skåp i sakristian. Skala 1:4. Uppm. B. Gejvall 1948. S. 394.

a—b: Beschlag der Sakristeidür; c: Beschlag der Tür eines eingebauten Schrankes in der Sakristei. a—b: fittings on vestry door; c: fitting on wall cupboard in vestry.

hanbjälkarnas kapats. Troligen blev valvet högre än beräknat, så att hanbjälkarna i de färdighuggna takstolarna kommo för lågt. De ha ersatts med plank, fästade med träpluggar. Det yttre hammarbandet sticker utanför gavelmurarna och uppbar en utvändig takstol, som döljes av vindskidorna. Det inre hammarbandet ligger omkr. 25 cm från inre murlivet och skjuter på några ställen in under valvkapporna,¹ samt går ca 50 cm in i gavelmurarna. Längs med valvens sidor från gavel till gavel löpa träankaren (från 1750-t.?, vis. PROT. 1759).

YTTERTAK Yttertaken äro sedan 1880 täckta med korrugerad plåt (1947 svartmålad) på gamla takpanelsbräder. Dessförinnan tjärad spån.

SAKRISTIA Sakristian, som enligt vad ovan (s. 388) sagts är kyrkans äldsta del, är ovanligt liten och smal. Dess murar äro blott hälften så tjocka som kyrkans och äro inbyggda i långhusets N mur (säkert iakttaget i varje fall på V sidan). Hammarbanden skjuta ut vid röstets hörn och på dem vilar utmed murlivet en dekorativt utbildad takstol. Gavelröstet, som är helt av gråsten, är i det närmaste rätvinkligt. Tunnvalv (av tegel?²). I Ö ett senare utvidgat, järngallrat fönster med solbänk av gråsten. Övre delen av det urspr. fönstrets valvbåge finns kvar (synlig utifrån) och skär upp i hammarbandet, som därför urfasats. Den trånga ingången omfattas på yttre sidan av tre tryckta, något spetsade bågar, inåt sakristian av en stickbåge. Tröskel av två gråstensblock. Dörr av smidda plåtlameller på järnram. Vid nyckelhål och handtagsring dekorativt utbildade bucklor (fig. 418 a—b) av en typ, som var vanlig vid kyrkans byggnadstid (omkr. 1500).³ I N muren, 111 cm från golvet, en rektangulär nisch (H 62, B 40, Dj 43), i V på 85 cm höjd en dito (H 31, B 50, Dj 34). I den förra är inbyggt ett litet träskåp utan rygg med beslag av under yngre Vasatid vanlig typ (fig. 418 c). Att döma av dessa och

¹ Enl. undersökning 1914—26. Vid försök till kontroll 1947 föreföll remstycket på alla undersökta ställen ligga fritt från valvet. Här som i häradets övriga kyrkor försvåras nu alla undersökningar på kyrkvinden genom att valven äro täckta med torvströ.

² Sakristians vind är numera ej tillgänglig.

³ Medd. av fil. dr B. HELLNER.

Fig. 419. Interiör mot Ö. Foto 1947.
Inneres gegen O. Interior towards E.

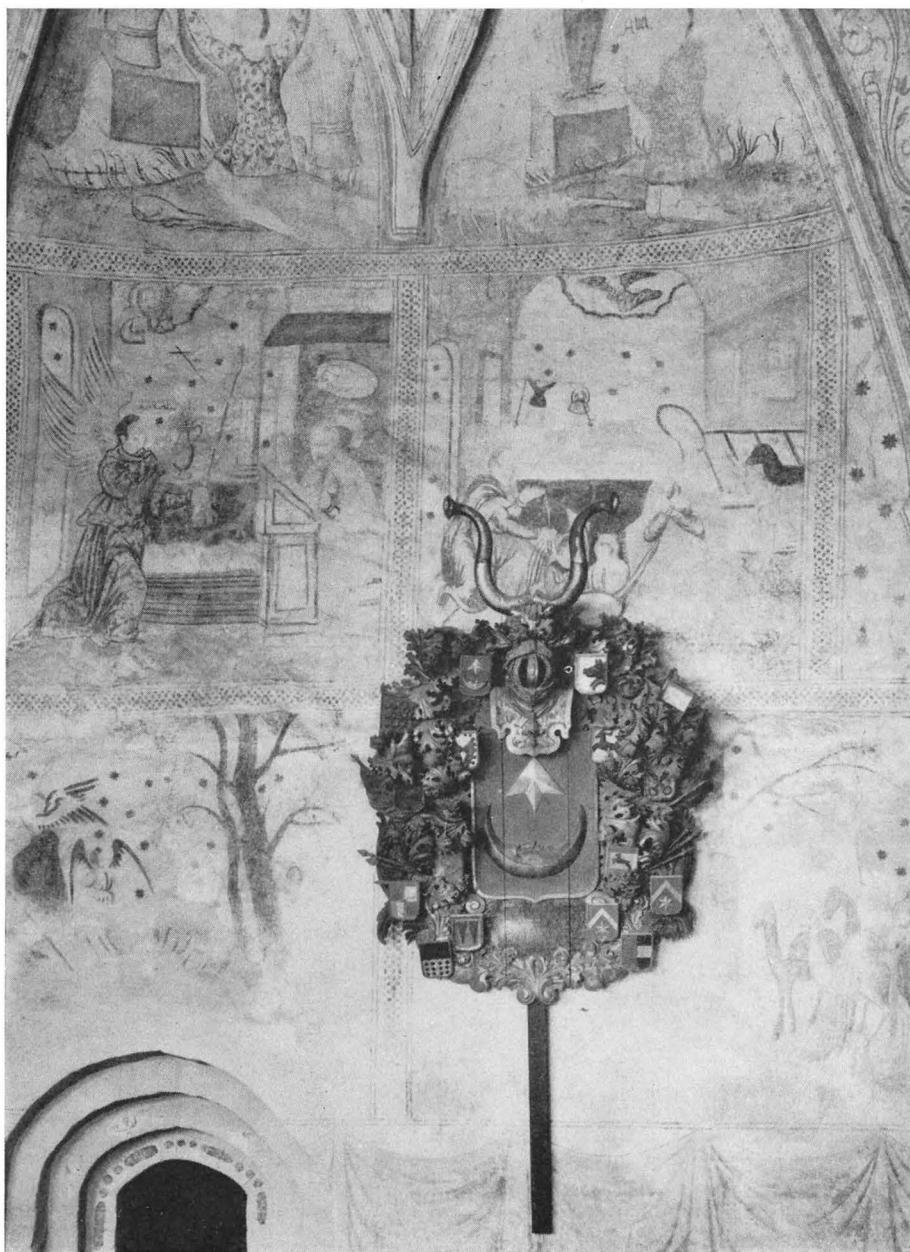

Fig. 420. Körtrevens N vägg. Foto 1952.
Nördliche Chorwand. N. wall of chancel.

Fig. 421. Interiör mot V. Foto 1947.
Inneses gegen W. Interior towards W.

dörrens speglar inbyggdes skåpet i nischen — där det precis passar — under förra delen av 1600-t. Senare (1839—1926) stod det under predikstolen. Vid N väggen framför nischen fanns före 1926 en murad och putsad, 30 cm hög plint — en rest av en 1839 uppmurad spis eller kakelugn. Spisen revs på 1850-t. — Sakristian är svår att datera, men kan vara från 1200-t. Den kyrka, som den urspr. tillhörde, var säkerligen en träkyrka.¹

Det framför kyrkan tillbyggda vapenhusets röste (fig. 412) är försett med blinderingar av samma art som på långhusets V röste. Valvet — ett kryssvalv med ribbor som långhusets V valv — är urspr. och vilar på sköldbåge blott mot långhusets mur. Denna sköldbåge skär, som ovan nämnts, kyrkans portal. Ingången till vapenhuset är rundbågig, utåt tvåsprångig. I bågen svaga spår av medeltida målning (se s. 398). Porten av tre st. 8 cm tjocka, halvspåntade, tjärade furuplankor, är den urspr. Den är i senare tid avtagen nedtill (vid något tillfälle, då vapenhusgolvet omlagts och höjts), men passar f. ö. helt in i portalen. Den har varit rödfärgad; färgen är ännu tydligt skönjbar på de

VAPENHUS

¹ Jfr A. TUULSE, Träkyrkor med stensakristia, Fornvännen 1951, s. 159.

partier, som skyddas av muren, då porten är stängd. Stocklås. På utsidan av porten ett inristat, nu mycket otydligt snickarmärke (fig. 417). Av järnbeslagen äro de tre gångjärnsbeslagen utförda samtidigt med porten, men nyckelskylt och portring (fig. 416) äro äldre, sannolikt från 1200-t. De torde vara flyttade från porten till den kyrka, som funnits i Bladåker före den nuv. Särskilt nyckelskylten är ett mycket elegantare smide än gångjärnsbeslagen. Portringens beslag är mindre känsligt utformat — troligen hop-satt av äldre och yngre delar, varav den smala, pålagda listen säkert är samtidig med nyckelskylten, d. v. s. från höggotisk tid, medan den enkelt rektangulära plåten (märk, utan insvängda sidor!) och de relativt klumpiga liljeornament, som omge densamma, äro senare.¹ Portringsbeslaget är tydligen omgjort av en gammal nyckelskylt — nyckelhålet är lätt att iakttaga. Märk, att samtliga liljeornament äro fastnitade under mittplåtarna, icke utsmidda från dem. Jfr fig. 523. — Mitt på vapenhusets Ö vägg finnes på 92 cm H över golvet en rundbågig nisch (H 124, B 61, Dj 51 cm), invid vilken sannolikt funnits ett altare.

DATERING Bladåkers sn deltog 1314 i den s. k. sexårsgården (SD nr 1946) och visiterades 1316 av ärkebiskop Olof Björnsson (SD nr 2218). Sockenkyrka var då den träkyrka, till vilken sakristian urspr. hörde. De ovan omtalade beslagen på vapenhusdörren torde härröra från denna kyrka. Sedan träkyrkan rivits, uppfördes det nuvarande långhuset med sina tegelvalv. Vapenhuset tillbyggdes förmodligen redan medan kyrkan stod under uppförande (jfr rösten och valv i kyrkans västparti och i vapenhuset). Fönsterformen och de urspr. valven datera kyrkan till medeltidens slut. Särskilt valven, såväl de båda Ö med sina treflikar i ribbornas skärningspunkter som det V och vapenhusets med sina tvärlagda tegel, höra till de senare bland 1400-ts valvformer, ja, skulle kunna dateras ett stycke in på 1500-t. Bygget har säkerligen utförts under Jakob Ulvssons archiepiscopat (1469—1514).

RESTAURERING Kyrkan undergick 1926 en pietetsfull restaurering under ledning av ark. Årland Noreen. Därvid framtogos och konserverades kalkmålningarna, inredningen färgbehandlades och flera äldre föremål konserverades. Vidare omlades golven, bänkarna breddades, läktaren ombyggdes, predikstolen flyttades m. m.

UPP-VÄRMNING Sedan 1942 har kyrkan elektrisk belysning och uppvärms sedan 1926 genom lågtrycksånga; pannrummet ligger utanför kyrkogårdsmuren.

MEDELTIDA(?) KALKMÅLNINGAR

På vapenhusets Ö vägg strax t.v. om nischen finnas rester av målningar, som troligen äro äldre än långhusets (antagligen samtida med byggningen), nämligen fragment av en Kristusbild (endast korsglorian och spår av figuren återstå) inom en ram av små schablonerade kors. Bakgrunden strödd med schablonerade stjärnor av en annan typ än i långhuset. I själva dörröppningen till vapenhuset rester av en enkel rödbrun ranka och två ringkors.

¹ Enligt meddelande av fil. dr B. HELLNER.

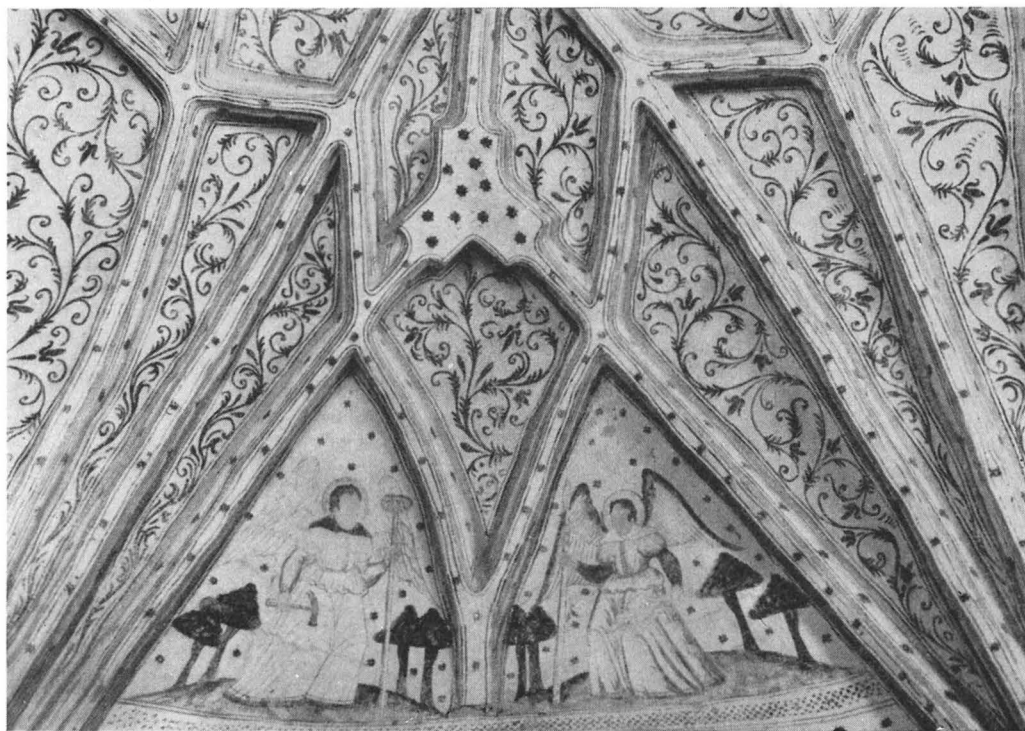

Fig. 422. N delen av mittravéns valv = II, 32, 33, 12—14, 19—21, 25. Foto John Österlund. S. 404. Nordteil der zweiten Gewölbe-Travé. N. part of section II of nave vaulting.

KALKMÅLNINGAR FRÅN 1623

Vid restaureringen 1926 framtogos och konserverades kyrkans målningar av John Österlund. Dessa, som varit överputsade åtminstone sedan 1769 (VIS. PROT. 1770), hade vid avtäckningen akvarellens friskhet, men färgen häftade mycket löst vid putsen, så att den vid minsta oförsiktiga beröring föll bort. Detta beror möjligen dels på att murarna äro mycket tunt putsade, så att kondensationsfuktigheten menligt inverkar på det på putsytan anbragta målnings-skiktet, dels tyder det på att lång tid förflutit mellan putsning och målning. Att så är fallet vet man även genom en delvis ännu läslig inskrift på kormuren, vars huvudsakliga innehåll återges av RHEZELIUS sålunda: »Pådher Johansson Månsköld och Fru Anna Körning¹ hafua låtit måla *Kyrkian* huilkas namn stå på öst.gafflen och wapner målede 1623» (jfr nedan s. 405—406).

DATERING

Vid målningarnas utförande har man tydligen velat undvika figurframställningar i stjärnvalvens för sådana illa lämpade fält och i stället dekorerat dessa med slingornament. Det

¹ PER JOHANSSON MÅNESKÖLD till Rungarn, härads hövding i Bälinge (Uppl.) 1614—26, ryttmästare för Upplandsfanan 1621, † 1627. G. m. ANNA KÖRNING, † 1692.

Fig. 423. Kortravéns N vägg, 10—11 samt valv I, 32, 33. Foto John Österlund. S. 407, 404.
Oberer Teil der Nordwand des Chores. Upper part of N. wall of chancel.

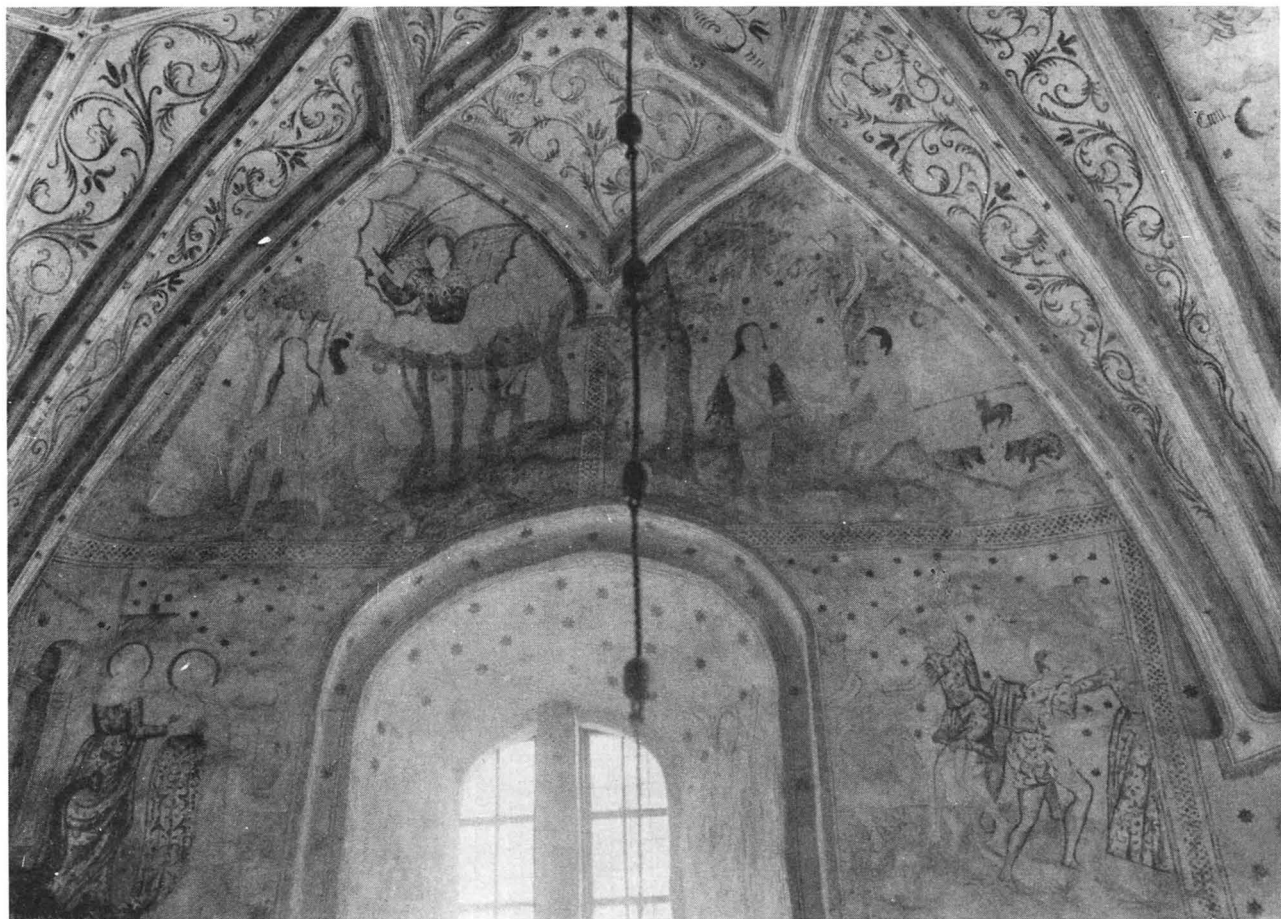

Fig. 424. Körtavéns Ö vägg, 1 2, 3, 5 samt valv I, 26, 27. Foto John Österlund. S. 404, 405.
Obere Teile der Ostwand des Chores. Upper part of E. wall of chancel.

tredje valvet, som är ett åttadelat valv med rymliga, för figurmålning lämpliga fält, har likväl — i anslutning till de andra valvens dekoration — endast i fältens nedre delar bemålats med figurer, medan de övre delarna sparsamt beströts med schablonerade stjärnor.

STIL

Målningarna röja i program och disposition starka intryck av 1400-ts kyrkmålningar, men äro omvandlade i en senare tids anda¹. Det sistnämnda gäller framför allt figurscenerna. Ornamentiken däremot är starkt konservativ, direkt anknyttande till 1400-ts stil. Jfr t. ex. fig. 267 och 422.² Påfallande är frånvaron av de för renässans och barock så typiska arkitekturmotiven i dekorationen.³ Barock- eller i vissa fall renässanskaraktären i figurstil och dräkter är i stället desto tydligare. Korets figurer visa en anmärkningsvärd livfullhet och rörlighet i jämförelse med de andra travéernas klumpiga änglabilder. Sannolikt ha olika händer här varit verksamma. Kormålningarna visa bestämda reminiscenser från äldre italienskt måleri, ett inflytande, som förmodligen förmedlats genom hantverkarna vid de kungliga slotten. — Hur nära motivkretsen ansluter sig till 1400-ts svenska kyrkmålningar framgår av en blick på nedan följande förteckning över målningarna. Den okände mästaren — utan tvivel en svensk, kanske en upplänning — har tydligen studerat bl. a. Almunge kyrkas dekoration, därifrån han hämtat det ovanliga motivet grandet och bjälken.

MOTIV

FÄRGER

Färger: olika nyanser av brunrött (caput mortuum), gult, blått (mycket bleknat), grönt (som i stället mörknat), grått, svart (stundom mörknad mönja) samt vitt. Ribborna i båda stjärnvalven äro prydda med skära band och svarta linjer; det åttadelade valvets ribbor äro enklare dekorerade i rödbrunt och svart. Draperiet, som avgränsar målningarna nedåt, är till större delen nymålat.

RESTAURERING

Målningarnas restaurering har skett med stor varsamhet. Mycket litet har nymålats; endast obetydliga ifyllningar av trasiga partier och komplettering av avdelningsbårder har utförts. Ansiktslinjerna, som vid målningarnas utförande 1623 itecknats, sedan färgen i övrigt torkat, ha suttit så löst, att de oftast följt med vid borttagning av vitlimningen. Därför saknas i de flesta fall själva anletsdragen.

Inskrifterna äro dels utförda med versaler, dels med ett slags frakturstil eller förenklade minuskler.

¹ Ett mellanled representera Skäfthammars kyrkas målningar, som av R. STENBERG (UPPL. KYRKOR III nr 36, 1950) dateras till 1560-t. De visa emellertid så pass stor likhet med målningarna i Bladåker särskilt beträffande ornamentiken, de med schablonerade stjärnor strödda bakgrunderna (som äro mycket karakteristiska för båda kyrkorna) och i vissa fall figurstilen (änglarna i valv II och III), att man skulle vilja gissa på ett närmare förhållande och ej så lång tidsskillnad dem emellan. Tillsamma riktning höra enligt upplysning av fil. lic. RUNE NORBERG målningarna i Harakers kyrka (Västmanl.).

² Vissa mönster på ribborna, bestående av streck och punkter (se SÖRLINGS teckn. från 1898 i ATA), visa stor likhet med ribbmönster i Edsbro, som enligt iakttagelser vid en restaurering 1951 torde tillhöra ett äldre målningsskikt (se s. 452).

³ Jfr t. ex. de ungefär samtida målningarna i Karlskoga kyrka (Värml.), där den arkitektoniska omramningen i stället spelar en mycket betydande roll (BIRGIT EKELUND, Karlskoga kyrkas 1600-talsmålningar, i Värmland förr och nu, XXIII, 1925).

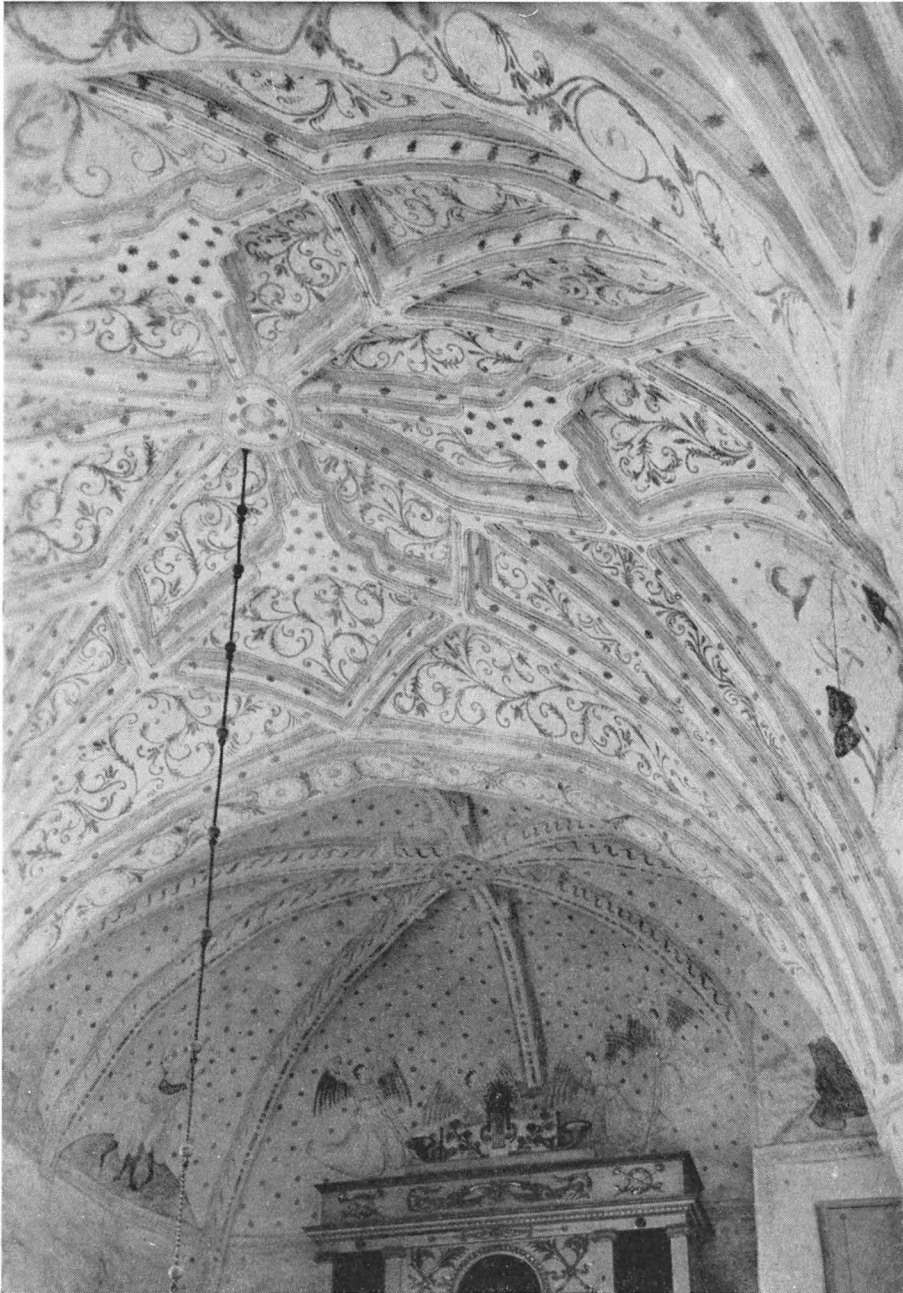

Fig. 425. Mittravéns och V travéns valv = II och III. Foto 1926. S. 404, 405.
Gewölbe der Kirche gegen W. Nave vaulting towards W.

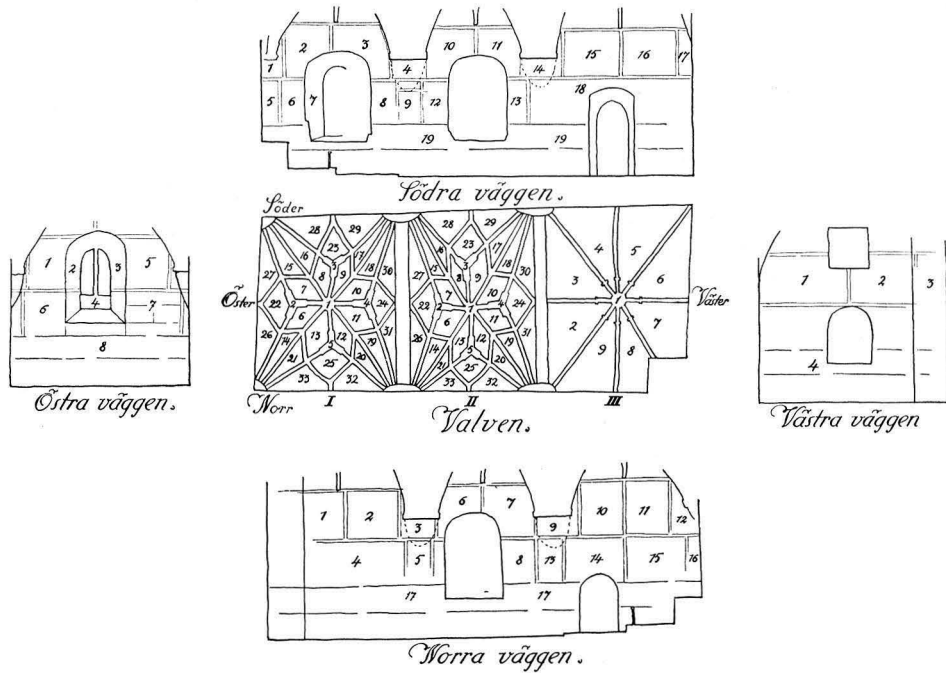

Fig. 426. Schema över valv- och väggmålningarna från 1623, restaurerade 1926. M. Erichs delin. 1914. Obs. planens orientering med S uppåt. S. 404 ff.
 Schema der Gewölbe- und Wandmalereien aus d. J. 1623 (1926 restauriert). Schema showing distribution of painted vaultings and murals. The paintings from 1623, restored 1926.

FÖRTECKNING ÖVER MÅLNINGARNA

Bokstäver som uteslutits eller ersatts med förkortningstecken betecknas med kursivstil; utplånade bokstäver och ord stå inom klammer [ ].

Siffrorna hänvisa till schemat fig. 426.

VALV I (Fig. 423, 424, 428, 429, 430.)

1. 8-talig dubbelrosett. — 2—5. Schablonerade stjärnor. 6—22, 24, 30—31. Rankornament. — 23, 25. Änglar med pinoredskapen (spikar, färla). — 26. Utdrivandet ur paradiset. — 27. Syndafallet. Inskr.: Genesis III. — 28. Gud talar till Kain. Inskr.: Cain/Genesis IIII. — 29. Kain dräper Abel. Inskr.: Cain Abel/Genesis IIII. — 32. Kains offer. Inskr.: Genesis IIII/Cain. — 33. Abels offer. Inskr.: Genesis IIII/Abel.

VALV II (Fig. 422, 425, 427.)

1—5. Schablonerade stjärnor. — 6—27, 30—31. Rankornament. — 28, 29, 32, 33. Änglar med passionsredskap (törnekrona och stege, kolonn och kanna, hammare och svamp, spjut och ris).

Fig. 427. Ängel i mittravéns valv II, 33, fotograferad före rest. Foto John Österlund. S. 404. Engel im Gewölbe des Mittelschiffs (vor der Restaurierung).

Fig. 428. Ängel i korvalvet I, 23. Foto John Österlund. S. 404. Engel im Südteil des Chorgewölbes. Angel. S. section of chancel vaulting.

Valv III. (Fig. 425.)

1. Schablonerade stjärnor. — 2. Man med bjälke i ögat. Inskr.: Lucae VI. — 3. Man med grand i ögat. Inskr.: Lucae VI. — 4. Jesus frestas av djävulen. Inskr.: Matthaei IIII. — 5. Joab dödar Amasa. Inskr.: II Regum¹ XX. — 6—7. Änglar med musikinstrument. — 8. Kristus som örtagårdsmästaren. Inskr.: Johannes XX. — 9. Kristi himmelsfärd. Inskr.: Matthaei XXVI.²

Ö väggen. (Fig. 424, 431.)

1. Marias och Elisabets möte. — 2. Figurfragment. — 3. Figurfragment (aposteln Andreas).³ — 4. Dubbelrosett och schablonerade stjärnor. — 5. Det betlehemitiska barnamordet. — 6. Abrahams offer. — 7. Inskrifter. Överst i ett liggande rektangulärt

¹ = Konungaboken; i 1618 års bibel inräknas Samuelsböckerna i Konungaböckerna. Bilden är tydligt inspirerad av motivet »Joel dödar Abner», som är så vanligt i 1400-ts uppländska kyrkmålningar, men 2. Samuelsbokens kap. 20 handlar om Amasas död.

² Borde vara Marci XVI.

³ Möjligen en rest av medeltida målning.

VALV III

Ö VÄGGEN

Fig. 429. Kain dräper Abel. Målning i korvalvet I, 29. Foto John Österlund. S. 404.

Die Ermordung Abels. Malerei im Chorgewölbe.

The Murder of Abel (chancel vaulting).

Fig. 430. Kain flyr för Herrens vrede. Målning i korvalvet I, 28. Foto John Österlund. S. 404.

Kains Flucht vor dem Zorn des Herren. Malerei im Chorgewölbe.

Cain Flees from the Anger of the Lord (chancel vaulting).

fält: SOLI [Måneskölds vapen¹] DEO [Körnings vapen, krönt av ett T-format kors och sex baner²] GLORIA / 1623. — Inskr. i det nedre vänstra fältet är utplånad så när som på en eller annan bokstav. — Inskr. i det nedre högra är något bättre behållen: FRV ANNA KÖRNI[NG] / [GVD]HFRVCTIG ... / ... KYSK OCH T[ROGEN?] / [HVIL]KA AF SIN KÄRLECK / OCH ... TT THE BÄRA / ... D ... / ... H ... HÖGT / ... PR ... DH ... EN / ... NING ... N THE[TT]A [G]VDZ HVS [G]VDH ÄR THEM / ... T ... S DEN 1 / ... MME ... K. — Under detta fält finnes en rad fragmentarisk text: ... SA ... N SON, vilken kanske upplyst om målarens namn.³ — 8. Fragment av draperi, kompletterat.

S VÄGGEN S väggen.

1, 4, 5, 9, 14. Dubbla rosetter och schablonerade stjärnor. — 2. De vise människors tillbedjan. Inskr.: Matthaei II. — 3. Flykten till Egypten. Inskr.: Matthaei II. — 6—8.

¹ Iakttaget 1926, numera fullständigt utplånad.

² Själva vapenbilden numera utplånad; korset och baneren synliga.

³ Texten återgiven enligt uppteckning vid inskriftens blottande 1926. Ännu kan det mesta härav läsas, men icke allt. Av den understa raden synes nu endast SA.

Målningsfragment. — 10. Nattvarden. Inskr.: Matthaei(?)... — 11. Fotatvagningen. Inskr.: Johannes XIII. — 12. Huvud med gloria. Fragment. — 13. Målningsfragment. — 15. Kopparormen. Fragment. — 16. Simson sittande över lejonet. Fragment. Inskr.: Ivdicum = [Domareboken] XIII. Samson. — 17—18. Obetydliga målningsfragment. — 19. Nymålat draperi.

V väggen.

1—3. Målningsfragment, nu dolda av orgeln. — 4. Nymålat draperi.

N väggen. (Fig. 420, 423.)

1. Jesus på korset. Fragment. — 2. Korsbärandet. Fragment. — 3, 5, 9, 13, 16. Dubbla rosetter. — 4. Målningsfragment. — 6. Jesus i Getsemane. Fragment. — 7. Judaskysen. — 8. Målningsfragment. T. h. huvud med gloria. — 10. Bebedelsen. Inskr.: Lvcae 1.—11. Jesu födelse. — 12. Schablonerade stjärnor. — 14. Jakobs stege. Fragment. — 15. Målningsfragment. T. h. synas kameler.

V VÄGGEN

N VÄGGEN

Fig. 431. Marias och Elisabets möte. Målning på korets Ö vägg, 1. Foto John Österlund. S. 405. Begegnung Marias und Meeting of Mary and Elisabeths. Malerei auf der Ostwand des Chores.

FÖRR BEFINTLIGA GLASMÅLNINGAR

Om tidigare befintliga glasmålningar berättar RHEZELIUS (1635): »På öster gafffönstret står Santus Egidius och en biskop medh en spira på rutan malat inbrent, på huilkens dag håls *Kyrkomässa*» och »På Rutorne i öst. fonstret står desse *Vapner*» (ett vapen med en kalk samt ärkestiftets vapen, ett kors, äro här avritade; sköldarna äro av den under Sturetiden vanliga formen). »1. Kalken gul botn grön. 2. Korset grönt *Botn* huit.» Fönstret torde vid kyrkbygget ha donerats av någon prästman — en kalk är ju det vanliga emblemet för en sådan, jfr talrika medeltida gravstenar.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare av putsat tegel. Skiva av polerad mörkbrun kalksten, enkelt profilerad i kanten (även baksidan), från 1700-t (INV. 1768: »Brunt Marmorbord på altaret») el. äldre (INV. 1702: »1 st. wackert steenbord på Altaret»). På altaret står nu ett litet sentida

ALTARE

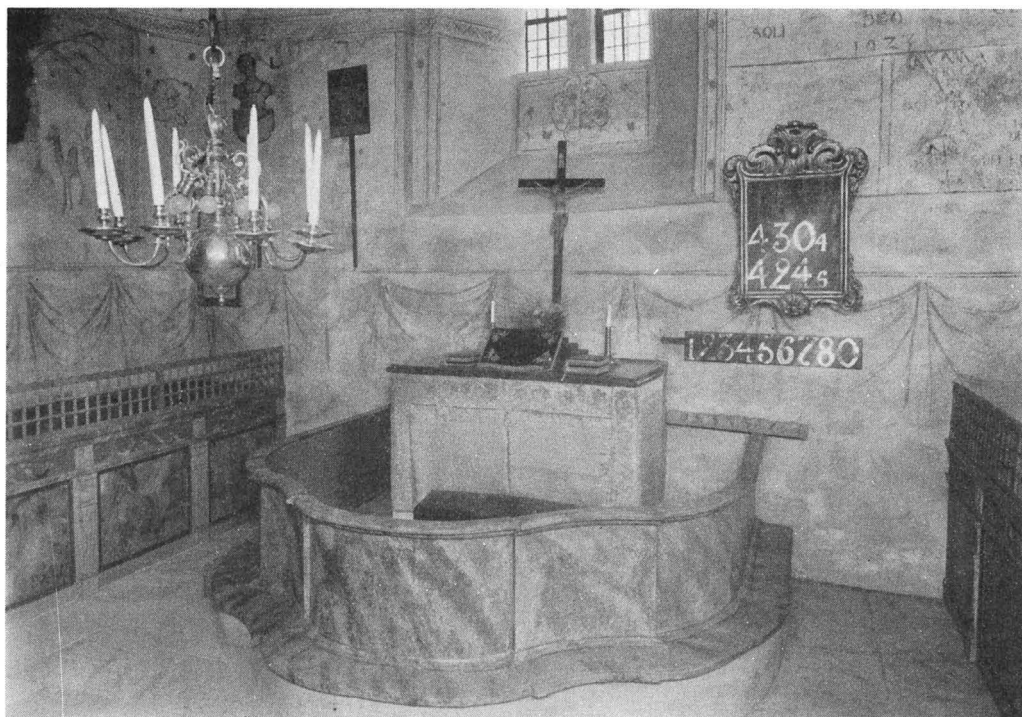

Fig. 432. Altare och altarring, den senare från 1770-t. Foto 1947. S. 408.

Altar und Altarschranke; die letztere aus dem 18. Jahrh. Altar and altar rail; the latter from the 1770's.

krucifix. Altarringen (fig. 432) av trä, utan fyllningar, men med vackert svängd planform, marmorerad i blågrönt,¹ torde vara från 1770-t. VIS. PROT. 1770 uppger, att ett nytt altareskrank varit avsett att göras denna sommar, »men som Herrskaperne i Sochnen wilja hafwa det prydeligare och mera nymodigt, uppskjutes därmed til nästa år, då de lofwat lemna ritning där til. Härwid gordes den ärhindring, at golfwet innom disken bör uphöjas, emedan altaret är för högt, at en medelmåttig lång präst med möda hinder up». Man kan gissa, att »Herrskaperne» velat ha altarringen utförd i den då moderna gustavianska stilen, men att någon ritning aldrig lämnades.

ALTAR-
TAVLA

Den altarprydnad, som före 1926 var uppställd på en murklack bakom altaret, är nu flyttad till N väggen (fig. 433). Den utgöres av en oljemålning med Kristus på korset, i snidat och förgyllt ramverk. Överstycke med Jehovah-tecken och rökfat, sidostycken med keruber och akanthus. I understyckets blåmålade fyllning: »SÅ ÄLSKADE GUDH WÄRLDENA ATT HAN UTHGAF SIN ENDA SON. / IOHAN. 3», omgivet av skurna och målade adliga vapen inom lagerkransar, t. v. Wattrangs, t. h. Ehrenstrahls. Altartavlan

¹ Urspr. färg, 1926 åter framtagen; dessförinnan var den överstruken med vit färg (från 1847).

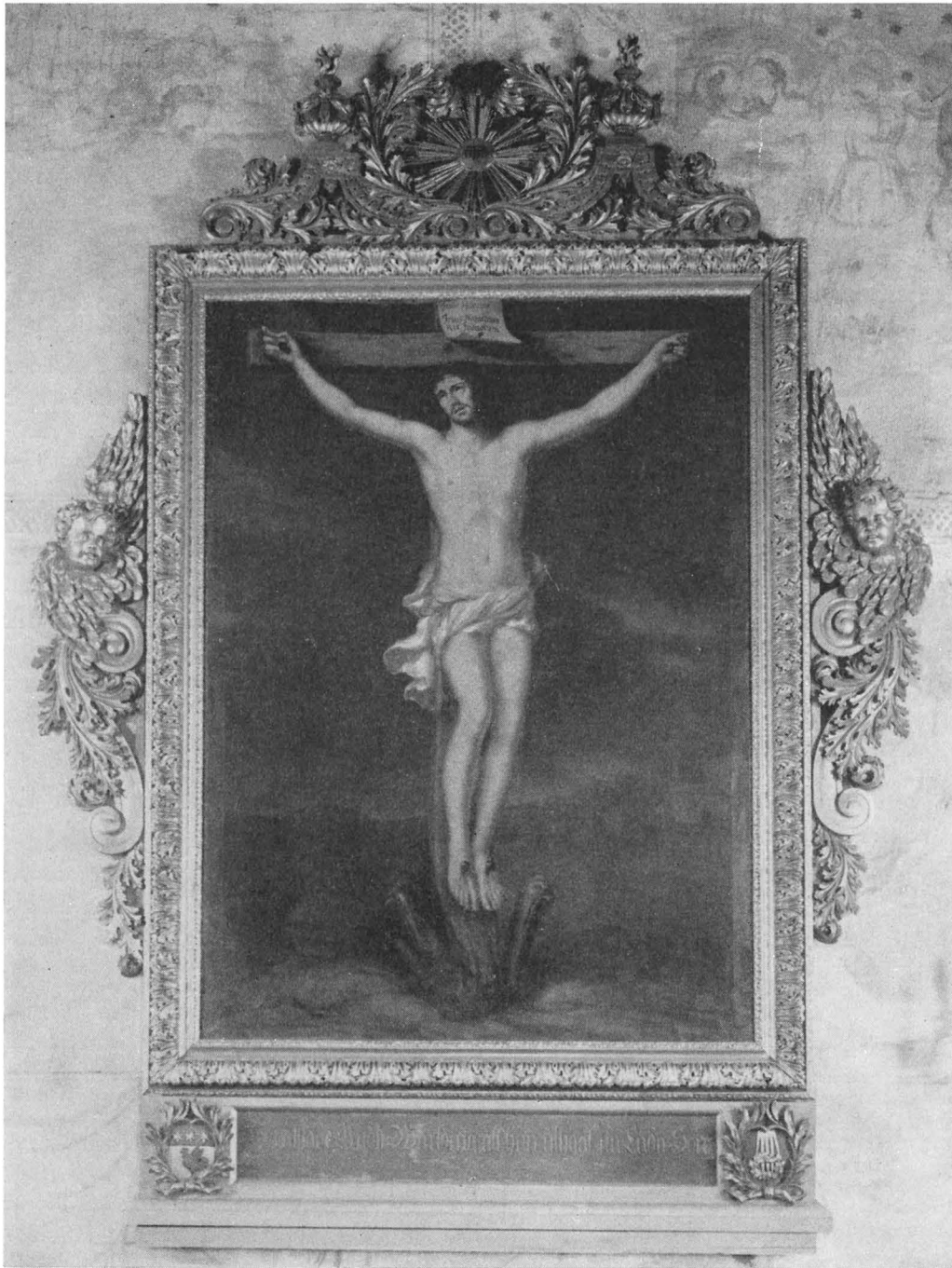

Fig. 433. Gamla altartavlan, målad och skänkt av Anna Maria Ehrenstrahl 1698. Foto 1952. S. 408.
Früheres Altargemälde, 1698. Former altar painting, 1698.

är målad och skänkt av Anna Maria Ehrenstrahl,¹ som signerat duken: »ANNA MARIA EHRENSTRAHL FECIT ET CONSECRAVIT 1698.» Signaturen, som återfinnes vid korsets fot, är nu mycket mörknad.

MEDELTIDS-
BILDER

Medeltida Mariaskåp fig. 434, konserverat 1926. Bilden av lövträ, skåpet av furu. Madonnan bär gyllene krona och vitt dok. Manteln har ett vackert mönster i rött och guld på vit botten, gyllene bårder och blått foder, klänningen tycks ha varit helt förgylld, underdräkten röd. Skåpets botten är målad i mörkgrönt med gula ornament, påminnande om granatäpplemönster (till största delen nymålning vid konserveringen); dess sidostycken ha liksom takets undersida röda ornament på vit botten. Färgen — på tunn kritgrund — är i allmänhet väl bevarad; där den urspr. målningen är bortfallen, vilket särskilt är fallet i skåpets botten, har konservatorn tonat träet och satt in vissa konturer. Märk, att inga ornament äro pressade. Baldakinens massverk är hållet i vitt, blått, rött och guld. På dörrarnas insidor äro fyra heliga jungfrur målade. Här är färgen emellertid mer skadad, och blott en av dem kan med säkerhet identifieras, nämligen den hel. Apollonia, som bär på en tång med en tand (nederst på högra dörren) — enligt legenden rycktes hennes tänder ut av bödlarna före hennes martyrdöd. Målningen på dörrarnas utsidor är till största delen bortfallen, men synes ha företett samma indelning som på insidorna, fastän med manliga helgon. — Svenskt arbete från omkr. 1500, från samma verkstad eller t. o. m. av samma hand (i varje fall gäller detta målningarna) som ett skåp från Tövsala (eg. Finland) med bilder av S. Erik och S. Henrik (nu i Nationalmuseet i Helsingfors).² — Skåpets H 196, bildens H 145.

Inv. 1815 nämner utom Mariabilden »1 st. gl. Crucifix, 1 st. gl. Tafla med 8 Bilder», den senare enligt anteckning i inv. 1827 försåld. Båda äro förkomna. Krucifixet var sannolikt kyrkans medeltida triumfkrucifix och »Taflan» ett medeltida altarskåp, som en gång prytt högaltaret.

PREDIK-
STOL

Mellan sydfönstren är predikstolen placerad (fig. 421).³ Marmorerad i blågrönt, korgens fyllningar i gulbrunt med svarta lister.⁴ Fyllningarna ha pålagda, rikt skurna, förgyllda ornament.⁵ Det sexsidiga ljudtaket krönes av en knopp med akanthus och rosor, buren av voluter. I takkanten Månesköldska vapnet och två tavlor med inskr.: (åt N) »SAHL. MAJOREN / WÄLBORNE H. ERTMAN / SILFWERSPARRES FRU WÄLB. / MAR-

¹ ANNA MARIA EHRENSTRAHL, f. 1666, † 1729, dotter till den berömde målaren DAVID KLÖCKER EHRENSTRAHL; 1688 g. m. sedermera v. presidenten i Svea hovrätt JOHAN WATTRANG, se släkttavlan s. 381.

² C. A. NORDMAN, Medeltida skulptur i Nationalmuseum, Hfors 1951, s. 16. Jfr även K. K. MEINANDER: Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor, Finska fornfm.fören. tidskr. XXIV, 1908, s. 233. En madonna i Villberga (Uppl.), synes vara från samma verkstad. CORNELL, Den svenska konstens historia från hedenhös till 1800, Sthlm 1944, s. 110, anför Bladåkersmadonnan som exempel på »liknande företeelser» som Haken Gullessons konst.

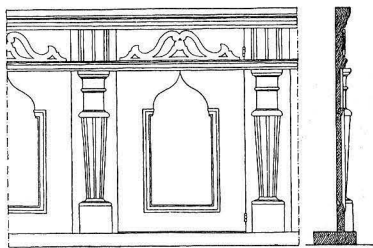
³ Före 1926 stod den i korets SÖ hörn, ännu tidigare vid N muren, enligt vad gamla sockenbor uppge. En krampa i muren, som den skall ha varit fäst med, sitter ännu kvar t. v. om ingången till sakristian.

⁴ Målningen återställd 1926 med ledning av bevarade färgspår.

⁵ Lågo före 1926 på kyrkvinden.

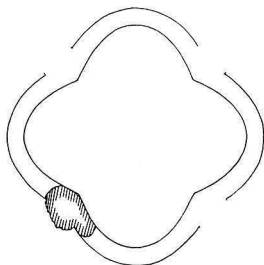
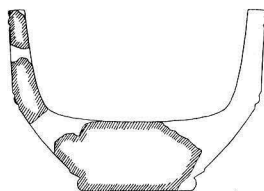
Fig. 434. Mariaskåp, svenskt arbete från omkr. 1500. Foto Upps. utst. 1918. S. 410.
Madonna-schrank, schwedische Arbeit um 1500. Wooden figure of the Virgin, flanked by painted doors;
Swedish work *circa* 1500.

TIMGLAS

Fig. 435. Bänkskärm från 1729. M. Erichs delin. 1914. S. 412.
Gestühl von 1729. Pew end, 1729.

BÄNKAR

NUMMER-
TAVLA

ORGEL

Fig. 436. Fragment av dopfunt av kalksten, troligen från 1200-t. 1:20.
Uppm. I. Anderson 1952. S. 413.
Fragment eines Kalkstein, 13. Fragment of lime-stone font, probably 13th cent. Jahrh.?

GARETA MÅNSKIÖLD¹ / HAFWER GUDZ NAMBN TILL
ÅRA FÖR / ÄRT DENNA PREDIKE-STOOL TILL / BLAD-
ÅKERS KIORK 1709», (åt Ö) »LÅT TIGH / BEHAGA
HERRE / MIN MUNS WÅL / WILIOGA OFFER OCH LÄR /
MIGH TINA RÄTTER / PSALM 119 v. 108» samt ytter-
ligare två med moderna inskr. Trappan och trapp-
racket nygjordes 1926.

Timglas på enkelt stativ av svarvat trä (H 61).
Ställning för glaset av mässingsplåt med pressade
genier, kronor, fåglar och blomsterornament. Gåva
1754 av Mathias Stenman (inskr.).

Slutna bänkar (fig. 435) från 1729 (RÄK. 1730²),
målade i grågrönt med ljusröd och grön marmorering.³
Bänkskärmarnas plattskärningsmönster är nästan
identiskt likt det som förekommer på långhusbän-
karna i Roslags-Bro⁴ (1720—21). På främsta bänk-
parets dörrar äro två adliga vapen målade, syftande
på lagmannen Carl Wattring (f. 1689, † 1749; se
släkttavlan s. 381) och hans andra maka, Christina
Maria Steuch. Deras bröllop ägde rum 1 jan. 1730.
Bänkarna breddades 1926, och rutgallret på de
främsta bänkarna återinsattes på sin gamla plats; om-
kring tvärgången till vapenhuset var det aldrig bort-
taget.

Nummertavla i skuren och förgylld ram med
rika rokokkoornament. Beställd 1768 av »Bilthuggaren
Lars Kingren»⁵ för 100 daler kmt (ST. PROT.) H. 112.

Orgel med verk av orgelbyggaren J. L. Larsson,
Ystad, samt läktare tillkommo 1842—43 (VIS. PROT.
1849).⁶ Samtliga pipor utom fasadpiporna avlägs-
nades emellertid ur orgelverket 1926, men kommo
åter till användning 1950, då orgeln restaurerades

¹ MARGARETA MÅNESKÖLD, † 1718. 1676 g. m. majoren Ertman Gustaf Silfversparre, f. 1649, † 1691. Rungarn var hennes eget arvegods.

² Med kyrkans medel betalades i huvudsak endast arbetslön till snickaren efter »Wälbohrne Hr Lag-
man Wattrings befallning» och till smeden. Sannolikt bekostade lagmannen själv virke och målning.

³ Urspr. färg, före 1926 överstruken med vitt (vitmålningen från 1847).

⁴ Se Sv. K. Uppl. II, s. 173, varav även framgår, att mönstret i Roslags-Bro beskrivits till sin övre del.

⁵ Se not 1 s. 316.

⁶ Såväl den av församlingen anskaffade ritningen till orgelfasad och läktare — det var den, som
kom till utförande — som ett förslag av ark. C. G. Blom Carlsson (1842) finnas i BSt.

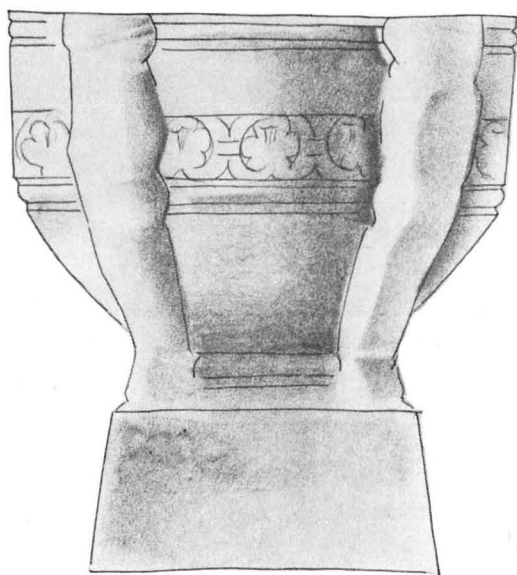

Fig. 437. Rekonstruktion av dopfunten fig. 436. Fotens form endast antydd. 1:10. I. Anderson 1952. S. 413.

Rekonstruktion des Taufsteines Abb. 436. Reconstruction of font in Fig. 436.

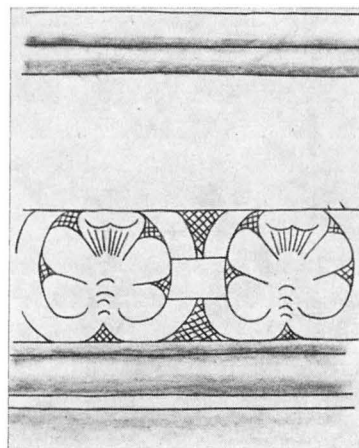

Fig. 438. Rekonstruktion av ornamentet på dopfunten fig. 436. 1:5. I. Anderson. 1952. S. 413.

Rekonstruktion des Ornamentes vom Taufstein Abb. 436. Reconstruction of ornament of font in Fig. 436.

av bröderna Moberg, Sandviken. Läktaren, som före 1926 fyllde hela V travéen, förminskades detta år och målades i anslutning till predikstolen.

Vid restaureringen 1926 anträffades under korgolvet ett antal kalkstensbitar, tydligen ^{DOPREDSKAP} härrörande från en dopfunt (fig. 436). Ytterligare några fragment av samma pjäs ha senare påträffats i kyrkogårdsmuren. Funten har kunnat med tämlig säkerhet rekonstrueras (fig. 437, 438) av VHAA:s ritare Iwar Anderson. Cuppan har haft hörnfigurer. Profilen är också säker och orneringen med en palmettbård är synnerligen trolig — de bevarade fragmenten av bården kunna knappast inpassas i något annat mönster. Cuppans D är 68 cm, däremot är dess H oviss. Sannolikt har ytterligare en bård, möjligen med en inskrift, funnits ovanför palmettbården, som är relativt smal. Foten synes liksom cuppan ha haft något slags hörnutsprång. Mellandel saknas. Att döma av materialet, som består av urkalksten från området mellan Uppsala och S Gästrikland (möjligen löst block)¹, är funten utförd i ärkestiftet. Mästaren synes ha haft en god förlaga att arbeta efter, men utförandet är summariskt, åtminstone beträffande bården, som blott är ristad. Med ledning av palmettbården med dess karakteristiska rutade bakgrund torde funten kunna dateras till 1200-t. Att hörnfigurer funnits tyder också på hög

¹ Enligt upplysning av dr LUNDEBERG i Sv. geol. undersökning.

ålder. — Tillsammans med nämnda fragment lågo några kalkstensbitar¹, om vilka blott kan sägas, att de visa svag buktning.

INV. 1815 nämner två dopfuntar av trä, därav »1 st. gl Dop Funt af träd», men någon dopfunt av sten nämnes ej i något bevarat inv.

Dopskål av tenn, oval, på klotfötter. Handtag på kortsidorna i form av böjda blad (det ena saknas). Utförd av J. E. Schult i Uppsala. Stplr: fyr-stämpel — Sveasköld — årsbokstaven U (= 1778). Inköpt från moderkyrkan i Ekeby (INV. 1815). L (utan handtag) 23, B 19,5, H 11.

PISCINA Foten till en sköljsten (piscina)? är även bevarad. Huggen av brunaktig (upp-
ländsk) sandsten i ett stycke, bestående av fyrsidig bas och nära cirkelrund platta, i vilken läget för en skål är tydligt markerat. Rymligt uttömningshål. 1200-t.? H 30, plattans D ca 50 cm. Tjänade före 1926 som stöd för säte i vapenhuset. Såväl material som stil utesluta, att foten skulle kunna tillhöra den ovan omtalade sönderslagna funten. Den kunde härröra från en annan, äldre dopfunt. De små måtten tyda emellertid snarare på att foten tillhört en piscina. Jfr HILDEBRAND, Sv. med. III s. 312.

NATTVARDS- KÄRL Kalk av förgyllt silver, fig. 439 a. Cuppa enligt stplr från 1803 (O. Yttræus, Uppsala), fot och nod äldre. Å foten ett pålagt gjutet krucifix. Längst ned i kanten på foten två sinsemellan lika stplr: en krona lik UPMARK 6706. Foten därför troligen från omkr. 1660.² H 24,5. Tillhörande patén och sked av förgyllt silver, utan stplr. Skeden, som har ovalt blad med en smal ås på baksidan (»rättsvans») och runt, i änden profilerat skaft, torde härröra från slutet av 1600-t. eller omkr. 1700. — RHEZELIUS' anteckning: »På kalken i kyrkan står. Pro Animabus Petri Johannis et Ragnuijdi» (= för Peter Johanssons och Ragnvids själar) gäller en äldre, nu försvunnen kalk.

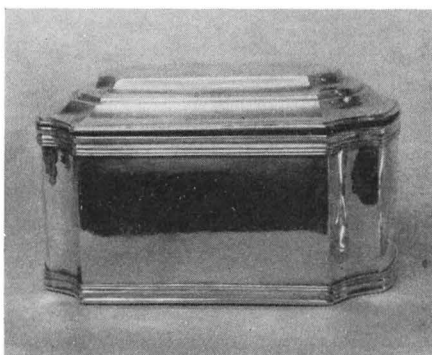
Sockenbudstyg av silver; kalken, fig. 439 c, med drivna, svängda åsar å nod och fot. Enligt stplr utförd av C. Fahlberg i Uppsala 1771. H 15. RÅK. 1771: »utur stora Kistan till socknebudstygens lagande», vid vilket tillfälle de tydligen helt omgjordes.

Oblataskar. 1. Oval, av försilvrad kopparplåt med blad- och blomornament drivna i hög relief. Gåva av presidenten Johan Wattring (se släkttavlan s. 381). 1600-ts slut. L 17,5, B 14, H 8,5. — 2. Fig. 439 d. Silver, slät, med profilerat lock. Enligt stplr av E. Markström, Uppsala, 1866. Inköpt detta år. L 13,5, B 7,6, H 7,5. — RHEZELIUS antecknar: »På Sochnbudzasken står S. Egidij figur afridt och förgylt, huilken kyrkiann didicerat är». Härinvid är avritad en ask av samma typ som t. ex. ciboriet i Gottröra (Sv. K. Uppl. bd III fig. 162) — dock utan fot. Denna ask är nu förkommen.

Kanna av silver med graverade Bérainornament, fig. 439 b. Å foten tre stplr, varav mästarstämpeln NB och årsbokstaven *H* äro tydbara. Om den senare kan man dock tveka. Under foten likaledes tre stplr, därav en är *H* och en annan troligen Uppsala

¹ Troligen gotlandskalksten från Högklint, enl. intyg av prof. HELGE BACKLUND.

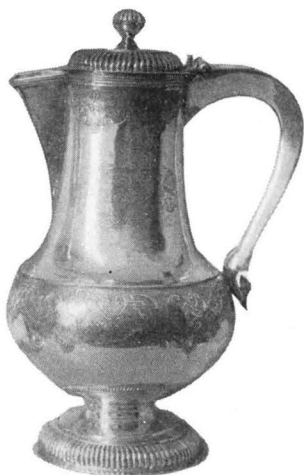
² Jfr N. ÅLENIUS i Uppland 1945 s. 46 och Sv. K. Uppl. bd II, s. 378. Märk, att Dalby-kalken, vars stämpel UPMARK avbildar (nr 6706), icke är skänkt 1639, som där anges, utan 1659.

d

a

b

c

Fig. 439. a. Kalk; fot och nod från 1600-ts senare hälft, cuppa från 1803. — b. Kanna från 1714? — c. Sockenbudskalk från 1771. — d. Oblatask från 1866. Foto 1947. S. 414.

Kelch mit Fuss und Knauf aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrh., Kupa von 1803. — b. Kanne von 1714? — c. Kirchspielskelch von 1771. — d. Oblatenbüchse von 1866.

a: Chalice, late 17th cent., with cup from 1803. b: Ewer, 1714? c: Chalice for parish visits, 1771. d: Wafer box, 1866.

stads stämpel,¹ samt åldermansranka. Enligt inskr. och ingraverade vapen skänkt av lagman Carl Wattring och hans första fru, Anna Margaretha Blixenstierna (se släkt-tavlan s. 381), kanske vid deras bröllop 1715. H 27.

¹ Den sistnämnda stämpeln är mycket nött och kan icke med full säkerhet sägas vara riktigt tydd. *H* avser i Uppsalas årsbokstavsserie året 1738, vilket årtal är uteslutet, emedan C. Wattrings första fru då sedan länge var död och han själv omgift. Däremot kunde årsbokstaven H (=1714) passa bra, givarnas bröllop ägde rum 1715. Det händer någon gång, att en kursiv bokstav ersätter en versal i den äldsta årsbokstavsserien. Någon mästare NB i Uppsala finnes emellertid ej upptagen hos UPMARK och icke heller någon Stockholmsmästare med dessa initialer.

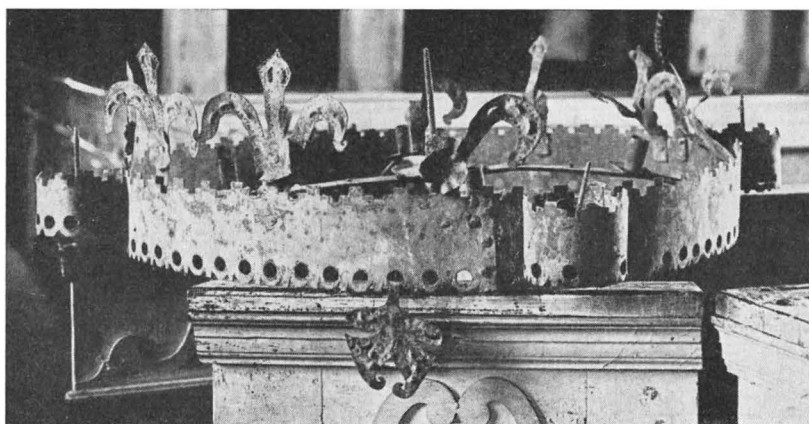

Fig. 440. Medeltida ljuskrona av förtent järnplåt. Foto 1914. S. 416.
Mittelalterlicher Kronleuchter aus verzinn- Medieval chandelier, tinned sheet-iron.
tem Eisen.

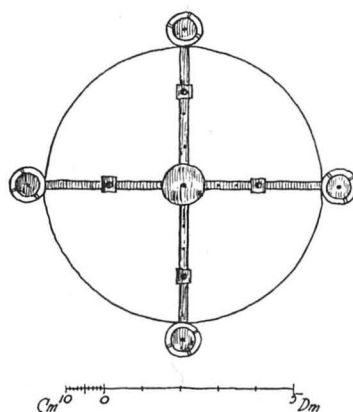

Fig. 441. Planritning till ljuskronan fig. 440. M. Erichs delin. 1914. S. 416.
Entwurf des Kronleuchters Abb 440. Plan showing construction of chandelier in fig. 440.

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver med slipade ofärgade stenar. Inköpt 1760 (RÄK., ST. PROT. o. inskr.) från guldsmeden Fahlberg i Uppsala för 373 daler 16 öre kmt. H 10, största D 15,7.

RÖKELSEKAR Underdelen av ett rökelsekar av brons, alldeles likt fig. 399 a, förvaras i sakristian.

LJUSREDSKAP Ljuskronor av malm eller mässing. 1. 8 ljusarmar i en krans. Den profilerade mittstaven krönes av en dubbelörn. Enligt INV. 1815 given av fru Anna Körning (se s. 399, not 1). 1600-t. H 70. — 2. 16 ljusarmar i två kransar. Inköpt 1794. H 85.

Rester av en medeltida ljuskrona av järn med spår av förtening, fig. 440—441.

Stommen utgöres av ett järnbandskryss fäst i en 9,5 cm hög plåtring (D 73), ornerad genom urklippningar i kanterna. Ringen krönes av fastnitade, dekorativt behandlade franska liljor och är i underkanten försedd med lövartade hängen, varav endast ett finnes i behåll. Ljuspiggas sitta å kryss samt i 4 små plåtringar (D 9) fästade vid kryssändarna utanför den stora ringen. Dessutom 4 ljuspipor med fyrkantiga manchetter i krysset. Av upphängningsanordningen återstår en vriden järnten.

Ljusplåt av försilvrad kopparplåt med drivna figurer (en källgudomlighet samt amorin), omgivna av drivna och genombrutna blom- och bladornament. Omkr. 1700. Armen, som är fastskruvad, förefaller senare. H 85.

Appliquer, ett par, av förgylld brons. 1800-talsrokoko. Gåva 1926. H ca 40.

Ljusstake, fig. 442, av urspr. försilvrad mässing på tredelad fot. En klassicerande krigarfigur bildar krön. På den släta mittstången löper en hög- och sänkbar, rikt arbetad ljusarm med två pipor. Inv. 1768 upptager staken som en »silfverpaistaka» och inv. 1815 uppgiver, att den givits av v. presidenten Johan Wattring (se släkttavlan s. 381). 1600-ts senare del. H 47,5, B 31,5.

Ljusstakar. 1. Ett par av tenn, fig. 443. Tre-stämpel av Erik Hindersson i Stockholm från åren 1644—46 (se Löfgren I: 3, s. 286, fig. 21). AK är inristat på båda stakarna. H 24,5. — 2. Ett par av mässing med vridna skaft och åttasidig fot. Punsad ornering. Inköpta 1776. H 45.

Kyrkan äger flera synnerligen märkliga textilier. Här må nämnas:

TEXTILIER

Antependier. 1. Fig. 444. Vit atlas med sniljebroderad blombård, ursprungligen i fraisefärg och gult, nu mycket bleknad, mot vit botten. Bården följer kanten av altarbordets framsida. Sidopartierna släta. Vid konservering av Pietas 1932 täcktes alla

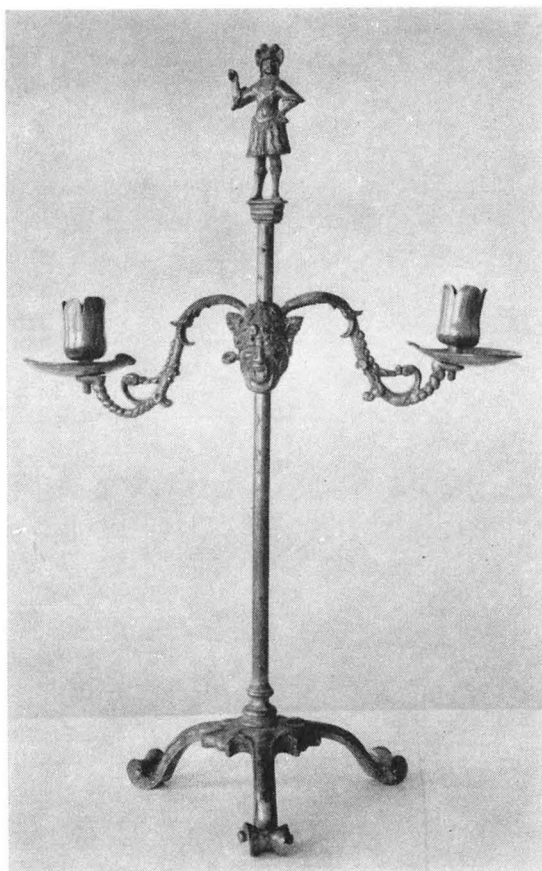

Fig. 442. Mässingsljusstake från 1600-ts. senare del.
Foto SHM 1951. S. 417.

Messingleuchter, zweite H. d. Brass candelabra, end of
17. Jahrh.

Fig. 443. Ljusstake av tenn från 1644—46.
Foto Rolf Lindqvist 1951. S. 417.
Zinnleuchter von Pewter candlestick,
1644—46. 1644—46.

slåta partier med ny vit atlas, då den ursprungliga var starkt skadad.¹ Broderiet från 1600-ts slut eller omkr. 1700. Sannolikt är detta det antependium, som 1767 skänktes av kammarherre C. G. Wattrang (s. 381). H 86, L 304. — 2. Stormönstrad sidenbrokad med granatäpplemönster i gult på blå botten, genom fyra vertikala, röda sammetsbårder uppdelat i tre fält. Bräm av samma brokad, kantat med röd silkesfrans. Överst ett band i violett och gult, klippt ur randig sammet. Foder av grov lärft. 1600-t. Mycket nött. H 102, L 220. — 3. Randigt siden, urspr. i rosa och svart mot gulvit (?) botten. Ett stycke från överkanten löper ett brett band av guldtrådar i såväl varp som inslag. Därunder två fyrkanter i gulvit atlas med givarnas — presidenten Johan Wattrangs och hans maka Anna Maria Ehrenstrahls (se s. 410, not 1) — vapen, broderade i guld och silver (fig. 445). Foder av vitt lärft. Sidenets mönster är typiskt för tiden omkr. 1688, då givarna ingingo äktenskap. H 110, L 247. Renoverat av Pietas 1932.² — 4. Mönstrad grön sidenbrokad; överst i flera färger broderade blom- och lövrankor; i mitten likarmat kors. Signerat: »Ersta 1949». H 105, L 164.

Mässhakar. 1. Vitt fasonerat siden med ströornament broscherade i guld. Å framsidan sol med Jehovah-tecken i guldtyg och guldsnodder, å baksidan kors i guld- och silverspets. Kantad med smal knypplad guld- och silverspets. Hela mässhaken vadderad. Nytt foder av rosafärgat siden (urspr. blekröd lärft). Början av 1700-t. Renoverad av Pietas 1932.³ H (fram) 85, (bak) 122. — 2. Fig. 446. Småmönstrad sammet, skuren och oskuren, i guld och fraisefärg mot vit atlasbotten. Tyget är mycket skarvat och synes urspr. ha utgjort en frack el. dyl. Å framsidan Jehovah-tecken i svart, guld och silver, där nedanför C:G:W: broderat i silver, syftande på givaren, kammarherre Carl Gustaf Wattrang (se släkttavlan s. 381). Å ryggsidan kors samt årtalet 1767 i silvergaloner. Renoverad av Pietas 1932.⁴ H (fram) 97, (bak) 117. — 3. Röd sammet. Inköpt 1807.

Kalkkläde, fig. 447, av vit taft med broderi i kulört silke och silvertråd: strödda

¹ Pietas' katalog i VHAA:s arkiv nr 1421.

² Kat.nr 1420.

³ Kat.nr 1424.

⁴ Kat.nr 1423.

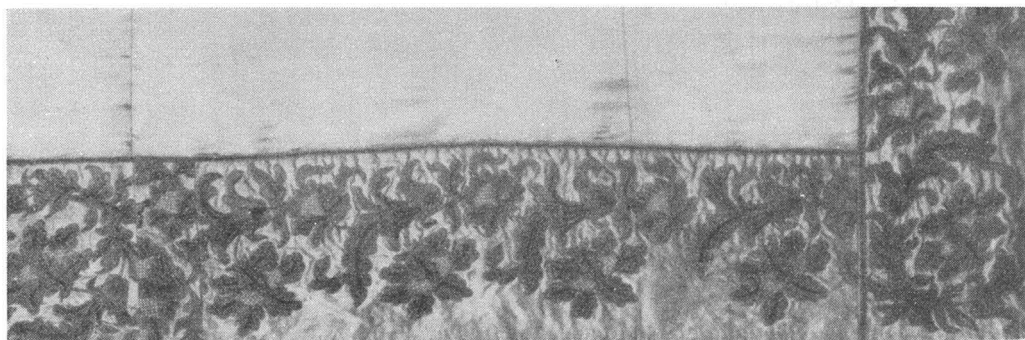

Fig. 444. Broderad bård på antependium, 1600-ts slut eller omkr. 1700. Foto Pietas 1932. S. 417.
 Gestickte Borte von einem Antependium, Ende des 17. Jahrh. oder um 1700. Embroidered border of altar-cloth, late 17th cent. or ca 1700.

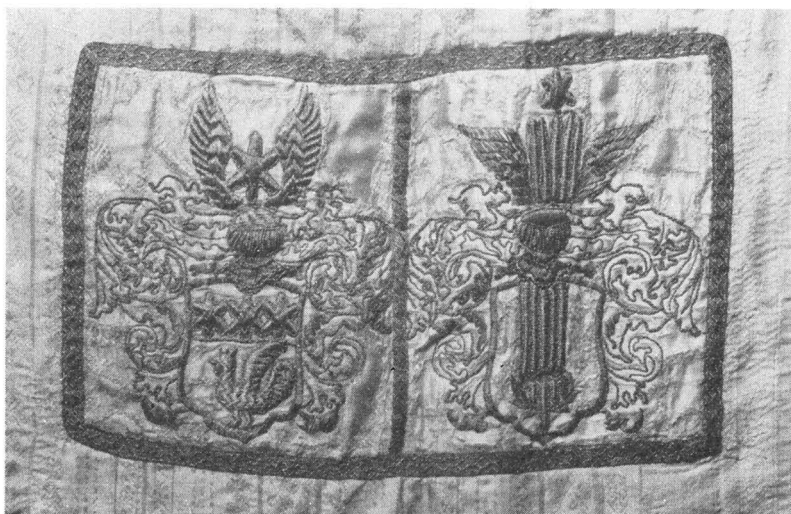

Fig. 445. Wattrangska och Ehrenstrahlska vapnen på antependium från omkr. 1690. Foto 1947. S. 418.

Die Wappen der Familien Wattrang und Ehrenstrahl auf einem Antependium, um 1690. Coats-of-arms, detail of altar-cloth, 17th cent.

småblommor, i hörnen större blommor (nejlikor). Tidigt 1700-t. En yttre och en inre bård av silverspets, av vilka i varje fall den yttre är äldre än tyget och broderierna. Av samma smala kantspets äro även kokarderna i hörnen utförda. Troligen samma kalkkläde, som enligt en annotation i L I: 1 skänkts av assessorn (sedermera lagmannen) C. J[ohansson] Wattrang (se släktavlan s. 381). 47,5×47,5.

GRAV-
MINNEN

Fig. 446. Mässhake från 1767. Tyget äldre. Foto Pietas 1932. S. 418.

Messgewand von 1767, der Stoff älter. Chasuble, made in 1767 from older material.

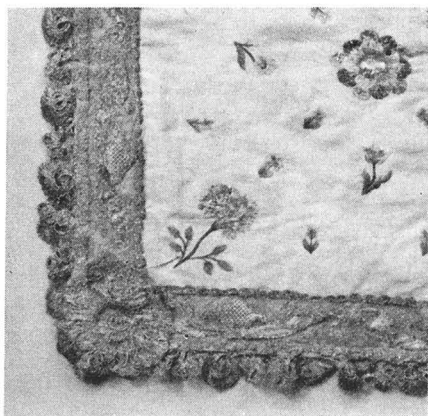

Fig. 447. Hörn av kalkkläde från början av 1700-t. Foto 1947. S. 418.

Ecke eines Kelchtuches aus dem Anfang des 18. Jahrh. Corner of chalice-cloth, beginning of 18th cent.

Bokdynor. 1. Fig. 448 a. På kuddens framsida är monterat ett broderi, delvis i kraftig relief, utfört med guldtråd och kulört silke på urspr. vinrött atlassiden. I mitten en kvinnogestalt med spänt segel i händerna (Fortuna), däromkring bl. a. liggande hjortar, fruktkorgar med påfåglar, stora nejlikor. Kudden är f. ö. klädd med vinrött, mönstrat siden. Broderiet, som haft någon annan användning, innan det fästes på kudden, är ett tidigt 1600-talsarbete från en mycket förnäm atelier, antagligen tysk. Sannolikt krigsbyte. Broderiet 24×19 , kudden 24×27 . — 2. Fig. 448 b. Silver- och guldbroderad på urspr. ljusblått siden; i kanten silverfrans. Också detta broderi är ett synnerligen fint arbete. Omkr. 1650. Gåva 1734 av assessor C. J. Wattring (se s. 419) 27×27 . — 3. Mönstrat, starkt urblekt siden (1700-t.); i kanten silversnilja. 19×33 .

Håvar. 1. Röd sammet med guldgaloner och broderat AMW¹ 1805. — 2. Svart sammet med silverspets.

I koret framför altaret ligger en slät gravhäll av kalksten med inskr. DENA LÄGERSTADH TILHÖRER / ASSESSOREN / IOHAN Z. WATTRANGH / TILL NORGAREN / Å 1707. Åsyftar tydligen sedermera presidenten Johan Wattring (se släkttavlan s. 381), som i kyrkböckerna på några ställen kallas Johan Zachrisson W. Stenen torde vara lagd vid inköp av gravplats. Presidenten Wattring, som dog först 1724, är begravnen på annat håll.

¹ ANNA MARGARETA WALLENSTIERNA, f. 1749, † 1809, g. m. hovjunkaren frih. C. G. VON DANKWARDT. Hon ägde Norrgarn. (Se sid. 258.)

Fig. 448. Bokdynor. a: på framsidan monterat broderi är ett tidigt 1600-talsarbete, sannolikt från en tysk atelier. — b: från omkr. 1650. Foto 1947. S. 420.

a. Bibelkissen; die Stickerei auf der Vorderseite aus dem frühen 17. Jahrh., wahrscheinlich deutsch. — b. Gesticktes Bibelkissen von ca. 1650. a. Book cushion. The embroidery is early 17th cent. work, probably German. b. Embroidered book cushion, circa 1650.

Begravningsvapen, samtliga med bevarade bärstänger:

I. För fogden över Tavastehus län, sedermera kammarrådet Isak Nilsson Banér¹ till Rungarn, † 1589. Slät, i kanten utsågad sköld av målat trä med skulpterad hjälm och bröstplåt. Lövverk och inskr.tavla, som ev. varit av plåt, saknas nu. H. 71. Detta huvudbaner (fig. 449) var jämte 16 mindre anvapen urspr. placerat över trabes i triumfbågen.² RHEZELIUS berättar: »Öfuer hogkohns balken stå dässe aner, Jsaac Nilsons på Rungarn», varefter följer en namnlängd, samt avritningar av samtliga 17 vapen med angivande av färger (fig. 450). Av anvapnen äro ännu 9 bevarade, av samma form som huvudbaneret, men mindre (H. 35—35,5).³ I flera fall finnes under vapnet en trälist med namnet, dock numera i starkt förvanskad form. Redan vid Rhezelius' besök i kyrkan 1635, som dock ägde rum blott 46 år efter Isak Nilssons död, voro namnen svårlästa och dessutom i några fall felaktigt sammankopplade med vapnen, såsom framgår av nedanstående.

¹ ISAK NILSSON BANÉR, f. senast omkr. 1520, † 1589, var son till NILS ESKILSSON (se s. 358). Han var fogde över Tavastehus län 1540—53, deltog i ryska kriget 1555, dömdes av kon. Eriks nämnd till döden 1564, men benådades och blev legat i Ryssland samma år. Kammarråd 1569—73. G. m. en ofrälse kvinna, BRITA LAGESDOTTER i Ora, 1569 (ej på sin sotsäng, se ELGENSTIERN: Tillägg och rättelser). Om honom berättar RHEZELIUS (s. 21): »Isach nilson hafuer varit frijherre mycket hogtachtat näst Kongen seger Alment alle man. Dene Isach Nilson huars vapen följer hafuer varit lanzhere i Finlan, blef fornedrat för thet han togh wachtknechtz dotter till hustru.»

² En liknande anordning har funnits i Roslags-Bro (Sv. K. Uppl. II s. 171).

³ Denna anvapenserie är ej upptagen vare sig hos KLINGSPOR eller i INV. 1829.

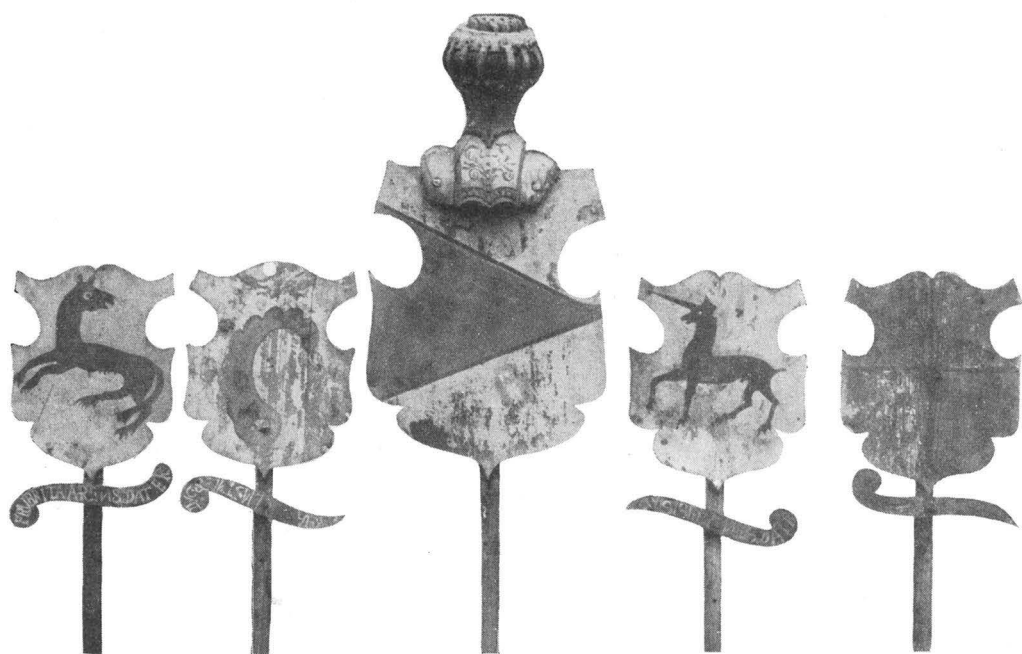

Fig. 449. Isak Nilsson Banérs huvudbanér (i mitten) med fyra av anvapnen, fr. v. Tillbakaseende ulv, Bydelsbach, Nipertz och Tott. Jfr fig. 450. S. 421 ff.
Wappen des Isak Nilsson Banér mit Ahnen. Vgl. Abb. Coat-of-arms of Isak Nilsson Banér and his ancestors. Cf fig. 450.

Troligen nedtogos vapnen från trabes, då kyrkan målades 1623, och omblandades därvid, varefter de åter sattes upp i felaktig ordning, delvis även med förbytta namnskivor.

De bevarade anvapnen äro följande:¹ 1. Tillbakaseende ulv. Inskr., »FRV BRITA ARENSDÅTER», överensstämmer med RHEZELIUS. — 2. Utan tvivel Stykevapnet, ehuru de båda övre ringarna nu äro utplånade. Inskr. mycket förvanskad, men kan genom jämförelse med RHEZELIUS tolkas som »Fru Brita Arent Stykes dotter». — 3. Tott. Namnet på namnskivan helt utplånat, men bör enligt ELGENSTIERNA vara Ingeborg Larsdotter (RHEZELIUS: »F. Ingebor Cars[el. Lars-]dåter»). — 4. Nipertz (en enhörning). Inskr. nu »SISELA NILSDÅTR». Här torde en förväxling av namnskivor ha skett. Namnet borde enligt ELGENSTIERNA vara Karin Eriksdotter. RHEZELIUS upptager detta namn, men sammankopplat med ett annat vapen (Hammerstaättens, nr 11 nedan). Det finnes också bevarat på namnskivan till nr 7. — 5. Bydelsbach (ett rött horn); namnet skrives av UTTER,² fol. 23, Bylesbak. Inskr. nu oläslig, men antagligen den-

¹ Jfr antavlan s. 519.

² PEDER MÅNSSON UTTERS släktbok för Krister Gabrielsson Oxenstierna, ms i RA (Genealogica vol. 42).

I

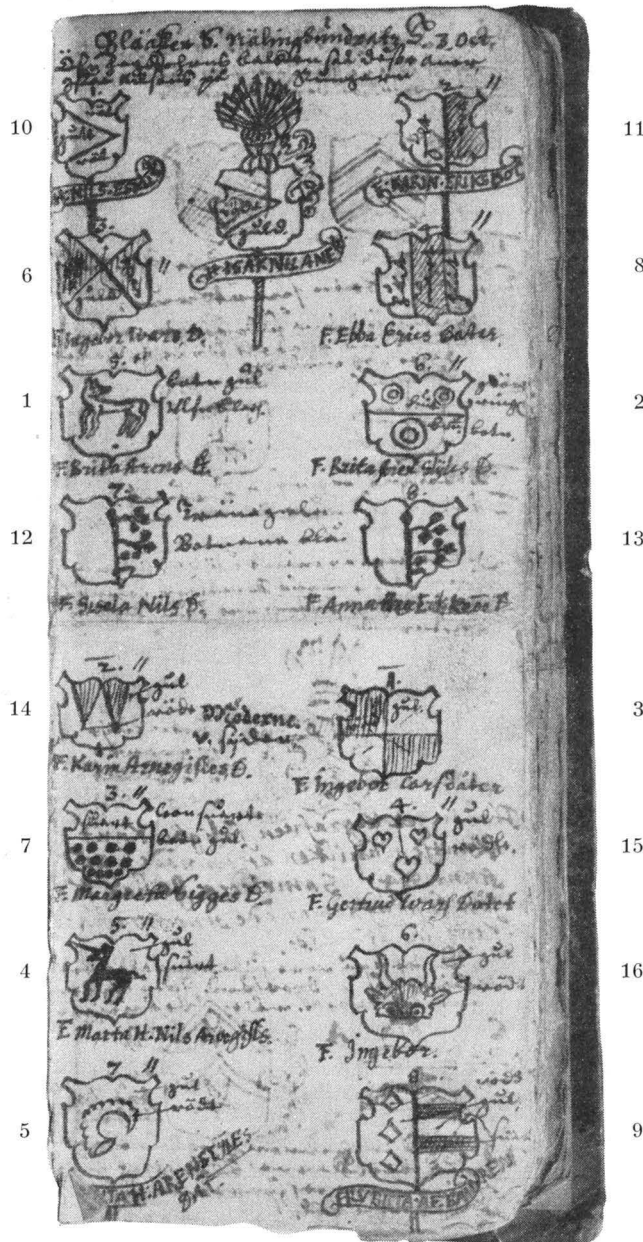

Fig. 450. Isak Nilsson Banérs huvudbanér med anvapen. Efter avritning av RHEZELIUS 1635. Siffrorna i kanten hänvisa till numreringen i texten, s. 421—425. I är Isak Nilssons eget vapen. Jfr även fig. 449 och antavlan s. 519.

Ahnenwappen der Familie Banér; Zeichnung von 1635. Coats-of-arms of Isak Nilsson Banér and his ancestors' pen drawing 1635.

samma som av RHEZELIUS utlästes »F. Brita H. Aren Styles Däter.¹ Enligt ELGENSTIERNA bör namnet vara Hebbbla Albrektsdotter Bydelsbach. — 6. Fyrstyckad sköld (= UTTER fol. 13). Inskr. »FRV INGEBOR. .», enligt ELGENSTIERNA Ingeborg Ivarsdotter,² som också är det namn RHEZELIUS uppger vid detta vapen. Hon var den bekante herr Axel Pederssons (Tott) andra maka. — 7. Inskr. »FRV KARIN ERIKSDATTR» (vilket namn med säkerhet hör till Nipertz vapen, nr 4 ovan). Vapnet fördes enligt UTTER, fol. 55 (blyertsteckningen), av Sigge Brun och torde därför syfta på Märta Siggesdotter (RHEZELIUS: »F. Margreta Sigges Dotter» vid samma vapen). — 8. Danska Braheättens vapen (färgerna dock omkastade). Inskr.-skiva saknas. Vapnet hör till de många danska inslagen i ättledningen. — 9. På dess inskr.-skiva läste RHEZELIUS ett sannolikt misstolkat namn, vars första led dock torde vara Beata. Namnet är efter en senare påmålning ytterligare förvrängt och vapnet, som nu är undanställt, visar endast kluven sköld i svart och gråvitt; själva vapenbilden är alltså numera utplånad. RHEZELIUS avbildning återger den tyska släkten v. Thienens vapen.³ Beata v. Thienen var mor till Ebba Eriksdotter Krummedige (se nr 12 nedan).

De nu försvunna anvapnen voro enligt RHEZELIUS: 10. Banér (»H. Nils Eskilson»). — 11. Hammerstaättens vapen (kluven sköld i grönt och guld),⁴ enligt dåtida uppfattning (men felaktigt) åsyftande Axel Pederssons mor, som enligt UTTER, fol. 58, tillhörde denna ätt och bar namnet Märta, dotter till Nils Erengislesson.⁵ RHEZELIUS har vid Nipertz vapen (nr 4 ovan): »F. Marta H. Nils Arnegisls», men vid Hammerstaättens: »F. Karin Eriks Dotter.» Dessa båda namnskivor hade alltså vid hans besök blivit förbytta med varandra. — 12. Krummedige. Ebba Eriksdotter Krummedige var g. m. herr Erik Nipertz, far till ovannämnda Karin Eriksdotter (så även enligt UTTER, fol. 25). Namnet Ebba Eriksdotter förekommer i RHEZELIUS namnlista, där knutet till danska Braheättens vapen. Med Krummedigevapnet däremot sammanställer RHEZELIUS »F. Sisela Nils Dotter. Träna gula Botnena blå». — 13. Ytterligare ett Krummedigevapen, av RHEZELIUS sammankopplat med »F. Anna Her Erik Krome Dotter». Enligt UTTER, fol. 22—23, var »fruu Anna her Erich Krumedikes dotter» mor till Hebbbla Albrektsdotter (nr 5 ovan). — 14. Två spetsar uppifrån. Avser enligt ELGENSTIERNA Gertrud Andersdotter. RHEZELIUS har vid detta vapen »F. Karin Arne gisles Dotter», men vid nr 15 nedan »F. Gertrud Ivars Däter.» — 15. Vapnet tillhör enligt UTTER, fol. 54—55, Sigge Bruns maka, vilken enligt samma källa hette fru Karin och var dotter till Erengisle

¹ RHEZELIUS upptager detta namn *två* gånger i sin namnlista.

² INGEBOG IVARSDOTTER, dotter av östgöotalagmannen Ivar Niklisson (Röde) (ELGENSTIERNA VIII s. 342). Enligt K. H. KARLSSON i Personhist. tidskr. 1898 s. 21 har han dock »i senare tid oriktigt erhållit namnet Röde»; släkten kallas numer Ivar Nilssons ätt. Vapnet avbildas av UTTER på samma uppslag (fol. 12—13), där Ingeborg Ivarsdotters stamtavla förekommer.

³ THISET o. WITTRUP, Nyt dansk adelslexikon, Khvn 1904, s. 290.

⁴ RHEZELIUS' färgbeteckning är här svårtydbar. På den ena halvan av vapnet står tydligt »gult», på den andra möjligen »suart», men den gröna färgen kan ju ha mörknat.

⁵ Såväl hennes namn som vapnet avvika från ELGENSTIERNA (VIII, s. 341) och andra källor.

Bengtsson.¹ Inskr.-skivorna till nr 14 och 15 ha alltså bytt plats. — 16. Oxenstierna. Rhezelius anger namnet på inskr.-skivan som »F. Ingebor».

Det är tydligt, att denna anvapenserie nära ansluter sig till Peder Månsson Utters genealogier. Isak Nilsson kan naturligtvis ha varit i kontakt med Utter, som arbetade i det kungliga kansliet och 1584—88 där biträdde den kände geneologen Rasmus Ludvigsson. Vem av de båda, som varit den andres meddelare, torde väl numera vara svårt att avgöra. Man gissar dock, att det var det gamla kammarrådet, som delgav den unge kanslisten — Utter var född 1566 — vad han trodde sig veta om sina förfäder.²

II. Fig. 451. Sannolikt för underhärads-hövdingen i Frösåkers, Sjuhundra, Nördinghundra m. fl. härader Måns Larsson Ulfsparre till Norrgarn (som han erhållit genom gifte med Beata Olofsdotter, se s. 503). † 1604. Fyrsidig träskiva, på vilken Ulfsparre vapnet är målat (även hjälmen målad). Nedre delen av skivan avdelad för nu utplånad inskr. Skivans H 50.³

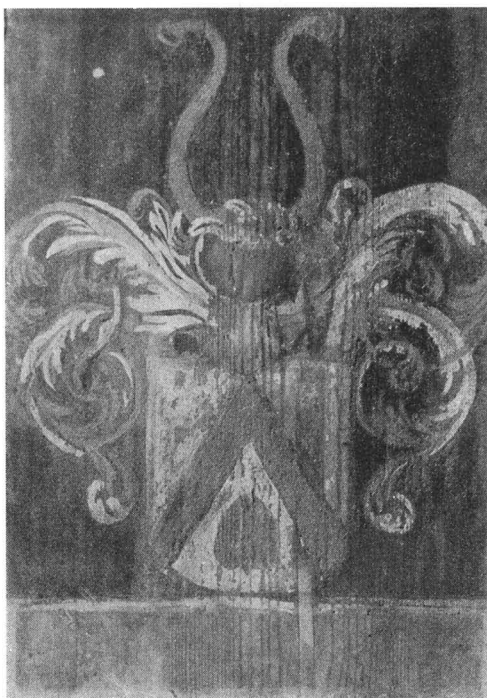

Fig. 451. Begravningsvapen, troligen för Måns Larsson Ulfsparre till Norrgarn, † 1604. Foto 1914. S. 425.

Begräbniswappen des Måns Larsson/Ulfsparre(?). † 1604. Coat-of-arms, probably of Måns Larsson Ulfsparre, † 1604.

III. För Johan Carlsson Månesköld till Rungarn och Ora, † 1613.⁴ Den plana, i trä utsågade skölden (fig. 452) är målad; färgerna nu alldeles utplånade, men botten har varit

¹ ELGENSTIERNAN (I, s. 219) har härvidlag från UTTER avvikande uppgifter. Väpnaren Sigge Brun till Röklinge (delad sköld) var emellertid även enligt ELGENSTIERNAN Isak Nilsson Banérs anfader.

² I alla händelser förekomma de vapen, som ovan erhållit numren 1 (Tillbakaseende ulv), 3 (Tott), 4 (Nipertz), 5 (Bydelsbach), 6 (fyrstyckad sköld), 7 (Brun), 10 (Banér) och 12 (Krummedige), d. v. s. de åtta närmaste fäderne- och moderneanorna, redan på Axel Nilsson Banérs gravsten i Danderyds kyrka (Sv. K. Uppl. I s. 47, fig. 53; Festskr. till R. CEDERSTRÖM 1926, pl. 4). Denne, som var broder till Isak Nilsson, avled 1554, alltså innan Peder Månsson Utter föddes.

³ Varken RHEZELIUS, KLINGSPOR eller INV. 1829 nämna denna vapensköld. Att den här tillskrivits Måns Larsson Ulfsparre beror på att denne ägde Norrgarns gård i socknen och att hans dödsår passar till begravningsvapnets ålderdomliga form.

⁴ Kallas väpnare 1569, blev 1593 härads-hövding i Tierp och Vendel och samma år fogde i Uppsala. Miste före sin död hertig Carls nåd samt till följd därav sina gods (ELGENSTIERNAN). G. m. 1. ANNA ISAKSDOTTER BANÉR, dotter till Isak Nilsson (se s. 421, not 1); 2. CECILIA ANDERSDOTTER RÅLAMB (se s. 339).

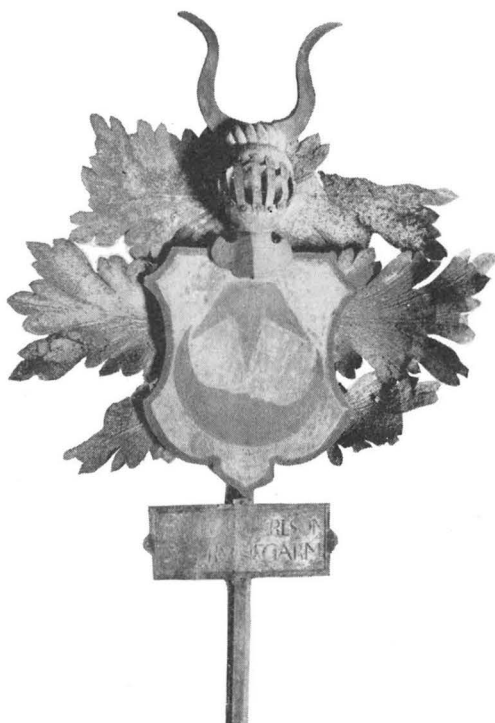

Fig. 452. Begravningsvapen över häradshövdingen Johan Carlsson Månesköld, † 1613. Foto 1914. S. 425.

Begräbniswappen des Distriktshauptmanns Johan Carlsson Månesköld, † 1613. Coat-of-arms, part of the funeral regalia of district magistrate Johan Carlsson Månesköld, d. 1613.

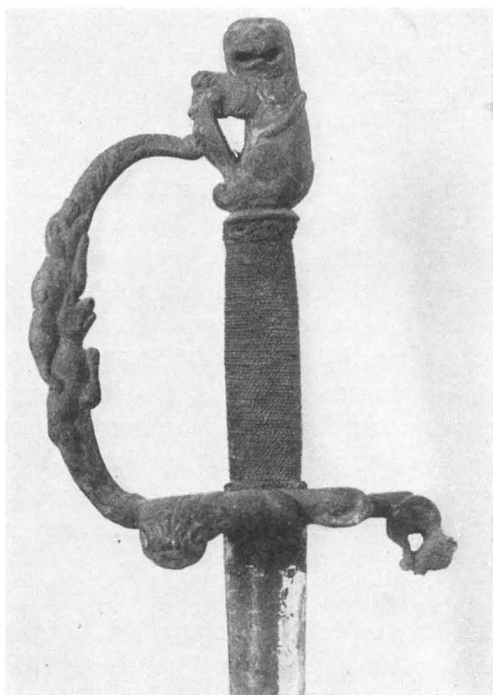

Fig. 453. Fäste till värja från 1600-ts mitt. Foto UPPS. UTST. 1918. S. 427.

Degen aus der Mitte des 17. Jahrh. Sword-hilt, mid-17th cent.

blå. Hjälms och hjälmprydnad skulpterade. Lövverk och inskr.-tavla målade plåt. Inskr.: »IOHAN CARLSSON TILL RUNEGARN.» H ca 80.

IV. För majoren vid Västerbottens¹ (Jämtlands) regemente Johan Persson Månesköld till Rungarn, † 1696, sonson till föregående. Skulpterat, krederat och målat trä. I lövverket 16 anvapen, t. h. (herald.) fäderne: Månesköld, Böllja?, Örnflycht, Svarta-svinhufvud-släkten, Banér, Tott, två spetsar uppifrån, delad sköld (Brun?²); t. v. moderne: Körning, Natt-och-dag?, Kuse (en halv hjort), Hambra-släkten, Rålamb, två Storevapen, Soop.³ H ca 225.

¹ Enligt inskr. på begravningsvapnet.

² Enl. KLINGSPOR. Vapnet är detsamma som fig. 450: 7. Det släktled, som representeras av de båda sistnämnda vapnen, var i själva verket ofrälse (jfr s. 421, not 1), varför äldre anor inom ätten Banér insatts här.

³ Anvapnen stämma tämligen väl med ELGENSTIERNAS uppgifter. Enligt dessa skulle dock Hambra-ättens vapen komma närmast det Körningska; Natt-och-dag-vapnet kan ej verifieras där, ej heller

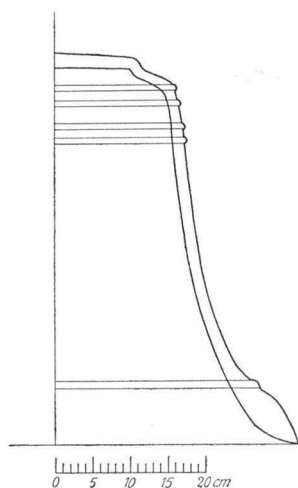

Fig. 454. Medeltida klocka. 1:10. Uppm. av L. M. Holmbäck 1950. S. 428.

Mittelalterliche Glocke. Mediaeval bell.

Fig. 455. Invigningskors på klockan fig. 454. 1:4. Ritad efter avklappning av I. Wilcke Lindqvist 1946. S. 428.

Votivkreuz auf der Glocke Abb. 454.

Dedication cross on bell in fig. 454.

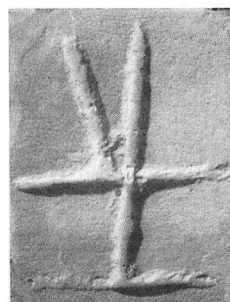

Fig. 456. Klockgjutaremärke på klockan fig. 454. 1:2. Foto efter gipsavgjutning av L. M. Holmbäck. S. 428.

Glockengiesserzeichen auf der Glocke Abb. 454. Photo nach Gipsabguss.

Bell-caster's mark on bell in fig. 454. Photo of plastercast.

V. För volontären vid amiralitetet Erik Silfversparre, f. 1683, † på Rungarn 1703 (se släkttavlan s. 384), Skulpterat, krederat och målat trä. Från inskr.-tavlan utgå palmblad med därå fästade 6 anvapen på vardera sidan, heraldiskt t. h. fäderne: Silfversparre, Geete, Månesköld, Skytte, Färila, Kuse; t. v. moderne: Månesköld, Ulfsparre, Körning, Fleming, Bååt, Horn.¹ H ca 225.

Vid undersökningen av kyrkan 1914 hittades bakom stora skåpet i sakristian en gammal rostig värja (fig. 453) utan slida. Klingan är försedd med etsad inskr., lika på båda sidor: SAHAGON.² 1600-ts mitt. L 82. Har troligen hört till något av begravningsvapnen.

VÄRJA

Gustaf III:s tal 1771 hänger i koret, samme konungs tal 1772 och Carl XIII:s tal 1810 i vapenhuset. Urspr. ramar.

I sakristian märkas: ett 1768 inköpt skåp av furu (nu målat i ekfärg) med profilerade fyllningar i dörrarna. Det överstycke, som funnits, är nu för utrymmets skull borttaget. Fötter — sannolikt kulfötter — torde också urspr. ha funnits. — Två länstolar från

MÖBLER

Böllja-vapnet, och av de två Store-vapnen blott det ena. Enligt KLINGSFOR tillhör det vapen, som här kallats Natt-och-dag, Bergaätten. Svarta-svinhufvud-släktens vapen är överhoppat av KLINGSFOR.

¹ Så även enligt KLINGSFOR. Då äldre anor saknats för de nyadlade släkterna Geete och Skytte ha i stället vapnen för andra stamfäder i äldre led insatts: Färila och Kuse.

² UPPS. UTST. KAT. 1918 nr 923. Namnet Sahagon (eg. Sahagan) bars av de berömda vapensmederna i Toledo, men användes såsom inskr. även på vapen, tillverkade på annat håll.

1700-t., den ena i rokoko, den andra gustaviansk, båda nu vitmålade med pegamoidklädda sitsar.

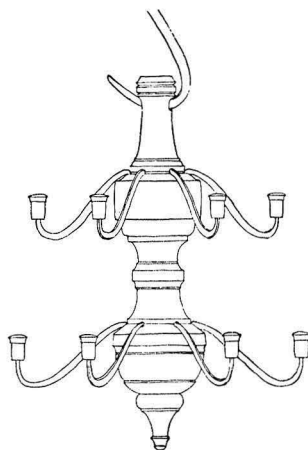
En hatthängare av trä liknande en ljuskrona (fig. 457) hängde tidigare under läkaren t. h. om ingången från vapenhuset — läkaren sköt ju då längre fram än nu. Har varit vitmålad med svartmålade träknoppar. 1700-t. H 50. Nu på vinden.

KLOCKOR

Storklockan är enligt inskr. gjuten 1699 av Gerhardt Meyer i Stockholm »MEDH JOHAN Z: WATTRANGHZ TILLHIELP» (se släkttavlan s. 381). Övriga inskr.: »GLORIA IN EXCELSIS DEO» (= Ära vare Gud i höjden) och »SOLI DEO GLORIA» (= Åt Gud allena äran). H 72, D 80. — Lillklockan, fig. 454, är medeltida. Å livet tre invigningskors och ett gjutaremärke, fig. 455—56. H 65, D 64,5.

Fig. 457. Hatthängare av trä från 1700-t. M. Erichs delin. 1914. S. 428.

Hölzerner Hutständer des 18. Jahrh. Hat-hanger, wood, 18th cent.

SAMMANFATTNING

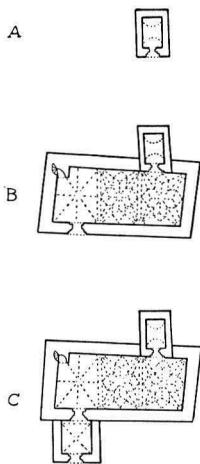

Fig. 458.

Kyrkans planutveckling. 1:1000. I. Wilcke-Lindqvist 1952.

Grundriss- Growth of
entwicklung the
der church.
Kirche.

I. En äldre kyrka i Bladåker än den nuv. senmedeltida måste ha funnits, eftersom socknen är dokumentariskt känd från 1314. Den ännu stående, tunn-vålvda sakristian (fig. 458 A) var byggd intill denna kyrka, som torde ha varit en träkyrka. 1200-t.? Troligen härröra nyckelskylt och dörring (fig. 416) å nuv. vapenhusdörren från träkyrkan. Inventarier: dopfunt (endast bitar bevarade, fig. 436), piscina? (endast foten bevarad).

II. Träkyrkan revs och den nuv. kyrkan uppfördes av gråsten med urspr. tegelvalv (fig. 458 B). 1400-ts slut eller omkr. 1500. Samtidigt anlades bogårdsmur (senare ombyggd) och stigluckor, varav en ännu kvarstår (fig. 408). Inventarium: madonnabild (fig. 434). Övriga medeltida inventarier: ljuskrona av järn (fig. 440—441), kyrkklocka (fig. 454—456), rökelsekar.

III. Vapenhus tillbyggdes och välvdes (fig. 458 C), omkr. 1500 eller 1500-ts början.

IV. Valv och väggar dekorerades med målningar 1623 (fig. 422—431). Inventarier från 1600-t.: kalk (fig. 439 a), förnämliga textilier (fig. 444—448), begravningsvapen (fig. 449—452) — en del av dessa från 1589 — m. m.

V. Altartavla av Anna Maria Ehrenstrahl 1698 (fig. 433), predikstol 1709, bänkinredning 1729 (fig. 435). Nuvarande klockstapeln byggdes 1748 (fig. 409).

VI. Senaste restaurering ägde rum 1926 under ledning av ark. Ärland Noreen och konstnären John Österlund och omfattade bl. a. kalkmålningarnas framtagande och konservering.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Es muss in Bladåker eine ältere Kirche als die gegenwärtige gegeben haben, da das Kirchspiel seit 1314 dokumentarisch bekannt ist. Die heutige mit Tonnengewölbe versehene Sakristei (Abb. 458 A) war an diese Kirche, die eine Holzkirche gewesen sein dürfte, angebaut. 13. Jahrhundert? Türschlossbeschlag und Türring (Abb. 416) der jetzigen Vorhallentüre rühren vermutlich noch von dieser Holzkirche her. Einrichtung: Taufstein (nur Stücke davon erhalten, Abb. 436), Piscina? (nur der Fuss erhalten).

II. Die Holzkirche wird abgerissen und die heutige steinerne Kirche (Abb. 458 B) mit ursprünglichen Ziegelgewölben am Ende des 15. Jahrh., oder um 1500 errichtet. Gleichzeitig wurde eine (später umgebaute) Kirchhofsmauer mit Eingangspforten angelegt, von denen noch eine erhalten ist (Abb. 408). Einrichtung: Geschnitztes und bemaltes Madonnenbild (Abb. 434). Weitere mittelalterliche Inventarien: Kronleuchter aus Eisen (Abb. 440—441, Kirchenglocke (Abb. 454—456), Weihrauchfass.

III. Die Vorhalle wird angebaut und eingewölbt (Abb. 458 C). Um 1500 oder Anfang des 16. Jahrhunderts.

IV. Gewölbe und Wände werden 1623 mit Malereien verziert (Abb. 422—431). Inventarien des 17. Jahrhunderts: Kelch (Abb. 439 a), feine Textilien (Abb. 444, 445, 448), Begräbniswappen (Abb. 449—452) (einige von 1589), und anderes.

V. Altargemälde von Anna Maria Ehrenstrahl 1698 (Abb. 433), Kanzel 1709, Gestühl 1729 (Abb. 435). Der jetzige Glockenstapel wurde 1748 errichtet (Abb. 409).

VI. Die jüngste Restaurierung fand 1926 statt, unter Leitung von Architekt Ärland Noreen und Künstler John Österlund, wobei u. a. die Kalkmalereien herausprepariert und konserviert wurden.

SUMMARY

I. There must have been a (13th. cent.?) Bladåker church earlier than the present one, because the parish is mentioned in a document dated 1314. The present barrel-vaulted vestry (fig. 458 A) was added to that earlier structure, which was probably timber-built, and it may be that some of the door fittings in the present porch (fig. 416) belonged to it. Fittings: font (fragments only, fig. 436), piscina (base only).

II. The timber church was pulled down when the present stone structure was built (fig. 458 B). The original brick vaulting late 15th cent. or *circa* 1500. At the same time, a churchyard wall with lychgates was built. The wall was later rebuilt, but one of the original lychgates still survives (fig. 408). Fittings: Carved and painted figure of the Virgin (fig. 434); iron chandelier (fig. 440—441); bell (fig. 454—456); censer.

III. The vaulted porch was added *circa* 1500 or early 16th cent. (fig. 458 C).

IV. Vaulting and walls decorated 1623 (fig. 422—431). Fittings (17th cent.): chalice (fig. 439 a), particularly fine textiles (fig. 444, 445, 448); burial hatchments (fig. 449—452), some from 1589.

V. Altar decoration by Anna Maria Ehrenstrahl 1698 (fig. 433); pulpit 1709, pews 1729 (fig. 435). Bell tower built 1748 (fig. 409).

VI. The last restoration took place in 1926 under the direction of architect Ärland Noreen and artist John Österlund. At this time, the vaulting and wall paintings were revealed and restored.

Fig. 459. Edsbro kyrka och klockstapel från SO. I förgrunden den sänkta sjön Nardingén. Foto 1915.

Kirche und Glockenstapel von SO. Im Vordergrund der drainierte Nardingén-See.

Edsbro church and bell-tower from S.E. A remnant of the Nardingén Lake, now drained, can be seen in foreground.

EDSBRO KYRKA

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, NÄRDINGHUNDRA HÄRAD
UPPSALA ÄRKESTIFT, NÄRDINGHUNDRA KONTRAKT
ANNEX TILL UNUNGE

Beskrivningen avslutad i sept. 1951.

TRYCKTA KÄLLOR: RHEZELIUS¹ s. 26 (vapen, inskr., gravsten avb.), 132 (kyrkan avb.). — RADLOFF 2 s. 154. — KLINGSPOR I:2 s. 17. — NORRT. TIDN. 1899 ¹⁴/₇. — O. JANSE, Ett bidrag till de oornerade granitkyrkornas åldersbestämmelse (SFT 12, 1905, s. 361). — G. BOËTHIUS, De tegelornrade gråstenskyrkorna, s. 120, 148. — E. LUNDBERG, Byggnadskonsten i Sverige 1000—1400, Sthlm 1940, s. 584.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: ATA: HILDEBRAND, Ö. Uppl., s. 17; IHRFORS II:2 s.1724; INV. 1829; p. m. 1903 av O. JANSE om målningar; skrivelser från prosten J. THORDEMAN ang. målningar 1903 och 1904; »Edsbro kyrka Uppland 1904», underteckn. C. WILH. PETERSSON, 1914; »Edsbro kyrka, Uppland», osign. o. odat. beskrivning;² kopior av V. BODINS o. B. ALMQUISTS ritn. till restaurering (1903, 3 bl.); blyertsteckn. av vapenhusets nu överkalkade målningar; osign. o. odat. (2 bl.); div. handl. rör. konservering av olika föremål; fotos tagna före och under restaurering 1904; handl. rör. muralmålningarnas återställande och inredningens färgbehandling 1951. — BSt: Ritningar av V. BODIN och B. ALMQUIST till restaurering 1904; tjänstememorial av B. ALMQUIST 1904; förslag till utvidgning av kyrkogården av E. FANT 1921, stadf. 1924; m. m. — RA: ED handl. 1904 ²⁷/₅, ³⁰/₉. — LSt: A 3 s. 90

¹ Under jämförelse med handskriften (F. c. 6) i KB.

² Senare än 1934, enär RABÉN, Träskulptur och snickarkonst, åberopas.

Fig. 460. Kyrkan och klockstapel från NV. Foto 1915.
Kirche und Glockenstapel von NW. Church and bell-tower from N.W.

(karta från 1640—41 av SVEN MÄNSSON; märk, orienterad med S uppåt); A 13, s. 59 (karta från 1687 av J. STRANDMAN). — UB: PALMSK. SAML. 274 p. 871; NORDIN vol. 39 fol.: 5. Uppbördens 1531,¹ bl. 23. — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: Exk.-prot. 1910 (finnes även i STOCKH. HÖGSK. KONSTHIST. INST.).

Av till Domkap. inkomna handl. förvaras de äldre i ULA under signum E V 139.

KYRKANS ARKIVALIER (i ULA): RÅK. 1717—47 samt från 1777, st. PROT. 1730 (i Ununge kyrkoarkiv O 1) samt från 1747, KR. PROT. och INV. från 1747 (därav INV. 1789 i Ununge kyrkoarkiv N 1), VIS. PROT. från 1748, inventarii tillökning 1768 och 1771 (L I: 1), m. fl. liknande anteckningar; berättelse om en klockas uppsättande 1819 (K I: 2). — Yngre arkivalier förvaras vid kyrkan.

I Edsbro sn har icke funnits något adligt säteri. De i texten nämnda byarna *Sältra*, *Smara*, *Vagn* och *Åsby* ligga alla inom socknen liksom gården *Långbro*. Säteriet *Kragsta* (s. 447) ligger i Ununge sn.

Edsbro kyrka, som var helgad åt S. Lars (jfr nedan s. 442, 461), ligger på krönet av en åskulle med dominerande läge vid den nu sänkta sjön Närdingens V spets. Läget måste före sjösänkningen och än

¹ Härvid lämnades från Edsbro:

•II klockor	II skpd III lispd
Silff	XX lott
penningar	LXIII marc
än	V marc•

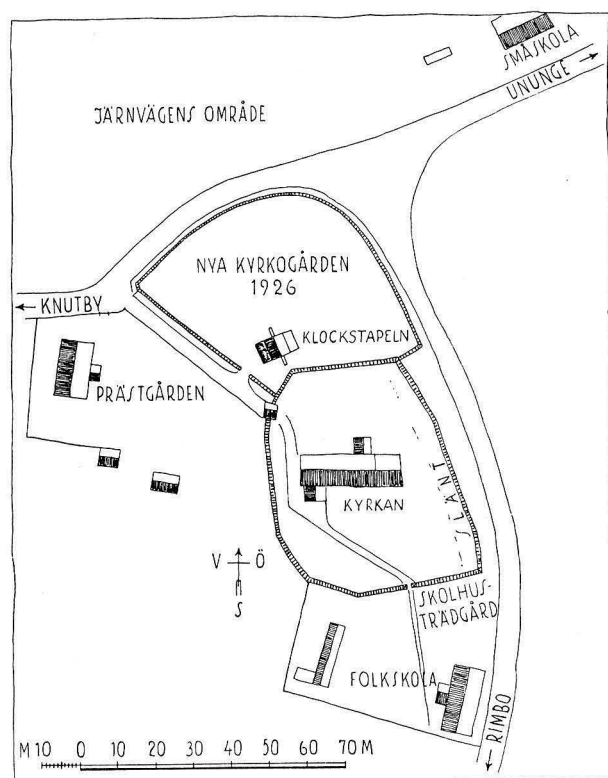

Fig. 461. Situationsplan. Uppm. av M. Erichs 1926. 1:2000.
Lageplan. Plan of site.

mer före bortschaktandet av åsen N om kyrkan ha varit utomordentligt vackert. Namnet skrivs äldst (1287) haesabro¹ (SD nr 933). Det har alltså intet med 'ed' att göra, utan betyder 'åsbornas bro'.² KLINGSBÖR uppger, att enligt sägnen nära kyrkan varit tingsplats i forna dagar och att den heliga Birgittas fader och broder skulle varit de sista, som hållit ting här. I själva verket låg ännu i slutet av

¹ Tydlig en roslagisk dialektform. Namnet, som 1291 skrevs Esabro, 1314 Aesabro, har givit upphov till en i flera varianter förekommande sägen om fru Åsa, som säges ha bott i fornborgen snett över sjön (RHEZELIUS). Den kanske senaste direkt ur folkmun hämtade versionen är återgiven av HILDEBRAND, Ö. Uppl. s. 17. Fru Åsa och herr Knut, som byggt var sin av Edsbro och Knutby kyrkor, tålde icke varandras verk, utan kastade sten därpå. Fru Åsas sten, ett väldigt flyttblock, »ligger ännu, fastän söndersprunget, invid vägen mellan båda kyrkorna» berättar HILDEBRAND samt tillägger: »Bonden, som skjutsade mig, syntes villrådig, huruvida han skulle anse sin berättelse vara sann eller icke». Ett revben av en val, som 1489 strandat vid Roslagskusten (jfr Sv. K. Uppl. IV s. 291), förvarades förr i kyrkan och ansågs härröra från fru Åsa. »Mycket fabuleras dherom, som wijdhlyftigt är at skrifwa.» (RANSÄKNINGAR OM ANTIQVITETERNA 1667—84, 1, ms i KB sign. F. l. 9: 1, s. 93, 101. — Sv. MAGAZINET 1766 s. 720—21.)

² Medd. av prof. J. SAHLGREN.

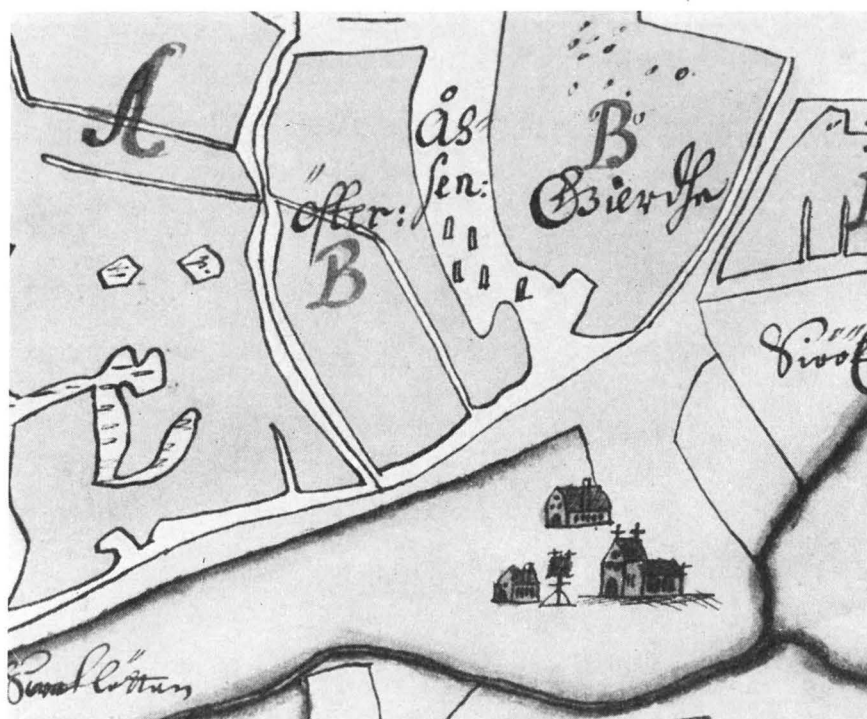

Fig. 462. Kyrkan med närmaste omgivningar. På åsen N om kyrkan äro några bauta-stenar inritade. Karta av J. Strandman 1687 (LSt).

Karte der Kirche mit nächster Umgebung von 1687. Auf dem Höhenrücken nördlich der Kirche sind einige Bautasteine eingezeichnet.

Map showing church and immediate surroundings, 1687. Ancient standing stones on the "hog's back" of the church are also included.

1800-t. under eller kanske snarare innanför bogårdsmuren N om kyrkan en numera avlägsnad stor gravhög, som kan ha tjänstgjort som tingshög.¹ På åsens N del, som nu delvis är bortschaktad för järnvägens framdragande (se situationsplanen) funnos vid RHEZELIUS' besök 1635 ett 40-tal bautastenar.² På 1870-t. funnos åtminstone 23 kvar³ och ännu stå några på ömse sidor om en byväg norrut.

Ortstraditionen vill veta, att kyrkor eller kapell även funnits på andra ställen i socknen, nämligen i Vagn och i Sättraby. I Vagn finnes en husgrund, ung. 7×7 m, som kan ha givit upphov till denna tradition. I Sättraby sägs det, att när nuv. skolhus byggdes, revos murresterna av en tidigare på samma

¹ Enligt uppgift av komminister K. A. GRANDIN. Högen synes otvivelaktigt på en gammal fotografi i dennes ägo. Ortsbor ha berättat, att »den var stor och plattad upptill». Det senare tyder på att den verkligen var en tingshög.

² RHEZELIUS s. 27: »Widh äsbro Kyrka på hela åsen stå 44 stycken stenar reste, den störste 2 Karlshögd. Forutan många som liggia omkull.» Se även RANSÄKNINGAR I, s. 90, 101, och O. RUDBECKS *Atlantica* III, ed. Nelson, Upps. o. Sthlm 1947, s. 22.

³ KLINGSFOR I: 2 s. 18: »Från kyrkan till Åsby går norrut en ungefär 800 fot lång ås, utefter hvilken går en väg, på båda sidor om densamma finnas 23 bautastenar, deraf 16 stående och 7 omkullfallne; på åsen synes äfven lemningar efter stensättningar och en mängd mindre grafkullar.»

plats belägen byggnad, vilken enligt gammalt folks berättelser, som de hört av sina förfäder, skulle ha varit ett kapell. Dess nyckel, som ännu förvaras hos hemmansägaren Edvard Larsson, är av medeltida typ. Kapellets klockstapel stod i »Tribärsbacken». — »När kôrka revs for dom av med klocka ur stapeln. Dom förlora 'na i en môse i Smara.»¹ I PALMSK. SAML. 274 s. 871 finnes följande uppgift: »Wid Edzbro Sättra är een wacker ort med itt gammalt afgudatempel, som sedan warit itt Capell, och mycket ättegrifter.»

Fig. 463. Medeltida stiglucka med predikstolsanordning. Foto 1947. S. 436.

Mittelalterliche Kirchhof-
pforte mit Kanzelanord-
nung. Medieval lychgate, with
opening for open-air
preaching in gable.

KYRKOGÅRD OCH KLOCKSTAPEL

Kyrkogården (fig. 461) består av två muravgränsade delar: den äldre, inom vilken KYRKOGÅRD kyrkan är belägen på kullens krön, starkt sluttande mot landsvägen i Ö, den yngre, anlagd 1926 enligt förslag av ark. E. Fant (stadf. 1924), sänkande sig i terrasser ned mot järnvägen. Bogårdsmuren kring den äldre delen av kyrkogården ligger åtminstone delvis på den medeltida murens plats, men är utan tvivel senare omlagd. I Ö går den efter påfyllningar 1859 och 1886 under kyrkogårdens plan, tjänstgörande som terrassmur. Murens INGÅNGAR spånklädda huv borttogs 1809 och muren täcktes i stället med torv. — Av ingångarna

¹ Medd. 1948 ²³/₉ av änkan MATHILDA JANSSON, ålderdomshemmet i Edsbro. Samtliga dessa uppgifter äro lämnade av komminister GRANDIN.

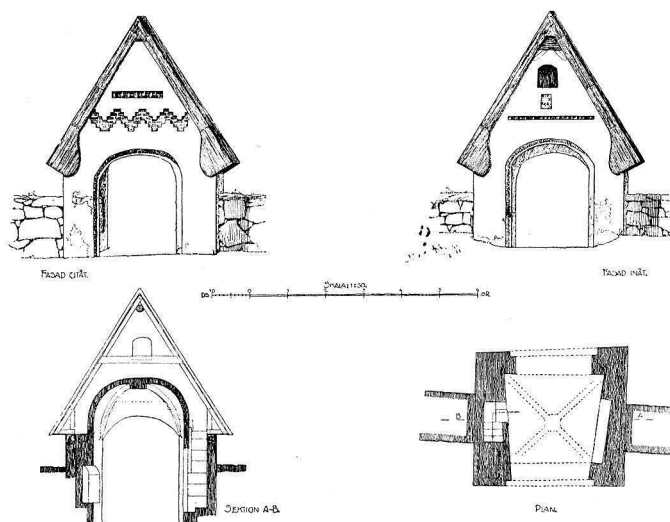

Fig. 464. Stigluckan fig. 463, uppm. av M. Erichs 1914. 1:200. S. 436.
 Aufrisse, Schnitt und Grundriss der Kirchhofpforte Elevations, section and plan of lychgate in Fig. 463.
 Abb. 463.

till gamla kyrkogården är den NV en senmedeltida stiglucka (ej i förband med muren) av intressant och ovanlig typ (fig. 463—464). Den är byggd av putsat tegel på gråstensfot och har ett urspr. kryssvalv med halvstensribbor. I dess N mur en stickbågigt betäckt sittnisch, i den S en inbyggd trappa, som leder upp till en liten murad plattform ovanför valvet, belägen på lagom bröstvärnshöjd under en stickbågig öppning i Ö röstet. Över öppningen har på utsidan av muren funnits en trähuv, av vars stödanordningar spår ännu synas i teglet. Tegelformat $8-9 \times 13-13,5 \times 30$. Stigluckan har sannolikt använts som predikstol vid gudstjänster på kyrkogården, t. ex. för en tingsmenighet (jfr ovan s. 433). En liknande anordning finnes bl. a. i stigluckor i Riala (Sv. K. Uppl. I, s. 609, fig. 623—24), i Lid (Södermanl.) och Trönö (Hälsingl.). Röstena prydas av rödputsade blinderingar: strömskift, trappstegsfris m. m., av samma art som på själva kyrkan (korets och vapenhusets röst). Taket är klätt med spån och däröver (sedan 1890) med tjärad järnplåt. — I S är nu en enkel öppning i bogårdsmuren, men även här fanns tidigare en stiglucka (se fig. 465), »Sättra-Stegluckan», som revs 1829 (st. PROT.). Att döma av under muren framstickande stenar låg den något Ö om nuv. ingång.

KLOCK-
STAPEL

NV om gamla bogårdsmuren står klockstapeln (fig. 460), som tydligen är byggd med stapeln i moderförsamlingen Ununge som förebild. Konstruktionen liknar f. ö. stapeln i Vätö¹, och liksom dessa båda har stapeln i Edsbro urspr. varit öppen. Hjärtstockarna bära nämligen spår av spånklädnad (spikhål och enstaka kvarsittande spån, fig. 469), och strävorna äro på sidorna klädda med delvis ännu kvarsittande skydds-

¹ Sv. K. Uppl. II fig. 162—164, s. 199.

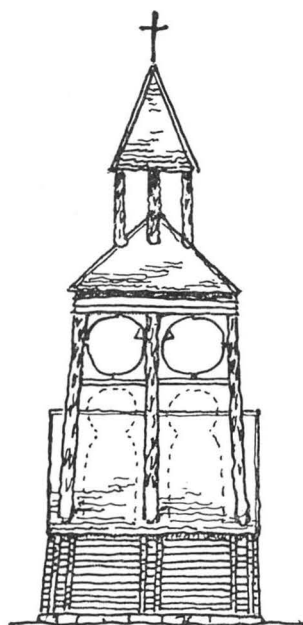

Fig. 465. Kyrka och klockstapel 1635 (den senare riven troligen redan vid mitten av 1600-t.). Teckning av RHEZELIUS. Kirche und Glockenstapel 1635. Pen drawing of church and bell-tower, 1635. The bell-tower probably demolished in the mid-17th cent.

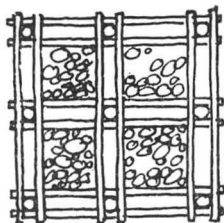

Fig. 466. Rekonstruktionsskiss av M. Erichs till äldre klockstapel efter Rhezelii teckning 1635, fig. 465. S. 438. Rekonstruktionsskizze des älteren Glockenstapels aus Abb. 465. Imaginary reconstruction of bell-tower in Fig. 465.

bräder och ovan till täckta med en spetsuggen plank. Anordning för avledning av regnvatten från en sammanhuggningsvinkel finnes kvar å den mellersta bocken (fig. 468); alldeles samma anordning finnes i Vätö stapeln, ehuru i stabilare utförande, och likaså i den i Ununge. Numera är stapeln inklädd med bräder och korrugerad plåt, svarttjärad; huvgavlarna, som antagligen äro äldre än inbyggnaden i övrigt, äro spånklädda. I klockvåningen finnes å S hjärtstocken 9 små hål (fig. 467) i vilka ringaren placerade en pinne för att räkna ringslagen vid böneklämningen morgon och afton. När stapeln inbyggdes är ej känt; troligen skedde det 1747, då det påmindes om »Wircke Tjära med mera, som till Kläckstapelens förfärdigande behöfdes» (st. PROT. 1747, det tidigaste bevarade protokollet). Än svårare är att säga, när den byggdes. Likheter med Vätö stapeln antyder, att den borde vara äldre än 1635. Några beaktansvärda skillnader finnas emellertid: hjärtstockarna äro ej runda, utan firsidiga med fasade hörn, och spånen (fig. 469) ha en helt annan form än i Vätö. Dessutom kan man av en annan grund

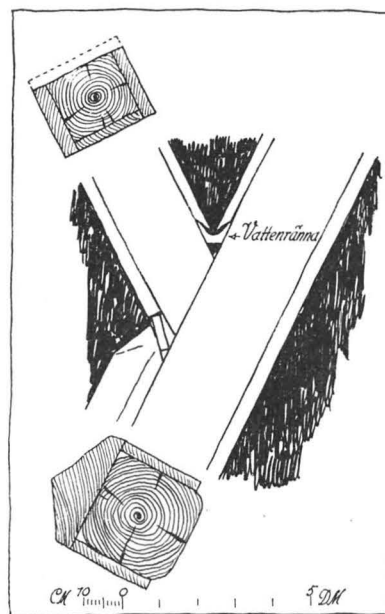

Fig. 467. Parti av S hjärtstocken (i klockvåningen) med 9 hål för att räkna slagen vid klämtningen. Foto 1947. S. 437.

Teilansicht vom südlichen Hauptbalken (im Glockengeschoss) mit 9 Löchern zur Berechnung der Glockenschläge beim Läuten.

Part of one of the main uprights in the belfry, showing 9 holes and a movable pin enabling the bellringer to keep a tally during slow tollings of the bell.

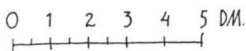

Fig. 468. Anordning för avledande av regnvatten från den nuv. stapelns öppna tid. Uppm. av M. Erichs 1926. S. 437.

Anordnung für Regenwasserableitung vor der Eindeckung des jetzigen Glockenstapels.

Detail of construction of bell-tower, showing built-in channel for carrying off rainwater, dating from the period before the bell-tower was enclosed.

Fig. 469. Kvarsittande spån på en av stapelns hjärtstockar. Uppm. B. Gejvall 1948. S. 437.

Erhaltene Schindeln an einem der Hauptbalken des Glockenstapels.

Face and section of wooden tiles on framework of bell-tower.

nästan säkert säga, att stapeln i Edsbro i stället är yngre än 1635, det år, då RHEZELIUS utförde sina avteckningar av kyrkor i Roslagen (såvida den ej flyttats från något annat håll, vilket dock förefaller osannolikt). Då fanns nämligen en stapel av helt annan typ (se fig. 465), påminnande om den ännu kvarstående märkliga stapeln i Häverö.¹ Liksom i denna synes den bärande konstruktionen ha utgjorts av (i detta fall 9) upprättstående stolpar, förankrade i en knuttimrad kista med stenfyllning (fig 466). Rester av grunden till denna stapel tyckas ännu kvarligga under och framför bogårdsmurens SV del, där dessutom muren på en sträcka av ca 6 m är iskarvad med smärre stenar.

¹ Sv. K. Uppl. II fig. 5—6, s. 4 ff.

Fig. 470. Kyrkan från SO. Foto 1934. S. 439.

Die Kirche von SO. Das Mauerwerk der Südfassade des Langhauses kan nicht nach diesem Bild beurteilt werden, da Anschlüsse beim Fensterausbrechen überputzt und mit willkürlich gemalter Fugeneinteilung versehen worden sind.

Exterior from S.E. In 1753, the nave windows were enlarged. Some of the adjacent stone-work was plastered-over, and false joins were made at a later time.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan uppfördes på 1200-t. som salkyrka med högspetsiga gavlar. I slutet av 1400-t. tillades ett med den gamla byggnaden jämbrett men lägre kor i Ö. Sakristia och vapenhus äro även senare tillbyggnader. Murarna, utan sockel, äro uppförda av gråsten, utvändigt med bred fogstrykning. Sydfasaden, som förstörts av lappning vid fönsterupptagning, är för att dölja detta delvis putsad med målad fogindelning (från 1875, fig. 470). Under mellanfönstret, ca 135 cm över marken och ca 130 cm från varandra, äro i två olika stenar likarmade kors inhuggna (H ca 10). Även i den urspr. kyrkans Ö röste äro kors inhuggna i en av murstenarna (synas från korvinden). Skillnaden mellan långhusets murverk med relativt små och jämnt lagda stenar i rikligt murbruk och korets mycket oregelbundna är påfallande¹ och väl synlig särskilt på N sidan på vilken skarven befinner sig nästan rätt över sakristians Ö mur (något Ö om denna). Medan den

PLAN OCH
MATERIAL

¹ Först iakttagen av O. JANSE, Ett bidrag till de oornrade granitkyrkornas åldersbestämmelse, SFT bd 12 (1905) s. 361. Enl. E. LUNDBERG tyder murningstekniken i den urspr. kyrkan på att denna är ett importbygge, d. v. s. att byggmästaren var utlänning, väl snarast tysk (E. LUNDBERG, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940, s. 584).

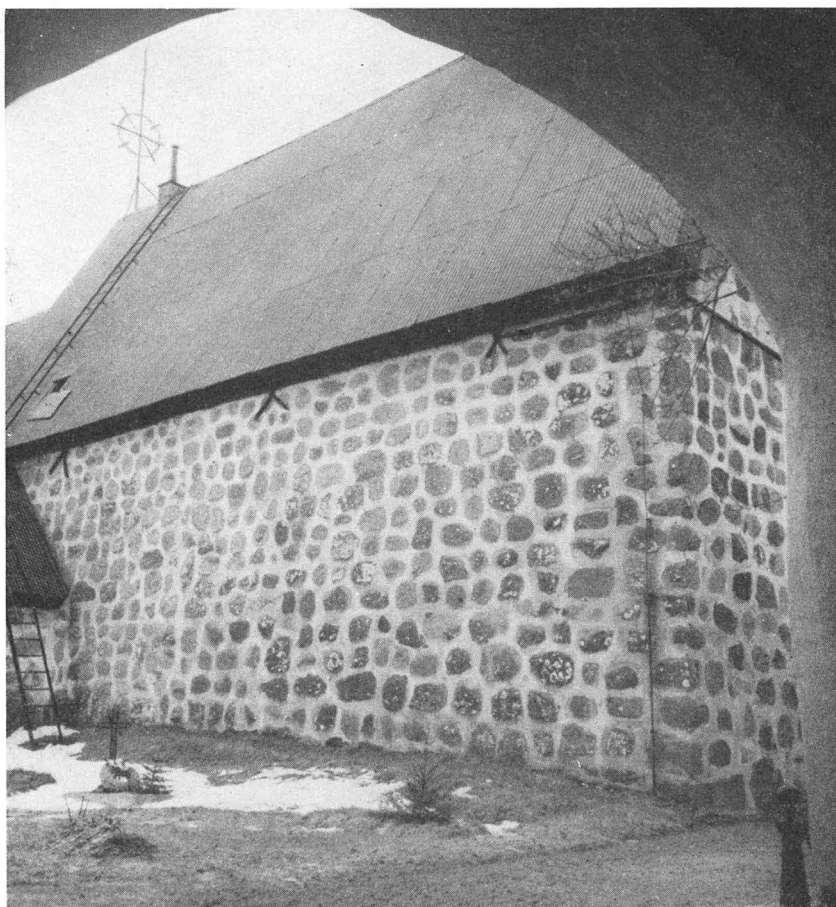

Fig. 471. Kyrkans N mur. Foto I. Anderson 1939. S. 439.
Nordmauer der Kirche. The N. wall.

urspr. kyrkans rösten äro helt byggda av gråsten, är korröstet av tegel (i munkförband), som även förekommer i sakristians och vapenhusets rösten, i valvsystemet och i alla omfattningar. Samtliga yttertak äro sedan 1890 täckta med svarttjärad, korrugerad plåt ovanpå den gamla spåntäckningen. De höga smidesjärnkorsen med väderflöjlar äro märkta (från Ö till V): 1836; sexuddig stjärna; 1904.

FÖNSTER

Långhusets fönster i S och V utvidgades 1753 (ST. PROT).¹ Det västligaste av de båda

¹ Prot. vid »probsteting» 1748 omtalar dels att fönstren voro bristfälliga och släppte in regn och snö, dels att »alt för litet lius inkommer genom the förhanden warande små och mörka fenster, i synnerhet på lägtaren och under then samma, som skal nyttias til wanart af en del församlingens ungdom och andra, som therföre skocka sig tit, och ther sofwa, sqwalra, utöfwande thes utan åtskillig annan oskick-

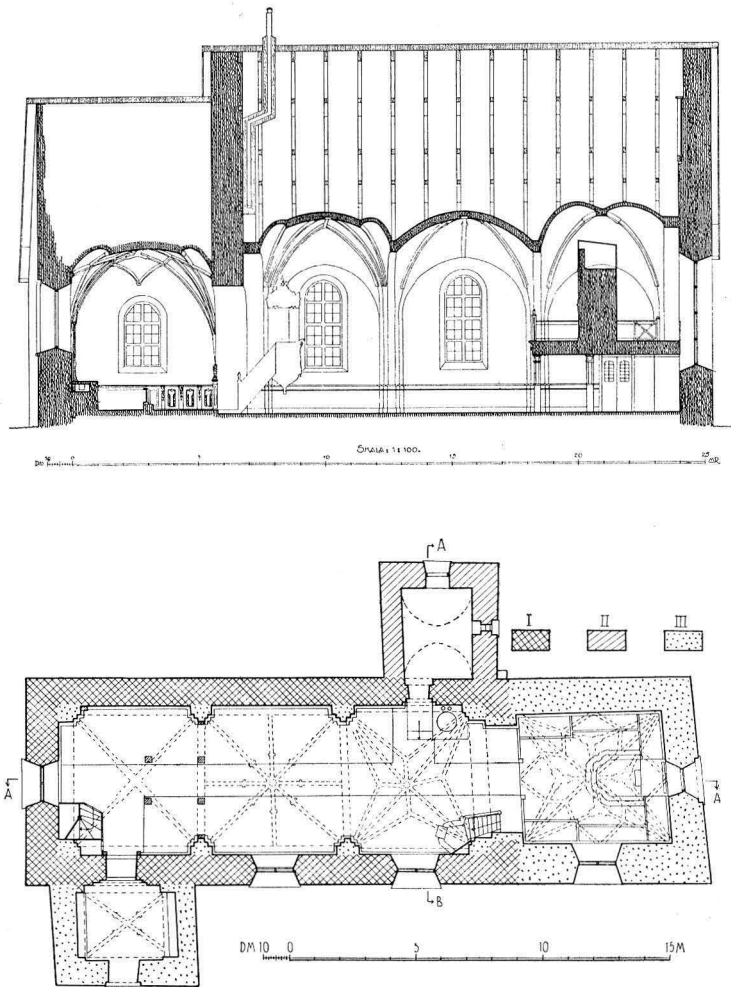

Fig. 472. Längdsektion mot S och plan. 1:300.

Längsschnitt gegen S und Grundriss. Longitudinal section towards S. and plan.

fönstren i S-fasaden ersätter två äldre fönster, som funnos ännu 1635 (se fig. 465).¹ Korets S fönster är även förstorat i nyare tid, det Ö däremot, med framspringande solbänk av natursten, säkerligen urspr. (fig. 475). N muren är ännu i våra dagar fönsterlös, vilket under medeltiden var regel i landskyrkorna.

lighet, utan at man kan märcka och straffa thet, anhållande at nya glas måtte in sättias i fenstren och nya fensterluffer uphuggas, ther the betarfwas. . . »

¹ Väggmålningen inomhus på detta ställe är nymålad 1904.

GLASMÅL-
NINGAR

PORTAL

GOLV

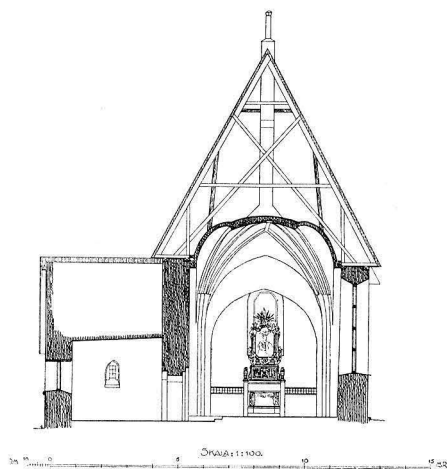
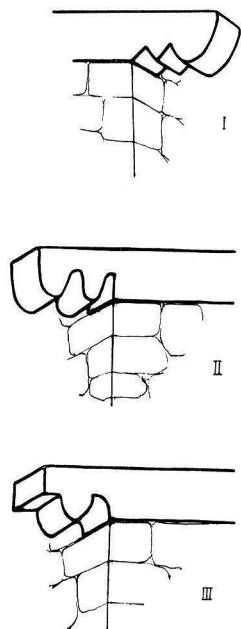

Fig. 472 A. Tvärsnitt mot Ö. 1:300. Den i röstet mellan kor och långhus inbakade urspr. takstolen är sgrafferad.

VALV

Querschnitt gegen O. Der im Giebel zwischen Chor und Langhaus eingemörtelte urspr. Dachstuhl ist schraffiert.

Transverse section towards E. Parts of the original roof-truss (darkened in the drawing) are mortered into the gable.

ÄLDRE
INNERTAK

Vad slags inre tak långhuset hade före tegelvalven är svårt att bestämt säga. I långhusets båda rösterna äro takstolar inmurade såväl in- som utvändigt (fig. 472 A). I V är den yttre bildat stjärnvalv med fasade halvstensribbor, vilar direkt på kyrkmurarna utan sköldbågar. Tidsskillnaden mellan detta med kormurarna samtida valv och långhusvalven behöver emellertid ej vara stor. Även de senare ha halvstensribbor och visa former, som äro vanliga under 1400-ts andra hälft. I valv II (= det urspr. koret) finnas i Ö kappan två träskodda hål för linorna till den vid den katolska gudstjänsten använda, över valvet hängande sanctusklockan. Endast ett av dessa hål synes nedifrån kyrkan, men båda kunna iakttagas på valvets ovasida. — Trapphus saknas; man kommer in på kyrkvinden genom en lucka i yttertaket.

Vad slags inre tak långhuset hade före tegelvalven är svårt att bestämt säga. I långhusets båda rösterna äro takstolar inmurade såväl in- som utvändigt (fig. 472 A). I V är den yttre

Fig. 473. Remstycksändar, efter skisser av M. Erichs, I. Wilcke-Lindqvist och K. A. Grandin: I Långhusets NV hörn. — II: Långhusets SV hörn. — III: Vapenhusets SÖ hörn. S. 443.

Stützbalken des Daches: I. N.W. Ecke des Langhauses. — II. S.W. Ecke des Langhauses. — III. S.O. Ecke der Vorhalle.

Supporting beams of roof: I. N.W. corner of nave. — II. S.W. corner of nave. — III. S.E. corner of porch.

Det målade glaset i Ö korfönstret är från 1904. — 1635 omtalar RHEZELIUS glasmålningar, som säkerligen voro medeltida: »I soder fönstret står S. Laurentii effigies (= bild) och en konung medh spira, Crona och guldäple» (= S. Erik?).

Den urspr. kyrkans portal har en enkel, tvåsprångig, orent spetsbågig tegelomfattning, som på V sidan tangeras av vapenhusvalvets sköldbåge. Dörröppningen brädfodrades 1904 och gjordes därvid rektangulär.

Samma år lades brädgolv överallt i kyrkan, 1950 ersatt av tegelgolv i vapenhuset och sakristian. I vapenhuset påträffades därvid två äldre tegelgolv. Det nya golvet lades i samma mönster som det övre av dessa.

Kyrkorummet övertäckes av fyra tegelvalv. De tre västligare vila på murpelare utan förband med kyrkans murar och äro alltså sekundärt inslagna. Tegelmått: 7,5—8,5×12—14×27—30. Korvalvet däremot, ett rikt ut-

Fig. 474. Den urspr. dörren till vapenhuset. Omkr. 1500. Foto 1947. S. 446.
Die ursprüngliche Tür der Vorhalle. Um 1500. The original porch door. Circa 1500.

Fig. 475. Senmedeltida fönster i Ö muren. Foto 1947. S. 441.
Spätmittelalterliche Fenster in der Ostmauer. Late mediaeval window in E. wall.

takstolen numera överputsad, den inre delvis bortfallen, men rämnorna är kvar; i Ö äro båda bättre bevarade. Eget nog konvergera högbenen i Ö uppåt, i V däremot nedåt. Kan taket över Ö delen av långhuset (= det tidigare koret) ha varit av annan konstruktion än över den V, trots att genomgående takbjälkar, av de urspr. högbenens placering att döma funnits över hela kyrkan? Inga spår av puts på röstenas insidor ge härvid någon ledning. Nuv. takstolar kunna vara samtida med tegelvalven — i alla händelser äro de äldre än bevarade prot. och räk. De yttre remstyckenas fasonerade ändrar sticka ut i V gavelhörnen. Remstyckena ha möjligen utbytts samtidigt med att takstolarna nygjordes; sakristians och vapenhusets remstyckeändrar äro fasonerade på liknande sätt. Se fig. 473. Mellan remstyckena bindare (iakttagna 1915).

TAKSTOLAR

Det är möjligt, att en sakristia planerades redan vid kyrkans uppförande; i alla händelser finns en förtagningssten längst nere vid marken i hörnet mellan sakristians Ö mur och långhuset. Som sakristian nu står, är den emellertid senare — den saknar förband med kyrkmuren. Till sitt inre gör den dock ett mycket ålderdomligt intryck dels genom det svagt spetsade tunnvalv, som täcker den, dels genom fönstret mot Ö,

SAKRISTIA

Fig. 476. Interiör mot Ö före restaureringen 1904. Foto O. Janse 1904.
 Innenansicht gegen O vor der Restaurierung von 1904. The interior towards the E., prior to the restoration of 1904.

som inåt omgives av en spetsbågig nisch (utåt rak överliggare av gråsten). Fönstret, som har inmurat järngaller samt gångjärn och märkla för lucka, var före 1904 igensatt, vilket troligen skett i samband med upptagandet av ett större rektangulärt fönster i N. Dörröppningen är stickbågig, mot långhuset tvåsprångig. Dörr av smidda plåtlameller på järnram med kolvlås och slät handtagsring med profilerad märkla¹. I takvalvet järnringar, varigenom en stång varit dragen, på vilken mässhakar och andra textilier kunde hängas. — Sakristians röste består till $\frac{2}{3}$ av tegel i oregelbundet munk-

¹ Då färgen på dörren avskrapades vid restaureringen 1952, fann man på låset året 1699 och bokstäverna OHS (= Olof Hans Son?).

Fig. 477. Interiör mot Ö. Foto 1947.

Innenansicht gegen O nach der Restaurierung 1904. The interior towards the E., after the restoration of 1904.

förband med dekoration av axmurning och strömskift — båda delarna utgöra den slags tegelornering, som kan förekomma redan i romanska byggnader. Teglet i röstet hindrar därför ej en datering åtminstone till 1300-t.

Vapenhuset är ävenledes senare tillfogat. Det reparerades 1875, vilket årtal är anbragt i puts i röstets tegelmurade spets. Längre ned — i gråstensmuren — ett rödputsat strömskift av tegel. De utstickande remstyckeändarna (fig. 473) äro liksom

VAPENHUS

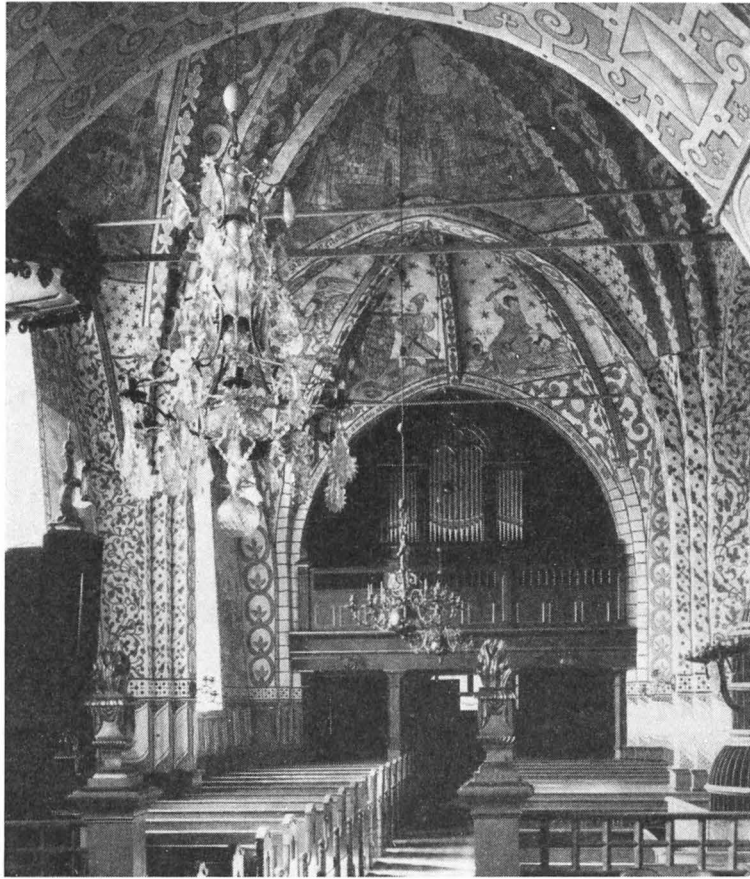

Fig. 478. Interiör mot V. Foto 1915.

Innenansicht gegen W. The interior towards the W.

sakristians och långhusets försedda med en enkel profilering. Portöppningen är rundbågig. Port från 1904 med beslag från samma tid, imiterande medeltida beslag. Den urspr. porten (fig. 474) av tjärad furu med enkla beslag och handtagsring förvaras i klockstapeln. För beslagens form jfr den visserligen långt rikare kyrkdörren i Risinge (Ögl.) från 1494 (LIND-BLOM I, fig. 457). Porten bär spår av yxhugg, enligt traditionen minnen av ryssarnas besök 1719.¹ Valvet, som vilar på sköldbågar mot alla sidor, liknar valv III inne i kyrkan och är tydligen samtidigt med långhusvalven, medan själva vapenhusets murar äro något äldre än dessa. I nischerna, som bildas av Ö och V sköldbågarna, finnas bänkar, bestående av murklackar, avtäckta i Ö med plank, i V med en bilad stock.

¹ Medd. av komminister GRANDIN. Samma tradition anföres i slutet av 1800-t. av IHRFORS.

Den urspr. kyrkans datering till 1200-t. gives av långhusets gråstensförband, resningen på dess gavlar och portalens spetsbågeform. Att de yttersta takstolarna varit inmurade i röstena är även ett ålderdomligt drag, tydande på romansk tid. Den äldsta kyrkan hade ej smalare kor, vilket framgår av sakristians placering. Denna tillbyggdes sannolikt ej senare än på 1300-t. Vapenhuset uppfördes, som nämnts, troligen innan långhusets valv inslogos under senare hälften av 1400-t. Däremot torde det nuv. koret ha tillkommit efter valvslagningen eller i samband därmed. Det dateras av sitt urspr. valv och av tegelörningen på gaveln (fig. 470) till 1400-ts slut. DATERING

Kyrkan är sedan förra hälften av 1700-t. genomdragen av ett stort antal järnankaren, särskilt är koret kraftigt förankrat. »Jernbandet om kyrckian», som övertvärar Ö fönstret, tillkom 1730 (RÄK.). På vinden, nära V gaveln, ligga stumparna av ett bastant träankare, som tydligen gått tvärs genom läktarvalvet, enär (enl. ERICHS' undersökningar) igenmurade hål finnas på båda sidor av detta valv. En stor restaurering — vilken givit kyrkan mycket av dess nuv. prägel — genomgick kyrkan 1904 under ledning av ark. Bror Almquist. Restaureringen omfattade kalkmålningarnas framtagande, inläggande av nytt golv, insättande av öppna bänkar, förändring av läktaren, genomgående målningensarbeten m. m. — Då detta skrives (1951) genomgår kyrkan på nytt en restaurering, huvudsakligen omfattande revidering av de restaurerade kalkmålningarna samt framtagande av den gamla färgen på vissa inventarier. Elektrisk uppvärmning och belysning installeras (tidigare har uppvärmningen skett med kamin). RESTAURE-
RINGAR

UPP-
VÄRMNING

KALKMÅLNINGAR FRÅN 1625

Kyrkans väggar och valv äro dekorerade med kalkmålningar från 1625. Å tredje travéns N vägg finnes en inskr.: ANNO / 1625 samt ovanför utgången från vapenhuset P.O.S.W. / ANNO 1625 (en teckning i ATA, fig. 480, från tiden före målningarnas restaurering tyder initialerna, som möjligen avse målarens namn, till B.O.C.W.). RHEZELIUS lämnar (1635) om två på korets Ö vägg målade adliga vapen upplysningen: »Detta var Ture liliesparres fadher Christiern Hindrichson *benämnd* och hans modher *Margareta Larsdotter* huilka tillijka medh sochne hafua latet måla *Kyrkan*.»¹ Troligen redan i samband med 1753 företagna fönsterutvidgningar överkalkades målningarna, men framtogs åter 1904, varvid de tämligen kraftigt restaurerades av artisten C. Wilh. Pettersson. Därvid gick mycket av deras ursprunglighet förlorad. På fotografier i ATA, tagna efter framknackningen, men före restaureringen — endast ett fåtal sådana finnas och de äro tyvärr mycket bleknade — spela färgytorna huvudrollen. Vid restaureringen åter blevo alla konturer starkt markerade, vilket på ett olyckligt sätt framhävde

ÖVER-
KALKNING
RESTAURE-
RING

¹ CHRISTER HENRIKSSON LILLIESPARRE till Kragsta, † 1620, g. m. MARGARETA LARSDOTTER, † 1635 (se s. 468 not 1).

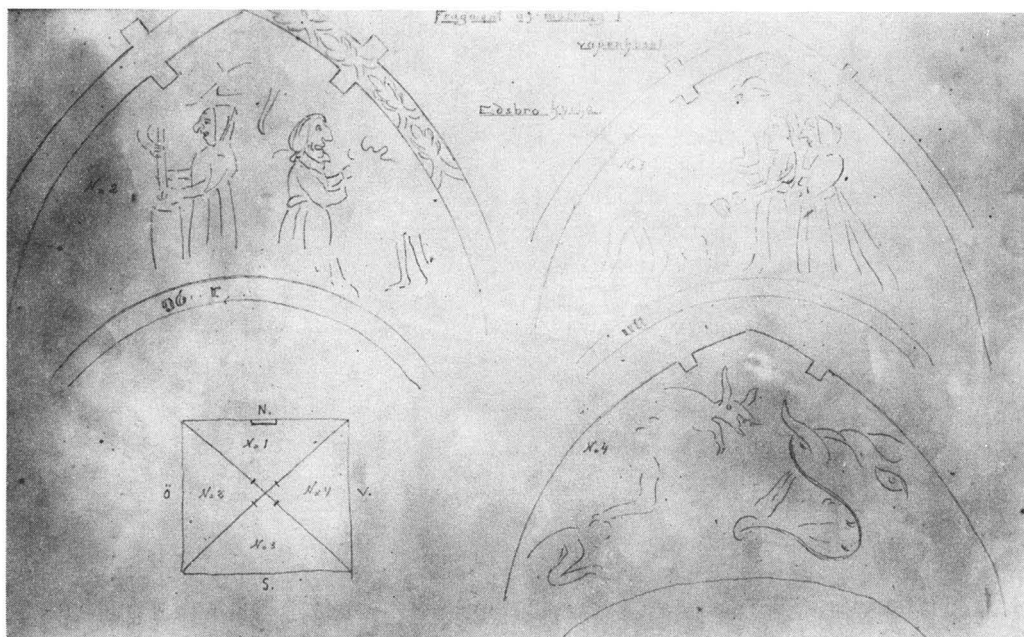

Fig. 479. Nu övertäckta målningar i vapenhusets valv. Upptill t. v. häxor, av vilka den ena kärnar smör. Nedtill t. h. helvetets gap. Efter en 1904 utförd teckning i ATA. S. 447, 449.

Jetzt übertünchte Malereien im Vorhallengewölbe. Links Hexen, von denen die eine Butter kärnt; rechts Höllenrachen. Nach 1904 ausgeführter Zeichnung.

Sketches made at the restoration in 1904, representing paintings in the porch vaulting (now white-washed). Left: witches, one churning butter. Right: The Mouth of Hell.

Fig. 480. Nu övertäckta målningar i vapenhusets valv. Ridande häxor. Efter en 1904 utförd teckning i ATA. S. 447, 449.

Jetzt übertünchte Kalkmalerei im Gewölbe der Vorhalle. Reitende Hexen. Ob die Malereien der Vorhalle 1625 wie die Inschrift über der Tür angibt, ausgeführt oder möglicherweise älter (spätmittelalterlich?) sind kann z. Zt. nicht entschieden werden. Nach einer bei der Restaurierung 1904 angefertigten Zeichnung.

Sketch made at the restoration in 1904, representing a painting of riding witches in the porch vaulting (now whitewashed). It is not known whether the paintings of the porch were done in 1625, as suggested by the inscription over the door, or whether they are late mediaeval.

ej blott den urspr. målarens, utan framför allt restauratorns linjeföring.¹ Några helt nya målningar ha även tillkommit på väggarna i andra och tredje travéerna. I färgskalan dominera skärt och rödbrunt (ljus caput mortuum) med dragning åt violett, samt gult, brunt och ljust grågrönt mot fond av den ljusa kalkputsen. Målningarna i travé II blevo efter 1904 svårt skadade av kaminrök, särskilt i valvet. 1951 rengjordes och konserverades därför samtliga målningar på nytt av konservator Sven Dalén.² Härvid framkommo i koret under 1600-talsmålningarna spår av äldre, troligen senmedeltida målning, bl. a. en i rödbrunt konturtecknad figur, som uppbär valvribborna på korets N mur. Längre ned på samma mur en rödbrun djurfigur med i putsen inristade konturer.

Vapenhusets målningar, (fig. 479, 480) utom den ovan omtalade inskriften, överströkos åter efter framknackningen och enkel ornering utfördes på den nya putsen. ST. PROT. 1904 berättar orsaken: »Ordföranden anmälde, att gamla hvalfmålningar, föreställande häxor, djäflar o. d., anträffats under hvitlimningen i vapenhuset, och ansåg stämman, att dessa målningar icke borde återställas, enär det skulle inverka störande på sinnet att strax vid ingången till Guds hus mötas af dylika framställningar.» Liknande synpunkter ha väl medverkat till att Potifars hustru i valv III (fig. 485) begåvats med en klädnad i stället för den gördel om höfterna hon urspr. bar (se foto i ATA).

Målningarna hämta sina motiv uteslutande från gamla och nya testamentet. De gammaltestamentliga bilderna finnas i koret samt i valv III. De nytestamentliga börja på andra travéns S vägg med Marie bebådelse. I nästa travé åt V och vidare runt kyrkan löpa bildmotiven i tidsföljd, åskådliggörande Jesu liv och lidande alltifrån bebådelsen till himmelsfärden i andra travéns valv och yttersta domen på samma través N vägg. I travéerna III och IV skiljas figurscenerna av målade »doriska» kolonner. Bilderna i valv II äro rikare än i valv III och IV. I det förra fylla figurscener hela fälten, i de senare finnas ljusa bakgrunder, beströdda med stjärnor o. dyl. Vissa framställningar äro tydligt påverkade av medeltidsmålningar med samma motiv (se särskilt yttersta domen i travé II), andra äro mindre traditionsbundna. Flera av de i Edsbro behandlade motiven — det gäller särskilt de gammaltestamentliga — tillhöra ej alls de medeltida kyrkmålningarnas repertoar.³ I några fall, t. ex. beträffande Noaks ark, kunna illustrationerna i 1618 års svenska bibel ha varit inspirationskällan, även om de långt ifrån slaviskt kopierats. Att de spelat en stor roll för utformningen av dräkter, rustningar, tält, möbler etc. — kanske även för ornamentiken — i Edsbromålningarna är tydligt.

MOTIV

¹ Vid en renovering 1951 har det dock visat sig, att Pettersson bemödat sig om att noga följa 1600-talsmålningarnas konturer. Ansiktena förefalla likväl i flera fall att vara ommålade av honom.

² Bl. a. avlägsnades det umbrafärgade lager som sedan restaureringen 1904 givit dem en ledsam gulaktig helhetston.

³ Kanske vågar man i denna utvidgning av motivkretsen se ett uttryck för det starka intresse för Gamla testamentet, som kännetecknade 1600-talets svenskar, såsom särskilt JOHAN NORDSTRÖM betonat: »Bibeln och enkannerligen det gamla testamentet är för trettioåriga krigets svenska släkte den stora andliga kraftkällan» (J. NORDSTRÖM, De yverbornes ö, Sthlm 1934 s. 82).

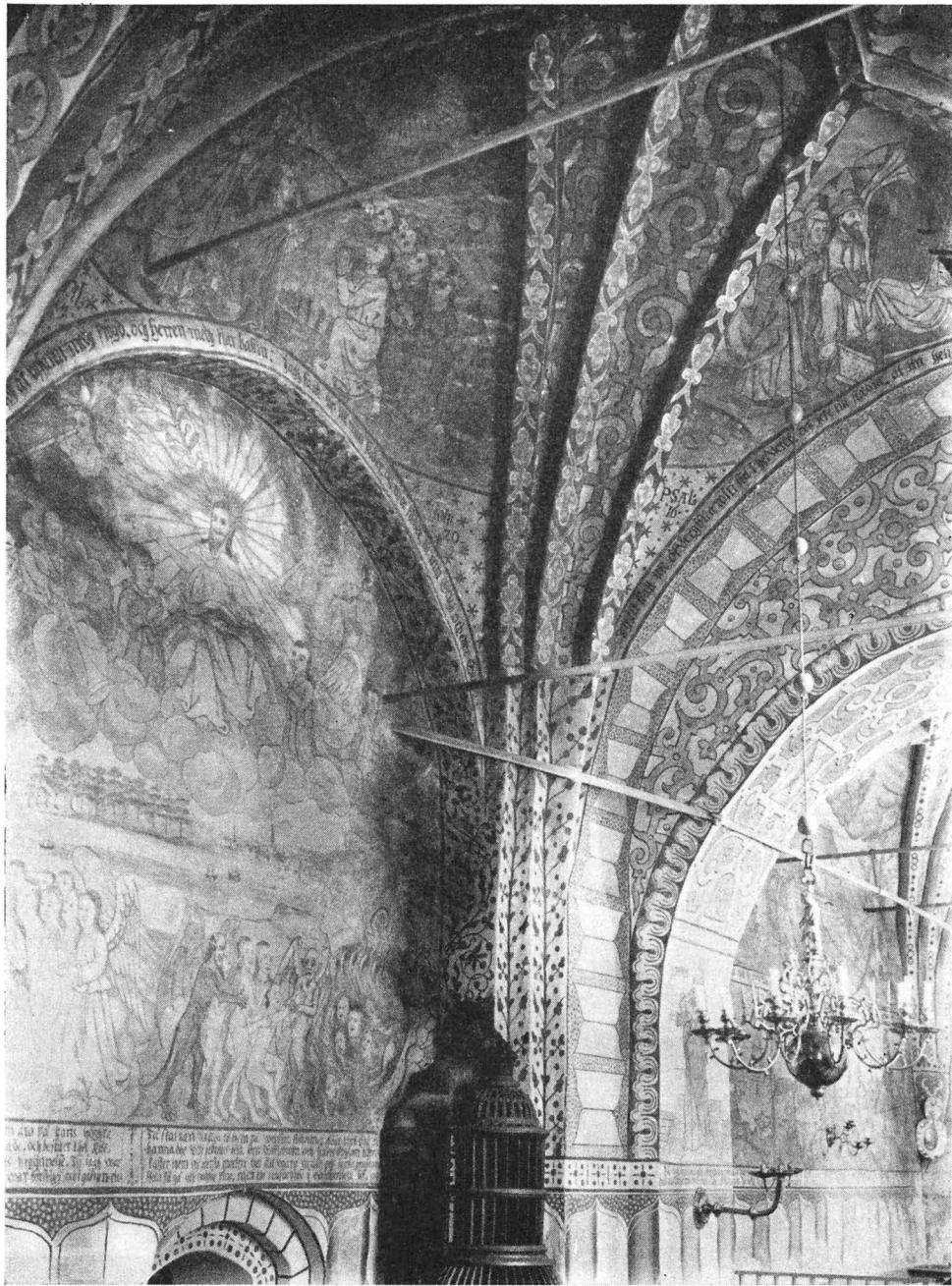

Fig. 481. Yttersta domén och andra målningar i travé II. Foto H. Rabén 1931. S. 456.
 Jüngstes Gericht und andere Malereien im NO-teil The Last Judgment and other paintings N.E. of
 des Langhauses. nave.

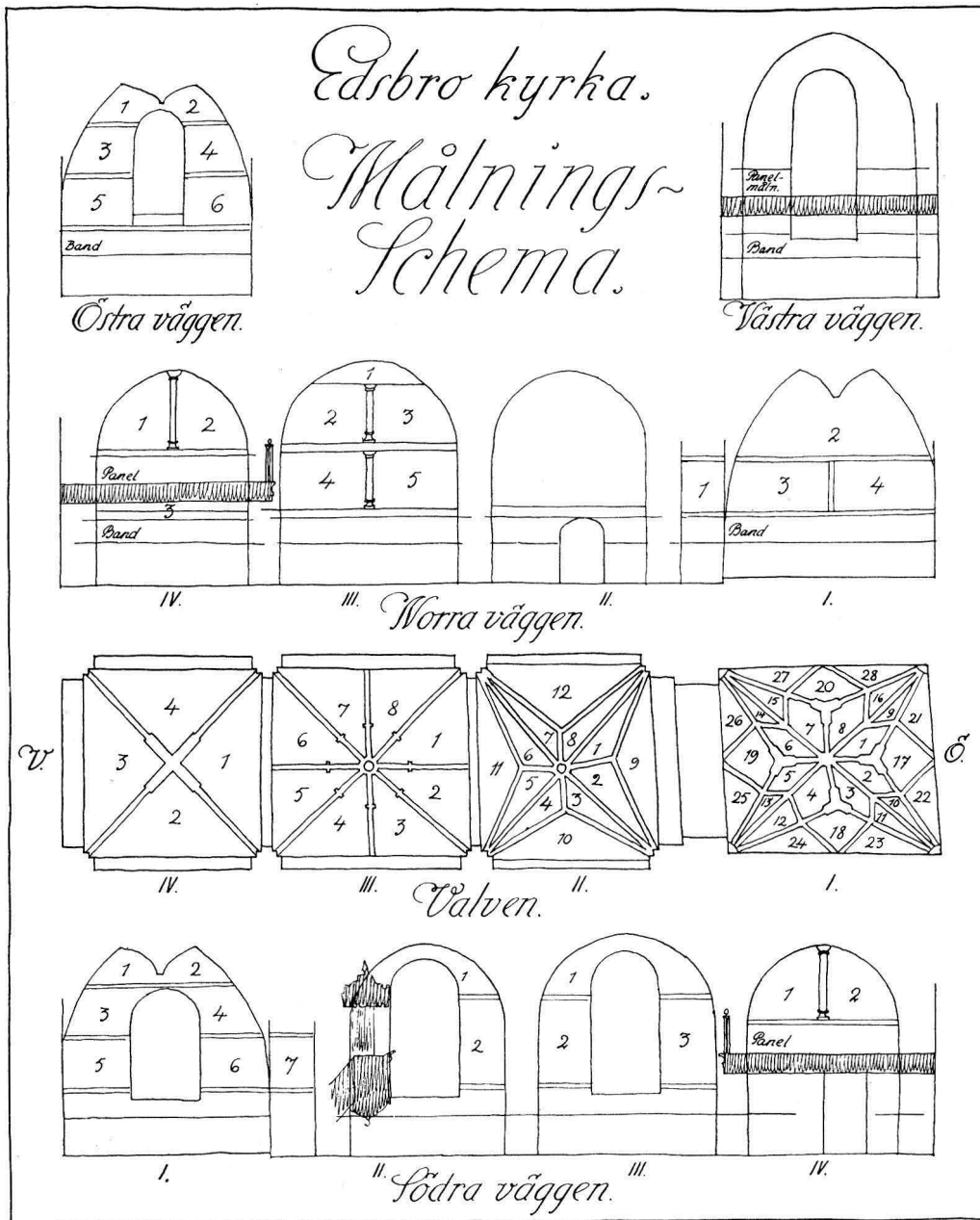

Fig. 482. Schema över valv- och väggmålningarna från 1625, restaurerade 1904 och 1951. M. Erichs delin. 1914.

Schema über die Verteilung der Wand- und Gewölbemalereien aus d. J. 1625 (1904 und 1951 restauriert).

Schema showing distribution of painted vaultings and murals. The paintings from 1625, restored 1904 and 1951.

ORNAMENTIK Ornamentiken är främst nyttjad å alla konstruktiva delar såsom murpelare, sköld- och gördelbågar och ribbornas undersidor, men den förekommer även i vissa valvkappor, stundom helt fyllande desamma, samt på väggarna. Beslagsornamentet dominerar, såsom kan väntas vid denna tid, men även moreskmönster förekomma (fig. 486). Tidstypiskt är även ett motiv som fruktknippena i korvalvets smala kappor (fig. 483). Vidare finnas enkla geometriska mönster, sammansatta av brunröda cirklar, punkter etc. (å korvalvets ribbor), samt enkla blad- och rankmönster, stundom tydligt influerade av medeltida ornamentik. Vid renoveringen 1951 fick man det intrycket, att dessa mönster åtminstone i några fall — särskilt på korvalvets ribbor — äro rester av senmedeltida dekoration. Likaså framgick vid denna renovering, att moreskmönstren och fruktknippena möjligen äro nymålade 1904, i alla händelser starkt restaurerade då. Ovanför väggarnas träpanel löper runt hela kyrkan ett veckat band i vitt och ljusrött med grön skuggning (den gröna färgen från 1904).

FÖRTECKNING ÖVER KALKMÅLNINGARNA

Bokstäver, som uteslutits eller ersatts med förkortningstecken betecknas med kursivstil; utplånade eller oläsliga bokstäver och ord stå inom klammer [ ].

Siffrorna hänvisa till schemat fig. 482.

VÄGGMÅLNINGARNA

KORETS
VÄGGAR

Korets väggar (travé I).

N väggen: 1. (triumfbågens undersida). Profeten Jeremia med ett ok på axlarna. Inskr. »JEREMIA XXVIII» och »Tå togh Hanania ooket aff prophetens jeremia hals och söntherbröt thet. Hanania Sadhe i alt folkens etc.»¹ — 2. Noaks ark (fig. 483). Inskr. »GENES: 7» samt »Och noah giordhe alt thet Herren biödh honom, och han wart sexhundra år gammal thå skyennes watn flödhadhe på jordena, och han gick in i arken». — 3. Moses och kopparormen. Inskr. »NVME: 21» och »Tå sadhe Herren till Mose: Gör tigh en kopparorm, och reess honom up för itt tekn, hvilken som bittin är, och seer uppå honom: han skal leffua. Så giorde Mose en kopparorm, och reeste honom up etc.» — 4. Josua med hela Israel slår folket av Aj (fig. 483). Inskr. »IOSVÆ: VIII» och »Tå nu Josua och hela Israel sågho, at bakhållet hadhe wunnet stadhen effter röken g[jick] up aff stadhenom; wende the om och slogho the män aff Aj. Och the i stadhen [etc]».

¹ Samtliga texter äro här återgivna såsom de förekommo omedelbart före renoveringen 1951, alltså med eventuella restaureringsfel. Att sådana finnas här och var är uppenbart, även om man kan utgå från att ej heller den urspr. målaren bokstavstroget hållit sig till 1618 års bibeltext. Han har dock i regel ordagrant följt denna, då det gällt bibelspråk — endast på ett par håll förekomma sammandragningar eller har ett ord utbytts mot ett annat med samma betydelse. De ord, som omgivas av [ ], ha lästs av ERICHS år 1915, men voro 1950 alltför urblekta eller på annat sätt skadade för att med säkerhet kunna tydas.

Genesis = 1 Mose bok; Exodus = 2 Mose bok; Numeri = 4 Mose bok; Judicum = Domareboken; Samuel = Samuels bok.

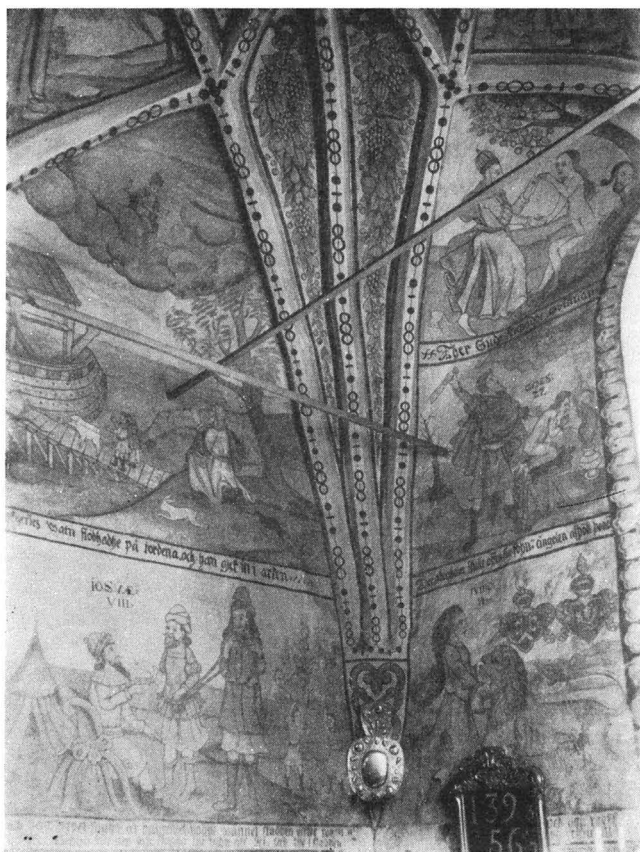

Fig. 483. Korets NÖ hörn. T. v. N väggen; 4. Josua och segern över folket av Aj; 2. Noaks ark. T. h. Ö väggen: 1. Evas skapelse; 3. Isaks offrande; 5. Simson och lejonet samt vapensköldar. Foto H. Rabén 1931. S. 452—53.

NO Ecke des Chores: Links u. a. N.E. corner of chancel. Left: Victory of Joshua over the people of Ai; part of Noah's Ark. Right: Creation of Eve; Abraham Prepares to Sacrifice Isaac; Samson and the Lion; coats-of-arms.

Ö väggen: 1. Gud skapar kvinnan (fig. 483). Inskr. »Ther Gudh skapadhe Qvinnan.» — 2. Gud förbjuder Adam och Eva att äta av kunskapens träd. Inskr. »Gudh förbiuder at äta aff trädet». — 3. Abrahams offer (fig. 483). Inskr. »GENES: 22» och »Ther abraham skulle offra sin sohn: ängelen afhöll honom.» — 4. Jakobs steg. Inskr. »GENES: 28» och »Ther iacob drömdhe om steghan. Och änglarne.» — 5. Simson dödar lejonet (fig. 483). Inskr. »JUDIC: 14» samt »[Och Herrens ande fö]ll offer¹ [honom] och

¹ Se s. 452 not 1.

[han] reeff [thet sönder i stycken] såsom ma[n had]he [sönder]-riffut¹ itt k[idh]». ²
I övre högra hörnet Christer Lilliesparres och hans makas vapen (se s. 447). —
6. David avhugger Goliats huvud. Inskr. »I: SAM: 17» samt »Och David lopp fram till
ph[ilisteen och toogh hans] swerd; och drogh thet uthu skjiddon[e och drap honom, etc]».

S väggen: 1. Syndafallet. Inskr. »Ther adam och eva bruto Gudhs budh, och åto
frukten». — 2. Fördrivandet ur lustgården. Inskr. »Huru ängelen dreff adam och eva
uth ur lustgårdhen». — 3. Mannaregnet. Inskr. »Huru Gudh lät regna Manna af himme-
len». — 4. Israels folk och den gyllene kalven. Inskr. »EXOD: 32» samt »Mit folk syn-
dadhe och tiente afgudhenom». — 5. Joab och Absalom. Inskr. »IOAB» och »[Tå] toogh
Joab tree spitzer i sin hand och stötte them [Absalom] i hiertat mädhan han ännu
leffde i Eekenne». — 6. Saul kastar sig på sitt svärd. Inskr. »1: SAM: 31» och »Tå sadhe
Saul til sin wapndraghare: Dragh titt swerd uth och sting migh igenom ther medh.
Men han ville icke.» — 7. (triumfbågens undersida). Aron i översteprästerlig skrud.
Inskr. »EXODI XXVIII».

LÅNGHUSETS Långhuset S vägg.

S VÄGG *Travé II:* 1. Beslagsornament, gula med bruna konturer på kalkfärgad botten. — 2.
Bebådelsen. Nymålad 1904. Sign. »C. Wilh. Pettersson 1904.»

Travé III: 1. Bruna beslagsornament på kalkfärgad botten. — 2. De vise människors
tillbedjan. Nymålad 1904. Sign. som föregående. — 3. Frambärandet i templet. Nymålad
1904, Sign. »C. W. PN 1904».

Travé IV: 1. Jesu intåg i Jerusalem. Inskr. »Jesus ridher in uthi Jehrusalem». — 2.
Nattvardens instiftelse. Inskr. »Jesus instiftar sitt heligha Sacrament».³

LÅNGHUSETS Långhuset V vägg (*travé IV*).

V VÄGG Kvaderornament (helt härrörande från restaureringen 1904?).

LÅNGHUSETS Långhuset N vägg.

N VÄGG *Travé IV:* 1. Jesus i Getsemane (fig. 484). Inskr. »Jesus beder uthi Gethsemane örtha-
gårdh». — 2. Jesus förrådes. Inskr. »Jesus förrådhes aff Judas iskarioth». — 3. En
blomsterslinga (från 1904). Övrig ev. befintlig målning skymmes av läktarens bjälklag
samt av dess bröstpanel. Inskr. »Huru lustigha äre tina boningar Herre Zebaoth. Minne
siäl längtar och trängtar effter Herrans gårdar: min kropp och siäl fröghda sikh uthi
leffuandes Gudhi. Ty foghlen haffuer funnet itt hus och swalan sitt boo, ther the sina
ungar leggia.» Även inskriften härrör från 1904. Under densamma framkommo vid
renoveringen 1951 spridda bokstäver, hörande till den urspr. inskriften som tydliggen
haft annan lydelse.

¹ Se s. 452, not 1.

² Denna inskr., som 1915 lästes av ERICHS, var 1950 så skadad genom putsens bortfallande, att blott
vissa ord kunde läsas.

³ Denna inskr. är nu skymd.

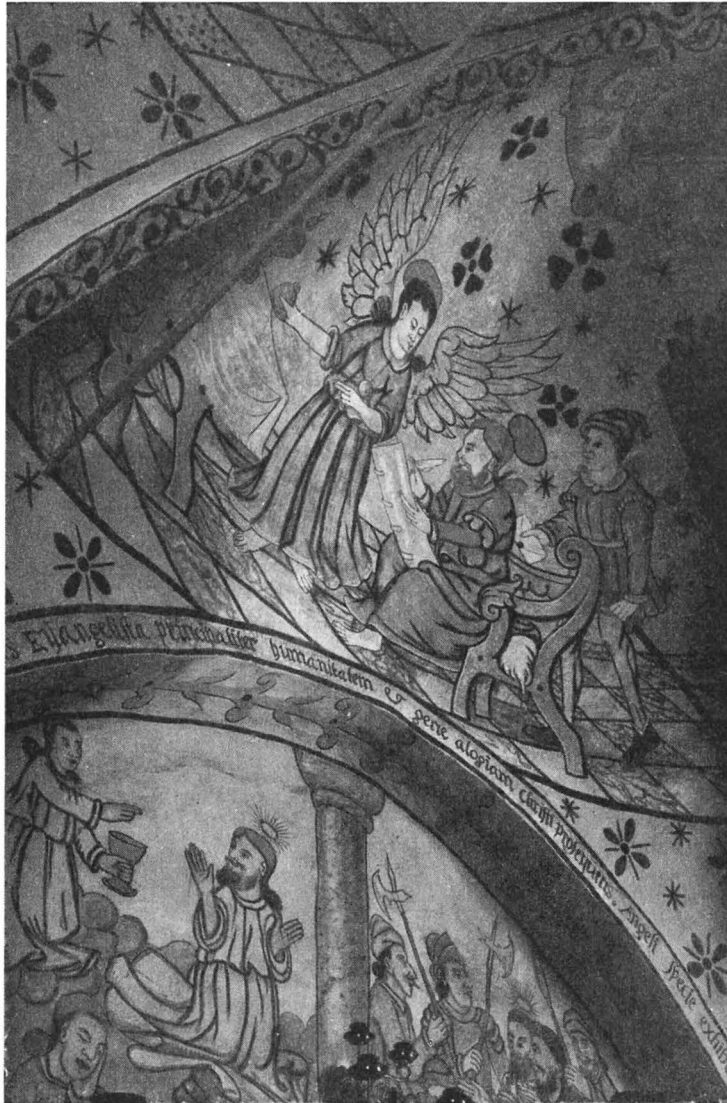

Fig. 484. Valv IV: 4. Evangelisten Matteus samt N väggen IV: 1. Jesus i Gethsemane. Foto 1951. S. 454 o. 458.

Gewölbe IV: Der Evangelist Matheus. Section IV of vaulting: St. Matthew the Evangelist. N. wall: Jesus in Gethsemane.

Travé III: 1. Bruna beslagsornament på kalkfärgad botten. I mitten kartusch med »ANNO 1625». — 2. Gisslingen. Inskr. »Han ähr sargat för våra missgierningars skull, och slaghen för våra synders skull, näpsten liggier uppå honom, på thet wij skulle haffua

frijd, genom hans såår etc.». — 3. Törnekröningen. Inskr. »Men iagh är en matk och icke menniska, människors begabberij och folks föraktelse, alle the migh see bespotha migh, gapa och rista med hufudet». — 4. Jesus bär sitt kors. Nymålad 1904. Sign. »C.W.PN 1904». — 5. Jesus på korset. Nymålad 1904. Sign. »C. Wilh. Pettersson 1904». Denna vägg hade förmodligen skadats genom att en läktare haft sin plats här (jfr s. 464). *Travé II*: Yttersta domen (fig. 481). Ett stycke av mittpartiet lagat med cement och nymålat. Inskr. »Tå skal konunghen säga till them, som äro på hans höghra sidha: kommer i mins faders welsignade, och besitter thet Rike, idher som är tillreedt ifrå werldennes begynnelse. Ty iagh war hungrogh, och i gåfue[n] migh äta, iagh war törstigh och i gåfuen etc» och »Tå skal han och säija til them på wenstra sidhonne: går bortt ifrå [migh i för]bannadhe uthi heluettes eeld, som diefflenom och hans englom tillreed [är, och] kaster them vthi ytersta mörkret ther skal wara gråth och tandagnijsslan. [Och the] skola få gå vthi ewigha pino, men the rettfärdige i ewinnerlighit lijff och gl[ädje]».

VALVMÅLNINGARNA

VALV I Valv I.

1—8. Stjärnor, kors och punkter, mörka mot kalkfärgad botten. — 9—16. Fruktknippen med päron, äpplen, druvor, meloner etc. Starkt restaurerade, om ej nymålade. (Fig. 483.) — 17—20. Änglar med pinoredskapen. Starkt restaurerade. — 21—24, 27—28. Dessa fält äro målade i sammanhang med de övre väggfälten (se fig. 483). — 25—26. Kain och Abel. Inskr. »Ther cain och abel offerar» och »cain slod abel ihjel». I svicklarna beslagsornament.

VALV II Valv II.

1—8. Beslagsornament. — 9. Gravläggnigen. Inskr. »Psaltaren 16» och »Ty tu skalt icke öfvergifua min siel i helvetet, och icke till städia, at tin helighe förrotnar. Tu gör mig kunnogh wäghen till lifvet.» — 10. Uppståndelsen. Inskr. »1: CORINT: 15» och »Dödhen är opswolgen uthi såghren. tu död, hwar är tin udd, tu helwete, hwar är tin segher. dödzens udd är synden. syndenes kraft är laghen». — 11. Josef från Arimatea begär Jesu kropp av Pilatus. Inskr. »IOSEPH», »PILAT», samt »Ther ville en man begära en godh gåffua aff en onder man. och han gaff honom then goda gåffuan. och hon war bätter en himmel och iord». — 12. Kristi himmelfärd. Inskr. »Psal: 47» och »10H: 20» samt »Gudh är upfaren medh frögd. och Herren medh klar basun: Jagh faar vp til min fader och eder fader. til min Gudh och eder Gudh».

VALV III Valv III (fig. 485).

1. Jakob brottas med ängeln. Inskr. »GENES 32» och »Huru ängelen brottadhes medh iacob. och sönder rörde hans höft sena». — 2. Josef frestas av Potifars hustru. Inskr.

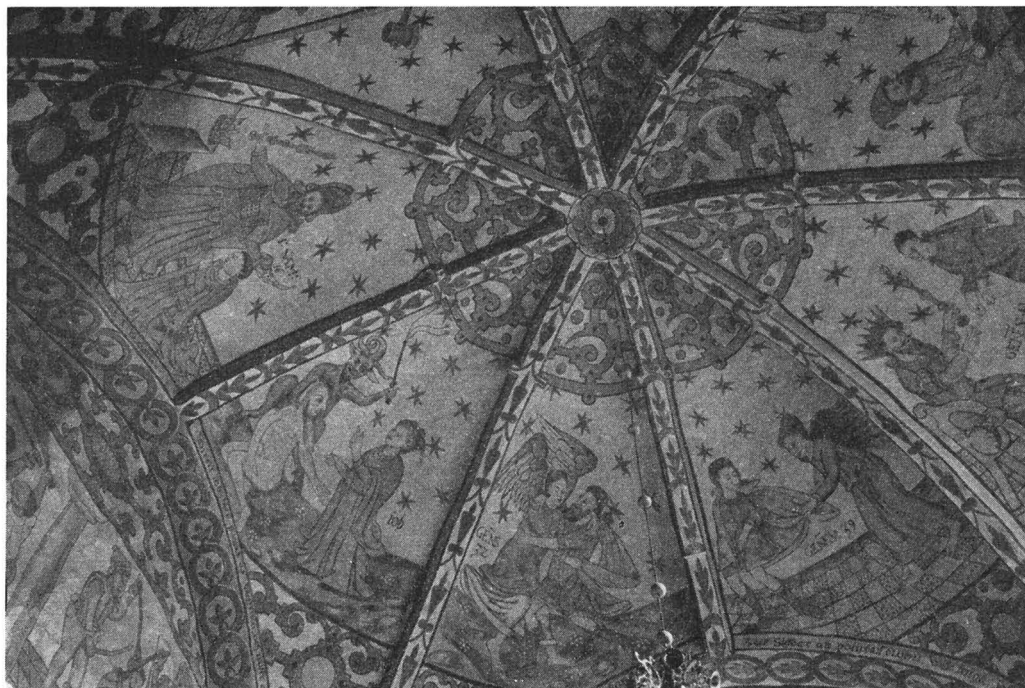

Fig. 485. Valv III:7. David smörjes till konung; 8. Job gisslas av djävulen; 1. Jakobs strid med ängeln; 2. Josef frestas av Potifars hustru. Foto 1915. S. 456, 457.

Gewölbe III: David wird zum König gesalbt. Job wird vom Teufel gezeißelt. Jakobs Kampf mit dem Engel. Joseph und Potifars Weib.

Section III of vaulting: Anointing of King David; Job Scourged by Satan; Jacob's Struggle with the Angel; Joseph tempted by Potiphar's Wife.

»GENES: 39» och »Ther Sighar att potiphars hustru wille truga ioseph att syndha». Hennes klänning är ett tillägg av restauratorn, ordet 'Sighar' är nymålat (jfr foto i ATA). — 3. Josef tyder Faraos dröm. Inskr. »GENES 41» och »Huru ioseph uthtydhe konung Pharaos dröm. Ioseph blef en herre Mechtig och stor.» — 4. Bileams åsna. Inskr. »NUME 22» och »Ther ängelen stodh emoth biliam, medh itt dragit swerd. och hans åsna talade.» — 5. Moses utsända spejare komma åter med en druvklase. Inskr. »NUME: 13» och »Huru mose lätte vtsenda män at bese Jericho, och kome igen medh en windrufva.» — 6. Jael dödar Sisera. Inskr. »IVDIC 4» och »Ther iael sloth ihiel Sisera, en som war öfuerste öfuer hiningernas (= hedningarnas) häär.» — 7. David smörjes till konung. Inskr. »1: SAM:16» samt »Huru Samuel Profeten smorde dauid til konung i belehera» (tydiligen felrestaurering; skall vara Betlehem). — 8. Job sargas av djävulen. Inskr. »iob» och »Huru iob blef sargat af dieffulen. och miste alt sit goda. doch hade han hop til Gudh.» — I valvsvicklarna liksom i valvets hjässpunkt beslagsornament, i varje fall de senare nymålade 1904 (schablonerade stjärnor, liknande dem i figurscenerna, synas bakom).

Fig. 486. Korbågens undersida och korvalvet I. Foto 1947.
 Unterseite des Chorbogens. Thickness of chancel arch.

VALV IV Valv IV.

1. Evangelisten Markus. Inskr. »Marcus Euangelista». — 2. Evangelisten Lukas. Inskr. »S. Lucas Euangelista». — 3. Evangelisten Johannes. Inskr. »Iohanni (sic!) Euangelista eines adlers gestalt. beschreibet die heimlichkeit der Gottheit Christi». — 4. Evangelisten Matteus (fig. 484). Inskr. »S. Matteus Euangelista principaliter humanitatem et genealogiam Christi prosequens Angeli specie exhibetur (= Evangelisten Matteus, som i synnerhet behandlar Kristi mänskliga liv och härstamning, framställs under en ängels skepnad). — Johannes örn bär i näbben ett sigill — ett av de i Uppenbarelseboken omtalade inseglan. Bakom Matteus, liksom framför Markus, står en gosse med ett brev.

I fältens nedre hörn bruna schablonerade stjärnor och blommor, i hjässan blått beslagsornament.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altaret av tegel, nu putsat och oljemålat, är säkerligen medeltida, altarskivan av trä dock senare tillkommen. Fyrkantiga gluggar i altarets kortsidor leda till ett ca 20 cm högt, träbottnat fack omedelbart under altarskivan (fig. 489), sannolikt relikgömma. — Altarringen, fig. 487, är enligt moderförsamlingen Ununges st. PROT. 1768 kort dess-

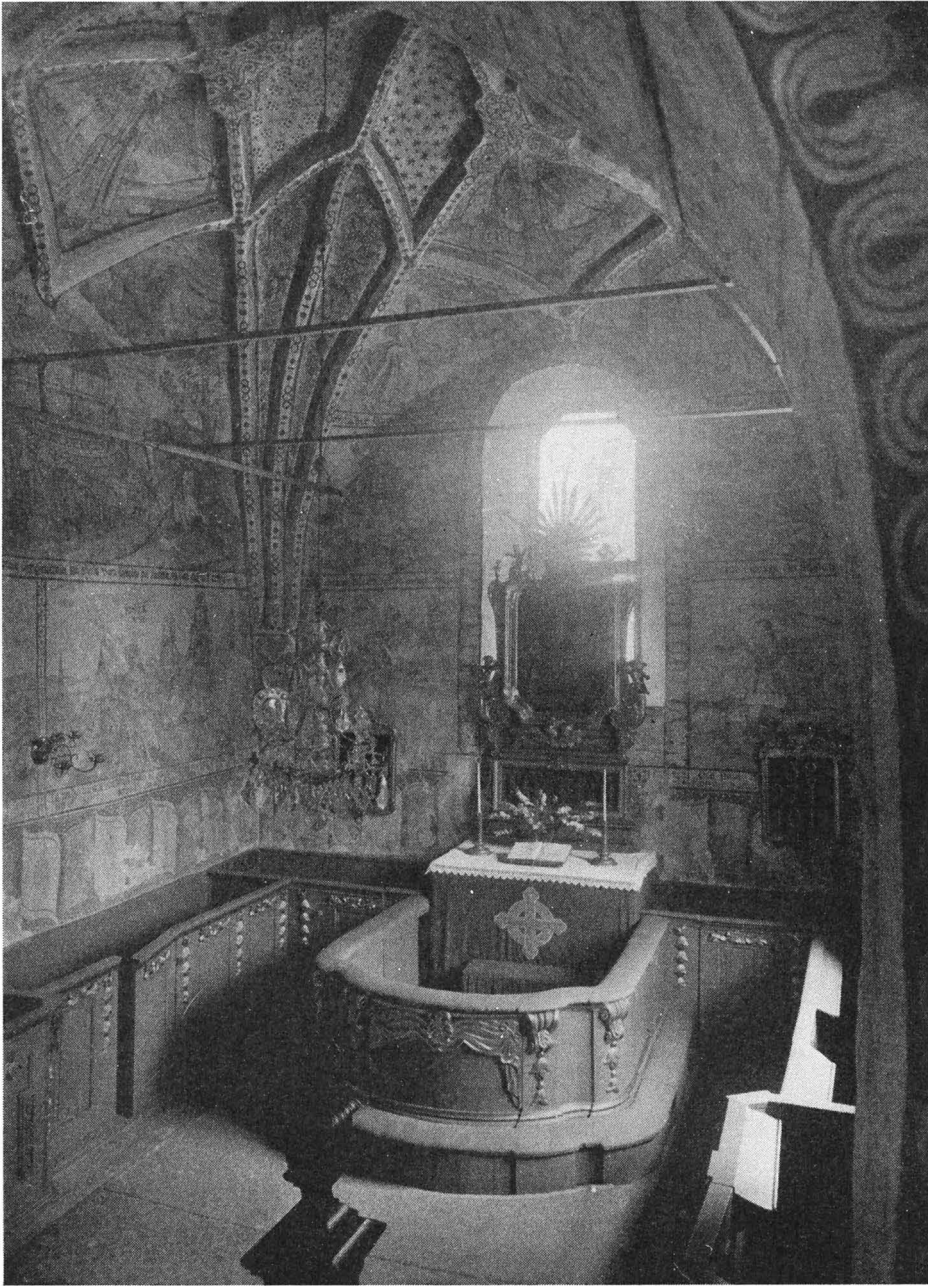

Fig. 487. Koret med altarring från 1768 och bänkar från samma tid. Foto 1947. S. 458, 463.
Chor mit Altarschranken von 1768 und Gestühl aus der gleichen Zeit. Chancel, with altar rails and pews from 1768.

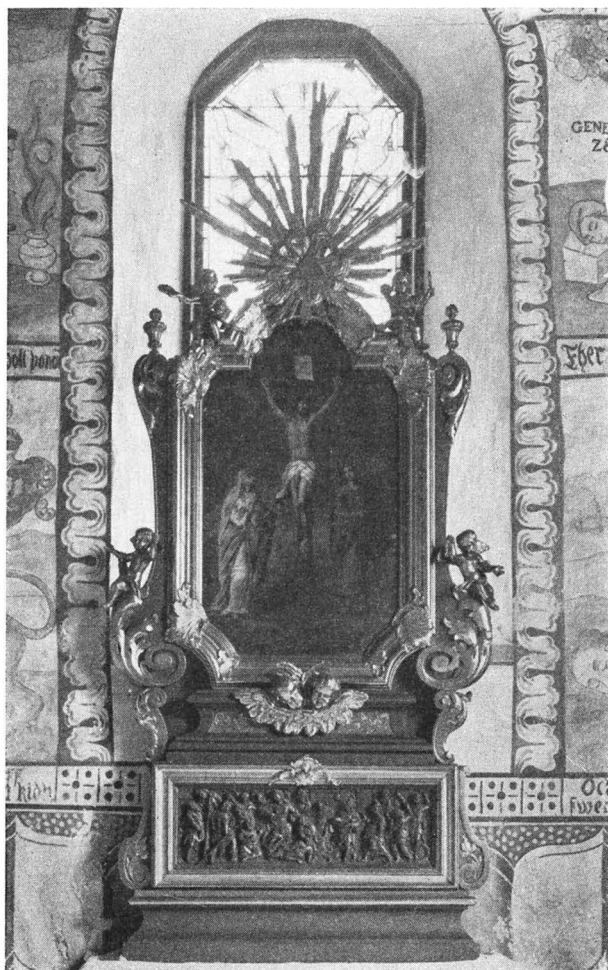

Fig. 488. Altarprydnad från 1760-t. Foto 1915. S. 460.
 Altardekoration aus den 60er Jahren des 18. Jahrh. Altar decorations dating from the 1760's.

ALTAR-
 PRYDNAD

förinnan förfärdigad av snickaren Dahlström (»Thalström») i Norrtälje efter en ritning mycket närbesläktad med den, som han senare använde för altarringen i Frötuna¹, och 1768 målad i »någon anständig marmorfärg» (ST. PROT.). — Altarprydnaden (fig. 488) utgöres av en rikt infattad, osignerad oljemålning, föreställande Kristus på korset mellan Maria och Johannes. I ST. PROT. 1761 säges: »wart och samtyckt att kjöpa en

¹ Utförd 1773. År 1768 tillverkade Dahlström präst- och klockarbänkarna i Frötuna kyrka. Se Sv. K. Uppl. II, s. 276, fig. 237. Jfr även ovan s. 248.

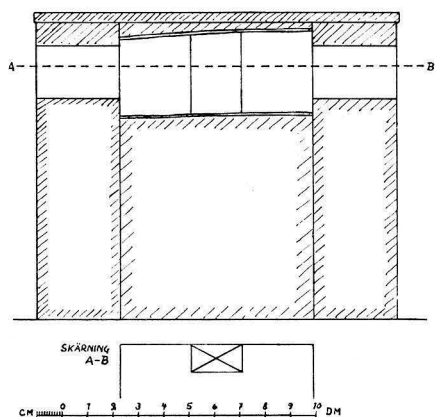

Fig. 489. Längdsnitt av medeltida altare med öppningar i kortsidorna till ett öppet fack under altarskivan. 1:30. Uppm. M. Erichs. S. 458.

Längssnitt durch den mittelalterlichen Altar mit Öffnungen an den Schmalseiten zu einem offenen Fach unter der Altarplatte. Longitudinal section of mediaeval altar, showing openings in side walls leading to closets on a slightly lower level.

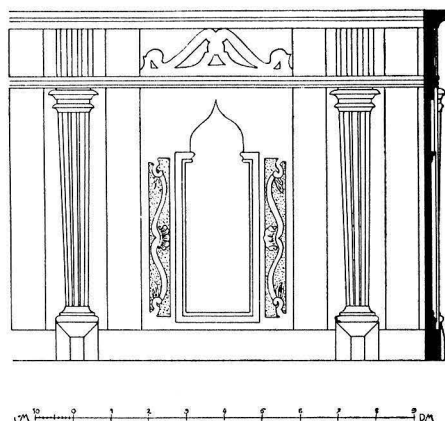

Fig. 490. Bänkskärm från 1762. 1:20. Uppm. M. Erichs 1915. S. 463.

Bankabschluss von 1762. Pew end, 1762.

Altartafla af Fabriqueuren Herr Mönje¹ i Stockholm, så framt man med honom om kjøpet kunde öfwerens komma». Altartavlan omnämnes sedan ej förrän 1784 (INV.): »En liten, men täck och wacker Altare Tafla.» Den vackra och i övrigt väl bevarade rokokoramen är — liksom även altarringen — sedan 1904 brun- och grönmålad med förgyllningar.²

Av stort intresse är den i altartavlans podium infattade reliefen fig. 491, föreställande herdarnas tillbedjan. Mörkbonad ek. Obetydliga spår av kredering antyda, att den tidigare varit målad eller förgylld. 1500-t. eller början av 1600-t. Härrör möjligen från en äldre altarpriodnad, men är säkert icke något svenskt arbete. Troligast är kanske, att Meunier haft detta skulpturfragment i sin verkstad och infattat det i altaruppsatsen för att ge även ramen en mer kyrklig prägel. 90 × 29.

RHEZELIUS antecknar: »Item där är S. Laurentii effigies i trä huggit och förgylt medh langt halster.» Samma källa omtalar, att »Kyrkiomessa håls S. lars dagh i Äsbro». Kyrkan var sålunda helgad åt S. Lars, vars bild även fanns på en glasmålning i S korfönstret (jfr ovan s. 442). »Flera helgons beläten finnas i behåll», berättar RADLOFF (1805). Nu förkomna.

Predikstolen (fig. 476), representerar, jämte den i moderförsamlingen Ununge (fig. PREDIKSTOL 535), en i Uppland annars icke förekommande typ. Sannolikt äro båda utförda av all-

¹ Spegelfabrikör NILS MEUNIER i Stockholm (f. 1730, † 1797), verksam på 1760—80-talen (S. WAL-LIN, Nord. museets möbler från svenska herremanshem III, Sthlm 1935, s. LXV).

² Den urspr. färgen på altarringen — grönbå marmorering med förgyllning — framtoqs 1952. Altartavlans ram då ännu icke behandlad.

Fig. 491. Träreliëf från 1500-t. föreställande herdarnas tillbedjan, infäld i altarprydnadens understycke, fig. 488. Foto 1915. S. 461.

Holzrelief des 16. Jahrh., die Anbetung der Hirten darstellend; in dem Altar Abb. 488 eingelassen. Part of altar decorations: The Adoration of the Magi, 16th cent. carved panel. Cf. fig. 488.

mogesnickaren Olof Persson från Kämsta i Ljusdal (Hälsingl.) någon gång under 1600-t. senare hälft.¹ Edsbropredikstolens korg är bruten i tre fält med fasade hörn. I fälten bågställningar med bilder av evangelisterna Matteus, Markus och Lukas.² Hörnen markeras av halva, på plintar stående, kägelformade balustrar. Såväl dessa som den använda plattskärningstekniken, vilken även influerat evangelistbilderna — som nog äro tänkta som statyetter — utgöra ett kännemärke för Olof Perssons predikstolar. Jfr predikstolen i Trönö. Stilen skulle närmast kunna karakteriseras som norrländsk bondbarock. Ljudtaket, av en planform, som svarar mot korgens, visar rika, skurna och förgyllda ornament i en helt annan stil. Mycket riktigt är det också tillkommet först senare, då det förfärdigades av snickare Dahlström från Norrtälje (Ununge st. prot. 1768), tydligen i samband med den allmänna nyinredning av kyrkan, som ägde rum på 1760-t. Korgens övre kant och listen omedelbart därunder — en lagerstav med korsade band — tillkommo utan tvivel vid samma tillfälle. Vid denna ändring flyttades maskerna — som på Ununge och Trönöpredikstolarna uppbära den framspringande kornischen och därigenom fylla en funktion — och placerades direkt ovanför balustrarna, där de förefalla rätt omotiverade. Säkerligen har i Edsbro liksom i Ununge och Trönö en inskriftslist

¹ Jfr fig. 535 med fig. 191 i H. RABÉN, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock, Sthlm 1934, s. 205 ff. Rabén sammanställer här predikstolarna i Edsbro och Ununge med den i Trönö (Hälsingl.), som tidigare av H. Cornell tillskrivits Olof Persson i Kämsta (UTSTÄLLN. AV ÄLDRE KYRKL. KONST I HÄRNÖSAND 1912, Studier, Sthlm 1914, s. 103). Trönöpredikstolen härrör från 1664. RABÉN har emellertid tydligen icke känt till, att predikstolstaket i Edsbro är en senare tillsats.

² Sannolikt har det urspr. liksom i Ununge varit fyra fält med evangelisten Johannes i det fjärde.

funnits, som togs bort, sannolikt emedan korgen ansågs för hög. Även ryggstycket härrör utan tvivel från denna reparation. Då underredet nära överensstämmer med Trönö-predikstolens och lambrequinerna i korgens nedre kant visa prov på samma ornamentik som korgen själv, kan man taga för givet, att predikstolen alltid hängt på väggen och varit försedd med trappa, som kanske urspr. på något vis var kombinerad med korskranket (se nedan s. 463). Nuv. trappräcke från 1904; det föregående (se fig. 476) gjordes 1830. Dörr till trappan har funnits, men borttogs 1861. Brunmålad 1904; tidigare vit färg med förgyllningar (från 1830, förnyad 1861); 1768 »Marmorfärg. . . samt någon förgyllning på det nödigaste». Målades 1952 huvudsakligen i gråblått; den urspr. färgen var nämligen svår att återställa, då predikstolens olika delar härröra från så skilda tider.

Timglas i rokokostil, inköpt(?) 1768 (INV. TILLÖKN. 1768). De 4 glasen nu ersatta av nya. H 71. TIMGLAS

Bänkar i koret slutna med vacker, skuren ornering, nu målade i gråblått med marmorerade speglar, fig. 487. Likheter med präst- och klockarbänkarna i Frötuna¹ talar för att de tillverkats av mästare Dahlström, säkerligen i samband med hans andra arbeten i kyrkan på 1760-t. Före 1904 funnos i bänkarna närmast triumfbågen ett senare tillagt ryggstycke med enkla fyllningar och fasonerad sidoskärm (se foto i ATA). BÄNKAR

Nuv. öppna bänkar nere i kyrkan äro från 1904. Å främsta bänkparet ett enkelt gallerverk av trä, mot gången avslutat med urnbärande stolpar, en kvarleva från förutvarande bänkinredning av 1762. Dörrarna till denna återfinnas nu som panel runt kyrkan (fig. 490). Deras överstycken äro dekorerade med ett påklistrat ornament medan dörrarnas ramstycken äro utförda i vackert träsnideri. En överbliven dörr, nu inpassad i skärmen mot sakristigången, har inskuret: 1762: NDS (= Nils Dahlström).² Dörren var, medan den ännu förvarades lös, målade i gråvitt, varunder spår av urspr. blågrön färg. 1768 hade dock beslutats, att bänkarna skulle målas i brun marmorering såsom en mindre ömtålig färg. — 1952 målades såväl bänkar som panel i samma gråblå färg som predikstolen.

Prot. från Probsteting 1748 talar om det dåvarande korskranket: »Som skrancket för Choret berättades för många orsakers skull vara församlingen till olägenhet, med ståndarene för hattarne, som befinnas wid ingången af manfolcks stolarne, blef beslutit at öfre delen af skrancket tages bort, och ståndarene flyttias in till wäggen.» KORSKRANK

Nummertavlor, ett par, firsidiga med skurna och förgyllda rokokoorner. Inköpta (?) 1768 (INV. TILLÖKN. 1768). 90×57. — Före 1904 sutto under dem enkla tavlor för upphängning av siffrorna (fig. 476), första gången nämnda i INV. 1784; nu på vinden 29×107. NUMMERTAVLOR

¹ Jfr not 1 s. 460.

² Egendomligt nog är det påklistrade ornamentet — som innehåller signaturen — betydligt tafattare utfört på denna bänk än på de övriga, förmodligen beroende på att mästaren ej egenhändigt signerat sitt arbete.

Fig. 492. Cuppa och fot till dopfunt från 1200-t. Sedan 1926 uppställd i koret. Bredvid ligger ett fragment av mellanstycket. Foto 1952. S. 464. Kupa und Fuss eines Taufsteines des 13. Jahrh. Bowl and base of 13th cent. font.

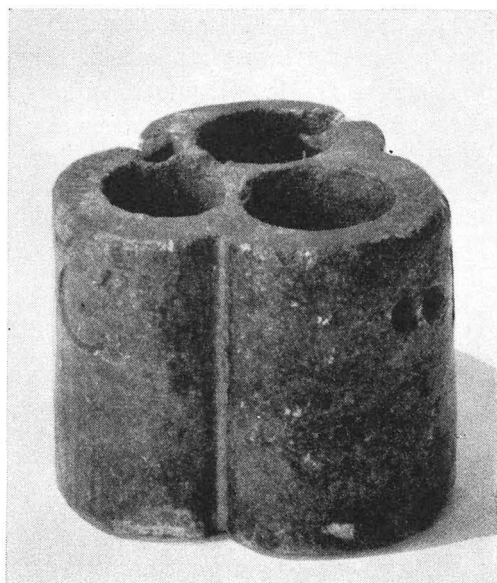

Fig. 493. Medeltida oljekar. Foto SHM1951. S. 464. Mittelalterliches Salbgefäß. Medieval oil container.

ORGEL-
LÄKTARE

Orgelverk av P. L. Åkerman, Stockholm, 1861. Läktaren ombyggdes 1904. Det genombrutna gallerverket å bröstvärrnet kopierar bänkskrönet på de främsta bänkarna. Läktarens tidigare utseende framgår av fotografier i ATA och BSr. På N muren har funnits en smal läktare, som borttogs 1861.

DOPFUNT

Dopfunt, fig. 492, nu bestående av två delar: skål och fot, båda med uttömningshål och helt oornerade. Skålen av gävlesandsten, foten av grå kalksten. Sedan 1926 uppställd i koret;¹ bredvid ligger ett löst stycke av samma stenart som foten, vilket även bär spår efter uttömningshål — alltså säkerligen ett stycke av skaftet. Funten hade alltså urspr. formen av en slät kalk, en typisk 1200-talsform. Den härrör utan tvivel från kyrkans äldsta tid. Skålens H 48, yttre D 68, fotens H 23. — Vid uppbyggnad av brädgolvet nedanför fönstret i V påträffades vid restaureringen 1950—52 ett rappat postament; tydligen var här dopfuntens urspr. plats.

OLJEKAR

Krismatorium (= oljekar), fig. 493, av täljsten med treklöverformad grundplan. Innehåller tre nästan cylinderformiga rum, avsedda för de trenne heliga oljorna, vilkas

¹ 1829 stod den på kyrkogården (INV.)

Fig. 494. Kalk (omgjord 1794), oblatask (1700) och vinkanna (1663). Foto 1915. S. 465—466.
 Kelch (1794 umgearbetet), Oblatenbüchse (1700) und Chalice (1794 altered), wafer box (1700) and wine ewer
 Weinkanne (1663).

respektive plats anges å krismatoriets utsida medelst bokstäverna OS (*oleum sacrum*), I (*infirmorum*) och C (*chrisma*).¹ Bokstäverna äro ålderdomliga, men då inskrifter på kyrkliga föremål ofta mycket konservativt fasthålla vid gamla bokstavsformer, kan någon närmare datering än helt allmänt till medeltiden icke vinnas genom dem. Locket saknas. Krismatoriet inkom till SHM 1900 (inv. nr 11189). Det hade under tiden närmast dessförinnan använts som ljusstake i kyrkans sakristia. H 7,3, B ca 8,2.

Kalk (fig. 494) av förgyllt silver med enkel pärlstavsornering, 1794 omgjord och förstorad, enligt stplr av guldsmeden P. J. Ljungstedt i Stockholm. H 28,5. — Patén med åldermansranka samt stplr: Stockholms stadsvapen, AT (= Abraham Trautzell) och årsbokstaven X (= 1710). D 16,5. Denna patén hör alltså samman med den äldre kalk, som omgjordes 1794 och som var skänkt 1710 av P. E. W. (inv. 1747).

Tidigare har kyrkan haft två medeltida kalkar, vilkas inskr. RHEZELIUS av-

¹ Tre slags vigd olja brukades även i vårt land under den katolska tiden: *oleum sacrum*, varmed barnen smordes vid döpelsen och konfirmationen, *oleum infirmorum* för de sjuka («sista smörjelsen») och *chrisma* för invigning av personer och föremål. Det var viktigt, att förvaringsrummen för de olika oljorna voro märkta med särskilda tecken för undvikande av förväxling. Se HILDEBRAND, Sv. med. III, s. 697 f. Fig. 581 där återger detta oljekar från en annan sida, där bokstäverna bättre synas.

bildat (se fig. 496): »På den store *gamle* kalken står /¹ . . . / På den lille *gamle* kalken står / Cecilia in langebro tedit [= dedit] huze [= hunc] (= Cecilia i Långbro gav denna).

• Sockenbudstyg av silver, enligt stplr av I. L. Klint, Norrtälje, 1832. Kalkens H 16.

• Oblataskar. 1. Fig. 495. Försilvråd mässing med driven ornering. På locket två amoriner med pilkoger. Asken var alltså urspr. avsedd för profant bruk. 1600-ts slut. H 6, L 11. — 2. Åttkantig (fig. 494). Silver, blekt förgyllt utom på fötterna, som troligen äro senare tillagda. Åldermansranka. Stplr: Stockholms stads vapen, M (= 1700) och R^W_K (= Rudolf Wittkopf). H 7 (utom fötterna), D 10,5. — 3. Svarvat, polerat trä. Urnformad. Inköpt 1831. H 16, D 14,5.

• Kanna av silver, fig. 494, enligt inskr. från 1663. Stplr på foten (insidan av nedersta ringen): stor öppen krona (= den äldre stockholmsstämpeln), D (= 1692). Den nedersta ringen är alltså senare påsatt. Dessutom finnes ristat »765», troligen åsyftande vikten, som enligt INV. 1829 är 76 ⁵/₈ lod. H 25.

• Kannor, ett par, av tenn, s. k. revstop av typ LÖFGREN I: 3 Pl. 15, fig. 48, men med två rader bandning. Tre-stämpel som LÖFGREN I: 3 s. 456, nr 4, med årsbokstav Z 3 (= 1830). Tillverkade av Carl Bröske, Stockholm. H 26,5.

• Tennflaska (kannmått), firsidig med skruvlock och läderögla; låsanordning med två små öglor å flaskan och locket. Stplr som LÖFGREN I: 2 s. 147, tre-stämpeln fig. 65 med årsbokstav B (= 1695). Tillverkad av Kristian Wickman, kanngjutare i Stockholm. Enligt inskr. skänkt av »matz Iohanson i Scheninge/1695». ² H 23.

BRUDKRONA Brudkrona, fig. 497, av förgyllt silver, av guldsmeden Porath i Norrtälje (1947).

LJUSRED- Av äldre, bevarade ljusredskap märkas:

SKAP

Två ljuskronor av mässing, båda upptagna i INV. 1747: 1. 8 ljusarmar i en krans. Krönt av en dubbelörn. 1600-t. H ca 55. — 2. 10 ljusarmar i en krans, prydda av små vridna »pyramider». Mittstaven krönes av en kvinnlig draperifigur. 1600-ts senare hälft. H ca 90. — En ny mässingsljuskrona, barocktyp, tillkom 1904.

Ljuskrona av gjutet och slipat glas på mässingsställning. 1700-ts förra del. H ca 100. Denna vackra och rika »kristallkrona», synlig å fig. 478, inköptes enligt beslut 1818 för 20 Rdr Banco av friherrinnan Oxenstierna på Hargs bruk för att upphängas i kyrkan »i stället för den därstädes hängande jernringen, som vist icke gjorde någon prydnad uti Herrans hus». Den senare, sannolikt en medeltida ljuskrona, såldes 1819.

Ljuskrona, med droppformade glasprismor på mässingsställning. Underst en skål av blått glas. Skänkt 1837 av dåv. komministern i Edsbro, sedermera kyrkoherden i Söderby-Karl J. Enlund. H 89.

¹ På 1600-t. avtecknade medeltidsinskrifter äro i allmänhet svårtydbara och denna har hittills gäckat alla tolkningsförsök. Troligen innehåller den endast en rad personnamn. Det sista ordet, »ingeborch», är i varje fall fullt tydligt.

² Troligen byn Skeninge, Edsbro sn.

Fig. 495. Oblatask från 1600-talets slut. Foto 1947. S. 466.
Oblatenbüchse vom Ende des 17. Jahrh. Wafer box, late 17th cent.

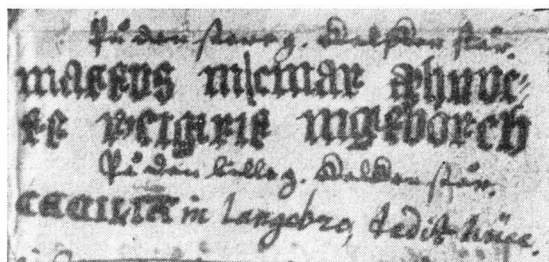

Fig. 496. Av RHEZELIUS kopierade medeltida inskrifter
på kalkar, som funnos i kyrkan 1635. S. 465.

Inskriftenkopien von 1635 Copy made in 1635 of inscrip-
auf zwei Kelchen aus dem tions on two mediaeval chali-
Mittelalter (jetzt verschwun- ces, now missing.
den).

Fig. 497. Brudkrona från 1947. Foto
1947. S. 466.

Brautkrona von Bridal crown,
1947. 1947.

Ljuskrone av smitt järn. 8 ljushållare, prydda av korsformiga hängen av järnplåt. Medeltida form, men har troligen urspr. varit en ljusstake. H (utom kroken) 33. Hänger nu i sakristian.

Ljusarm av driven och punsad mässing, trearmad. Musselformade ljusmanchetter. Inskr. å vidfäst kartusch: ANDERS CARLSON / BRVVN / SIGRID ANDERS DOTER / KROCK / Anno 1689. L 60.

TEXTILIER

Fig. 498. Ljusstake av försilvrad mässing från 1600-talets senare del. Foto 1947. S. 468.
 Leuchter aus versilbertem Messing aus der 2. Hälfte des 17. Jahrh. Silver-gilt brass candlestick, late 17th cent.

Ljusstakar. 1. Ett par, av försilvrad mässingplåt (fig. 498). Drivet, genombrutet arbete. 1600-ts senare del. H 32. — 2. Ett par, av tenn med vridna skaft, båda utan stplr men med ingraverad inskr.: PÄDHÄR: LARS: SON / DORDI: VIDT: DOTER. 1600-t. H 31. Renoverade 1940. — Ett par armstakar av silver enl. stplr från 1910, skänkta »Till Kyrkoherden P. E. Segerquist från tacksamma församlingsbor».

Av äldre, bevarade textilier må nämnas: Altarbrun av urspr. svart småmönstrad silkesammet, med röd botten (den svarta sammetsluggen nu till största delen borta), med guld(?)spets. Å brunet applicerade två adliga vapen, broderi i guld(?), silver och silke: Lilliesparreska vapnet med initialerna CHS och en variant av Ekeblads (Ekelövs?) vapen med ML¹ (fig. 499). Brunet är fäst vid en vit sidenduk, urspr. avsedd att ligga över altarskivan, men nu monterad till antependium. 1600-ts början. Duken med sitt brun hade redan före renoveringen (Libraria 1940) använts som antependium. H 70, L 174.

Antependium av svart sammet, genom smala uddspetsar, knypplade av mycket fin guldtråd, delat i tre vertikala fält. I mellersta fältet Kyle- och Drakevapnen,

initialerna HK—ED² (E:et bortfallet), samt årtalet 1675, allt »tecknat» med samma spets. Renoverat av Libraria 1940.

Duk, fig. 500, virkad i mönster av svart yllegarn och silvertråd. 1800-ts slut. 75×90. Har antagligen urspr. legat över en bokpall eller hängt ned från predikstolens bokpulpet. Renoverad av Libraria 1940.

¹ CHRISTER HENRIKSSON Lilliesparre till Kragsta, adlad (trol. bekräftelse på gammalt frälse) 1581, † 1620, g. m. MARGARETA LARSDOTTER (Tre björnramar, enl. Almquist, Frälsegodsden), † 1635. Hennes syskon togo enl. ELGENSTIERNAs namnet Ekelöf eller Ekeblad (många sådana släkter finnas, se Sv. biogr. lex., 12, art. Ekeblad, släkter). — Deras vapen voro även broderade på ett altarkläde i Ununge (s. 509).

² Avser givarna: HANS KYLE till Dannäs och Kragsta, f. 1599, assessor i Göta Hovrätt, † före 21/1 1673, och h. h. ELIN DRAKE AF INTORP, som levde änka ännu 1688.

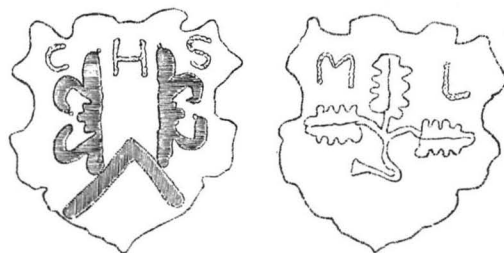

Fig. 499. Christer Henriksson Liljesparres († 1620) och hans makas broderade vapensköldar, applicerade på ett altarbrun (numera antependium). M. Erichs delin. 1915. S. 468.

Gestickte Wappenschilde auf einem Altarteppich (jetzt Antependium). Frühes 17. Jahrh. Embroidered coats-of-arms on altar hanging, early 17th cent.

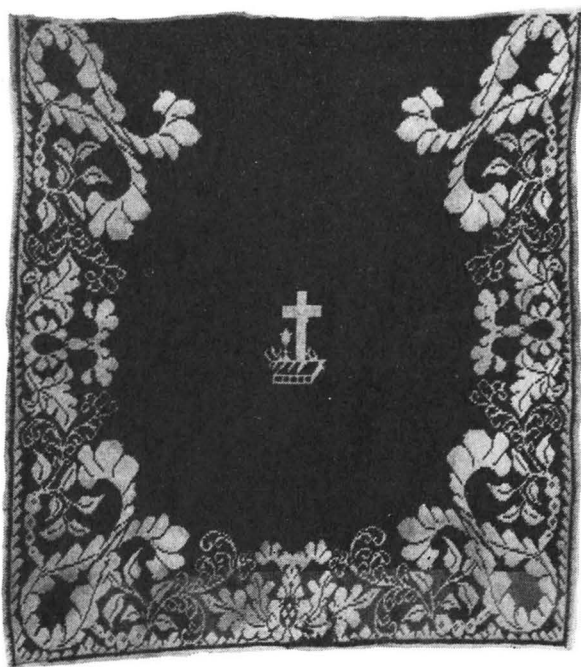

Fig. 500. Predikstolskläde (?) från 1800-talets slut. Foto 1947. S. 468.

Gehäkelt Bibelpult-Tuch, Ende des 19. Jahrh. Cloth for bookrest, crochet work, late 19th cent.

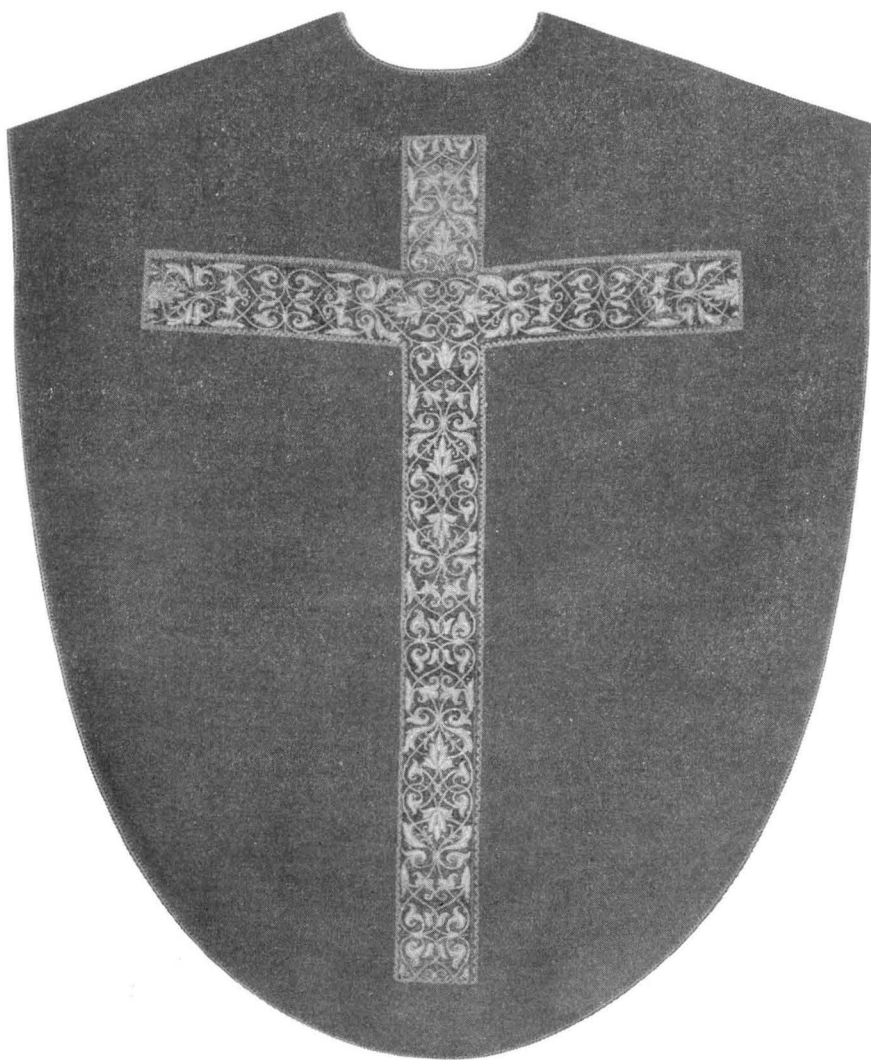

Fig. 501. Kors med renässansbroderi, monterat på ny mässhake. Foto Pietas 1942. S. 470.
 Kreuz mit Renaissancestickerei, montiert auf ein neues Messgewand. Renaissance embroidered cross, probably made for a woman's dress in the mid-16th cent. and mounted on a chasuble.

Mässhakar. 1. Mossgrönt siden med kors från en äldre mässhake av svart sammet i rak, smal modell, sannolikt från 1700-ts början. Korset, som på grund av den gamla hakens ruinerade tillstånd överflyttades till en ny mässhake, består av en i guld och silver broderad bård i sträng renässansornamentik, 1500-ts mitt. En svag

Fig. 503. RHEZELIUS' teckning 1635 av gravstenen fig. 502. S. 472.

Grabstein Abb. 502. Pen drawing, 1635, of Handzeichnung von 1635. stoneslab in fig. 502.

Fig. 502. Gravsten från 1200-t. på kyrkogården. Foto 1952. S. 472.

Grabstein des 13. Jahrh. 13th cent. slab in churchyard auf dem Kirchhof.

båglinje i korsets tvärarmar tyder på att bårderna i fråga prytt en damdräkt från denna tid. Konservering och ommontering utförd av Pietas 1942 (nr 2114). Den gamla mässhaken anträffades vid en rengöring av klockstapeln 1940, liggande i en träspann. — 2. Svart sammet med silverbroderier och årtalet 1813.

Håvar. 1. Numera grön (utbytt) sammet. Skaftholk av försilvrad koppar, å vilken är ingraverat: SW / ALW Anno 1759. — 2. Svart sammet med silverbroderier. 1864? (RÄK.).

Någon kyrkvaktareroock finnes ej bevarad, men 1801 gjordes en sådan av brunt kläde med röda uppslag och krage, vilken längre fram blev foder i en rock med ljusblå uppslag (INV. 1820).

På predikstolen ligger Carl XII:s bibel i originalband med konungens krönta namnchiffer.

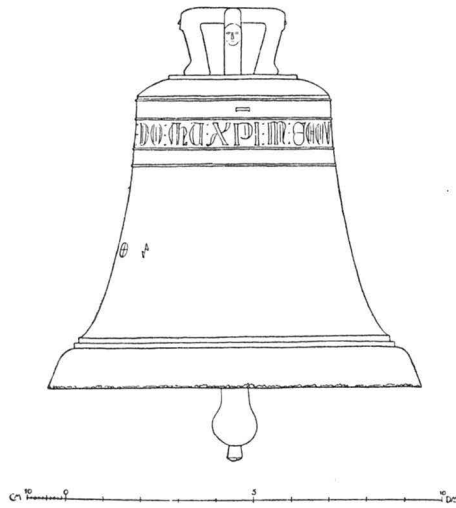

Fig. 504. Storklockan från medeltiden. 1:20.
Uppm. M. Erichs 1915. S. 472.
Mittelalterliche Glocke. Mediaeval bell.

Fig. 505. Gjutarmärke på klockan fig. 504. Foto 1947. S. 472.
Giessermarke Caster's mark
auf der Glocke on bell in Fig.
Abb. 504. 504.

GRAVHÄLL I vinkeln mellan vapenhuset och långhusmuren står nu lutad en gravhäll, som tidigare legat vid kyrkdörren (fig. 502). Den är av blågrå gnejs och har tresidig genomskärning. En sida är förhållandevis slät och på den är inskriften anbragt inom ett ristat stavkors. Toppen är skadad. RHEZELIUS, vars avbildning av stenen här återges (fig. 503), antecknar därom: »Denne Sten ligger widh Kyrkodoren, syntes eij mer än litet up uhr Jorden.» RHEZELIUS' avteckning av själva inskr. är mycket bristfällig, men genom jämförelse med andra avbildningar från gammal tid har man ansett sig kunna tyda den till »... IACOB · MICELSON ...».¹ Tydningen måste dock betecknas som osäker. Bokstavsformen — tidiga majuskler — och själva stenens form och dekoration datera den till troligen förra delen av 1200-t. L 173, B ca 50.

MÖBLER I sakristian står kyrkkistan: en järnbeslagen nu övermålad ekkista, indelad i två rum. På högra lockets insida årtalet 1869, vilket år kistan beslogs med extra järnband, som övertvåra de gamla beslagen. Kistan fanns »wäl behållen» 1747 (INV.). Dessutom finnas i sakristian ett par grönmålade enkla rokokostolar, ett bord, ävenledes från 1700-t. och en spegel (35×17) i empire, inköpt 1833.

KLOCKOR Klockorna hänga i stapeln. Storklockan (fig. 504) torde böra dateras till 1300-t.² Den bär en inskr. med majuskler: »Benedictum : sit : nomen : domini : Ihesu : xpi (= Christi) :

¹ S. GARDELL, Gravmonument från Sveriges medeltid I. Text (avb. saknas), Sthlm, Gbg 1945, s. 183. BROCMAN i Gjörwells Svenska magasinet 1766, s. 726, uttyder namnet som »JAHOP MICCLSN». GARDELLS läsning vilar ej på självsyn, utan på jämförelse mellan äldre avbildningar.

² M. ÅMARK, Upplands medeltida kyrkklockor, UFT 38 (1923), s. 122 f.

in : secvla» (= välsignat vare Herrens Jesu Kristi namn i evighet). På kronans byglar skägglösa ansikten och på kroppen två bomärken: ett kors i en cirkel och ett S-formigt tecken (fig. 505). Samma bomärken funnos på Söderby-Karls (Uppl.) år 1908 omgjutna storklocka. Uppgiften i INV. 1747 »1 stor klocka i stapelen, remnad» är gåtfull, då intet märke efter reparation synes. H 102, D 98. Klockställningen är ny. — Lillklockan är gjuten i Stockholm av Gerhard Horner¹ 1819. Den 15 aug. detta år »ringdes uti Edsbro samman första gången med 2^{ne} kläckor» (K I: 2). H 73, D 80.

INV. 1747 upptager en sanctusklocka: »1 Dito liten, som förr hängt på hwalfwet», med bredvidstående anteckning »bortsåld 1782». I valvet över det urspr. koret finnes ännu hål för klocksträng (se s. 442).

SAMMANFATTNING

I Rektangulär gråstenskyrka (fig. 506 A); tegelportalen senare insatt? Trätak över kyrkan, 1200-t. — Inventarium: dopfunt (fig. 492).

II. Sakristia uppfördes i NO intill den urspr. kyrkan (fig. 506 B), troligen 1300-t. — Inventarier: storklockan (fig. 504); krismatorium (fig. 493) tillhör antagligen detta eller föregående skede.

III. Under senare delen av 1400-t. ägde en stor om- och tillbyggnad rum (fig. 506 C). Först tillbyggdes vapenhuset. Sedan ersattes trätaket i kyrkan av tegelvalv, varvid även vapenhuset välvdes. Sannolikt ganska snart där- efter genombröts östmuren, och ett nytt, lägre, men med kyrkan jämn- brett kor tillbyggdes. Det nya koret erhöi tegelornerat röste och ett rikt utbildat stjärnvalv. — Ung. samtidigt uppfördes den V stigluckan med predikstolsanordning (fig. 463—464).

IV. 1625 försågs kyrkans väggar och valv med kalkmålningar (fig. 479—486). — Under 1600-t. tillkommo flera nya inventarier, bl. a. predikstol och textilier (fig. 499).

V. Vid mitten av 1700-t. genomgripande nydaning: 1753 yttre reparation och sannolikt vitlimning av kyrkans inre; på 1760-t. ny altarpriodnad (fig. 488, 491); 1762 bänkinredning (fig. 490); kort före 1768 ny altarring och bänkar i koret (fig. 487) samt ändring av predikstolen m. m. (fig. 476, 477), varefter hela inredningen målades.²

VI. Restaurering 1904 under ledning av ark. Bror Almquist, omfattande bl. a. nytt golv, nya öppna bänkar, ändring av läktaren m. m.; kalkmålningarna framtogos och restaurerades av Carl. Wilh. Pettersson (fig. 477, 478).

VII. Restaurering 1950—52, varvid bl. a. målningarna rengjordes och konserverades under ledning av konservator Sven Dalén.

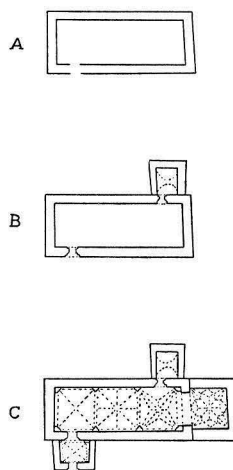

Fig. 506. Kyrkans plan- utveckling. 1:1000. I. Wilcke-Lindqvist 1952. Grundriss- Growth of entwicklung the church. der Kirche.

¹ GERHARD HORNER, klockgjutaremästare i Stockholm 1787, senare under flera år älderman i äm- betet, † 1824.

² 1768 ackorderades i sockenstämman om målningsarbetena i kyrkan, varvid »svarades af all- mogen, at en daler mer eller mindre gör ingenting til saken allenast kyrkan blir vacker» (ST. PROT.).

ZUSAMMENFASSUNG

I. Rechteckige Feldsteinkirche (Abb. 506 A), Ziegelsteinportal später eingesetzt? Flache Holzdecke? 13. Jahrh. — Inventarium: Taufstein (Abb. 492).

II. Die Sakristei wird im NO beim Chor der ursprünglichen Kirche aufgeführt (Abb. 506 B). Vermutlich 14. Jahrh. — Inventarien: Grossglocke (Abb. 504); das Salbgefäss (Abb. 493) gehört entweder in diese oder in die vorhergehende Periode.

III. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrh. fand ein grosser Um- und Anbau statt (Abb. 506 C). Zuerst wurde die Vorhalle angebaut. Dann wird die Holzdecke der Kirche durch ein Ziegelgewölbe ersetzt, wobei auch die Vorhalle eingewölbt wird. Vermutlich recht bald hiernach wird die Ostmauer durchbrochen und ein neuer, niedrigerer, aber mit der Kirche gleich breiter Chor wird angebaut. Der neue Chor erhält einen ziegelverzierten Giebel und ein reich ausgebildetes Sternengewölbe. — Ungefähr gleichzeitig wird die westliche Kirchhofspforte mit Freiluft-Kanzelanordnung erbaut (Abb. 463—464).

IV. 1625 werden die Wände und Gewölbe der Kirche mit Kalkmalereien versehen (Abb. 479—486). Im 17. Jahrh. kommen mehrere neue Inventarien hinzu, u. a. die Kanzel und Textilien (Abb. 499).

V. Um die Mitte des 18. Jahrh. durchgreifende Neuordnung: 1753 äussere Restaurierung und wahrscheinlich Weisskalkung des Inneren der Kirche; in den 60er Jahren neue Altardekoration (Abb. 488, 491); 1762 Gestühl (Abb. 490); 1768 neue Altarschranke und Bänke im Chor (Abb. 487) sowie Änderung der Kanzel, u. a. m. (Abb. 476, 477), wonach die gesamte Einrichtung neugemalt wurde.

VI. 1904 Restaurierung unter Leitung von Architekt Bror Almquist; die Kalkmalereien werden von Carl Wilh. Pettersson wiederhergestellt und grob restauriert (Abb. 477, 478).

VII. Neue Restaurierung 1950—52, bei der u. a. die Kalkmalereien unter der Leitung von Konservator Sven Dalén gereinigt und konserviert werden.

SUMMARY

I. Rectangular grey stone church (fig. 506 A) with a (possibly later) brick doorway. The ceiling was probably flat. 13th cent. Fittings: font (fig. 492).

II. The vestry was built to the N.E. close to the original chancel (fig. 506 B). Probably 14th cent. Fittings: the great bell (fig. 504). The oil-container belongs either to this or the earlier period (fig. 493).

III. At end of 15th cent. there was much rebuilding and many additions (fig. 506 C). First, the porch was added, then the ceiling was replaced by brick vaulting, and at the same time the porch was vaulted. Probably quite soon after, part of the E. wall was demolished, and a new chancel — lower than the church but the same width — was built. The gable-end of the chancel was adorned with decorative brickwork, and the chancel interior was provided with elaborate star-vaulting. The W. lychgate with its arrangements for open-air preaching was built at about the same time (fig. 463—164).

IV. In 1625, walls and vaulting were decorated (fig. 479—486). During the 17th cent. several new fittings were acquired — these included a pulpit and certain textiles (fig. 499).

V. In the mid-18th cent., thorough restorations took place: in 1753, exterior repairs and probably interior whitewashing; in the 1760's, a new altar decoration (fig. 488, 491); in 1762, pews (fig. 490); in 1768, new altar rails and chancel pews (fig. 487), and at the same time the pulpit was altered (fig. 476, 477) etc. Then the whole of the interior was painted.

VI. Restorations in 1904 directed by architect Bror Almquist. The murals were revealed and roughly restored by artist C. W. Pettersson (fig. 477, 478).

VII. Restorations in 1950—52, at which time the murals were cleaned and restored by Sven Dalén.

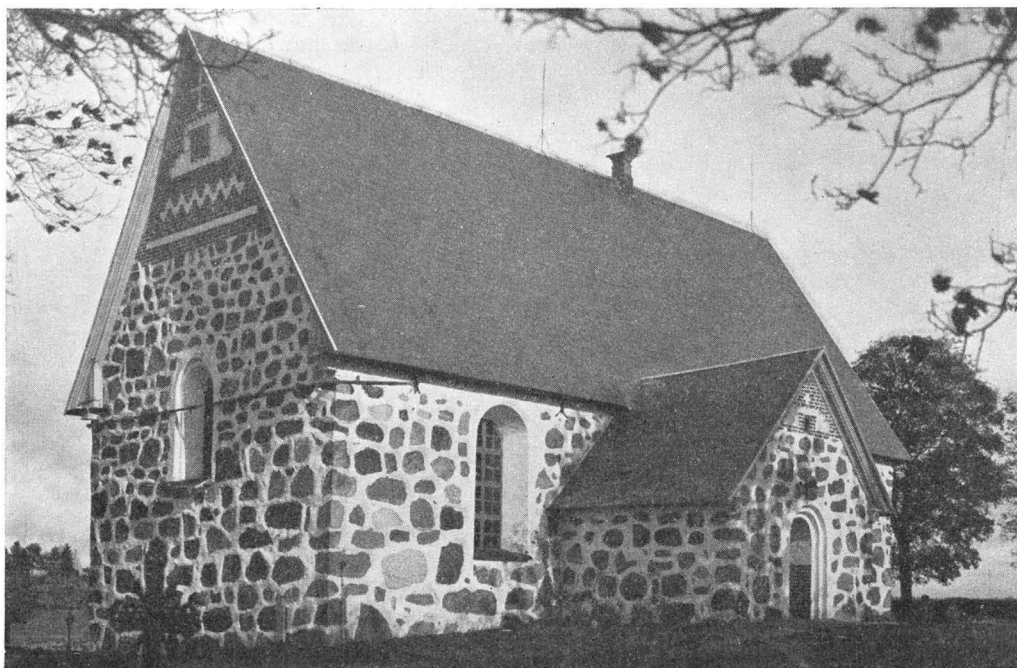

Fig. 507. Ununge kyrka från SV. Foto 1915.
Die Kirche von Ununge von SW. Ununge church from S.W.

UNUNGE KYRKA

STOCKHOLMS LÄN, NÄRDINGHUNDRA HÄRAD, UPPSALA ÄRKESTIFT,
NÄRDINGHUNDRA KONTRAKT

Beskrivningen avslutad i sept. 1951.

TRYCKTA KÄLLOR: RHEZELIUS s. 30¹ (vapen avb.), 135 (kyrkan avb.²). — RADLOFF 2 s. 148. — BOËTHIUS, De tegelornrade gråstenskyrkorna s. 157. — NORRT. TIDN. 1898 14/9.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB. SAML.: KB: PER MON. I: [nr] 92, II: [nr] 161; F.h. 34 s. 6; DAN. TILAS Sokneskrifware III (sign. M 25: 3): [nr] 19.³ — ATA: HILDEBRAND, Ö. Uppl. s. 16; IHRFORSII: 2 s. 1702; INV. 1829; kopior efter uppmättningsritningar av BROR ALMQUIST 1896 (2 bl.); skrivelser från prosten

¹ Under jämförelse med ms i KB (F. c. 6).

² Märk, att här en förväxling skett med Faringe kyrka (RHEZELIUS fig. 201). Se I. LINDQVIST i Fornv. 1948 s. 244.

³ Här meddelade uppgifter rör. begravningsvapnen i Ununge kyrka stämma visserligen beträffande efternamnen, men icke i något enda fall beträffande förnamn och data med övriga använda källor. TILAS' Sokneskrifware är därför ej återopad i texten nedan (s. 510 f.).

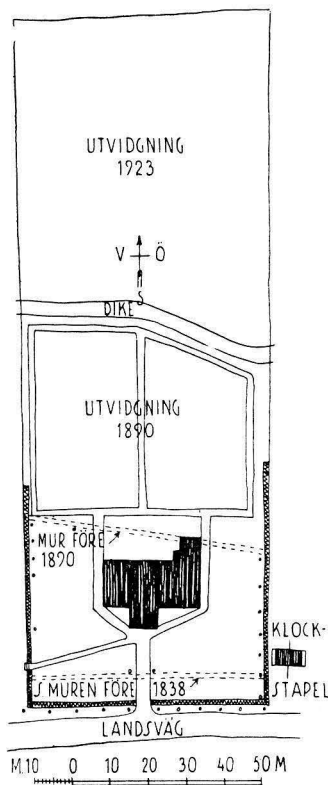

Fig. 508. Situationsplan. Efter en karta, upprättad 1888 av komm. lantmätaren C. J. A. Arnberg, kompl. av M. Erichs 1915. 1:2000.

Lageplan. Plan of site.

THORDEMAN ang. restaur. 1897; handl. rör. gamla storklockan 1920—24; äldre fotos m. m. — BSt: Ritn. t. orgelverk av C. G. BLOM CARLSSON 1842; ritn. t. restaur. 1897 (7 bl. osign.); ritn. t. utvidgning av kyrkogården 1922; ritn. t. stapel för gamla kyrkklockan av E. FANT 1924; fotos fr. tiden före restaur. 1897; m. m. — RA: ED handl. 1897 ²⁰/₇. — LSt: A 3 s. 82 (karta från 1640—41 av SVEN MÅNSON). — UB: Nordin vol. 39 fol. 5. Upböörden 1531 bl. 23.¹ — UPPS. UNIVERS. KONSTHIST. INST.: exk.-prot. 1910 (finnes även i STOCKH. HÖGSK. KONSTHIST. INST.).

Av till Domkap. inkomna handl. förvaras de äldre i ULA under signum E V 139.

KYRKANS ARKIVALIER (i ULA): RÅK. från 1747, ST. PROT. 1698—1700 (C 1), 1730 (O 1), samt från 1747 (enstaka år saknas). KR.PROT. spridda år efter 1804, orgelbyggnadskommitténs prot, 1842—43, VIS. PROT. från 1759, INV. från 1784, anteckn. om inventariets ökning 1786—1819, 1825—47 (L 1 2), handl. rör. prästgård, kyrka o. bogårdsmur från början av 1700-t. till 1877 (O 1), BÄNKDELNING 1767 (O 1). — Yngre arkivalier förvaras vid kyrkan.

De säterier, som sedan gammalt legat inom socknen, äro *Berga* och *Kragsta*. *Skebo* el. *Skeboholm* (Skebo bruk) tillhörde urspr. Edebo sn, men lades under förra delen av 1600-t. till Ununge sn (bekräftat genom Kammar-Kollegii utslag 1784). *Ytternäs* och *Bloka* äro byar i Ununge sn; *Norrgarns* säteri (s. 503) ligger i Bladåkers sn.

Ununge kyrka ligger i häradets NÖ hörn på en låg åsrygg vid landsvägen mellan Edsbro och Edebo (i Frösåkers härad). Socknen nämnes första gången 1287 (SD nr 933) som »hunungahaered». Kyrkan var invigd åt helgonen Kristoffer och Katarina (se nedan s. 515).

KYRKOGÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKOGÅRD Kyrkogården omges — med undantag av det sist tillagda, nordligaste avsnittet — av en gråstensmur utan tak med obetydliga rester av bruk. I äldre tider var kyrkogården väsentligt mindre än nu och hägnades av en mur, som åtminstone på 1700-talet var rappid och vitlimmad under tjäret och rödfärgat spåntak (st. prot. 1750). Året förut lagades muren »på det den må blifwa lika öfwer alt och jämgod». 1801 borttogt taket

¹ Härvid lämnades från Ununge:

Copar	II Skpd IIII lispd
Silff	III löde marc II lott
penningar	XLIX marc

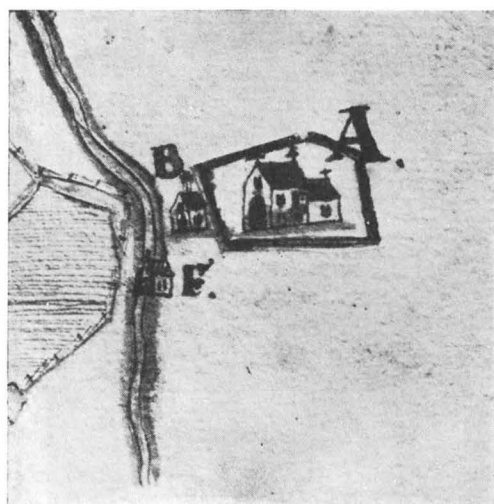

Fig. 509. Kyrkan med närmaste omgivningar. Efter karta av Sven Månsson 1640—41 (LSr). — A. Kyrkan. B. Klockarestugan. F. Prästgårdens skvaltqvärn.

Die Kirche mit ihrer nächsten Umgebung; nach einer Karte von 1640—41. — A. Kirche. B. Glöcknerwohnung. F. Wassermühle des Pfarrhofs.

Map, 1640—41, showing church and immediate surroundings. A: church; B: parish clerk's cottage; F: the vicarage water-mill.

Fig. 510. Klockstapeln. Foto B. Gejvall 1948. S. 477. Glockenstapel. Bell-tower.

och muren avjämnades och höjdes på behövliga ställen. Ingen del förefaller nu att vara medeltida. Den S muren låg före 1838 några m N om den nuv. och den N gick ända till 1890 i linje med sakristians N-mur (se fig. 508). Några kvarstående äldre träd markera ännu den gamla sträckningen. Sistnämnda år utvidgades kyrkogården mot N, varvid största delen av marken skänktes från Berga gård. N muren borttogs därvid och lades ut som ny mur i förlängningen av de gamla Ö och V murarna. 1923 lades ytterligare ett område till i N, vilket ännu icke fått hägnadsmur. — Huvudingången, omgiven av putsade tegelpelare, ligger i S invid landsvägen och uppfördes 1838 i samband med den nya muren här. I V leder en smal öppning med några trappsteg ned till skolgården. Tidigare funnos stigluckor. 1768 beslöts, »att gamla Stora Stigluckan borde nedrifvas» — sannolikt låg den i S. 1791 uppfördes en ny täckt ingång. 1831 borttogs V stigluckan.

INGÅNGAR

Ett antal gravkors på kyrkogården av gjut- eller smidesjärn minna om närheten till Skebo bruk.

Den svarttjärade klockstapel (fig. 510—511) SÖ om bogårdsmuren är av samma typ som i annexförsamlingen Edsbro (s. 436). Konstruktionen är densamma, och stapeln

KLOCK-
STAPEL

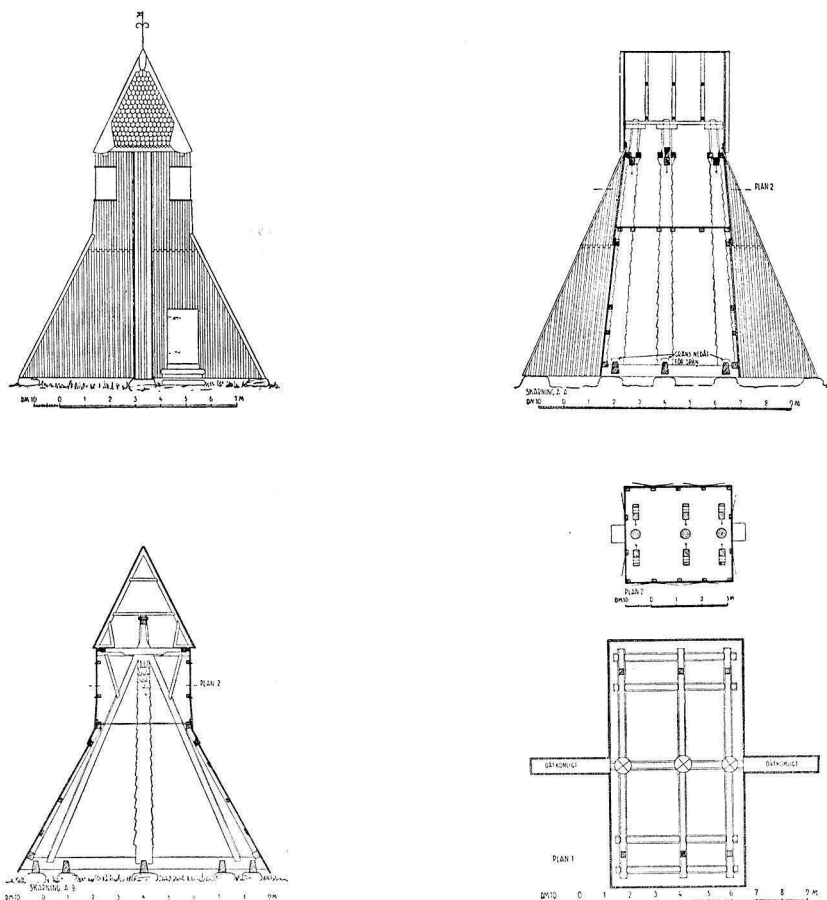

Fig. 511. Klockstapel. Uppm. I. Anderson och B. Gejvall 1948. S. 477.
Der Glockenstapel. Aufriss, Schnitt und Grundrisse. Bell-tower, elevation, sections and plans.

i Ununge visar sig även den ha varit öppen (fig. 512). Spånklädnaden på stolparna, som bära upp klockorna (fig. 515), är till stor del bevarad; strävorna äro till skydd mot väta klädda med bräder på sidorna och en spetsluggen plankor ovanför — allt i ett utförande, som nära påminner om Edsbrostapel¹. Jfr även fig. 468 och 516, visande en anordning för avledande av regnvatten. De mest iögonenfallande skillnaderna ligga i stolparnas

¹ Vitterhetsakademiens ritare IWAN ANDERSON har dessutom (1948) gjort följande iakttagelser: Syllarna ha analogt med strävorna varit täckta med en spetsluggen plankor. Spåren efter denna synas i masternas spånklädnad vid golvet. Antagligen ha också syllarnas sidor varit klädda med plankor, vilket framgår av spikhål samt därav, att inga spår av tjära finnas på syllarna. Däremot finnas tjärspår på strävorna och på hjärtstockarnas spån. Åtminstone den stora klockan är sänkt; spår efter en äldre upphängningsanordning finnas — det förefaller som om klockaxeln varit upplagd på en anordning, som varit direkt fästad i hjärtstocken. Jfr Vätö (Sv. K. Uppl. bd II s. 199).

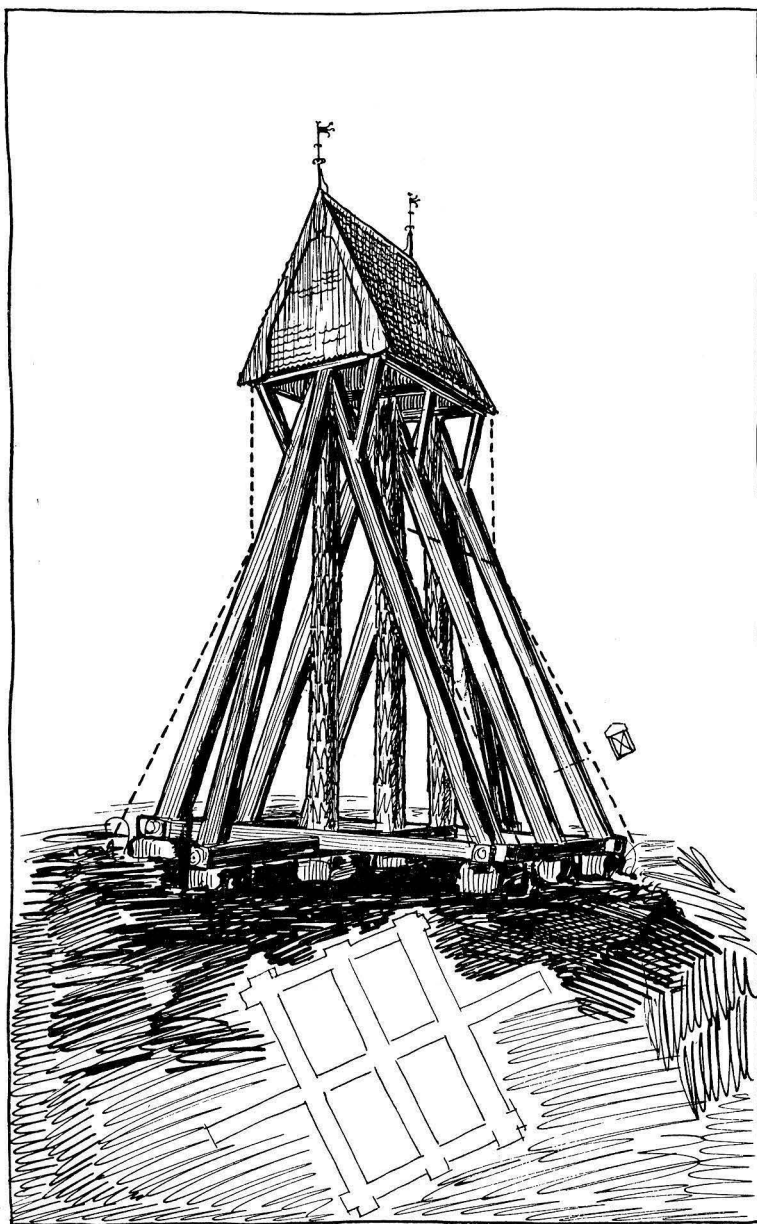

Fig. 512. Klockstapeln före inpanelningen 1785. Rekonstruktionsskiss av M. Erichs.

Glockenstapel vor seiner Eindeckung 1785. Appearance of bell-tower before it was enclosed in 1785.

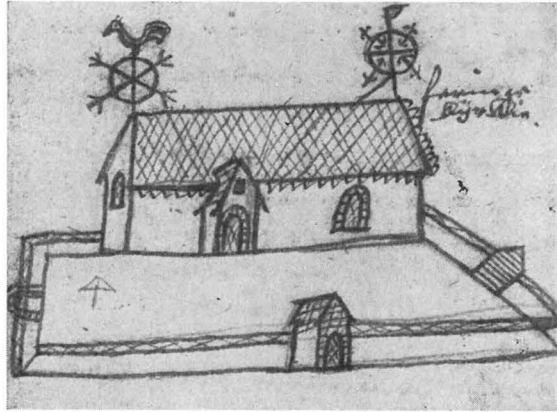

Fig. 513. Ununge kyrka 1635. Teckning av RHEZELIUS, som felaktigt betecknat den såsom Faringe. Jfr. s. 347, not 1.

Die Kirche von Ununge, Ununge church, pen drawing 1635.
Zeichnung von 1635.

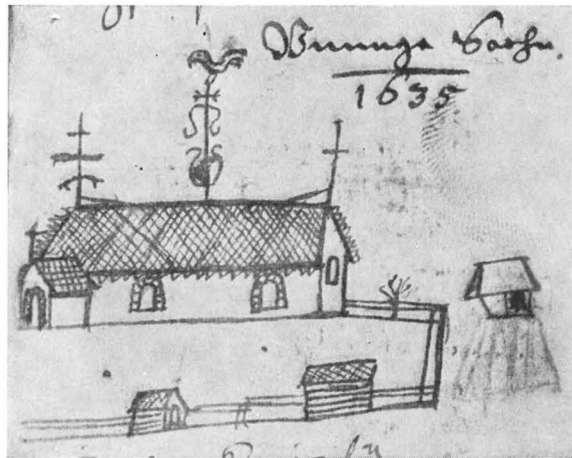

Fig. 514. Faringe kyrka och Ununge klockstapel 1635. Teckning av RHEZELIUS, som felaktigt betecknat kyrkan som Ununge. S. 482. Jfr fig. 513.

Die Kirche von Faringe und Faringe church and Ununge
der Glockenstapel von Ununge bell-tower. Pen drawing 1635.
1635.

och spånens form. De förra äro i Ununge runda (medan strävorna äro fullkantiga bjälkar), de senare ha samma ålderdomliga form, som spånen i Häverö, Vätö och Gamla Uppsala klockstaplar, dock ej med skarp ås som spånen i Häverö. Jfr fig. 515 med Sv. K. Uppl. bd 2, fig. 7 c och 164. Först 1785 brädslogs stapeln. Huven är spånklädd och på huvgavlarna finnas flöjlar med årtalet 1736, troligen syftande på någon

Fig. 515. Spånklädd hjärtstock i det inre av klockstapeln. De 9 hålen i strävan äro märken för ringaren, jfr fig. 467. Foto 1947. S. 480.

Schindelverkleideter Hauptpfosten im Innern des Glockenstapels. Die neun Löcher in der Verstrebung sind Markierungen für den Glöckner. Vgl. Abb. 467.

Part of tiled main upright in belfry. The nine holes in the strut were used in conjunction with a loose pin to enable the bell-ringer to keep a tally during slow tollings of the bell. Cf. fig. 467.

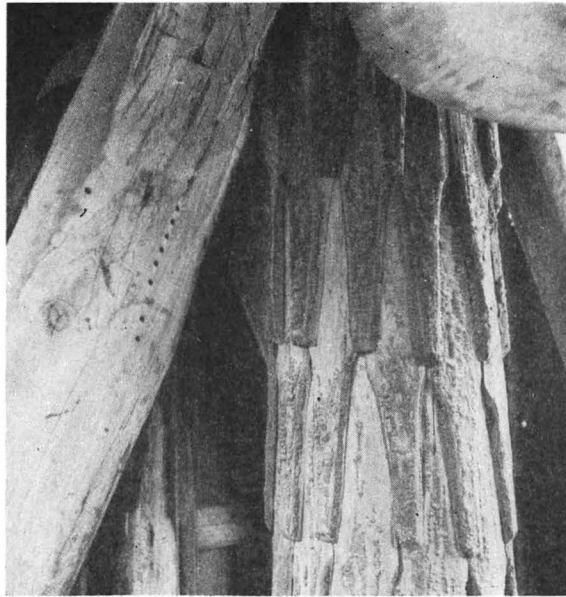
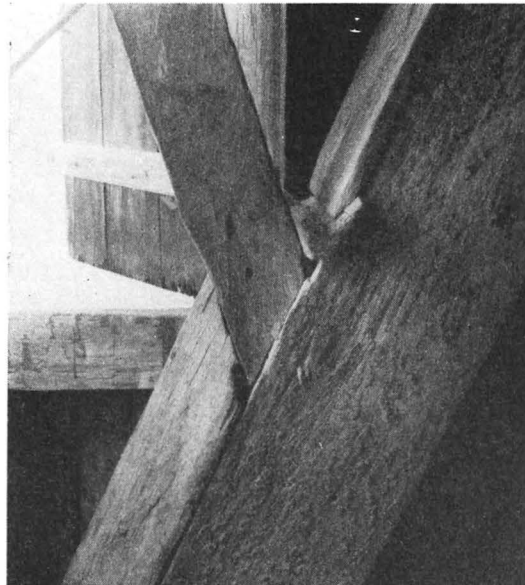

Fig. 516. Detalj av klockstapeln. Anordning för avledande av regnvatten från hophuggning. Foto 1947. S. 478.

Detail vom Glockenstapel. Anordnung zur Ableitung des Regenwassers.

Detail of construction of bell-tower, showing built-in channel for carrying off rain water, dating from the period before the bell-tower was enclosed.

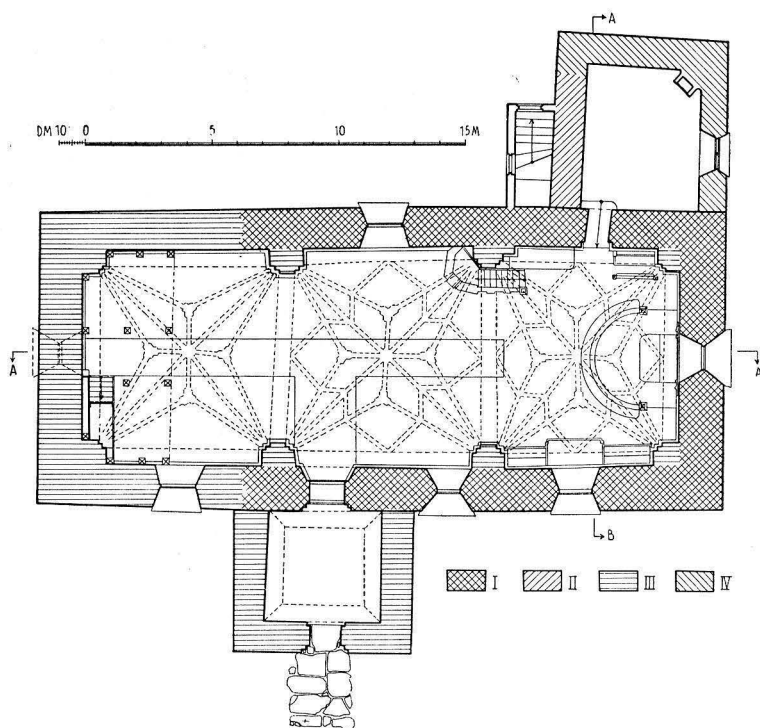

Fig. 517. Plan. 1:300.
Grundriss. Plan.

reparation detta år. Trappa av två gravstenar, som 1830 togs från kyrkogården, emedan man icke visste, vem de tillhörde.

Den öppna stapeln fanns, då RHEZELIUS på 1630-t. besökte kyrkan. Efter sitt första besök (1635) tycks han ha förväxlat ritningarna av Ununge och Faringe kyrkor¹, men har vid ett senare tillfälle observerat, att han ej ritat av stapeln rätt och har därför korrigerat ritningen med blyerts (fig. 514). I denna korrigerade form återger avbildningen Unungestapelns konstruktion, och stapeln förlägges till rätt plats i förhållande till kyrkogårdsmuren. Klockstapeln i Ununge har alltså rimligen varit förebild för den i Edsbro, som torde vara något yngre än 1635.

Efter ritning av E. Fant byggdes 1925 på den nya N delen av kyrkogården en liten stapel, som uppbär den numera spräckta gamla storklockan. Om den senare se nedan s. 514.

BODAR

Då förslag om utvidgning av kyrkogården väcktes 1837, framhöll man, att icke

¹ FORNV. 1948 s. 244.

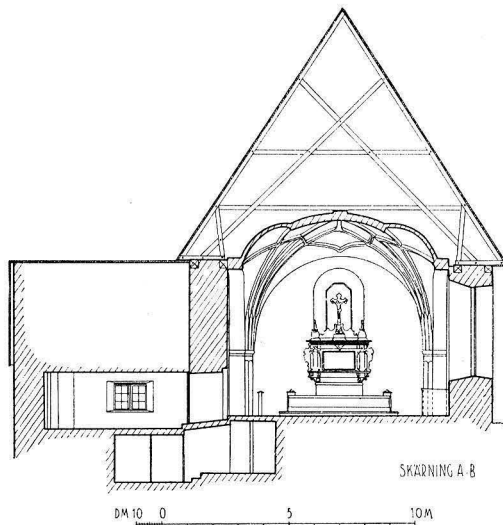
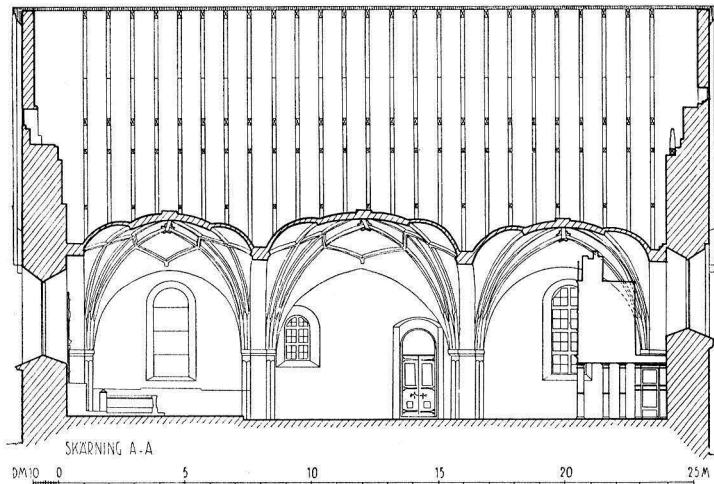

Fig. 518. Längdsektion mot S och tvärsektion mot Ö. 1:300.

Längsschnitt gegen S, Querschnitt gegen O. Longitudinal section towards S. and transverse section towards E.

allenast S stigluckan skulle behöva rivas och flyttas, utan måhända även »det med KyrkoBoden sammanbygda Skatte-Magazinet». 1838 »erinrades om nödvändigheten att ock få det numera helt och hållet inbygda Skatte Magazinet» utflyttat från kyrkogården, vilket ock bifölls.

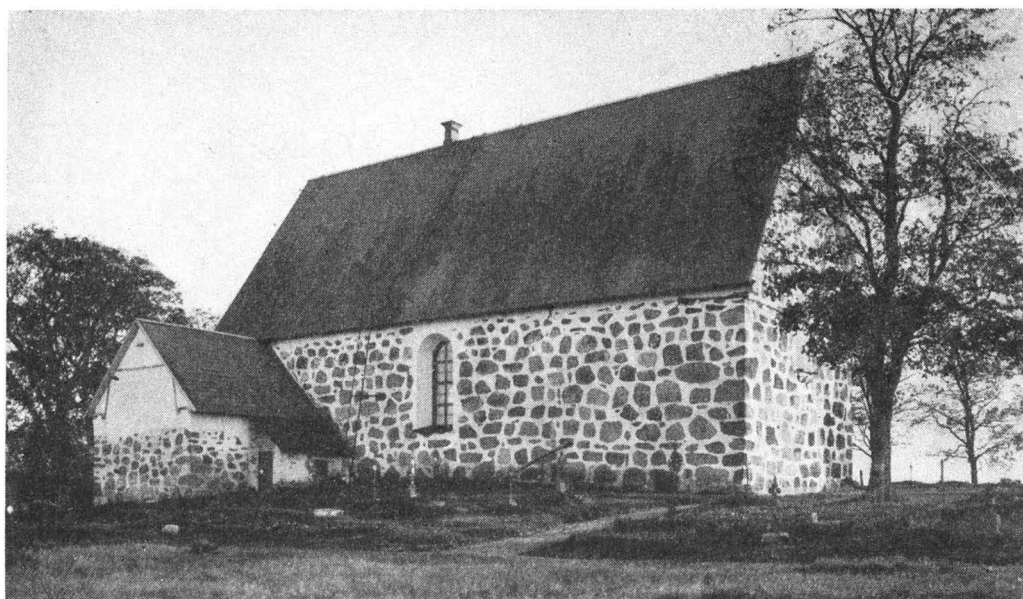

Fig. 519. Exteriör från NV. Foto 1915.
Aussenansicht von NW. Exterior from N.W.

KYRKOBYGGNADEN

PLAN

Till en salkyrka från 1300-ts slut eller omkr. 1400 har lagts en (senare utvidgad) sakristia i N. I slutet av 1400-t. förlängdes kyrkan åt V, varvid samtidigt Ö röstet ombyggdes och vapenhus tillbyggdes i S. Materialet är vald och kluven gråsten, delvis av mycket stort format och detta i såväl den äldre som den yngre delen av kyrkan. Överhuvud taget är murverket ganska likartat i hela byggnaden.¹ Långhusrösternas spetsar äro murade av tegel, som också är använt i spetsen av vapenhusets röste, i delar av sakristian samt i valvsystemet och i dörr- och fönsteromfattningar. Muren är oputsad med bred fogstrykning.

MATERIAL

På N muren (fig. 519) kan man utifrån iakttaga skarven mellan den äldre och den yngre delen av långhuset. Skiftgångarna hoppa något på ömse sidor om två ojämnt förlöpande vertikala sprickor. Hela den gamla västmuren är bortriven. Rakt ovanför sprickorna är en skarv i remstycket, där två stockändar, som varit hoplaxade, skilt sig från varandra, så att tomrummen måst utfyllas med tegel. På vinden kan man iakttaga, att, medan den äldre — östra — delen av kyrkan har putsad mur upp till remstyckets underkant, är däremot i V delen muren under remstycket alldeles rå. Rösternas tegel-

¹ Jfr Edsbro, s. 439, där skillnaden i motsvarande fall är betydande.

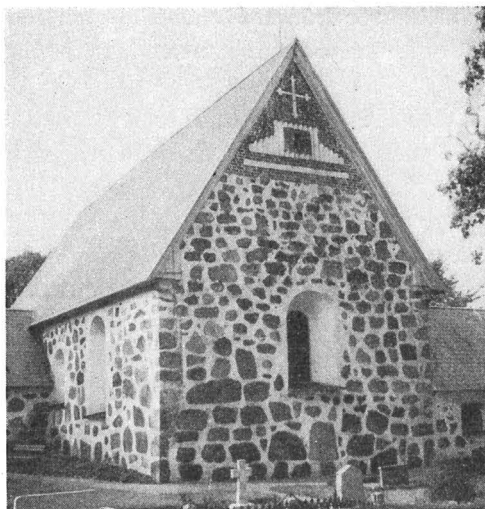

Fig. 520. Östra gaveln. Foto 1947.
Die Ostwand. The E. wall.

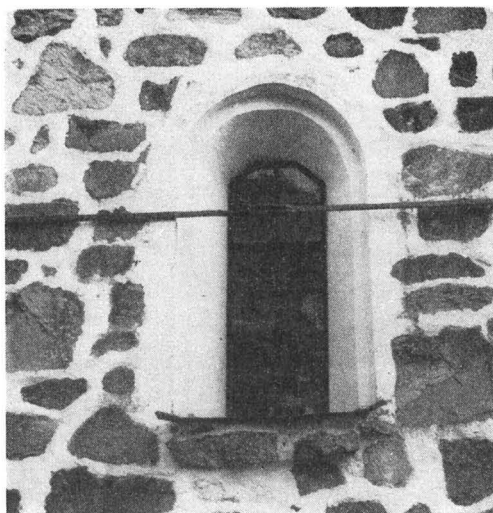

Fig. 521. Fönster i V gaveln. Foto 1947. S. 485.
Fenster in der Westwand. Window in W. wall.

partier äro murade i munkförband med vitputsade blindingar (fig. 507, 520). Orneringens likformighet är en av de omständigheter, som tyda på att Ö röstet ombyggts samtidigt med att det nya V partiet uppfördes.

Den urspr. kyrkan hade ett fönster i Ö, två i S och förmodligen också ett i V. Av de båda sydfönstren har det östligare helt förlorat sin gamla form. Det västligare har på grund av den närliggande vapenhusmuren utåt och en delvis skärande sköldbåge med angränsande murpelare inåt¹ icke kunnat nämnvärt förstoras annat än genom bortuggande av ev. befintliga språng (något som säkerligen skett). På enahanda sätt har östmurens fönstersmyg vidgats 1775 (RÄK.). Detta fönster har framspringande solbänk av gråsten, bestående av ett enda, på undersidan slåthugget block. Av fönstren i den tillbyggda V delen av kyrkan, ett i V och ett i S, är det förstnämnda (fig. 521), med solbänk av gråsten (två endast grovt tillhuggna block), troligen orört; det sistnämnda är upptaget eller vidgat i senare tid. RÄK. 1762—63 upptaga stora utgifter till murmästare och för fönster. Fönstret i N tillkom sannolikt ävenledes då och reparerades 1793 (ST. PROT.). Fönsterkarmar och enkla bågar av trä. I korfönstren glasmålningar från 1897 (fönstren normaliserades detta år).

Portalen till långhuset ligger på urspr. plats — märk vapenhusets placering —,

FÖNSTER

INGÅNG

¹ Se fig. 522. Av denna framgår, att fönstrets omfattningslinje i murlivet är äldre än valvslagningen och alltså med största sannolikhet urspr. Ex analogia kan man antaga, att även östfönstrets rundbåge är urspr.

men dess medeltida form är förlorad. Nuv. dubbeldörrar från 1897 (de inre) och 1903 (de yttre). »Den gamla otäta och vanprydliga kyrkdörren» (Ämbetsber. vid visitation 1886) borttogs 1884 och är nu förkommen.

YTERTAK Yttertak sedan 1873 av skiffer, förut spåntäckt. I st. f. vindskidor hava kyrko- och vapenhusgavlarna profilerade, vitmålade listverk av trä, som inkläda vid murlivet befintliga takstolar.

INTERIÖR Kyrkans inre (fig. 530—531) är starkt präglad av en restaurering 1897. Samtliga golv äro sedan dess brunlaserade och fernissade trägolv (tidigare tegel, i varje fall i koret). Väggarna äro slätputsade och avfärgade i grågult (tidigare vitlimmade, åtminstone sedan 1793, fig. 529). Valven fyllas av ornament i »medeltidsstil» av dekorationsmålaren Emil Nordström och hans medhjälpare, bland vilka fanns den sedermera mycket kände restauratorn av äldre målningar C. Wilh. Pettersson.¹ Bl. a. ha dessa på Ö korväggen målat en horisontal bård med de 12 apostlarna. Bröstpanelen runt kyrkan utgöres av bänkskärmar från 1767.

VALV Långhuset täckes av tre stjärnvalv av tegel (mått 7—8×13—15×27—28,5), varav det Ö och det mellersta äro sins emellan lika och rikare utbildade än det V. Valven äro slagna på stick med halvstensribbor, som i huvudknutpunkterna svälla till helstens bredd. Murpelarna, på vilka valven stödja, ha släta, kapitälartade band vid båganfängen. Ribborna äro fasade ett stycke ovanför kapitälbanden. Se fig. 522. Detta system förekommer bl. a. även i grannkyrkan Edebo och torde kunna dateras i stort sett till 1400-ts sista fjärdedel eller t. o. m. ännu senare.² Till kyrkvinden kommer man genom en lucka i V valvets SV hörn.

Det finns ingen anledning förmoda annat än att de tre valven äro samtidigt slagna. Märk, att V tillbyggnaden icke fullt motsvarar en travé! Som ovan omtalats äro sträckmurarna i kyrkans äldre — östra — del putsade med visserligen grov puts, som slutar i en jämn kant mot remstycket ovan valven. I V delen av långhuset är murens insida ovanför valven däremot rå; här har alltså aldrig funnits något annat innertak än valvet, utan det tillbyggda västpartiet är från början beräknat för ett valv, som dock icke lades i förband med murarna. Detta tillvägagångssätt användes helt naturligt för att nå likformighet i det bärande systemet med de samtidigt inslagna övriga valven, som vila på inbyggda murpelare. Valven datera alltså även V tillbygget till medeltidens slut.

ÄLDRE
INNERTAK Kyrkans östparti måste före tegelvalvens tid ha varit täckt på annat sätt, som låtit muren vara synlig ända upp till remstycket. Murarna avslutas vid takfoten med dubbla,

¹ Ett brev från prosten THORDEMAN ger vid handen, att vid noggrann undersökning inga äldre målningar eller inskrifter påträffats å kyrkans väggar eller valv (ED handl. 20/7, 1897; jfr brev från den samme i ATA). Då CORNELL o. WALLIN upptager ett kedjemotiv ur Unungemålningarna i en typologisk serie (a. a. fig. 38 s. 43) beror det alltså på ett misstag.

² G. BOËTHIUS, De tegelornerade gråstenskyrkorna s. 40, 157. Valvformen är vanlig, för att inte säga den vanligaste i Norrland, oftast dock i förbindelse med rikare utbildade kapitälband. Jfr även E. LUNDBERG, Byggnadskonsten i Sverige 1400—1650, Sthlm 1948, s. 127 ff, och I. KRONQVIST, Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finnland (Finska forn.m.fören. tidskr. XLVIII, 1948) s. 74—75.

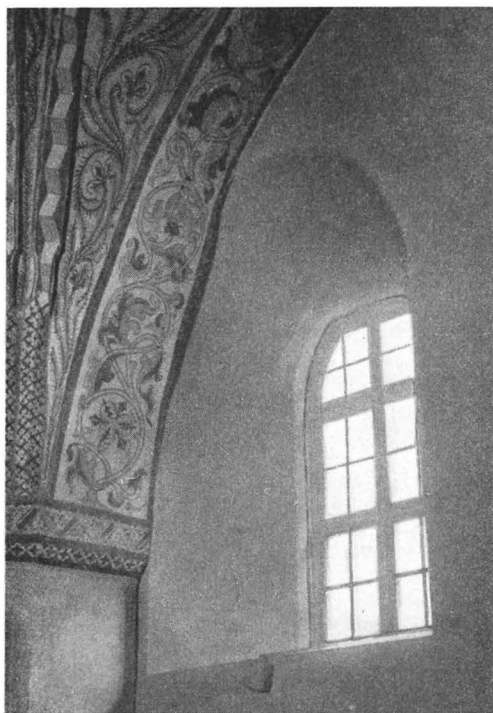

Fig. 522. Fönster i S muren invid vapenhuset. Fönsternischen överskäres av valvets sköldbåge. Foto 1947. S. 485.

Fenster in der Südwall bei der Vorhalle; der Gewölbeansatz überschneidet den Fensterbogen in der Mauerdicke.

Window in S. wall, close to porch. Note that the spring of the vaulting cuts across the window opening.

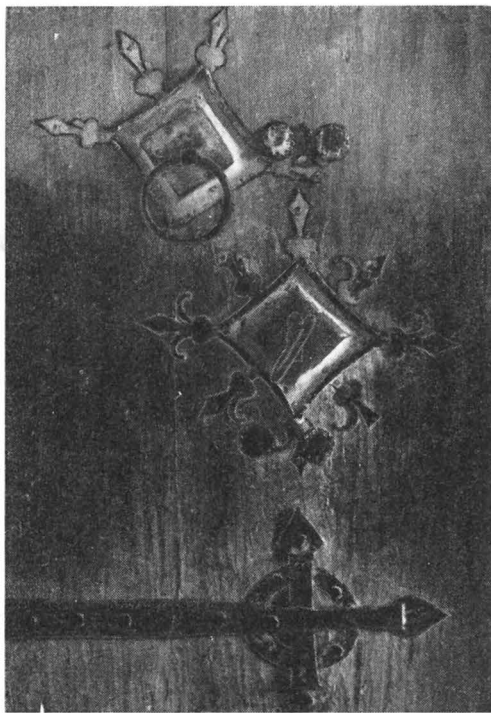

Fig. 523. Vapenhusdörren före restaureringen 1897. Foto BSt. S. 490.

Vorhallentür mit mittelalterlichen Beschlägen, die bei der Restaurierung von 1897 teilweise durch moderne Kopien ersetzt wurden.

Detail of porch door with mediaeval fittings. Photo taken before restorations in 1897, when the fittings partly were replaced by modern copies.

inmurade remstycken; inlaxade bindare mellan dessa kunna på sina håll ännu iakttagas. Att remstyckena äro urspr. lider intet tvivel. Däremot äro takstolarna tydligen gjorda för de nuv. valven¹ och ge ingen ledning beträffande det urspr. innertaket. I motsats till sträckmurarna är Ö röstet rätt behandlat, t. o. m. råare än det V. Man väntar då, att i remstyckena eller i murkrönen finna spår efter tvärbjälkar, på vilka ett platt trätak skulle kunnat vara spikat. Men några sådana spår finnas ej. Förklaringen torde vara, att Ö röstet byggts om i samband med valvslagningen (jfr ovan s. 485 ang. röstenas tegelornering). Om så är fallet, kan man våga antaga, att den urspr. kyrkan varit täckt av ett på takstolarna eller på ett inbyggt träskelett spikat trävalv, i

¹ Sannolikt samtida med dessa, eftersom åtminstone en planka av ett äldre innertak är använd i takpanelen (se nedan s. 488). Senare har förstärkning skett med nedre, extra hanbjälkar (på varannan takstol) och med järn.

Fig. 524. Takpanelbräda med målning från slutet av 1300-t. Foto R. Norberg 1932. S. 488.

Dach-Brett mit gemalter Verzierung Detail of roof-panel with late 14th cent. vom Ende des 14. Jahrh. painted decoration.

analogi med vad som varit fallet i många upplandskyrkor före tegelvalvens period på 1400-t.¹

Märkligt nog finnes en rest av detta urspr. trätak bevarad. Bland panelbräderna till yttertaket finnes nämligen i N takfallet, nära V gavelröstet, ett i kanterna snedskuret bräde med medeltida dekorativ målning, som med största sannolikhet härrör därifrån.² Mönstret utgör en del av en stor rosett (fig. 524). Färger: rött och gult med mörka konturner. Sålunda äro rosens kronblad röda med foderblad utan ilagd färg. Målningen torde kunna dateras till 1300-ts senare hälft eller möjligen början av 1400-t.³

DATERING

Därmed erhåller även den urspr. stenkyrkan en antaglig datering till samma tid.⁴ Detta utesluter icke, att en äldre kyrka, sannolikt en träkyrka, funnits i Ununge. Socknen omnämnes ju redan 1287 (SD nr 933). Se även s. 494.

¹ G. Boëthius, a. a. s. 43, räknar med en period omkr. 1350—1430 (mellan trätunnvalvens och tegelvalvens tid), då nybyggda kyrkor erhöilo platt tak och »fönster, vilkas spetsbågeform ibland börjar övergå i rundbåge». Det sistnämnda är ju fallet i Ununge. Emellertid får man ej hårdraga teorin i de enskilda fallen. Trävalv ha antagligen stundom byggts även under 1300-ts senare hälft. Fönstrens rundbågiga form förefaller vara en säkrare dateringsgrund, vilken i detta fall utesluter en datering till den utpräglat gotiska perioden i 1300-ts början.

² Det är ej otänkbart, att flera dylika bräder kunna finnas i takpanelen, ehuru vända så, att målningen är dold.

³ Målningarna i Ununge omnämns i CORNELL, Den svenska konstens historia från hedenhös till omkr. 1800, Sthlm 1944, s. 128. Jfr E. FANT i Fornv. 1931, s. 219 ff (Ärentunataket), samt Sv. K. Uppl. bd 2, s. 11 f., fig. 19—21 (målningrester på takbräder i Häverö).

⁴ Jfr not 1 ovan. Brädet hade väl knappast bevarats, om ej nuv. yttertaket lagts tämligen omedelbart efter tunnvalvets rivning. Det kan alltså knappast tänkas härröra från en äldre kyrka än den nuv.

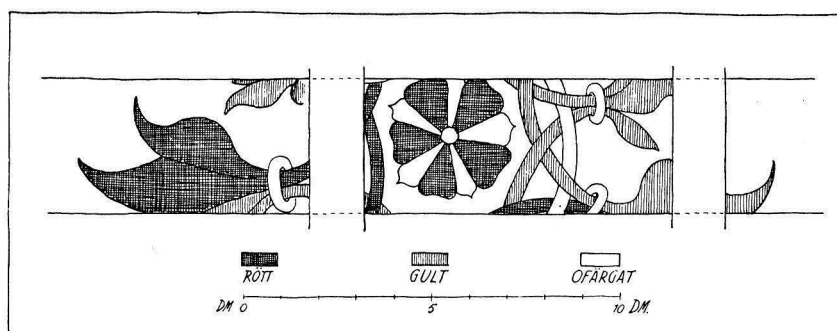

Fig. 525. Takpanelbräda med målning. Jfr fig. 524. Teckn. M. Erichs 1925. S. 488.
Detail vom Dach-Brett Abb. 524. Detail of fig. 524.

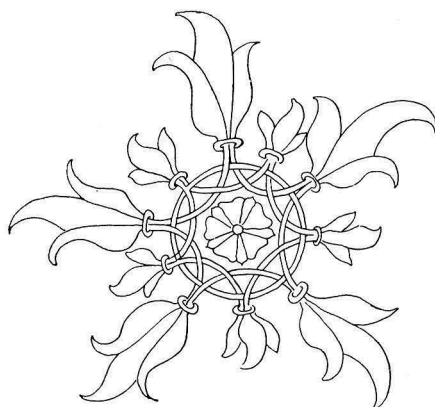

Fig. 526. Mönstret på takpanelbrädan fig. 525 rekonstruerat av M. Erichs. S. 488.
Rekonstruktion des Musters vom Dach-Brett Abb. 525. Reconstruction of original pattern on roof panel
in fig. 525.

Sakristian är senare tillbyggd, ovisst när, men sannolikt under medeltiden. Den SAKRISTIA
utvidgades 1828—31 åt N och Ö; skarven är tydligt synlig särskilt på Ö sidan, där
efter utvidgningen långhusgavel och sakristia gå i flykt med varandra. I V muren synes
ca 160 cm från hörnet en stor spricka, som antagligen skiljer gammalt och nytt murverk.
N muren lades i rät linje med bogårdsmuren (jfr s. 477). Vid utvidgningen förhöjdes
sakristian med tegel. Att förband med kyrkmuren saknas i V iaktogs 1915. Iakttagelsen
bestyrkes av att muren mot sakristian ej är förtunnad samt av ingångens något
sneda riktning, som tyder på senare genombrytning.¹ — Nu platt, oljemålat trätak
och firsidigt fönster. Dörren härrör antagligen, de förtenta beslagen säkert från 1897.

¹ 1915 iaktogs på sakristians vind, som nu ej är tillgänglig, märken efter dörröppningens upptagande. Ingångens nuv. rundbågiga form förefaller normaliserad i senare tid.

Fig. 527. Interiör mot NO före restaureringen 1897. Foto B. Almquist 1897.
Innenansicht gegen NO Interior towards N.E.
vor der Restaurierung von before restoration in 1897.
1897.

Fig. 528. Interiör mot NV före restaureringen 1897. Foto B. Almquist 1897.
Innenansicht gegen NW Interior towards N.W.
vor der Restaurierung von before restoration in 1897.
1897.

VAPENHUS

Vapenhuset torde ha byggts i samband med kyrkans utvidgande åt V i slutet av 1400-t. Tegelorneringen (se fig. 507) påminner om långhusröstenas. Portöppningen är rundbågig, utåt tvåsprångig. Porten är den urspr., av mycket breda, vertikalt ställda furuplankor, säkerligen jämnhylade 1897; av beslagen är nyckelskylten (jämte nyckeln) och handtagsringen med dess skylt medeltida, men 1897 tillökade med liljeornament i utklippt plåt, varjämte nya »gångjärnsbeslag» (ej fungerande) då tillkommo. Båda delarna imitera äldre beslag (fig. 523), som ansågos alltför förstörda för att behållas.¹ Över porten är med järnnaglar fästad en timsten av sandsten med årtalet »A₀ 1762» in-
hugget. Brutet innertak av spåntade bräder från 1897; förut tydligen platt trätak, ty från vinden synlig puts på murarna slutar med rak kant ung. i jämnhöjd med nuv. innertaks högsta del.

¹ Jfr beslagen å Bladåkers vapenhusdörr (s. 398 o. fig. 416).

Fig. 529. Interiör mot Ö före restaureringen 1897. Akvarell av folkskollärare P. Giselsohn.
Innenansicht der Kirche. Aquarell des Zustandes vor der Restaurierung von 1897. Interior of church before restoration in 1897, water-colour.

1897 genomgick kyrkan sin senaste större restaurering, vilken, såsom nämnts, radikalt förändrade särskilt dess interiör. Exteriören är bättre bevarad. Ritningarna här till hade uppgjorts av arkitekten Bror Almquist.¹ Vid detta tillfälle lades nya golv, väggpanel anbragtes (med användande av gamla bänkdörrar) och kyrkan erhöi ny eller helt omgestaltad inredning. Valven och Ö korväggen dekorerades med kalkmålningar i »medeltidsstil» (jfr s. 486).

Samma år anlades värmekammare för varmluftsvärmeledning under sakristian med nedgång genom en liten tillbyggnad i vinkeln mellan sakristian och kyrkomuren. 1922 erhöi kyrkan nuv. elektriska uppvärmning och belysning.

¹ Man torde kunna utgå från, att brukspatron K. G. MICHAELSON på Skebo bruk (f. 1841, † 1915), sedermera chef för Dramatiska teatern (1907—10), som frikostigt bidrog till kostnaderna för restaureringen, har ett visst ansvar för de åtgärder, som vidtogos.

RESTAURE-
RING

UPPVÄRM-
NING

Fig. 530. Interiör mot Ö efter restaureringen 1897. Foto. 1898.
Innenansicht gegen O nach der Restaurierung von 1897. Interior towards E. after restoration in 1897.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE Nuv. altaranordning stammar från 1897. Det murade altaret är inklätt med trä.¹ Altarprydnaden (fig. 532) består av ett arkitektoniskt utformat ramverk av skulpterat och målat trä i 1600-talsstil efter ritning av ark. B. Almqvist. Rödbrun bottenfärg med ornering i grönt och guld. Överstycket krönes av ett skulpterat krucifix. I ramverket är infattad en oljemålning, föreställande Kristi begravning, av Alfr. Bergström (1897, »efter ett färgtryck af Cizeri».² Under tavlan språket: »Jag är uppståndelsen och livet.»

Huru altaret med omgivning tog sig ut före 1897 framgår av fig. 529. Altarringen var påfallande lik den vackra, ännu bevarade altarringen i Edsbro. De voro båda utförda av samme man, Dahlström («Thalström»)³ i Norrtälje, t. o. m. samma år, 1768.

¹ Den sönderslagna sandstenshäll med ett inhugget kors (L 24), som ligger ytterst i stenläggningen framför kyrkan är möjligen en rest av en medeltida altarskiva.

² Denna uppgift härstammar från ERICHS' ms som dock ej nämner källan.

³ Se s. 248 och 460.

Fig. 531. Interiör mot V efter restaureringen 1897. Foto. E. Fant 1944.

Innenansicht gegen W nach der Restaurierung von 1897. Interior towards W. after restoration in 1897.

Tyvänn är Ununges gamla altarring nu förkommen. Bevarad är däremot altarprydnaden (på skolhusets vind), ett enkelt träkors med törnekrans, som skänktes till kyrkan 1825 av kommerserådet C. C. Arfwedson¹ »under vilkor, att det gamla fragment af en från Catholska tiden ännu qvarsittande Altar-tafla blir, jämte de å dess bägge sidor placerade portraiter af Konung Fredric och Hans Gemål,² borttagne» (ST. PROT.).

Av INV. 1829 framgår, att det »gamla fragmentet» var kyrkans ännu bevarade medeltida triumfkrucifix³ (fig. 533—534), vilket 1825 uppsattes på läktaren (nu på muren

TRIUMF-
KRUCIFIX

¹ CARL CHRISTOPHER ARFWEDSON, f. 1735, † 1826. Framstående affärsman, ledamot av direktionen för Västindiska kompaniet, erhöll kommerseråds titel 1789. G. m. CATHARINA CHARLOTTA VON LANGENBERG, f. 1754, † 1834. 1784 inköpte Arfwedson Skebo och Ortala bruk samt Norrtälje gevärsmåleri. Utom andra säterier i Uppland ägde han även Berga i Ununge sn. Se vidare H. ROSMAN O. A. MUNTHE, Släkten Arfwedson, Sthlm 1945.

² Se nedan s. 510.

³ UPPS. UTST.KAT. 1918, nr 99. — RADLOFF uppger (1805), att »Altartaflan består i et crucifix och 6 helgons bilder», jfr s. 494.

över ingången till sakristian). Detta, som 1939 konserverades av konservator Alfr. Nilson, är sällsynt vackert. Det är förhållandevis väl bevarat och utan tvivel kyrkans största dyrbarhet. Ek med kredering. Karnationen, som särskilt i ansiktet är väl bibehållen, är ej likblek, utan svagt skår med några bloddroppar under det genom en liten skåra markerade sidosåret samt på benen. Höftklädets foder rött.¹ Huvudet har att döma av spikrester burit törnekrans; i alla händelser saknas läge för krona. Korsets profilerade stam målad i grönt (mittstaven) med röda kanter, ornerade av svarta 5-bladiga blommor och ovala fördjupningar. Skulpterade, treflikiga blad vid de fyrpassformade ändplattorna. Spikhål i de sistnämnda visa, att skulpterade evangelistsymboler varit fastspikade på dem. Lucas' bevingade oxen finnes i behåll och förvaras lös. Vid nedre fyrpasset är den avslutande listen avsågad. Unggotisk skulptur från mitten eller senare hälften av 1200-t. Krucifixet är med stor sannolikhet importerat från Danmark² och förmodligen anskaffat för träkyrkan (jfr ovan s. 488). Det är för litet för den nuv. kyrkans triumfbåge. Genom INV. 1829 vet man, att det åtminstone på 1700-t. haft sin plats över altaret. Total-H 261, B 181.

MEDELTIDA
ALTARSKÅP

INV. 1829 nämner även »Ett skåp, innehållande 8 i trä skurna Bilder, har troligen för lång tid tillbaka tjenat till Altar-Tafla, men är af tiden mycket skadadt, och förvaras nu i Kyrkans material-Bod, tillika med 3^{ne} äfven i Trä skurna större Bilder, af hvilka den ena, stående i en Niche, föreställer en qvinna med ett Barn på hvardera Armen». Skåpet var tydligen ett medeltida altarskåp och de större bilderna medeltida helgonbilder, varav en S. Anna-självtredje i ett särskilt skåp. HANS HILDEBRAND såg dem 1868 i klockstapeln, men fann dem »i hög grad skadade».³ De såldes på 1880-t av klockaren och en av kyrkvårdarna, socknen oåtspord, till en kringresande jude. Stämning följde, men köpet stod fast!

¹ ERICHS, som studerat krucifixet på nära håll före restaureringen, har antecknat: »Klädnaden är dels röd med rik förgyllning, dels vit med mönster i rött och guld. Glorians botten röd med svarta blommor och i den förgyllda kanten omväxlande runda (guld) och ovala (gröna) fördjupningar. Korset i glorian violett, tecknat i guld.»

² A. ANDERSSON, English influence in Norwegian and Swedish figuresculpture in wood 1220—1270, Sthlm 1949, s. 158, not 3, där Unungekrucifixet säges vara nära besläktat med ett krucifix i Ørslev på Själland (avb. av F. BECKETT i Danmarks Kunst 2, 1926, fig. 161—62). Härtill må fogas, att särskilt Kristusbilderna äro så lika varandra, att man skulle vilja hänföra dem till samma mästare. BECKETT kallar Ørslevkrucifixet »den fornemste, mest storladne själlandske Krucifiksfigur fra 13. aarh.» och daterar det till något efter 1250. Dess närmaste analogier äro, säger han, vissa figurer från 1200-ts andra hälft på västfasaden av katedralen i Reims. I Danmark finnas flera krucifix av denna typ. Ett karaktäristiskt drag för Unungekrucifixet är de små tretungade blad, som omgiva ändplattornas inre kontur. De återfinnas på samma eller annan plats på flera danska och åtminstone ett skånskt triumfkors. De finnas visserligen också på två uppländska krucifix (Viksta och Knutby), men ge sig där tydligt tillkänna som förgrovade efterbildningar (jfr s. 322, not 2). Unungekrucifixet har tidigare (av UPPS. UTST. KAT., s. 53 och av C. R. AF UGGLAS i Tidskr. f. konstvet. 1919 s. 109) antagits möjligen sammanhöra med norsk unngotisk konst och daterats till ca 1275—1300. H. WENTZEL, Zeitschr. f. Kunstwiss. I, 1947, s. 83, hänför — dock utan närmare motivering — Unungekrucifixet till Lübecks konstområde.

³ HILDEBRAND, Ö. Uppl. s. 16.

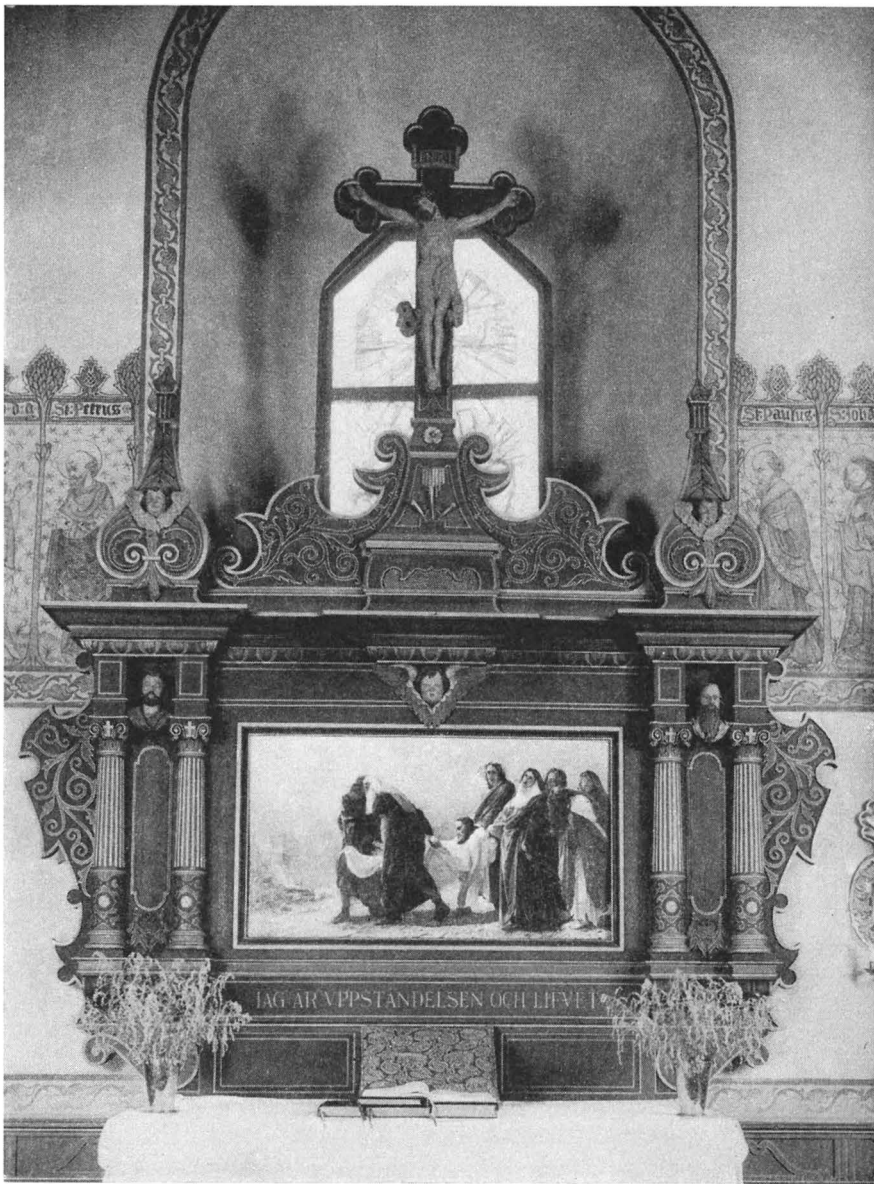

Fig. 532. Altaruppsats från 1897. efter ritning av B. Almquist och med en målning av Alfr. Bergström. Foto 1952. S. 492.

Altaraufsatz, 1897. Altarpiece, 1897.

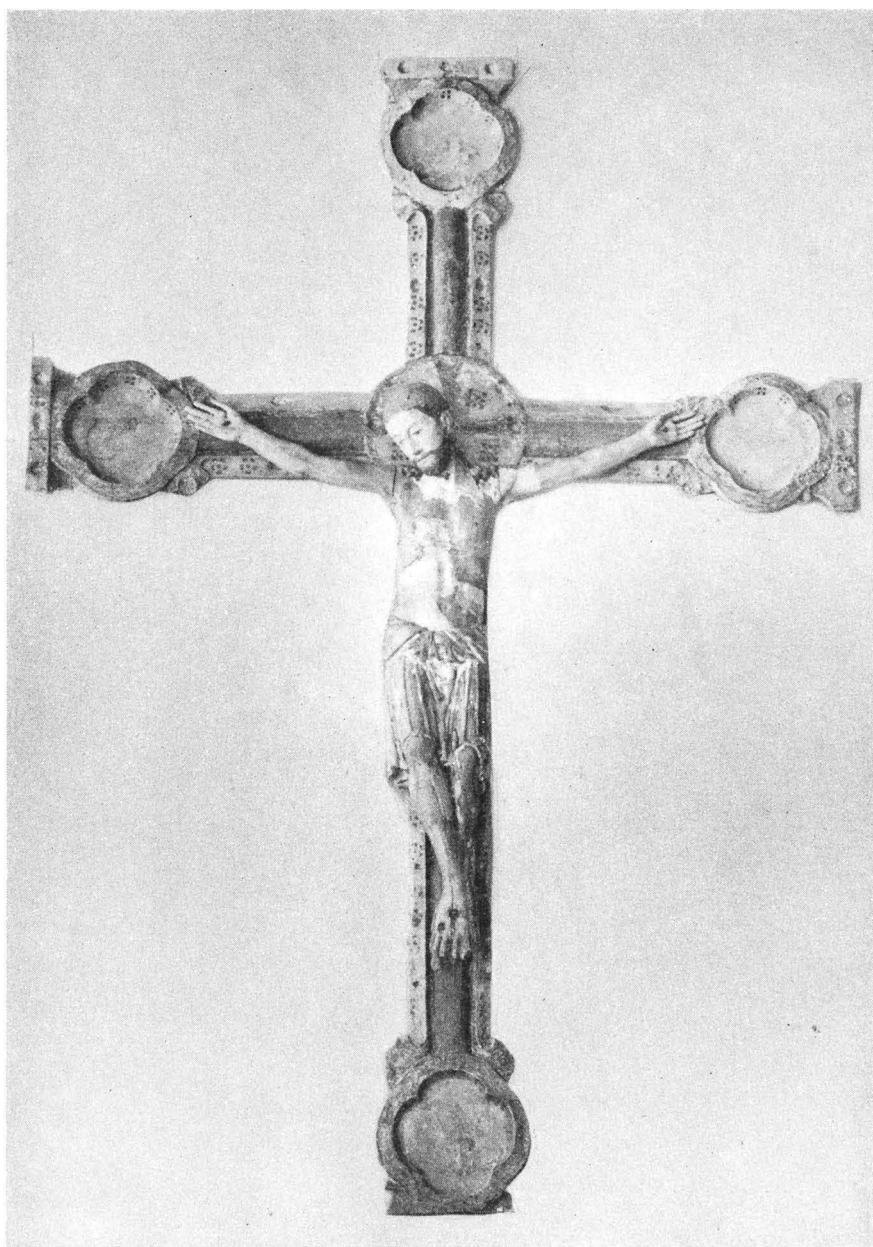

Fig. 533. Triumphkrucifix, sannolikt danskt arbete från 1200-talets mitt. Foto 1947.
S. 493.

Triumphkrucifix, wahrscheinlich dänische Arbeit um 1260.

Rood, probably Danish, mid-13th cent.

Fig. 534. Detalj av triumfkrucifixet fig. 533 före konserveringen. Foto 1936. S. 493.
Detail vom Triumphkrucifix Abb. 533 vor der Restaurierung. Detail of rood in fig. 533 before restoration.

PREDIKSTOL Predikstolen, fig. 535, är så lik den i Edsbro (s. 461) — dock icke identiskt! — att båda utan tvekan kunna tillskrivas samme mästare, troligen en hälsingländsk allmogekonstnär, Olof Persson i Kämsta, verksam under 1600-ts senare del.¹ Predikstolen i Ununge renoverades 1769 samtidigt som den flyttades från S till N väggen. Arbetet utfördes alltså året efter renoveringen av predikstolen i Edsbro och liksom denna av mästare Dahlström i Norrtälje. I båda fallen har alltså samme hantverkare anlåtats ungefär samtidigt för båda kyrkorna. Unungepredikstolen erhöll emellertid endast nytt tak² och nytt ryggstycke, men har i motsats till den i Edsbro kvar korgens övre listverk. Omedelbart under den framspringande listen är en skuren inskr.: »ROPA · TRÖSTLIGA · SPARICK / VPHÅF TINA RÖST · SÅSOM / EN BASUN · OCH · FORKVNA / MINO · FOLCE · TERAS ÖFV_{etc.}». Över de fyra evangelisterna i bågfälten deras namn. Trappan ändrades 1897. Predikstolen, som nu är målad i färg med kyrkans övriga inredning — mörka, mest bruna och gröna färgtoner — var före 1897 vitmålad med förgyllningar (från 1793).³

TIMGLAS Timglas, gustavianskt, fig. 536; trästativ med timglashållare av förgylld plåt; plats för 4 glas. Skänkt 1789 av Directeuren Elias Langenberg⁴ till Berga och hans fru Lisa (Elisabeth Margareta), f. Rothstein. H 70.

BÄNKAR Öppna bänkar från 1897. De förut befintliga slutna bänkarna, vars skärmar, omålade, nu utgöra väggpanel (fig. 537), förfärdigades 1767 av snickaren Benjamin von Diren⁵ (RÄK.) och målades 1793 i gråvitt med svag blå marmorering. En överbliven del av bänkskärmen närmast koret förvaras i klockstapeln. Av spår på denna ser man, att ornament och listverk voro skurna för sig och fastlimmade vid bottenytan. Endast bänkskärmar närmast koret voro ornerade (st. prot. 1768). Några färgspår kunna nu ej iakttagas. — St. prot. 1766 omtalar, att allmogen trots de svåra tiderna »ej allenast derföre att andra Församlingar om slik nödwändig prydnad sig beflitade, utan och emedan Församlingens Qvinnokjön af allmogen, allenast säten hade, att på sitta, men inga fullkomliga bänkar» ville företaga bänkbyggnad. Härvid skulle »alt gammalt förkastas och nytt i stället sättas, dock så att hwad som kunde af det gamla brukas, på de ställen som icke synas, det skulle nyttias, men ingalunda de gamla bänkdörrarne, såsom dörrar. Här till skulle alle benägit sammanskjuta, alt hwad som behöfdes och ingen häruppå tala».

De sålunda förkastade bänkdörrarna synas dock ha varit ett på sin tid förnämligt

¹ Se not 1, s. 462.

² Sannolikt äro ornamenten i kanten delvis bevarade från det äldre taket.

³ 1790 skulle »reparation för kyrkans pänningar skje på det sättet, at Bilderna på predikstolen, som genom åldern äro dels förkomne, dels skadade, göras nya, och jemte hela predikstoln öfwerstrykas med tjänlig oljofärg, och trappan förfärdigas helt ny i den ställning, at hon går directe upp ifrån kyrkogolfwet, och den deln af kyrkobänkarne, som hittills legat en sådan ställning i vägen afskåras» (st. prot.). Denna reparation utfördes emellertid endast delvis. I varje fall äro bilderna alltjämt de urspr.

⁴ ELIAS LANGENBERG, hovkällarmästare i Stockholm, † 1790. Hans dotter var kommerserådinnan Arfwedson (s. 493, not 1).

⁵ BENJAMIN VON DIREN var död i jan. 1768, då st. prot. omtala hans änka.

Fig. 535. Predikstol från senare delen av 1600-t. med tak (delvis) och ryggstycke från 1769. Foto H. Rabén 1931. S. 498.

Kanzel aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrh.; Pulpit, late 17th cent. The panel at the back and the canopy date from 1769.

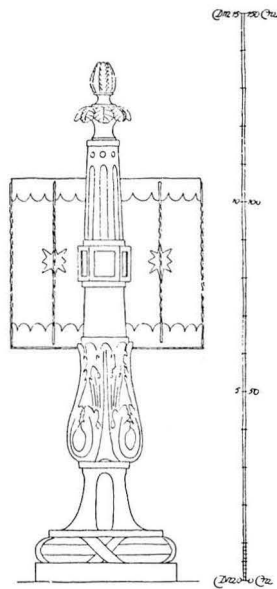

Fig. 536. Timglas skänkt 1789. M. Erichs delin. 1915. S. 498.
Stundenglas, gestiftet 1789. Hour glass, presented in 1789.

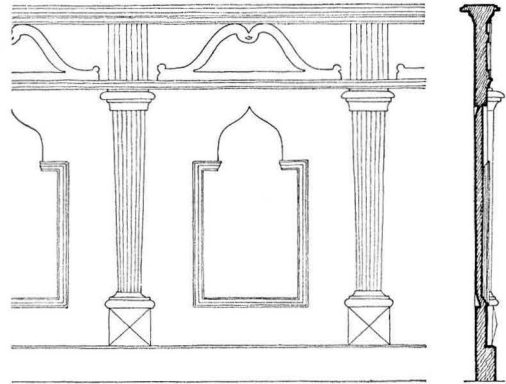

Fig. 537. Bänkskärmar från 1767, nu använda som panel i kyrkan. M. Erichs delin. 1915. S. 502.
Gestühlsabschlüsse von 1767, jetzt als Panele in der Kirche verwendet. Pew ends, 1767, now serving as wall-panels.

Fig. 538. Hatthängare av björk. M. Erichs delin. 1915. S. 502.
Hölzerner Hutständer. Hat-hanger, wood.

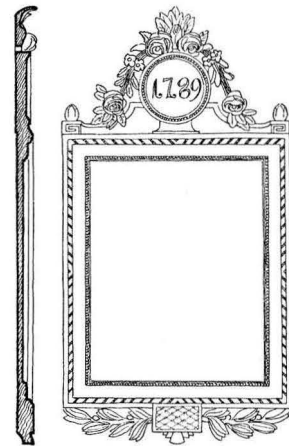

Fig. 539. Nummertavla från 1789. M. Erichs delin. 1915. S. 502.
Psalmtafel von 1789. Hymn-board, 1789.

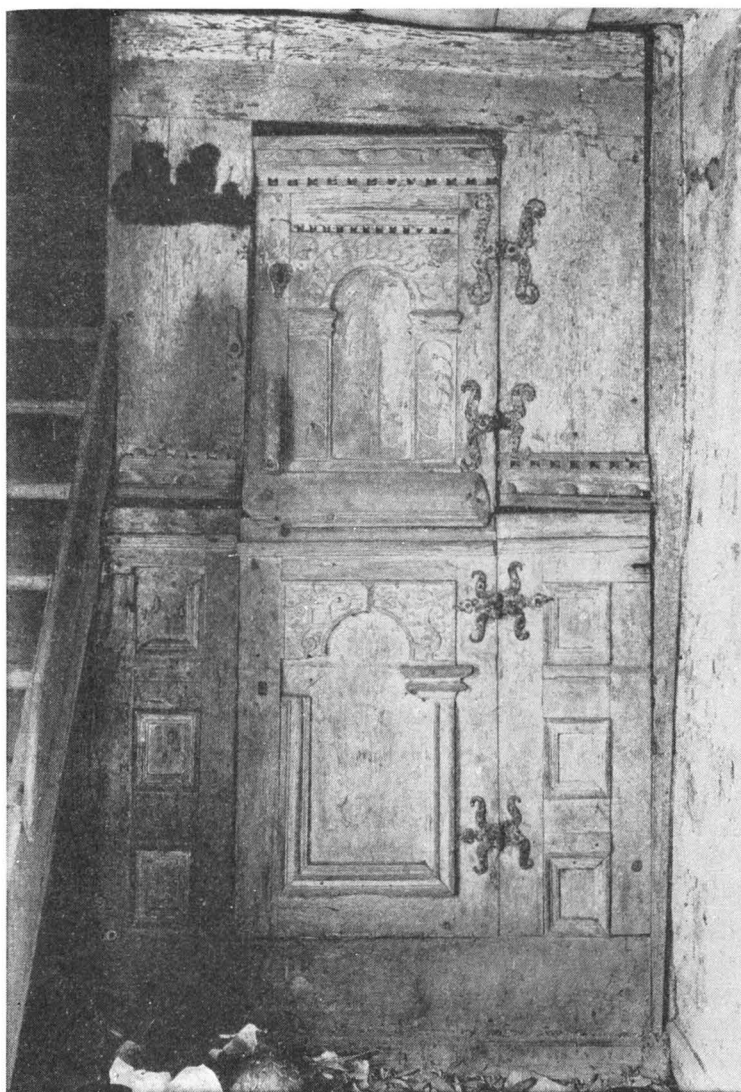

Fig. 540. Bänkskärmar från 1600-t., använda som dörr i en vedbod. Foto 1915. S. 498.

Gestühlsabschlüsse aus dem 17. Jahrh., serving as doors for a woodshed. They have now disappeared.

arbete, i varje fall de två säs emellan olika, som ännu 1915 och långt senare funnos nyttjade — hopfästade — som dörr till en vedbodskrubb hos en hemmansägare i Ytternäs (fig. 540). Numera äro de förda därifrån, obekant vart. De voro av furu med två målningslager: grå limfärg och därunder rödfärg. Den övre dörren å fig. 540 är från

förra delen av 1600-t., den undre av något yngre typ. Dörrarna tyckas alltså snarare härröra från vid olika tillfällen tillkomna herrskapsbänkar än från en enhetlig bänkinredning. Ytterligare en nu förkommen bänkdörr, påminnande om, men icke identiskt lik den övre å fig. 540, fotograferades 1897 av B. Almqvist (foto i ATA).

Ännu 1915 förvarades i klockstapeln en hatthängare av björk (fig. 538), troligen avsedd att stickas ned i bänkskärmens överkant. H 51.

- BISKOPS-
BÄNK** En bänk för ärkebiskopen eller hans ombud, lik den som funnits i Faringe, har funnits även i Ununge enligt RHEZELIUS: »En vapn står på benkien i kyrkan vtshkurit medh skeckter i ett [hjär]ta¹ såsom i faringe» (jfr s. 368).
- NUMMER-
TAVLOR** Nummertavlor, ett par, med skurna och förgyllda ramar, fig. 539. I överstycket årtalet 1789. Skänkta samtidigt med timglaset av samma givare. H 116, B 60. Siffer-skåpen i »allmogestil» äro från 1897.
- LÄKTARE
ORGEL** Läktaren ombyggdes 1843, samtidigt med att orgeln anskaffades.² Orgelverket byggt av direktör Gullbergson i Lillkyrka; ombyggt 1935. Orgelfasaden i huvudsak utförd efter en ritning (fig. 541) av C. G. Blom Carlsson (se s. 250, not 3) 1842. 1897 övermålades den gamla vita färgen med nuv. olivgröna och rödbruna (samma färger som på bänkarna).
- DOPRED-
SKAP** Dopfunt, fig. 542, bestående av tre delar. Cuppan av grå sandsten, starkt vittrad, tillhör en medeltida funt. Då den har uttömningshål är den sannolikt äldre än 1300, förmodligen anskaffad för den äldsta kyrkan. Låg före 1916 vid trappan till den närbelägna Berga gård, men intogs då på ärkebiskop Söderbloms föranstaltande i kyrkan. Skaftet av sandsten är från nyare tid (1700-t.?). Det kan ha hört till något profant föremål, t. ex. en solvisare. Fotplattan av kalksten kan trots det avvikande materialet höra samman med skaftet. Total H 123.
- Dopställ, fyrsidig plint med fasade hörn av marmorerat trä. Två handtag av gjuten mässing i rokokostil. H 86. Nu i klockstapeln.
- Låg, rund dopskål av silver, inuti förgylld. Handtagen ornerade med naturalistiska blad. Rund fot. Enligt stplr tillverkad av Stockholmsmästaren A. Floberg 1786. Gåva 1786 av brukspatron Arfwedson på Skebo bruk och hans maka (se s. 493, not 1). H 13,6, D (utan handtag) 28,8.
- NATTVARDS-
KÄRL** Kalk av förgyllt silver, »den mechta skiön är» (RHEZELIUS), fig. 543. Å noden äro 6 färglösa stenar infattade. Foten i sexpassform prydes av graverade bilder: 1. Kristus på korset mellan Maria och Johannes (upptager två sidor av foten). — 2. Matheus med hillebard.³ — 3. Marcus, skrivande i en bok. — 4. Lucas, likaså skrivande i en bok. — 5. Johannes med kalk. Bakom evangelisterna skymta otydligt deras symboler: ängeln,

¹ Hjärtat utritat.

² I St. PROT. 1835 omtalas, att vid ett bröllop och ett gravöl sammanskott gjorts för att bilda en fond »för framtida inköp af ett i vår Kyrka hittills saknad Orgelverk».

³ Evangelisten Matheus framställes någon gång med detta attribut (Doyé, Heilige u. Selige d. römischkatholischen Kirche II, Lpz 1929, s. 9).

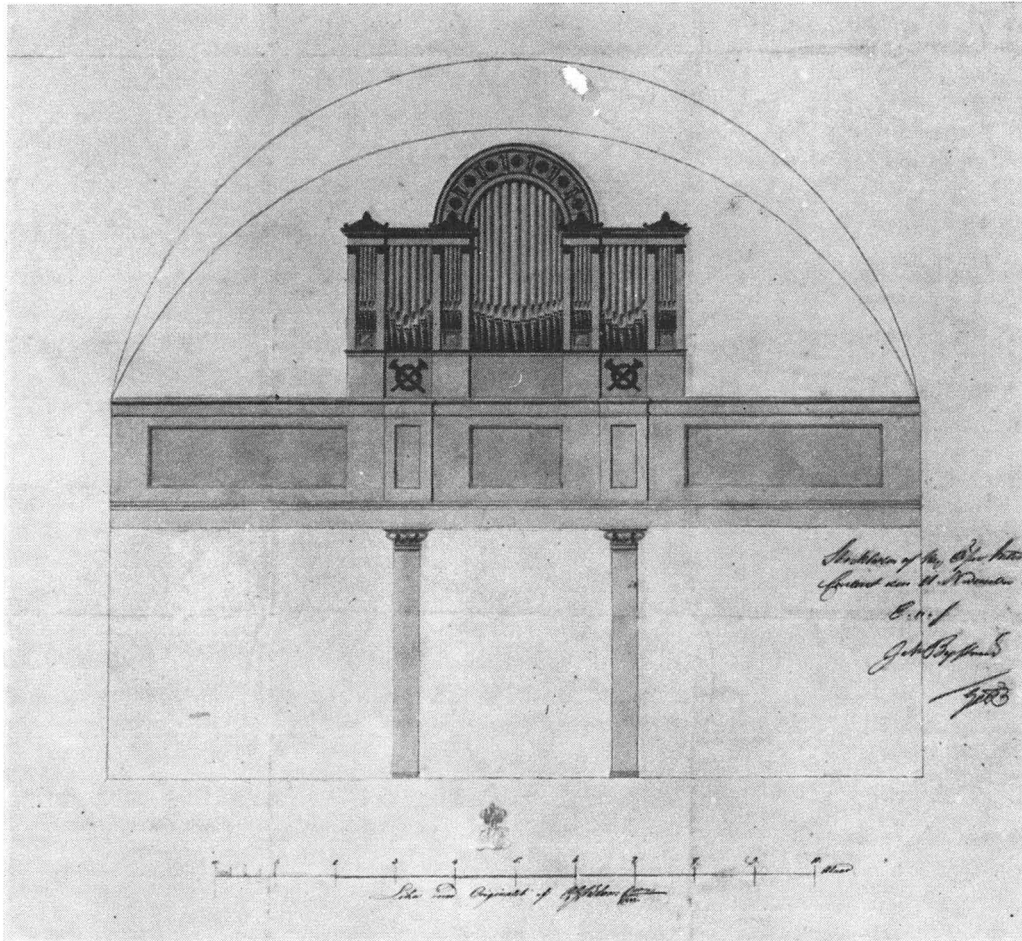

Fig. 541. Ritning till orgelfasad av C. G. Blom Carlsson 1842. (BSt). S. 502.
 Zeichnung der Orgelfassade, 1842. Architect's drawing for organ-front and gallery, 1842.

lejonet, oxen och örnen. Över dem deras namn med kapitäl och däröver bokstaven S (= sanctus). Kalken, som att döma av stilen är utförd på 1500-t., är antagligen krigsbyte. Under fotens nedersta liggande kant finns en med kapitäl graverad inskr.: THENE · KALCK · HAFVER · IAGH · BIATA · OLF · TROTS · DÅTER¹ · FRV · TIL · NÄRGAREN ·

¹ Fru BEATA OLOF TROTTESSONS DOTTER av den s. k. oäkta Eka-släkten, † 1634, ägde Norrgarn, som hon ärvt efter sin moder. G. m. 1. MÅNS LARSSON ULFSPARRE, † 1604 (se s. 425); 2. WILLIAM RUTHWEN (se 504, not 1). Se även JULLY RAMSAY, Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden, Hfors 1909, s. 307. — Inskr. på kalken återgives ordagrant av RHEZELIUS, som dock läst H (= Herr) i st. f. S.

Fig. 542. Doppfunt, sammansatt av medeltida cuppa och fot från 1700-t.? Foto 1915. S. 502.

Taufstein, zusammengesetzt aus mittelalterlicher Kuppa und Fuss des 18. Jahrh. (?)

Font, with mediaeval bowl and 18th cent. (?) shaft.

*Salig · WELEM · RVTVEN*¹. EFTER · LEVNE · ENKIA · GEVIT · TIL · VNNINGE · KYRKIO · DER · IAGH · WIL · HAFVA · MIN · LÄGERSTA TIL · ET · TESTAMENT · 1622. På översidan av samma kant två stplr: det äldre Stockholmsvapnet (snarlikt UPMARK, fig. 30) och PA i kartusch. Inskriften och stämplarna ange, att kanten påsatts i Sverige 1622 (då kalken skänktes till kyrkan), möjligen av guldsmeden Petter Arvidsson i Stockholm.² Vid detta eller något annat tillfälle prövades silverhalten, ty äldermansranka finnes på fotens insida. Där är också inristat »väg. 65 lod».³ H 26, cuppans D 13,3, fotens D 17. — Tillhörande patén av förgyllt silver utan stplr. Framsidan är slät med graverat kors i kanten, baksidan har tre graverade vapen: Ruthwens, den s. k. oäkta Ekasläktens⁴ (en mussla, fig. 559) och Soops, under resp. C.W.R., F.B.O.T.D. och Kirstin Wlfs Doter Sop.⁵ Paténen är alltså tydligen skänkt samtidigt med kalken, varvid gravyren utförts av mästern PA. D 17,8.

Enligt ST. PROT. 1773 »Samtyckte församlingen, at den kalk, som är äldst och nu obrukbar, skulle göras till en brudkrona.» Kalken med tillhörande patén såldes emellertid 1778 (RÄK.): »bortsåldt en gammal kalck och patén, wägte 38 lod. . .». Det var alltså en rätt liten kalk.

Sockenbudstyg av silver, enligt stplr av N. Hellberg i Norrtälje 1803. Kalkens H 15,5.

Kanna av förgyllt silver, fig. 544, med driven »tulpanornamentik», som inramar tre bilder: Jesus instiftar nattvarden,

Uppståndelsen samt Jesus och lärjungarna i Emaus. Inskr. på locket: UNUNGE SOKEN ANNO 1668. Stplr saknas. H. 29.

Kristallkaraffiner, ett par, fig. 545, skänkta 1839 av brukspatron C. J. Michaelson på Skebo.⁶ H 31,5.

¹ Uppenbarligen den WILLIAM RUTHWEN (»Redven»), som förekommer i Krigsarkivets militäreräkningar åren 1591—1601 (1603?) och som tillhörde de skotska ryttarna, en ryttartrupp eller fana, som bildats antagligen redan av Johan III (medd. av major N. BELFRAGE, Krigsarkivet). 1614 omtalas han som »Wellam Rödman» (ALMQUIST, Frälsegodsen, s. 761).

² Omnämnd 1613—23. Några arbeten av honom äro tidigare ej kända. Se UPMARK s. 39.

³ Enl. RHEZELIUS vägde kalken (1635) 81 lod. Möjligen inräknade R. även paténens vikt. Enl. INV. 1820 vägde kalk och patén tillsammans 77½ lod, men då var »Ett stycke af krantsen borta och en liten bit lös, som förvaras i kistan».

⁴ Eller: OLOF TROTTESSONS släkt, av ELGENSTIERNA i annat sammanhang (III s. 628) kallad Musla.

⁵ C (= captain?) WILLIAM RUTHWEN — FRU BEATA OLOF TROTTESSONS DOTTER. — KERSTIN ULFS-DOTTER SOOP (dödsåret obekant) var den senares moder.

⁶ CARL JOSEPH MICHAELSON (f. 1796, † 1852), inköpte 1836 Skebo bruk tillsammans med sina bröder.

Fig. 543. Kalk från 1500-t., sannolikt krigsbyte, skänkt till kyrkan 1622. Foto 1947. S. 502 ff.

Kelch, 16. Jahrh. Wahrscheinlich Kriegsbeute. Stiftung von 1622. Chalice, 16th cent., probably warbooty. Presented in 1622 by the widow of William Ruthwen, a Scottish soldier in Swedish service.

Fig. 544. Kanna av förgyllt silver, märkt 1668. Foto 1947.
S. 504.

Vergoldete Silberkanne mit Marke von 1668. Silver gilt wine ewer, marked 1668.

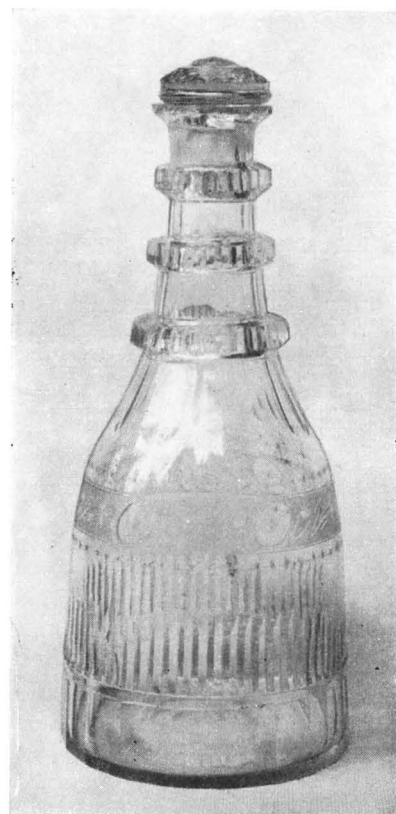

Fig. 545. Kristallkaraff, skänkt 1839.
Foto 1947. S. 504.

Kristallkaraffe, gestiftet 1839. Cut-crystal flask, presented in 1839.

Oblatask av silver, oval, slät. Stplr: öppen krona (= den äldre Stockholmsstämpeln) samt K (och möjligen en bokstav därframför) i kartusch. 1600-ts slut. H 8, L 13, B 10.

BRUDKRONA Brudkrona av förgylld mässing¹, skänkt 1793 av fru Lisa Langenberg på Berga. H 8, 7.

RÖKELSEKAR Rökelsekar² av malm, fig. 546. 1200-t. Ganska likt det i Faringe (fig. 399 a). Kedjor saknas. H 24.

LJUS- Ljuskronor av mässing: 1 (fig. 547). 2 kransar om vardera 8 ljusarmar, prydda REDSKAP av vridna »pyramider» och inåt avslutade av ett treflikigt blad. Mittstaven har överst

¹ Enligt anteckn. om inv:s ökning 1786—1819 (L I: 2).

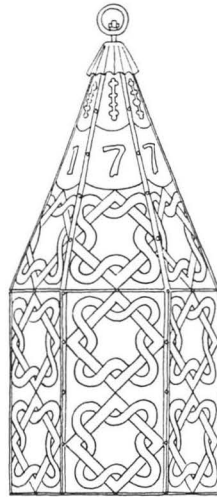
² Inv. 1784 antecknar: »Et rökelsekar. Förvaras noga såsom en antiquitet.» Tyvärr visades vid den tiden ej allestädes samma pietet!

Fig. 546. Rökelsekar från 1200-t. Foto 1947. S. 506.
Rauchfass des 13. Jahrh. Censer, 13th cent.

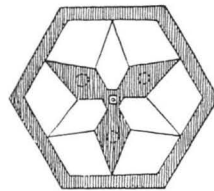
Fig. 547. Ljuskrone av mässing, skänkt 1678. Foto
1915. S. 506.
Messingkronleuchter, Brass chandelier, pre-
gestiftet 1678. Presented in 1678.

0m 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

Fig. 548. Lykta från 1777. M. Erichs delin. 1915.
S. 508.

Laterne von 1777. Leaded glass lamp, with
date 1777 cut-out at top.

en rund skiva med på den ena sidan sol-, på den andra månansikte. Troligen Skultunarbete.¹ Testamente efter »Sahl. capitein Johan Mårtenson Drake» 1678 (inskr.). H 103. — 2. 1 krans om 8 ljusarmar. Mittstaven krönes av en dubbelörn. 1600-t. H 60. — 3. 1 krans om 8 ljusarmar, med musselformade manchetter. 1700-t.? H 60 cm. — 1 krans om 5 ljusarmar, i sakristian. H 35. Skänkt 1947 av »kyrkvårdsmor» fru Emma Petterson i Alby.

Ljuskronor, ett par av gjutet och slipat glas på mässingsställning. Mittstav av glas. Dessutom är ett fåtal glasstavar och »pyramider» bevarade. De hängande, facetterat droppformiga prismorna möjligen senare tillfogade. Kronorna, som urspr. härröra från 1700-t., skänktes till kyrkan 1839 av brukspatron C. J. Michaelson² på Skebo bruk och skulle då repareras och uppsättas. H 80.

Ljuskrona av gjutet och slipat glas på mässingsställning: två platta ringar med fyra små ljusarmar å vardera. Prismorna äro delvis äldre än ställningen (nämligen de »eklövsformade») och ha nymonterats på denna 182(6?), då kronan skänktes till kyrkan av inspektoren Mårten Wallin. H 76.

Lykta (fig. 548)³ av grönskiftande, blyinfattat glas, sexsidig, ornerad genom de mönster blyspröjsarna bilda. Runt spetsen utskuret i glaset »AL 1777» och över L ett ankare. H 96.

Armstakar, ett par av gjuten mässing med spår av försilvring. Sannolikt desamma som 1795 skänktes av »directeurskan Lisa Langenberg⁴ på Berga». H 41. — På altaret stå ett par ståtliga, 64 cm höga mässingsljusstakar i barockstil, utförda av smeden Alfred Gode i Skebo och skänkta 1897 av f. kyrkvården J. P. Persson i Bloka och hans hustru.

Övriga ljusstakar äro från 1800-t, ljusplåtar och ljusarmar från 1897.

De »2 st. gamla metall stakar med piggar utan pipor», som upptagas i INV. 1784, men försåldes 1792, voro av beskrivningen att döma från medeltiden eller 1500-t.

TEXTILIER

Bokstolskläden: 1. Fig. 549. Korsstygnbroderi — med mycket små stygn — och paljetter på naturfärgat lärft. Broderiets bilder visa: Syndafallet, utdrivandet ur paradiset och Jesus på korset med inskr. »Ecce homo». Den breda, knypplade silverspetsen i kanten är från 1600-t., broderiet emellertid yngre. Renoverat av Libraria 1949, varvid nytt foder påsattes. 43,5×32. Att döma av måtten låg detta kläde på en bokdyna eller ett bokställ, men var kanske förslitet redan 1784, när det ej upptages i INV. detta år (kyrkans första INV.). — 2. Fig. 550. Randigt siden med guirlander och buketter av blommor i silver och olika färger. 1700-ts senare del. Smal silverspets. Grönt sidenfoder. 44×34,5. Renoverat av Libraria 1949. Sannolikt var det detta bokstolskläde, som 1794 förärades av fru Langenberg på Berga.

¹ Jfr S. ERIXON, Mässing, Sthlm 1943, s. 54.

² Se s. 504, not. 6.

³ UPPS. UTST. KAT. 1918, nr 679.

⁴ Maka till Elias Langenberg, se sid. 498, not 4.

Fig. 549. Bokstolskläde; spetsen från 1600-t., broderiet yngre. Foto Libraria 1949. S. 508.
 Kreuzstichverzierte Pultverkleidung; Klöppelspitzen 17. Jahrh, die Kreuzsticherei später. Cross-stitch embroidered panel with sequins, used in conjunction with book-rest. The silver lace 17th cent., the embroidery later.

2 mässhakar av svart sammet med silveraloner från 1789, resp. 1827. — Nytt antependium på altaret av gulvitt linne och mässhake av vitt siden, båda från Libraria. — Kormatta, flossa, grön botten med ornament i rött, vitt och blått (AB Märta Måås-Fjetterström). 135 × 245.

RHEZELIUS lämnar några upplysningar om kyrkans skrud vid hans besök 1635:

»På gamle altarklädet stå desse wapner sydde och wirkade.» Därinvid avritning av två vapen: Bielke-ättens och sparre över nedvänt blad.¹ Sköldformen är den under Sturetiden vanliga.

»På ny klädet som Christern hindrichsson² hafuer gifuit stå desse Vapner huilken där och begrafuen är vide [= se] Ahnen som i Äsbro». Därintill är avritat Lilliesparre-

¹ Äldre genealoger ha antagit att släkten Bagge till Berga, som är en av de många ätterna med sparre över blad som sköldemärke, stammade från Berga i Ununge. Detta antagande tillbakavisades redan 1891 av G. DJURKLOU (Hist. tidskr. 11, 1891, s. 170 ff). Vilka personer, som åsyftas med vapnen, kan f. n. icke sägas.

² Se s. 468, not 1.

PORTRÄTT

Fig. 550. Detalj av bokstolskläde från 1700-talets senare del. Foto Libraria 1949. S. 508.

Pultverkleidung aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrh.   Detail of 18th cent. book-rest panel.

vapnet med C.H.S. och ett vapen med ett eklöv (?) och M.L.D. Ehuru vapnet icke är riktigt det samma som i Edsbro, syftar det tydligen på Krister Henrikssons maka, Margareta Larsdotter.¹

1840 inköptes en »Kyrkvaktare Kappa af Blått vallmar och röda kanter kring krage och ärmar» (inv:s tillökn. 1825—47, L I: 2).

Fru Langenberg på Berga skänkte 1793 »tvenne dyrbara Taflor med breda för-gyldta ramar, som föreställa högstsalig konung Fredric den 1as och dess gemål, drottning Ulricas portraiter, i lefnads stor-lek» (anteckn. om inv:s ökning 1786—1819, L I: 2). Porträtten hängde åtminstone till 1825 i koret på ömse sidor om altaret (jfr s. 493) och hade även därefter sin plats i kyrkan, tills de vid restaureringen 1897

(enligt uppgift 1915 av dåv. klockaren) deponerades på Berga. Gården böt ägare och porträtten återställdes aldrig.

VOTIVSKEPP Enligt INV. 1829 fanns då i kyrkan »1 litet tackladt Skepp, med åteckning 1698 — E. M. E. B. Hans Grönman, förfallit och förvaras i materialboden».

GRAV-MINNEN

Ett flertal murade gravar ha funnits under kyrkans golv, om vilka upplysning lämnas i ST. PROT. 1748. I en av dem, N om altaret, Kragstagraven, vilken efter 1748 fyllts med sten och jord, påträffades 1897 en likkista av målad kopparplåt, innehållande ben och en röd kalott (uppgift 1915 av dåv. klockaren). Kistans målning, som på föranstaltande av brukspatron Michaelson restaurerades och kraftigt uppfriskades, utgöres av ett kors och trofégrupper på locket, samt anvapen (8 fäderne- och 8 möderne-) på sidorna. Å huvudändan av kistan en lång inskr. med den dödes namn: Philip Ulfsson Bonde till Kragsta, Säckestad (i Skarab. län) och Norrgarn;² å fotändan dödsåret 1658. Efter renoveringen uppställdes kistan på S sidan av koret på en katafalk av trä efter ritning av Bror Almquist och målad av C. Wilh. Pettersson (fig. 551). 1952 nedsattes kistan i gravkammaren.

Huvudbaner, (fig. 552) av skulpterat, krederat och målat trä över Axel Kyle till »Daknäs» [Dannäs i Småland],³ f. 1644 ²⁰/₁₂, † 1697 ²⁸/₅. Kylevapnet i mitten omges av urspr. 16 anvapen (två mödernevapen saknas). Starkt restaurerat, antagligen 1897. H 196.

¹ Se s. 468, not 1.

² PHILIP ULFSSON BONDE f. 1617, ryttmästare, † 1658. G. m. ANNA KYLE, † 1664, som erhållit Kragsta genom sin första man, överstelöjtnanten vid Upplands regemente, TURE LILLIESPARRE, se s. 447.

³ AXEL KYLES far, HANS KYLE, hade ärvt Kragsta efter sin syster Anna, se not ovan.

Fig. 551. Filip Ulfsson Bondes († 1658) kopparkista, ommålad och uppställd på en nygjord katafalck 1897. Foto H. Rabén 1931. 1952 nedsattes kistan i Kragstagraven. S. 510.

Kupferner Sarg von Philipp Ulfsson Bonde († 1658), übermalt und auf einen modernen Katafalck gestellt (1897). 1952 wurde der Sarg im Kragsta-Grab beigesetzt.

Copper coffin of Filip Ulfsson Bonde, d. 1658, repainted and placed on a new catafalque, made in 1897. — 1952 the coffin was deposited in the Kragsta crypt.

Flera begravningsvapen ha funnits. 1915 funnos i klockstapeln rester av huvudbaner över en Kyle¹ och en Lilliesparre², båda tämligen små, med lövverk av utklippt plåt. Dessutom funnos namnplåtar till huvudbaner över Carl von [Locquin]³ till Berga,

¹ GABRIEL HANSSON KYLE till Dannäs, † 20/5 1645 (PER. MON. II [nr] 161). Enligt nämnda källa var han vid sin död blott 22 veckor gammal. I så fall var han tydligen tvillingbror till ovannämnde AXEL KYLE. Upptages ej av ELGENSTIERNA. En yngre bror till honom bar även namnet Gabriel.

² KRISTER HENRIKSSON LILLIESPARRE till Kragsta, † 26/11 1620 (PER. MON. II [nr] 161). Hans begravningsvapen nämnes även av RHEZELIUS. Se även ss. 447, 468 och 509.

³ Det fullständiga namnet läst av RADLOFF. C. v. LOCQUIN var ELIN JOHANDOTTER MÅNESKÖLDS tredje man (se släkttavlan s. 382) och innehade till sin död Berga, som han ärvde efter henne.

VÄRJOR

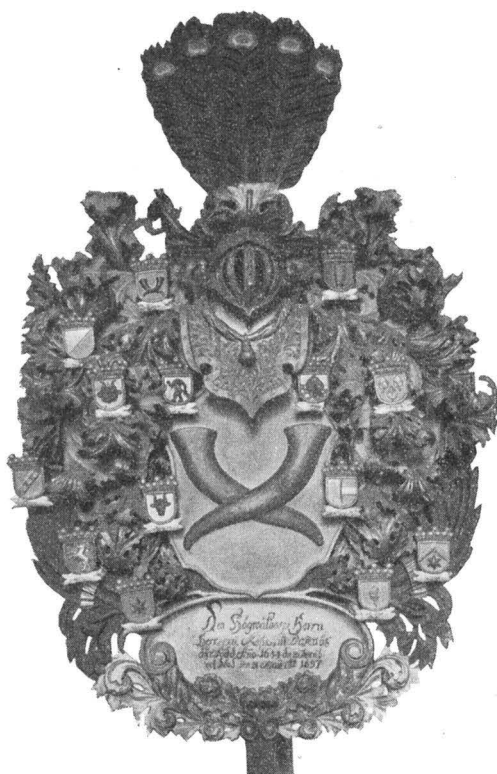

Fig. 552. Begravningsvapen över Axel Kyle, † 1697. Foto 1915. S. 510.

Begräbniswappen für Axel Kyle, † 1697. Coat-of-arms, part of funeral regalia for Axel Kyle, d. 1697.

† 1653, och »Philippus Bonde Ulphonis filius»,¹ det sistnämnda fästat vid en nygjord vapensköld.²

Värjor, av vilka den ena enligt INV. 1829 suttit vid ett Kylevapen, den andra vid Philip Bondes huvudbaner: 1, fig. 553. Fäste av järn med spår av förgyllning; kavle av trä, virad med snodd och flätad metalltråd. Fästet är typiskt för s. k. pillow swords, som voro i bruk en kort tid vid mitten av 1600-t. Klingan, som egentligen är för lång för denna typ av svärd, är möjligen äldre. Den är på båda sidor försedd med etsade kabbalistiska tecken (fig. 554), efterbildande (missuppfattade) arabiska bokstäver. Sådana tecken tillades en hemlig kraft, som ansågs göra vapnen lyckobringande. L 99, därav klingan 83. — 2, fig. 555. Fäste av rikt arbetad, förgylld mässing. Övre delen av klingan är försedd med etsningar: mellan blad- och slingornament på ena sidan inom oval ram en 1600-talskrigare med inskr. band »FRIDERICUS H» (..) samt ett språk: »... DE SET / CUI VIDE» (= ?), på andra sidan liknande etsning, men vid bilden står i stället »GUSTAVS-ADOLP» och språken lyda: »SPES MEA / EST DEO» (= mitt hopp står till Gud) samt

»VINCERE AVT MOR[1]» (= segra eller dö). Kavaljersvärja från mitten av 1600-t. L 104.³

SORGFANOR RÄK. 1757 omtalar, att sorgfanor ha varit uppsatta i kyrkan.

¹ Se s. 510, not 2. Även PER MON. II [nr] 161 upptager hans namn med födelsedatum $\frac{1}{3}$ 1617 och dödsdag $\frac{27}{7}$ 1658.

² Utom ovanstående — med undantag av Axel Kyle och v. Locquin — upptager Per. mon. II [nr] 161 även TÖNNE ERIKSSON (TOTT) till Skedboholm, † $\frac{19}{5}$ 1608, och ERIK TÖNNESON TOTT till Skedboholm, † 1629, bland dem som äga »Begräfningar och Epitaphier» i Ununge kyrka. RHEZELIUS avbildar Tönne Erikssons huvudbaner och har en vidlyftig släkttavla över honom. Den senare torde stödjat sig på en 1612 »i Stockholm/hoos Anund Oluffssons effterlätne Änckian» tryckt gravskrift, författad »aff Lavrentio Birgeri Victorio W», som utan tvivel fanns i kyrkan på RHEZELIUS tid och som, inramad, men mycket trasig, låg på skolhusvinden ännu 1915. Nu förkommen. Se foto i ATA.

³ Chefen för Armémuseum doc. HERIBERT SEITZ har lämnat upplysningar om värjorna.

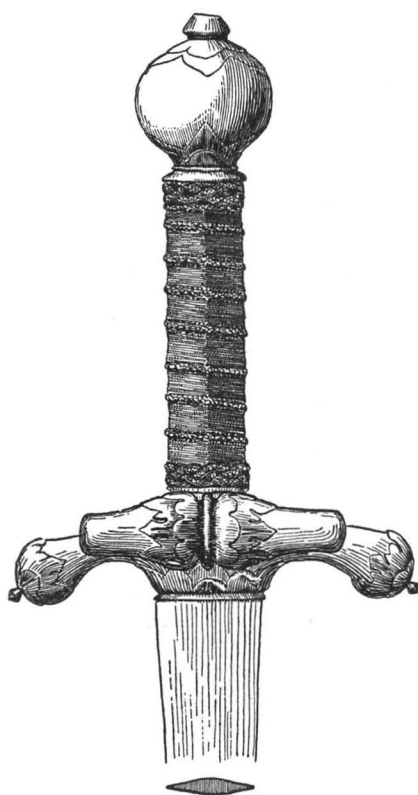

Fig. 553. Fäste till värja från 1600-ts mitt (s. k. pillow sword). 1:2. M. Erichs delin. 1915. S. 512. Degenknauf aus der Mitte des 17. Jahrh.

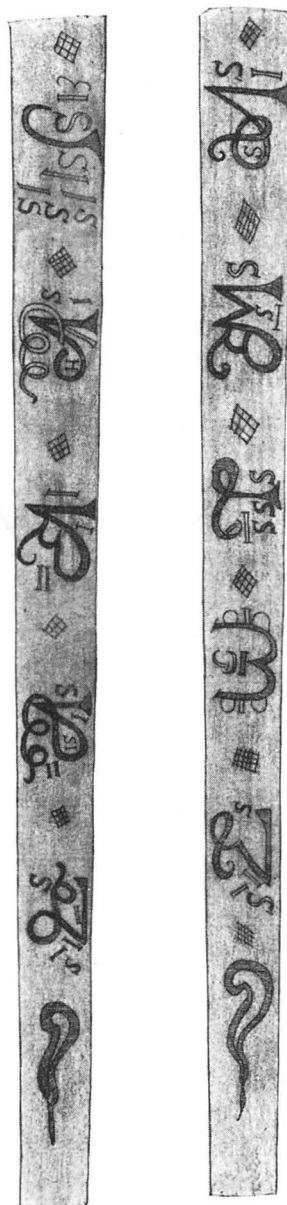

Fig. 554. Klingan till värjfästet fig. 553 med etsade, kabbalistiska tecken. 1:2. M. Erichs delin. 1915. S. 512.

Klinge des Degens Abb. 553 mit eingätzten kabbalistischen Zeichen. Blade of sword in fig. 553, showing etched cabalistic signs.

I sakristian bl. a. två rikt järnbeslagna ekkistor tätt inbandade på sidorna, vilket skedde 1789 (RÄK.). I beslagen i lockens hörn och mitt finnas utstansade bokstäver och siffror, vilka lästa tvärs över från den ena kistan till den andra bilda en inskr.: »Anno

MÖBLER

Fig. 555. Fäste till värja från 1600-talets mitt. 1:2.
M. Erichs delin. 1915. S. 512.
Degenknauf aus der Mitte Sword-hilt, mid-17th cent.
des 17. Jahrh.

Fig. 556. Sanctusklocka från omkr. 1300. Obs.
gjutarmärket! Foto 1947. S. 514.
Sanctusglocke im Chor, mit Small bell, with caster's
Giessermarke. mark, in chancel.

1738 Math. Lijma¹ pastor loci.» H 68—69, B 71—72, L 94—97 cm. — 1 trästol, 1600-t.?,
2 skinnklädda stolar, 1700-t. — Sanddosa av bly, fyrkantig, utan inskr. 3,7×5×5.

KLOCKOR

Sanctusklocka (fig. 556) av malm med kläpp av järn; å livet ett gjutarmärke.
Omkr. 1300. Inv. 1784 säger om denna: »1 st. Liten klocka, hwilken setat upp i hwalfwet,
men nu nedtagen och står i Sacristian» — där förvaras den än. H 24, D 16.

Den gamla storklockan (fig. 558) rämnade 1921 och hänger sedan 1925 i en för den-
samma uppbyggd stapel å kyrkogårdens nya del (se s. 482). Den är försedd med bilder av
Johannes döparen med lammet och S. Olof med yxa och spira (fig. 557), samt två små

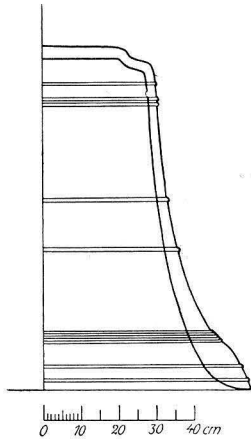
¹ MATTHIAS LYMAN, komminister i Ununge 1701, kh. därstädes 1716, † 1745. Församlingens inlaga
för honom till pastoratet slutar: »Vi alle med djupa suckningar, tårar och hjertans knäböjande för vår
allsmäktige Gud falla derpå, att för vår redelige och kärilige Hr M. Lyman få underskrifva vocationen»
(HERDAM.).

Fig. 557. Johannes Döparen och S. Olof, reliefer på gamla storklockan (fig. 558), gjuten 1521 av Nicolaus och Johannes Bosson. Foto efter gipsavgjutning av L. M. Holmbäck 1950. S. 514.
 Johannes der Täufer und St. Olof. Reliefs auf der alten Grossglocke, Abb. 558. Photo nach Gipsabguss. St. John the Baptist and St. Olof, reliefs on the old great bell (Cf. Fig. 558). Photo of plastercast.

bröstbilder av den förre. Inskr. med minuskler lyder: (bröstbild av Johannes) hoc opus factum est ad honorem *sanctorum* xpistofferi et katherine *patronorum* huius *ecclesie* *tempore domini* mathie curati per me (ny rad, S. Olofs bild) *nicolaum et iohannem boosson* (bröstbild av Johannes) *anno domini* (Johannes döparens bild) *m^o d^o xx^o i^o in pondere viii skeppund domino* *gracias*¹ (= Detta arbete är utfört till ära för helgonen Kristoffer

¹ Inskriften är här återgiven efter en avgnidning av M. ERICHS, som i huvudsak överensstämmer med en på 1920-t. utförd avskrift i ATA. Jfr M. ÅMARK i UFT 38 (1923), s. 136 och i Fornvännen 1936, s. 211. Åmarks läsning, som är något avvikande och bygger på en annan indelning av texten, möter svårigheter rent språkligt sett. Genitivformen »domini mathie curati» och akkusativformen »nicolaum et iohannem» bli genom den oförklarliga.

och Katherina, denna kyrkas skyddspatroner, på den tid, då herr Mathias var kyrkoherde, av mig Nicolaus och Johannes Bosson i Herrens år 1521 med en vikt av 8 skeppund. Herren vare lov!). H 113, D 109.

Nuvarande klockor äro den ena från 1819, gjuten i Stockholm av Gerhard Horner (s. 473, not 1); H 85, D 91 och den andra från 1924 (H 114, D 119).

Fig. 558. Gamla storklockan, sektion. 1:20, uppm. av L. M. Holmbäck 1951. S. 514.

Die alte Grossglocke. Ausschnitt. The old great bell, section.

Fig. 559. Den s. k. oäkta Ekasläktens vapen graverat på en patén (1622). Efter avgnidning av M. Erichs. S. 504.

Patene mit dem gravierten Wappen der Stifterin des Kelches Abb. 543 (1622). Coat-of-arms of the donor of the chalice fig. 543, engraved in a paten (1622).

SAMMANFATTNING

I. En äldre kyrka än den nuv. måste ha funnits (socknen nämnes 1287). Inventarier från denna tid: triumfkrucifix, danskt (?) arbete ca 1260 (fig. 533—534), dopfuntsskål (fig. 542) och rökelsekar från 1200-t. (fig. 546).

II. Rektangulär gråstenskyrka (fig. 560 A) med enstaka rundbågiga fönster och målat trätunnvalv, varav en ornerad bräda bevarats (fig. 524—526), uppfördes under 1300-talets senare del eller 1400-talets början.

III a. Någon tid därefter tillbyggdes en sakristia, varav nu endast ett stycke av V muren återstår (fig. 560 B).

III b. I slutet av medeltiden förlängdes kyrkan åt V och vapenhus uppfördes (fig. 560 C). Inventarium: kyrkklocka 1521 (fig. 557—558).

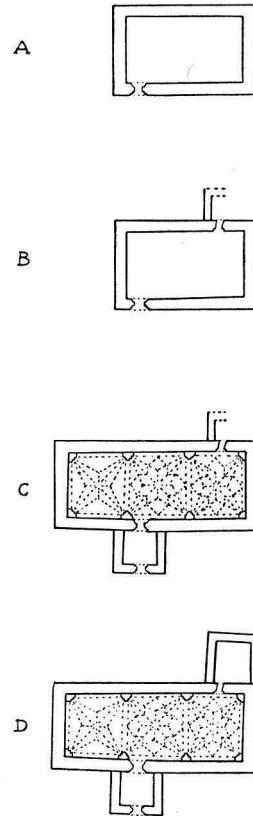
IV. Öppen klockstapel (fig. 512, 514—16) uppfördes före 1635, möjligen redan på 1500-t. (omkläddes med bräder 1785, fig 510, 511). — Silverkalk, 1500-t., troligen krigsbyte, skänktes 1622 jämte patén. (fig. 543, 559).

V. 1600- o. 1700-t. Predikstol (fig. 535), 1600-talets senare hälft; silverkanna 1668 (fig. 544), mässingskrona 1678 (fig. 547), bokstolskläde (fig. 549) 1600-t. — Ny bänkinredning 1767 (fig. 537), nummertavla och timglas 1789 (fig. 539, 536), bokstolskläde (fig. 550), 1700-talets slut.

VI. Sakristian ombyggdes och utvidgades 1828—31 (fig. 560 D). Orgel och orgelläktare efter ritn. av C. G. Blom Carlsson 1842 (fig. 541).

VII. Stor restaurering 1897, enligt förslag av ark. Bror Almquist, varvid kyrkans valv och Ö vägg dekorerades i »medeltidsstil» av Emil Nordström, ny bänkinredning, ny altarpuppställning med målning av prof. Alfr. Bergström, allmän inre ommålning. (fig. 530—532).

Fig. 560. Kyrkans planutveckling. 1:1000. I. Wilcke-Lindqvist 1952. Grundrissentwicklung der Kirche. Growth of the church.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Eine ältere Kirche als die gegenwärtige muss vorhanden gewesen sein (1287). Inventarien aus dieser älteren Kirche: Triumphkruzifix (Abb. 533—534); Kupa des Taufsteins (Abb. 542); Rauchfass (Abb. 546).

II. Rechteckige Feldsteinkirche (Abb. 560 A) mit einzelnen rundbogigen Fenstern und bemaltem hölzernem Tonnengewölbe, von dem ein bemaltes Brett erhalten ist (Abb. 524—526). Zweite Hälfte des 14. Jahrh. — Anfang des 15. Jahrh.

III a. Eine Sakristei wird erbaut, von der nur ein Stück der Westmauer erhalten ist (Abb. 560 B).

III b. Am Ende des Mittelalters Erweiterung der Kirche nach W. und Errichtung der Vorhalle (Abb. 560 C). Das Holztonnengewölbe wird entfernt und durch ein Ziegelgewölbe ersetzt, der Ostgiebel wird umgebaut. Inventar: Kirchenglocke von 1521 (Abb. 557—558).

IV. Ein offener Glockenstapel (Abb. 512, 514) wird vor 1635 errichtet, möglicherweise bereits im 16. Jahrhundert (mit Brettern bekleidet 1785, Abb. 510, 511). — Silberkelch, 16. Jahrh., vermutlich Kriegsbeute, geschenkt 1622 zusammen mit Patene. (Abb. 543, 559).

V. 17. und 18. Jahrhundert. Kanzel (Abb. 535) 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts; Silberkanne 1668 (Abb. 544), Messingkronleuchter 1678 (Abb. 547), Pultdecke (Abb. 549) 17. Jahrhundert. — Neues Gestühl 1767 (Abb. 537), Nummertafel und Stundenglas 1789 (Abb. 539, 536); Pultverkleidung (Abb. 550) Ende des 18. Jahrhunderts.

VI. Die Sakristei wird 1828—31 umgebaut und erweitert (Abb. 560 D). Orgel und Orgelempore nach Zeichnung von C. G. Blom Carlsson 1842 (Abb. 541).

VII. Grosse Restaurierung 1897 nach Entwürfen von Bror Almquist, wobei die Gewölbe und die Ostwand der Kirche von Emil Nordström in »mittelalterlichem Stil« dekoriert wurden; neues Gestühl, neuer Altaraufsatz mit Gemälde von Prof. Alfred Bergström, allgemeine innere Neubemalung. (Abb. 530—532).

SUMMARY

I. There must have been an earlier church (1287). Fittings from that time: rood (fig. 533—534), bowl of font (fig. 542), censer (fig. 546).

II. Rectangular grey stone church (fig. 560 A) with round-arched windows and a painted barrel-vault of wood, from which latter a single painted plank survives (fig. 524—526). Late 14th or early 15th cent.

III a. A vestry was built, of which only part of the W. wall remains (fig. 560 B).

III b. At the end of the Middle Ages, the church was widened to the W. and a porch added (fig. 560 C). Brick vaulting was built. Fittings: bell 1521 (fig. 557—558).

IV. Open bell-tower (fig. 512, 514) was built before 1635, probably already in the 16th cent. — Silver chalice, 16th cent., probably war-booty, and paten, were presented in 1622 (fig. 543, 559).

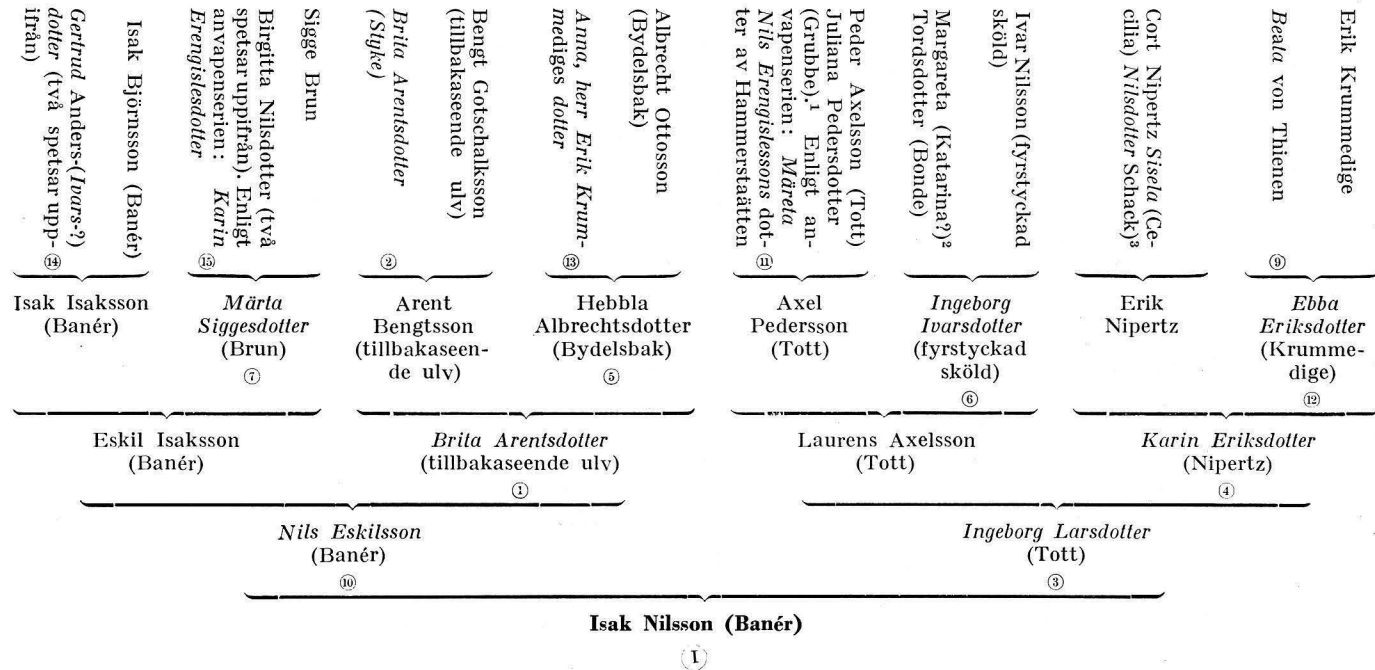
V. 17th and 18th cent. Pulpit (fig. 535), second half of 17th cent., silver-ewer 1668 (fig. 544), brass chandelier 1678 (fig. 547), embroidered 17th cent. book-rest panel (fig. 549); hymn-board and hour-glass 1789 (fig. 539, 536), book rest panel (fig. 550), late 18th cent.

VI. The vestry was rebuilt and widened 1828—31 (fig. 560 D). Organ and organ loft after drawings by the architect C. G. Blom Carlsson 1842 (fig. 541).

VII. Far reaching restoration after project by architect Bror Almquist, when the vaulting and E. wall of the church were decorated in "Mediaeval style" by Emil Nordström. New pews, new altar decoration with a painting by Prof. Alfr. Bergström. General interior repainting (fig. 530—532).

ISAK NILSSON BANÉRS ANTAVLA

Namn, som återfinnas hos RHEZELIUS, äro kursiverade. Siffrorna inom ○ hänvisa till numren å fig. 450. Märk, att de på vapnens namnskiivor (fig. 450 o. s. 421 ff) målade namnen samtliga äro kvinnonamn utom faderns, Nils Eskilsson Banér's ⑩.

¹ Enligt ELGENSTIERNA VIII, s. 341, och A. SKOGLUND, De yngre Axelsönernas förbindelser med Sverige 1441—1487, ak. avh. Uppsala 1903, s. 9.

² Enligt A. SKOGLUND, a. a. s. 10.

³ Enligt meddelande av fil. dr H. Gillingstam.

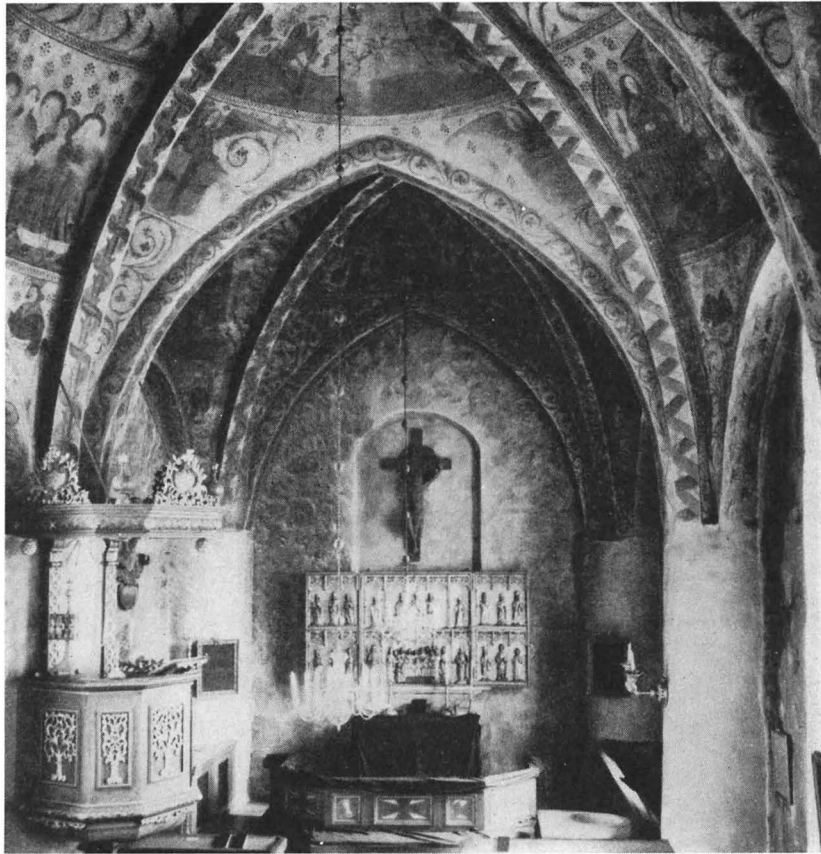

Fig. 561. Lagga kyrka. Interiör mot Ö efter rest. 1926—27. Foto ATA.
 Inneres gegen O nach der Restaurierung 1926—27. Interior towards E. after restoration 1926—27.

RÄTTELSE OCH TILLÄGG

TILL

SVERIGES KYRKOR

UPPLAND, BAND III

av Ingeborg Wilcke-Lindqvist

S. IV, Förkortningar etc. står: NORDIN = Nordin fol. 39: 5. Uppbörd 1531. Ms, Sign. S. 23. i U.B.
Skall vara: NORDIN = Nordin fol. 39: 5. Uppbörd 1531. Ms i U. B., s. 23.

LAGGA KYRKA *Allmänt:* Lagga kyrka restaurerades 1926—27 under ledning av arkitekt Evert Milles — själv bördig från Lagga socken — på basis av ett 1916 av professor Sigurd Curman uppgjort förslag. Restaureringen berörde endast kyrkans inre, om man undantager att ett korfönster igensattes och en ingång

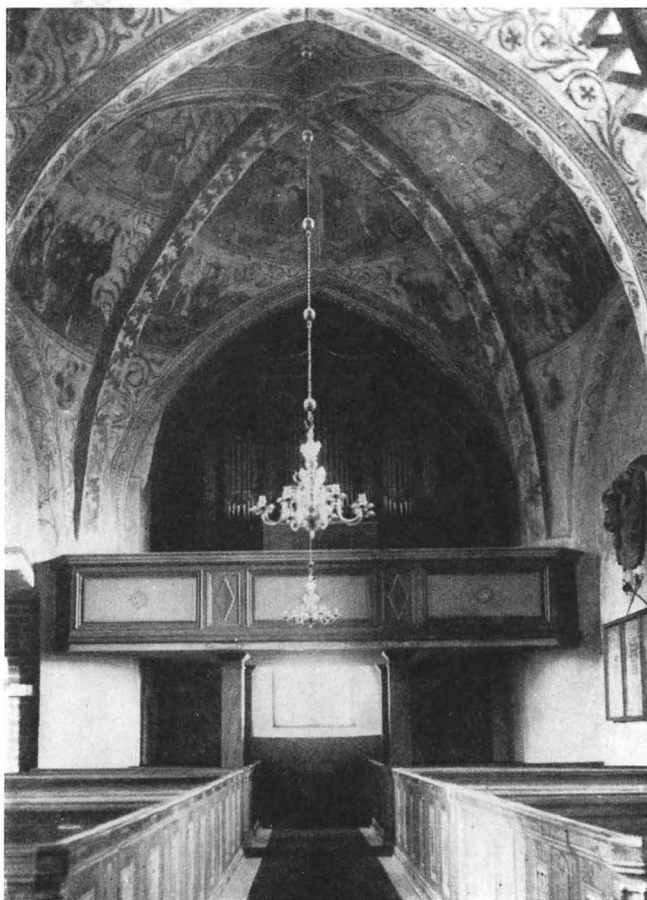

Fig. 562. Lagga kyrka. Interiör mot V efter rest. 1926—27.
Foto E. Erics 1936.

Inneres gegen W. nach der Restauration 1926—27. Interior towards W. after restoration 1926—27.

utifrån till värmekammaren under sakristian upptogs. Den gamla ingången mellan vapenhuset och kyrkan återställdes och försågs med ny dörr. Omfattningen inåt kyrkan kompletterades på Ö sidan (här var muren förut urgrävd för en läktartrappa). I vapenhusets inre NÖ hörn borttogs en misspyrdande murklack (tillkommen 1685). Kalkmålningarna renoverades av konservator Edvin Almgren. Nytt trägolv lades under bänkarna. Orgelläktaren ändrades; nytt orgelverk installerades. Inredningen nymålades och vissa inventarier konserverades och nyuppställdes. Arkitekt Milles har lämnat en utförlig »Redogörelse för restaureringen 1926», förvarad i ATA.

1946 erhöll kyrkan elektrisk belysning och uppvärmning samt elektrisk ringning av klockorna; valvmålningarna rengjordes av konstnären J. Österlund.

S. 7, nederst: Ö gavelfönstret igensattes 1926.

Fig. 563. Laggakyrka. Långhusets S-portal.
Foto E. Milles 1928. S. 521.
Südportal des Langhauses. S. doorway of nave.

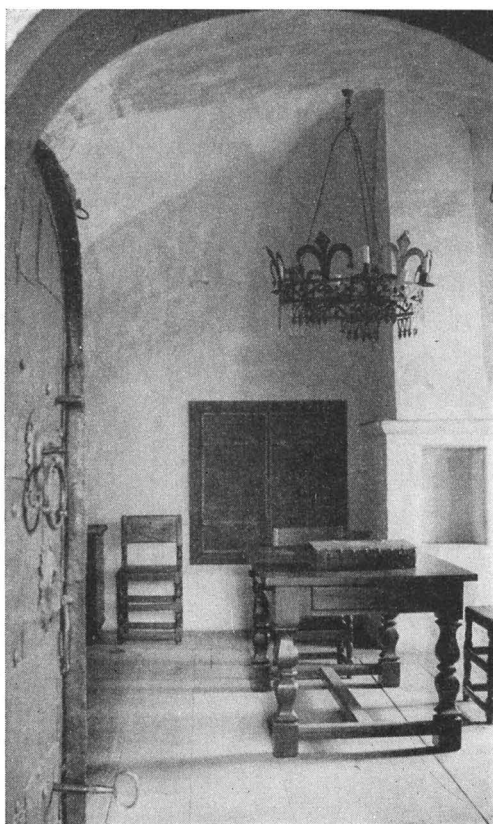

Fig. 564. Laggakyrka. Interiör av sakristian efter restaureringen 1926. Foto E. Milles 1928.
Innes der Sakristei nach der Restaurierung 1928. Interior of vestry after restoration 1928.

S. 8, rad 2 nedifrån: Långhusportalens urspr. tegelomfattning (fig. 563) framtoogs vid restaureringen 1926. Man fann då en profil av flera svagt spetsbågiga murbågar (tre i rad inåt vapenhuset, en inåt kyrkan), målade i vitt och rött. Portalens omfattning inåt på Ö sidan är ny (här var muren förut urgrävd för en läktartrappa). Glasdörrarna från 1870 ersattes av en ny, plåtbeslagen dörr med dekorativa beslag, utan karm.

S. 13, rad 16 nedifrån: 1926 förlades värmekammare till sakristians källare med ingång utifrån på N sidan.

S. 15, rad 1: Konung Valdemars bekanta gåvobrev av 1273 (SD nr 570) torde icke avse Husby i Husby-Långhundra utan Laggahusby alldeles intill Laggakyrka.¹ I samma brev överlämnas även till domkyrkan »ecclesiam husaby cuius patronatus ad nos pertinebat . . . quam eciam ecclesiam cum omnibus premissis canonie domini jacobis israelis quondam filii . . . duximus annectandum» (= Husby kyrka, där

¹ Laggahusby är ej (på grund av utrymmesskäl) utsatt på kartan över Långhundra och Nordinghundra härad.

Fig. 565. Lagga kyrka. Valv II, N kappan. Marias tempelgång och Marias trolovning. Foto E. Alm-gren 1928. S. 525.

Gewölbe II, N. Gewölbekappe. Tempelgang und Ver-
lobung Mariä.

Section II of nave vaulting, N. vaulting-cell. The
Virgin in the Temple and The Betrothal.

patronatsrätten tillhör oss . . . vilken kyrka, med allt det ovannämnda, vi förläna till herr Jakob Israelssons kanonikat). Genom SD nr 3835 (en förteckning över kanonikaten och deras jordegendomar 1344) veta vi, att Lagga var det fjärde kanonikatet, som inrättades vid Uppsala domkyrka, och att det instiftades under Folke Ängels tid, alltså före 1277 (hans dödsår). Jakob Israelsson, som blev Folkes efterträdare som ärkebiskop, var dess förste innehavare. Med kyrkan i Husaby, till vilken konungen hade patronatsrätt, torde alltså i det nämnda sammanhanget avses kyrkan i Lagga (säkerligen hade konungen ursprungligen patronatsrätt till alla Husby-kyrkor). Bland de kaniker, som sedermera hade Lagga till prebende, finnas flera framstående män och några blivande ärkebiskopar, bl. a. Johannes Odulfsson, Nils Alleson, Olof Björnsson och Strängnäs-biskopen Kort Rogge. Kyrkans uppförande och inredande under senare delen av 1200-t. har säkerligen skett under överinseende av de första kaniker, som hade den till prebende. Att den nuvarande kyrkobyggnaden föregåtts av en äldre, är i och för sig troligt (jfr UPPLANDS KYRKOR III: 25).

S. 15, nedersta raden: Murklumpen i vapenhusets NÖ hörn borttogs 1926.

S. 16, rad 3 nedifrån: 1926 installerades varmluftsuppvärmning med värmekammare i sakristians källare. 1946 infördes elektrisk uppvärmning.

S. 17 f: 1933 utkom CORNELL o. WALLIN, Uppsvenska målarskolor på 1400-t. Dess uppgifter om målningarna i Lagga kyrka sammanfalla med framställningen i Sv. K. (av 1921). Någon bildkatalog lämnas ej.

Fig. 566. Lagga kyrka. Valv IV. Judas. »Sedan gick han bort och hängde sig» (Matt. 27: 5). Foto E. Almgren 1928. S. 27.

Gewölbe IV. Judas an Section IV of vaulting.
einen Baum hängend. Judas Hanging.

Fig. 567. Lagga kyrka. Valv IV. S. Kristoffer. Foto E. Almgren 1928. S. 27.

Gewölbe IV. St. Christoph. Section IV of vaulting.
St. Christopher.

Konservator E. Almgren, som 1926 renoverade kyrkans kalkmålningar, har lämnat en ingående redogörelse för sina iakttagelser och åtgärder, daterad 1928 (ATA).¹ Han fann överallt i kyrkan — även på väggarna, då dessa renknackades från överputsningen — spår av det äldre målningskiktet. Väggmålningarna, såväl det äldre som det yngre skiktet, voro emellertid så förstörda, att ingenting mer än invigningskorsen i koret kunde bibehållas² (framtagna 1946).

Vapenhusets målningar framtogos 1926. De visade sig vara mycket dåligt bibehållna och måste fästas med insprutning av gipsmassa. Endast *ett* lager målningar funnos och dessa voro samtida med de yngre i kyrkan eller möjligen ännu något yngre.³

N. valvkappan: Veronikas svetteduk, hållen av änglar.

Ö valvkappan: troligen Joakims och Annas möte i gyllene porten; å ömse sidor änglar.

S valvkappan: endast obetydliga målningsfragment återstå.

V valvkappan: Adam och Eva på ömse sidor om kunskapens träd, kring vilket ormen slingrar sig; t. v. om fönstret i V muren syns en ängel med draget svärd jaga ut Adam och Eva ur paradiset.

¹ Jfr den redogörelse C. R. AF UGGLAS lämnat för ett besök i kyrkan 13/7 1926 (ATA).

² AV ALMGRENS redogörelse framgår tydligt, att han anser sig ha funnit spår av målningar från båda perioderna även på kyrkans väggar. AF UGGLAS däremot förmodar, att väggarna och valvstoden icke ommålades samtidigt med valven.

³ Enligt C. R. AF UGGLAS' ovan citerade redogörelse.

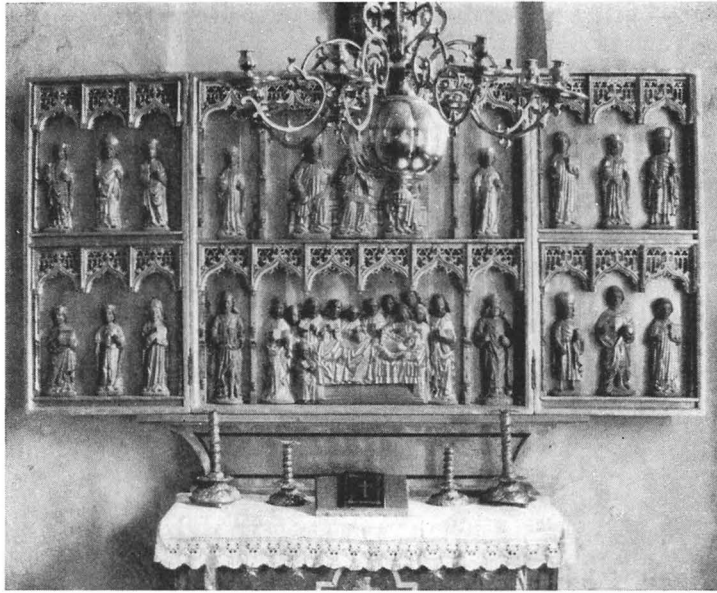

Fig. 568. Lagga kyrka. Altarskåpet från 1400-talets slut efter konserveringen 1926. Foto E. Milles 1928. S. 525.

Altarschrein, Ende des 15. Jhts., nach der Restaurierung 1926. Reredos, late 15th cent., after restoration 1926.

S. 25, II: 14: Scenen (fig. 565) är visserligen otydlig, men man kan dock med stor sannolikhet utgå från att den ej föreställer Arons grönskande stav utan Marias trolovning. Också vid detta tillfälle spelade en grönskande stav en roll, i det att Josef enligt legenden utpekades som Marias blivande make därigenom att hans stav grönskade. Figureernas gruppering erinrar om samtida bilder av Marias trolovning. Bl. a. i Härkeberga framställas Marias tempelgång och Marias trolovning sida vid sida i valvmålningarna.

S. 25, III: 4—5: I dessa båda bilder har efter restaureringen det övre målningslagret till stor del försvunnit.¹ Endast en manlig figur längst t. v. samt den samaritiska kvinnan och brunnen längst t. h. äro kvar.

S. 29, rad 12 nedifrån: Målningen på S väggpelaren mellan valv I och II är nu överputsad.

S. 29, II: 12—14: Resterna av äldre målningar övertäcktes här 1926 med valvets lokalfärg.

S. 29, III: 4—7: Av de två personerna vid bordet är den högra, som djävulen griper tag i, snarast en kvinna. Mannen t. v. håller ett stort dryckeshorn och andra kärl stå på bordet. Han saknar gloria och torde knappast föreställa Kristus.

S. 32, rad 8 nedifrån: Altarskåpet konserverades 1926 av E. Almgren, varvid flera ornament, som anträffades lösa, kunde infogas på sin plats. Ny predella efter ritning av E. Milles.

S. 34, rad 7: Altarskåpsfigurernas disposition (fig. 33) är efter konserveringen följande (nr inom parentes motsvarar tidigare placering):

¹ E. ALMGREN uppger i sin ovan citerade berättelse om målningarna, att »i valv III ... voro 1500-talsmålningarna till stor del borta» redan före restaureringen.

1. Marias död (1). — 2. Marias kröning (2). — 3. Maria Magdalena med salvburk (13). — 4. Katarina med hjul (11). — 5. Johannes döparen¹ (5). — 6. Erasmus med gryta (3). — 7. Barbara med torn (7). — 8. Hel. biskop (8). — 9. Hel. prinsessa med bok (9). — 10. Gertrud med kyrkomodell (10). — 11. Katarina med hjul (11). — 12. Birgitta i dok och med bok i händerna. (12). — 13. Diakon, sannolikt Lars (18). — 14. Maria Magdalena med salvburk (13). — 15. Martin (16). — 16. Martin (16). — 17. Erik (4). — 18. Diakon, lik nr 13 (18). — Altarskåpet efter restaureringen avbildas fig. 568.

Som framgår av ovanstående ha de förlorade figurerna ersatts med avgjutningar av några bland de bevarade. Detta gäller Maria Magdalena (nu nr 3 och 14), Katarina (4 och 11), Martin (15 och 16) och diakonen (13 och 18). Dessutom äro Eriks huvud och Marias huvud i kröningscenen (2), vilka saknades, ersatta med nygjorda. Också andra smärre kompletteringar ha skett.

Såsom framhålles s. 33 voro nästan alla altarskåpsfigurerna lösa, då beskrivningen utfördes. Det kan därför diskuteras, om deras placering vid skåpets konservering blev fullt riktig, se en skrivelse från fil. lic. R. NORBERG 9/10 1951 (ATA). Norberg framhåller där, att de fyra större statyetterna (H ca 50) borde ha haft sin plats i corpus, omgivande huvudscenerna 1—2. De äro: Johannes döparen, Erasmus och Erik samt ytterligare en, som fanns 1912 (se fig. 32), men nu är förkommen, nämligen nr 6 i beskrivning å s. 34. De mindre statyetterna borde däremot samtliga stå i dörrarna.

S. 34, rad 15 nedifrån: Krucifixet uppsattes 1926 över altaret på ett nygjort kors med strålar av trä i axelvinklarna. Konserveringen och korset utfördes av konservator E. Almgren. Krucifixet företräder en vid 1300-t. början högmodern fransk typ. Om det icke med säkerhet kan tillskrivas Dalbymästaren, utgår det dock från domkyrkokhyttan i Uppsala. Det omnämnes av C. R. AF UGGLAS i en uppsats, Étienne de Bonneuil och Dalbymästaren (C. R. AF UGGLAS, Efterlämnade konsthistoriska studier, Sthlm 1951, s. 85).

S. 35, rad 1: Mariabilden konserverades 1926 av konservator E. Almgren. Under arbetet antråffades såväl barnets huvud som Marias högra hand hållande ett päron. Bilden är nu uppställd vid tredje N väggpelaren, vars murverk kompletterats (tidigare fanns här en kaminnisch).

S. 35, rad 18: På ett band över predikstolsdörren finnes en nu i det närmaste utplånad inskription. På dörren moderna inskriptioner, tillkomna vid restaureringen 1926: bibelspråk och en av Milles författad kort redogörelse för restaureringen.

S. 35, rad 11 nedifrån: Bänkarna ommålades liksom den övriga inredningen 1926. Därvid hade man ledning av färgen på ett par gamla bänkdörrar från 1600-talets förra hälft (fig. 569, jfr fig. 570), som anträffats under restaureringen. Bänkinredningen marmorerad i brunt och grått med röda och gulgrå fyllningar, predikstolen i rött, grått och grönt, läktaren, altarskranket och den nya dörren i härtill passande färger.

S. 36, rad 1: Ny orgel från Åkerman & Lund i Sundbyberg installerades 1926 bakom den gamla fasaden. Den gamla orgelläktaren bibehölls, men sköts tillbaka mot V väggen och sänktes. Uppgång till läktaren anordnades i NV hörnet.

S. 36, rad 18: Dopfunten står sedan 1926 i koret framför N bänkkvarteret. Då en funt av denna enkla kvalitet knappast skulle ha anskaffats, sedan kyrkan blivit prebende för en Uppsalakanik — jfr det utomordentligt konstnärliga krucifixet — kan dateringen preciseras till tiden före 1275.

S. 39, rad 3 nedifrån: Det Lewenhauptska antependiet konserverades av Pietas 1927 (nr 1010) och monterades inom glas och ram; uppsatt på N muren. Materialet är kinesisk sidendamast i stort blommigt mönster; de applicerade krönte monogrammen och vapnet har förfärdigats av äldre broderier.

S. 40, tillägg: Nytt antependium, komponerat av E. Milles, tillkom efter restaureringen 1926. Röd-violett linne med invävda guldtrådar. Påsatta silverband och IHS härröra från början av 1800-t. —

¹ Bilden föreställer utan tvekan Johannes döparen, klädd i djurhud.

Fig. 569. Lagga kyrka. Bänkdörr från 1600-talets förra hälft(?), anträffad vid restaureringen 1926. Foto E. Milles 1928. S. 526.

Gestühlstür. 1. Hälftedes 17. Jhts(?) Pew door, first half of 17th cent.

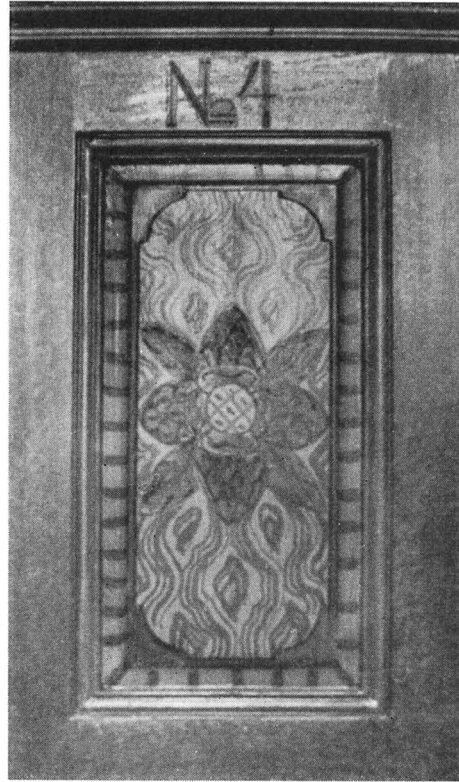

Fig. 570. Lagga kyrka. Bänkdörr nymålad vid restaureringen 1926 efter mönster av äldre bänkdörr (jfr fig. 569). Foto E. Milles 1928. S. 526.

Gestühlstür. 1926, nach dem Muster älterer Gestühlstüren. Pew door. Painted decoration (1926) copy after door in fig. 569.

Nytt altarbrun av vitt linne (Licium), samt två antependier, vitt resp. grönt, skänktes 1952 av Kyrkliga syföreningen.

S. 40, rad 11: Kalkkläde av rött siden renoverades av Pietas 1927.

S. 40, rad 17: Mässhake av svart sammet renoverades 1937 av Ersta diakonissanstalts paramentavdelning. — En ny mässhake av vitt brokadsiden från Ersta, skänkt av konfirmandkretsen.

S. 42, rad 6 nedifrån: Svinhufvudska och Forbesska vapnen restaurerades nödortfört 1926 och äro nu uppsatta, det förra över ingången till sakristian, det senare på N väggen mitt för ingången till vapenhuset.

S. 44, rad 16 nedifrån: Sakramentskåpet befriades 1926 från vitmålning och återfick sin gamla plats i sakristian.

ÖSTUNA
KYRKA

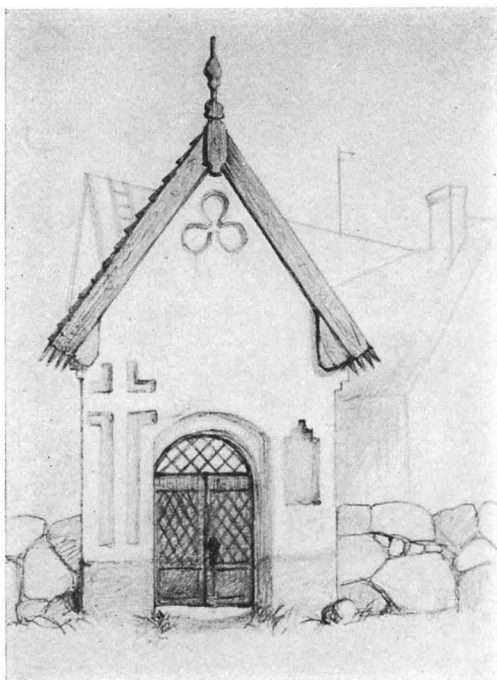

Fig. 571. Östuna kyrka. N stigluckan, riven 1878—79. Blyertsteckning av E. Nisbeth 1871. Tisslinge. S. 528.

Die N. Kirchhofspforte, N. lychgate, in 1878—79 abgerissen. demolished. Zeichnung 1871.

kans äldsta del. Den torde då ursprungligen ha anslutit sig till en träkyrka. Se A. TUULSE, Träkyrkor med stensakristia, Fornv. 1951, s. 167, där likheten med Närtuna och Kårsta kyrkor i samma härad åberopas. Se även ovan s. 165, 200, fig. 182, 224. Sakristians valv — ett enkelt kryssvalv med helstensribbor och utan sköldbågar — är emellertid som typ knappast äldre än 1400-ts början och det är dessutom påfallande, att vapenhusets valv, som måste vara än senare, är av alldeles samma typ. Möjligen ha, då stenkyrkan byggdes, sakristians inre skalmurar nedbrutits till lagom höjd för att man skulle få upplag för valvet. Ribbornas anfang ligga emellertid endast ca $\frac{1}{2}$ m över golvet.

S. 55, rad 4 nedifrån: 1938 insattes patinerat glas i Ö korfönstret.

S. 56, rad 6: Glasdörrarna i ingången till kyrkan borttogos 1938 och ersattes av en trädörr. Portalen har ursprungligen infattats av 4 språng, men det innersta språnget är borthugget, utom i själva båg hjässan. De yttre omfattningsbågarna äro något spetsade.

S. 58, översta stycket: Såsom förf. framhållit, var, då hans beskrivning utfördes (1912), frågan om tegelvalvens ålder ännu icke utredd. Även nu (1952) kan man hysa olika meningar i denna fråga, men så mycket torde få anses säkert, att valv av den typ, som förekommer i Östuna kyrkas långhus, ej äro äldre än 1400-t. Troligen härröra de från århundradets mitt eller senare hälft. Eftersom valven äro ursprungliga, kan själva kyrkan dateras till samma tid. De rundbågiga fönster, som fig. 61 visar,

¹ Riksrådet frih. CARL JOHAN STIERNSTEDT, f. 1686, † 1753, ägde bl. a. Lagga-Husby i Lagga sn.

S. 45, tillägg: Nytt större bord i sakristian, ritat av E. Milles, tillkom 1926.

S. 45, rad 8 nedifrån: Beträffande »jätte reftet» jfr Sv. K. Uppl. bd IV s. 291 f.

S. 45, rad 5 nedifrån: En av de versifierade inskriptionerna på storklockan nämner namnen på tre bidragsgivare: grevinnan Anna Catarina Lewenhaupt (s. 40, not 1), baron C. J. Stiernstedt¹ och fru Christina Lilliemarck (s. 73, rad 6).

Allmänt: Östuna kyrka restaurerades 1938. Arkitekt Årland Noreen uppgjorde restaureringsförslaget; konstnären John Österlund svarade för konserverings- och målningsarbeten. Kyrkan erhöi vid detta tillfälle värmeanläggning med lågtrycksånga. Valv och väggar rengjordes och vitkalkades, vilket innebar, att den målade dekoren från 1894 avlägsnades; inga spår av medeltida målning anträffades. Predikstolen flyttades från koret till en plats strax V om ingången till sakristian. Altarringen nygjordes och i korfönstret ovanför altaret insattes patinerat glas. Ny sluten bänkinredning anskaffades. Läktaren inkläddes. Diverse andra renoveringsarbeten utfördes.

S. 50, rad 11 nedifrån: Innan N stigluckan revs, avtecknades den år 1871 (fig. 571).

S. 53 (57): Sakristian är synbarligen (se fig. 60) inbyggd i kyrkans N mur och är i så fall kyrkans

Fig. 572. Östuna kyrka. Interiör mot Ö efter restaureringen 1938. Foto E. Erici 1938.
 Inneres gegen O. nach der Restaurierung 1938. Interior towards E. after restoration in 1938.

ha helt andra proportioner än det lilla fönstret i Lagga (fig. 6). Som bekant blev rundbågeformen åter vanlig i slutet av medeltiden, ehuru annorlunda proportionerad än i romansk tid. Se även UPPLANDS KYRKOR III: nr 31, s. 4.

S. 58, rad 6 nedifrån: Kyrkan erhöll 1938 värmeanläggning med lågtrycksånga.

S. 58, rad 3 nedifrån: Altarringen nygjordes 1938.

S. 59, rad 1: Altarprydnaden från 1816 nedtogs 1920 och ersattes av triumfkrucifixet (fig. 64), som därvid uppsattes på ett nygjort kors och sedermera (1927) konserverades av konservator E. Almgren. Det härrör från 1400-ts mitt eller senare hälft (RUNE NORBERG), d. v. s. från den nuvarande kyrkans byggnadstid. — Altarkorset från 1816 flyttades 1938 till bårhuset på andra sidan vägen.

S. 59, rad 20: Det medeltida krucifixet (fig. 65), som kan gå tillbaka till 1200-ts slut (RUNE NORBERG), renoverades 1938 och befriades från den blanka fernissa, som tidigare vanställt detsamma. Det torde ha varit triumfkrucifix i den tidigare träkyrkan, som säkerligen var mycket mindre än den nuvarande.

35. Sveriges kyrkor. Uppland III.

Fig. 573. Östuna kyrka. Interiör mot V efter restaureringen 1938. Foto E. Erics 1938.
 Inneres gegen W. nach der Restaurierung 1938. Interior towards W. after restoration 1938.

S. 60—61: De båda altarskåpsdörrarna konserverades 1927 av konservator E. Almgren. De äro nu uppsatta på korets N mur, där de omgiva Mariabilden fig. 66.

S. 61, rad 22: Predikstolen flyttades 1938 tillbaka till sin gamla plats strax V om ingången till sakristian. Den hade redan 1927 ommålats i mörkare och ljusare bruna toner med förgyllning. De till predikstolen hörande änglarna äro nu fästa vid Ö korväggen på ömse sidor om fönstret.

S. 62, rad 5 nedifrån: De öppna bänkarna från 1895 ersattes 1938 av ny, sluten bänkinredning, som målades i röd och grå marmorering.

När kyrkan restaurerades på 1890-t., revs hela inredningen ut. Ett par pyramider (fig. 574), som stått i hörnet av främsta bänkpåren, lades därvid jämte mycket annat upp på sockenmagasinets vind, där de illa medfarna påträffades av regementsläkaren Ernst Nisbeth, Tisslinge. Tyvärr förstördes själva pyramiderna, sedan de avtecknats. De skurna ornamenten användes att pryda ett skåp. Två i trä skulpterade och målade vapen, som haft sin plats på pyramiderna, renoverades och togos i förvar på

Tisslinge gård, där de liksom det nyssnämnda skåpet ännu finnas. De avse givarna, lagmannen Johan v. Scheffer, f. 1687, † 1748, och hans fru Christina Lillie-marck, f. 1686, † 1770, den senare stiftarinna till Tisslinge fideikommiss. Vapnets H 35, B 33.

S. 63, rad 8 nedifrån: Uttrycket »bänkarna intill Ö väggen» kan lätt missförstås; bör vara: »bänkarna vid S väggen fram till Ö väggen». Dessa herrskapsbänkar avlägsnades först vid restaureringen 1895.

S. 63, rad 1 nedifrån: De äldre nummertavlorna (från 1816) ha nu åter kommit till användning i kyrkan. Innan de städades bort 1895, voro de fästa under vapensköldarna på pyramiderna (se ovan tillägg till s. 62).

S. 64, rad 3: Läktaren inkläddes 1938, varigenom de gamla pilastrarna försvunno. 1924 anskaffades ny orgel, byggd av Furtwängler & Hammer, Hannover.

S. 64, rad 14: Om dopfunten skall dateras efter Gottrörafunten (s. 140), tillhör den snarare 1200-ts mitt eller senare hälft än 1300-t. Hänvisningen till fig. 156 avser fig. 158.

S. 64, not 1, tillägg: KNUT POSSE, ryttmästare vid Adelsfanan, major, † 1787 på Östunaberg i socknen.

S. 66, rad 10 nedifrån: Johan Wijnbladh och hans maka, Katarina Laurelia, ägde ej Qvalsta vid mitten av 1600-t., men väl Risberga. Sonen Olof Wijnbladh inköpte Qvalsta före 1710 och flyttade dit omkring 1722, vilket väl är anledningen till uppgiften i rnv. 1829.

S. 66, rad 4 nedifrån: Ljusstaken fig. 76 B kan vara från 1500-t. eller början av 1600-t. Jfr S. ERIXON, Mässing, Sthlm 1943, fig. 186.

S. 69, rad 3: Antependiet fig. 77, nu placerat i glasmonter i sakristian, se KYRKLIG TEXTILKONST I SVERIGE UNDER 8 ÅRHUNDRADEN, katalog (Sthlm 1929) nr 66 och suppl. till densamma nr 66 samt A. GEIJER, Oriental textiles in Sweden, Khvn 1951, nr 112. Enligt dr Geijers senare uttalade uppfattning är det en indisk bönematta från 1600-t. Donatorsinitialerna åsyfta majoren Carl Fredrik Paijkull (f. 1719, † 1789 på Valloxsäby i socknen) och hans andra maka Christina Charlotta Wattring (f. 1732, gift 2. o. † 1764, varav kan slutas, att antependiet skänkts under detta år.) Bokstäverna äro utförda i läggsöm och applicerade. Samtidigt utfylldes det tomma svarta fältet med tunna rankor i silvertråd, varvid hela fältet på undersidan förstärktes med olika (gamla) tyglappar (bland dessa en bit blått och rött tryckt linne), vilka avlägsnades vid konservering hos Pietas 1952 (nr 3112). Det ursprungliga broderiet är utfört i fin tambursöm på fin yllekyper. Antependiet återkom 1952 till kyrkan från Upplandsmuseet där det tidigare varit deponerat.

S. 70, rad 11: Mässhaken fig. 80. Broderierna äro rhenländskt arbete. Korset är beskuret såväl upptill som nedtill. Dess kantning med vita band härrör från 1700-t. På framsidan applicerad sol av vit sidendamast med strålar av vita sidenband och Jehovah-tecken i svart satin med rester av silverspets är likaså från 1700-t. Mässhaken har förmodligen gjorts om vid denna tid; därpå tyda de många skarvarna i sammeten och det beskurna korset. Mässhaken, som av regementsläkaren Ernst Nisbeth år 1904 påträffades instoppad i kyrkstallets takstol, de-

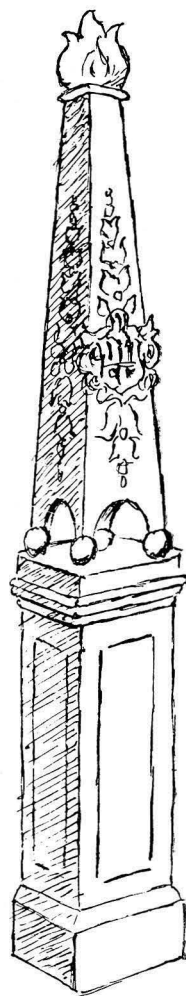

Fig. 574. Östuna kyrka. »Pyramid», borttagen vid restaureringen på 1890-talet. Tuschteckning av E. Nisbeth 1871. Tisslinge. s. 530.

»Pyramide»; bei der Restaurierung der 90er Jahre entfernt.

»Pyramid» removed during restoration in the 1890's.

Fig. 575, Östuna kyrka. Pärlbroderad altarkudde från 1839. Foto: Kommersiell Foto 1938. S. 532.
Perlgesticktes Altarkissen von 1839.
Beaded altar cushion, 1839.

ponerades sedan i Upplandsmuseet, varifrån den år 1952 återkom till kyrkan. Samma år konserverad av Pietas (nr 3114).

S. 70, rad 5 nedifrån: Mässhaken fig. 81. Materialet är halvsidenmoiré. Anträffades 1904 tillsammans med mässhaken fig. 80 och deponerades i Upplandsmuseet, varifrån den återkom till kyrkan 1952. Samma år konserverad av Pietas (nr 3113).

Tillägg ang. textilier: Altarkudde (fig. 575) helt överbroderad med små kulörta glaspärlor. Broderiet är fri kopia av Rafaels Madonna della Sedia mot blå botten. Årtalet 1839 är även inbroderat. Renoverad 1938 av Ersta diakonissanstalts paramentavdelning. 36 × 28. — Svart mässhake från 1800-t., renoverad 1938.

Nyttillkomna textilier: Antependier. 1. Violet, mönstrat siden med applikation av gult siden och broderi i gult silke och guld. Gåva 1932 av Kyrkliga syföreningen. — 2. Grönt, småmönstrat siden med broderi i silke och guld (Libraria). Gåva 1938 av friherrinnan Elsa Stiernstedt, Risberga, och fru Irma Lundholm, Östhamra. — 3. Röd linnedräll med den Helige Andes duva i broderi (gåva av Kyrkliga syföreningen 1947). — Mässhakar. 1. Violet, mönstrat siden (ej samma mönster som i antependiets stoff). Bård och kors av rött siden med kantning av gula band. Gåva 1932 av Kyrkliga syföreningen — 2. Grönt linne med invävd guldtråd. Guldbroderi och beigefärgade band (Libraria). Gåva 1938 av friherrinnan Elsa Stiernstedt, Risberga. — Kollektihåv av rött siden. Gåva 1948 av familjen Stiernstedt, Risberga.

S. 73, rad 17 nedifrån: Epitafierna flyttades 1938 från korväggen till långhuset. Färger och bronsering neddämpades.

S. 73, rad 5 nedifrån: Ehuru begravningsvapnen ej nämnas av KLINGSFOR funnos de kvar i kyrkan till 1895. De lades då i klockstapeln och brändes efterhand upp som kaffevad av fattighjonen, enligt vad ortstraditionen berättar.

S. 74, rad 2 nedifrån: »Skenalar» säkerligen tryckfel för Skenala (Söderm.), som tillhörde familjen Wijnbladh.

S. 75, rad 15: Står »Främmande hy» skall förmodligen vara »Främmande by», varmed skulle kunna avses Främby, en by i Dalarna (Falun landsförsaml.), från vilken ifrågavarande släkt i så fall stammade. Även omedelbart efter Främmande by nämnda »Asbode Släkt» (=Aspebodaslakten) stammade ju från Dalarna.

S. 75, rad 16 nedifrån; Sakramentskåpet befriades 1938 från övermålning.

S. 75, rad 11 nedifrån: Sakristians inredning ommålades 1938, varvid även de båda länsstolarna och den gustavianska stolen målades i grått. Den senares läderklädsel är ersatt av hemslöjdstyg.

HUSBY-LÅNG- Allmänt: Husby-Långhundra kyrka restaurerades 1933 under ledning av arkitekt Å. Noreen och
HUNDRA konservator John Österlund. Värmeledning infördes, golven i koret och stora gången omlades, nya
KYRKA dörrar insattes i ingången från vapenhuset till kyrkan, bänkarna ändrades, kalkmålningarna framtogos,
den gamla färgen på altarpupp, predikstol och väggpanel framtogos och kompletterades och den övriga
inredningen ommålades i anslutning härtill. I fönstren insattes patinerat antikglas; i korfönstrets nedersta

Fig. 576. Husby-Långhundra kyrka. Interiör mot Ö efter restaurering 1933. Foto E. Erics 1934.
 Inneres gegen O. nach der Restaurierung 1933. Interior towards E. after restoration 1933.

rutor finnes en inskription, enligt vilken kyrkans restaurering ägde rum sommaren 1933 »tack vare frikostig givarinnas omtanke om fäders gamla tempel». Härmed åsyftas fröken Amanda Maniette på Stenby gård i Husby-Långhundra sn. Även andra bidragsgivare omtalas på liknande sätt i andra fönster.

S. 79, rad 3 nedifrån: Om kyrkans läge och de fornlämningar, som omge den, se närmare UPPLANDS KYRKOR bd I s. 19.

S. 80, rad 2: Kyrkogården är förmodligen vidgad åt såväl N som S. Bogårdsmuren strax Ö om kyrkan, som visar typiskt medeltida murning, skiljer sig rätt mycket från angränsande delar av muren. — 1949—50 tillkom en ny kyrkogårdsportal i Ö muren och ett bårhus, beläget i kyrkogårdens NÖ hörn, båda av putsat tegel, ritade av ark. K. M. Westerberg.

S. 81, rad 8: Dopfuntsfoten är numera intagen i kyrkan och på densamma är placerad den s. 100 omtalade cuppan från Vängsjöberg.

S. 85, rad 7 nedifrån: Vid restaureringen 1933 fann man, att kyrkans ursprungliga portal, belägen på samma plats som den nuvarande ingången från vapenhuset till långhuset, varit rent rundbågig samt högre och smalare än nu. Den ursprungliga öppningen markeras genom rester av senmedeltida målning, som framtogos vid restaureringen. Den nuvarande ingångens yttre tegelskoning härrör med största

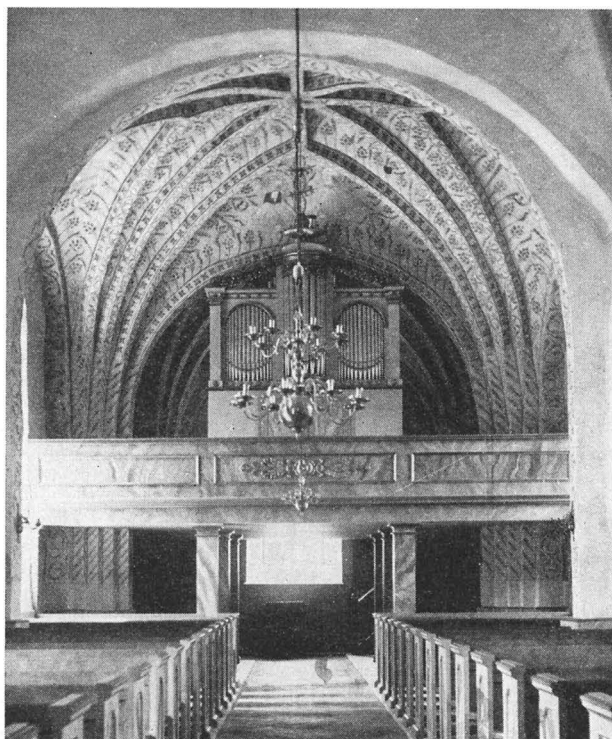

Fig. 577. Husby-Långhundra kyrka. Interiör mot V efter restaurering 1933. Foto E. Erics 1934.
Innere gegen W. nach der Restaurierung 1933. Interior towards W. after restoration 1933.

sannolikhet från den stora reparationen vid mitten av 1700-t. Jfr Sammanfattning s. 120 och även s. 86 ang. ny ingångsdörr.

S. 86, rad 3: Glasdörrarna in mot kyrkan ersattes vid restaureringen 1933 av trädörrar. Vid samma tillfälle lades stora gången med tegel. Gravstenarna och planstenen i gången flyttades till koret.

S. 90, rad 15: Sedan 1933 är värmeledning införd (varmluftssystem med pannrum under koret).

S. 90 ff, Medeltida kalkmålning: Vid framtagandet av målningarna 1933 upptäcktes rester av medeltida målningar även i den tillbyggda Ö delen av kyrkan, nämligen på murpelaren i dess SV hörn (åtminstone voro målningarna endast där så bevarade, att de kunde återställas). Här framkom en biskopsbild och ornamentala bårder (fig. 579). Färger: caput mortuum, ljus blågrönt, svart i konturer. En av bårderna har en dekorativ avslutning uppåt i höjd med biskopens huvud. Det är därför frågan, om icke målningarna i detta parti av kyrkan begränsat sig till väggarnas nedre del, kanske blott i V delen av tillbygget. I så fall skulle PERINGSKIÖLDs uttryck »nider delen är målat» kunna åsyfta dessa målningar, som otvivelaktigt äro utförda i slutet av 1400-t. eller omkring 1500. Målningarna i V delen av kyrkan äro däremot äldre både enligt Billows datering (s. 93) och enligt utredningen i CORNELL o. WALLIN, Uppsvenska målarskolor på 1400-talet, Sthlm 1933 s. 42, 96. Förf. till sistnämnda arbete taga emellertid ej hänsyn till målningarna i kyrkans östparti (ehuru de i motsats till Billow känna till dem) och detta gör, att de av de av PERINGSKIÖLD omtalade vapnen känna sig bundna att datera västpartiets

Fig. 578. Husby-Långhundra kyrka. Kalkmålning från 1462? Travé IV, S väggen. Kristus törnekrönes och kindpustas. Foto ATA. S. 536.

Kalkmalerei von 1462? Travé IV der Süd wand. Dor- Murals, 1462? Section IV of S. wall. Christ crowned
nenkrönung und Verspottung. with thorns and scourged.

målningar till tiden efter 1469. Dessa vapen (avb. fig. 103) påträffades ingenstades vid restaureringen av kyrkan, ej heller »S. Bartholomei bild», över vilken två av dem skulle ha sin plats. De kunna alltså lika väl ha förekommit i östpartiet som i västpartiet. Man är i så fall fri att datera västpartiets målningar tidigare än 1469, vilket CORNELL o. WALLIN, efter vad det förefaller, gärna skulle ha gjort, om de ej känt sig bundna av Jakob ULVSSONS vapen. Det förefaller då naturligast att låta vapenhusets inskrift »completum est hoc opus» etc. år 1462 gälla ej blott vapenhusbygget, som Billow antar, utan ett större företag, omfattande även valvslagning i den då existerande kyrkan (=nuvarande västpartiet) och målning.

S. 94, rad 5: Målningarna framtogos och konserverades 1933 av John Österlund. Förteckningen över målningarna kan därför nu kompletteras. Å andra sidan finnas på avbildningarna i ATA detaljer, som numera försvunnit eller bleknat så starkt, att de inte skulle kunna tydas utan hjälp av de gamla teckningarna. I *valv III*: åtta profeter i halvfigur med språkband, vars inskriptioner äro helt utplånade. På *väggarna i samma travé* befunnos målningarna vara så gott som helt och hållet förstörda. Endast några stjärnschabloner visa att målningarna funnits där. En av teckningarna i ATA återger figurfragment, som före gulslamningen 1916 funnos på N väggen. *Valv IV* (fig. 580) är dekorerat som

Fig. 579. Husby-Långhundra kyrka. Kalkmålning från medeltidens slut i kyrkans Ö, tillbyggda del. Foto ATA. S. 534.

Kalkmalerei von Ausgang des Mittelalters. Ostanbau.

Late mediaeval mural in the E. extension of the church.

valv III med profetfigurer. Väggarnas målningar under orgelläktaren äro helt utplånade. Över orgelläktaren på S väggen: Ö om fönstret en hind (möjligen har S. Katarina av Vadstena varit målad här bredvid, så enligt CORNELL o. WALLIN, a. a. s. 96); V om fönstret törnekröningen och kindpustningen (fig. 578), den bäst bevarade av västpartiets målningar. V väggen: S om fönstret äro målningarna utplånade. N därom äro rester av två scener, skilda av en schablonbård, överst Jesus fastspikas vid korset, därunder korset rest. En man, stående under korsarmen, pekar uppåt (hövitsmannen?). N väggen: Tre av de fyra bilder, som funnits där, äro alldeles utplånade så när som på de omgivande schablonbårderna, den fjärde kan med hjälp av en gammal foto i ATA tydas som gravläggningen.

Vapenhusets Ö vägg: »Kristi vapen», d. v. s. hans pinoredskap samlade kring korset; de glorieförsedda huvudena på ömse sidor torde tillhöra sköldhållarna (jfr t. ex. Sv. K. Uppl. bd II fig. 111). S väggen: ornamentik. V väggen: djävulen antecknar på ett pergament vad tre kvinnor t. v. om honom skvallra i kyrkbänken. Därovanför är den av PERINGSKIÖLD och TILAS citerade inskriften anbragt (se s. 89). Numera äro endast enstaka bokstäver möjliga att tyda: »Completu est ho . . . dni M^o . . . ² . . . dnm . . . M . . . ores». N väggen: fragment av målad portalomramning och annan ornamentik. Därnedanför två moderna inskrifter; t. v. om ingången en kopia av den nyss omtalade latinska inskriften från 1462, t. h. en översättning av samma skrift, båda överensstämmande med Sv. K. Den av TILAS omnämnda inskriften från 1750 (s. 90) finnes ej mer. — Färger: Caput mortuum, grönt (mycket bleknat) gult i gloriorna och i liljorna, som gå ut från kedjemönstren, blått i dräkter. I några dräkter förekommer också en numera gråsvart färg.

Beträffande östpartiets målningar se ovan tillägget till s. 90.

S. 95, rad 1 nedifrån samt s. 96, rad 1: Altarskåp. Inskriften på Marias gloria är mycket riktigt den angivna. Omedelbart efter »rapro» följa bokstäverna G I. Bör tydas såsom: Sancta.Maria.ora.pro. Förgyllaren har tydligen icke varit latinkunnig. G I kan vara donators eller konstnärens initialer. På språkbandet i behåldelsen står »Aue gracia plena dominus tecum», ej »Tue» etc. Altarskåpet torde häröra från 1490-t. (R. NORBERG). Det var vid denna tid rosenkransdevotionen vann insteg i vårt land. Jfr H. CORNELL, Studier över uppländska kyrkmålningar, UFT h. 41, 1927, s. 48—49.

S. 96, rad 13 nedifrån: Triumfkrucifixets polykromi är från sen tid, antagligen från 1700-t. Proven ha gjorts, som visa, att den medeltida färgen är bevarad åtminstone på sina ställen under nuvarande be-

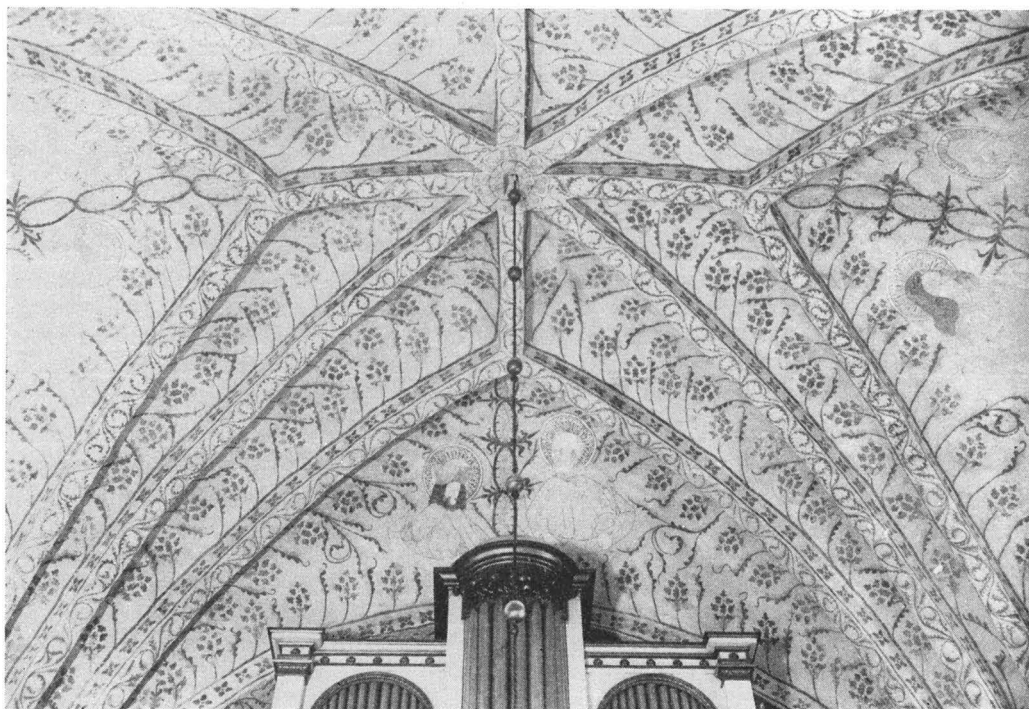

Fig. 580. Husby-Långhundra kyrka. Västligaste travéns valv efter renoveringen 1933. Foto J. Österlund 1933. S. 535.

Gewölbe] der westlichsten Travé nach der Restau-
rierung 1933.

Extreme W. vaulting after restoration 1933.

målning. Törnekronan tillkom förmodligen vid samma tillfälle som övermålningen. Den ursprungliga kronan av trä har varit skuren i ett med huvudet. Rester av den återstå, men till största delen har den karvats bort. Likaså äro hårlockarnas spetsar avslagna eller bortkarvade och i stället ditmålade. Glorian är antagligen senare tillkommen, möjligen senmedeltida. De beskurna övre korsarmarna tyda på att krucifixet vid något tillfälle inmonterats i en båge, kanske »högkorsdörren» i ett korskrank; ett hål tvärs igenom gloria och korsstam kan ha varit avsett för en plugg, som fästat korset vid en tvärså tvärs över bågöppningen. RUNE NORBERG, som framhåller likheten med det något äldre Läbykrucifixet, daterar krucifixet i Husby-Långhundra till 1100-ts sista fjärdedel.

S. 96, rad 6 nedifrån: Helgonskåp med apostel. Av dräkten att döma föreställer fig. 113, såsom här anges, en apostel, men det bör anmärkas, att den ej har bara fötter enligt gängse ikonografiskt bruk, utan är klädd i röda något spetsade skor. I högra handen, som nu saknas, har bilden tidigare hållit ett krucifix (enligt uppgift av C. A. KLINGSÖR i UFT h. 4. s. 32). Attributet är svårt att sammanställa med någon av apostlarna; det skulle i så fall vara med Matthias, som enligt legenden korsfästes och under senmedeltiden ibland framställdes med ett kors. De flankerande statyetterna äro: överst t. v. en ängel i halvfigur på ett stiliserat moln (ej Stefan). Föremålet i handen är antagligen en rest av ett musikinstrument. Änglabilden har hitflyttats från sin ursprungliga plats. Hur denna och förmodligen ytterligare två änglar ursprungligen varit placerade framgår av tre små tapphål över den stora statyns huvud.

Statyetten överst t. h. är en helig konung (S. Erik?). Nederst t. v. står S. Katarina av Alexandria med svärd (hjulet saknas), nederst t. v. ett kvinnligt helgon, som dock icke behöver vara S. Barbara. Föremålet, som s. 97 identifieras såsom hennes attribut: ett torn, passar icke till bilden, utan torde i stället vara ett fragment av krönet till en Ijusstav (nu i SHM inv. nr 15959). Skåpets sidostycken äro målade i rött och grönt med ett mönster av svarta schabloner och en gul ranka. Skåpet har tydligen aldrig haft dörrar, då spår efter gångjärn saknas.

S. 95, rad 1 och s. 98, rad 2 nedifrån: Altare och predikstol. Den gamla färgen framtogs 1933.

S. 100, rad 8: Bänkar. Dörrarna i korbänkarna samt 6 st. dörrar i panelen runt kyrkan härröra från den gamla bänkinredningen (1768—69). Två dörrar bära numren 9 och 27 och äro placerade mitt emot varandra ungefär mitt på långväggarna. — 1933 omgjordes de öppna bänkarna från 1881 och erhöles nya gavlar, som blåmarmorades. Bänkinredningen ger nu till en viss grad intryck av att vara slutet, ehuru dörrar saknas. I bänkskärmarna mot koret äro varmluft- och returluftöppningar anordnade. Bänkarna under orgelläktaren slopades.

S. 100, rad 8 nedifrån: Den skulpterade rosenguirlanden på orgelläktaren härrör troligen från Kungsholms-orgelns fasad, d. v. s. från 1688. — Elektrisk orgelfläkt tillkom 1944.

S. 100, rad 3 nedifrån: Dopfuntscuppan är numera hämtad från Vängsjöberg och funten är placerad i kyrkans kor. Cuppan har utom ett snett placerat uttömningshål (kanske tillkommet, då den stod vid Vängsjöberg) också en trång kanal i botten mitt; foten har enligt ritningen fig. 116 likaså ett centralt placerat uttömningshål. Trots detta är det inte fullt säkert att cuppa och fot höra samman. Man må observera, att endast foten, ej cuppan, har fyrpassformat genomsnitt. — Dopskål av tenn, avpassad till den gamla funten, av hovjuvelerare W. A. Bolin, Stockholm 1952. Inköpt till kantor Emanuel Larssons avsked från sin tjänst detta år.

S. 104, rad 13 nedifrån: Hänvisning till fig. 195, skall vara fig. 204.

S. 106, rad 2 nedifrån, och s. 108, rad 21: Antependium och mässhake. Stoffet (fig. 128) av persisk tillverkning, omkr. 1600, enl. KYRKLIG TEXTILKONST etc, nr 303. Se även AGNES GEIJER, a. a. s. 44, 105, där daterad till 1600-t. Renoverade av Pietas 1921.

S. 107, not 1: Se J. KEMPE, Kongl. Svenska Envoyén Ludwich Fabritii Lefwerne, Sthlm 1762, och MATS ÅMARK, Den persiske gesanten och hans gåva till Husby-Långhundra kyrka, UNT, jul-nr 1950.

S. 108, rad 1: Mässhake fig. 125. Stoffet troligen turkiskt, omkr. 1600 (se KYRKLIG TEXTILKONST etc. nr 250, och A. GEIJER, a. a., nr 61).

S. 108, rad 23: Mässhake fig. 129, se KYRKLIG TEXTILKONST etc. nr 322 a (där dock felaktigt uppges att antependiet, varav mässhaken är förfärdigad, skulle ha skänkts 1752).

S. 108, rad 8 nedifrån: Mässhaken renoverades 1937 av Libraria.

S. 108, tillägg: Mässhake av vit vadmal (Libraria) skänktes av Kyrkliga syföreningen 1944.

S. 115, rad 6: Erik Öberg var kvartermästare (ej regementskvartermästare, ehuru inv. 1829 använder denna titel) vid Livregementet till häst troligen redan 1679 till sin död 1689 (medd. av major N. Bel-frage, Krigsarkivet).

S. 116, rad 6 nedifrån: Två av skåpen i sakristian äro bortflyttade och ersatta av ett nytt, större skåp med glasdörrar, där textilier m. m. äro utställda.

S. 117: De smärre föremål, som uppräknas fr. o. m. rad 19 förvaras i ett skåp i sakristian. Till dem hör en sanddosa av järnbleck samt tidigare även ett svarvat horn med skruvlock, använt som bläckhorn. Hornet (utom locket) numera bortstulet.

- Dödsåret för den under släkten Wijnblad upptagna Catharina Laurelia skall vara 1693, ej 1793. BILAGA I
- S. 146, rad 22: Antependiet fig. 164—166 skänktes sannolikt till kyrkan såsom ett tackoffer GOTTRÖRA
för Lewenhaupts dyrt tillkämpade seger över ryssarna vid Gemäuerthof i Lifland söndagen den 16 KYRKA
juli 1705.
- S. 246, rad 4 nedifrån: Den krönte kvinnan är sannolikt kejsarinnan Helena, Konstatins moder, ALMUNGE
som enligt legenden lät gräva efter Kristi kors. I valvkupan mitt emot framställes hon ju som KYRKA
helgon med det återfunna korset. Jfr A. LINDBLOM, Björsättersmålningarna, Sthlm 1953, s. 58.
- S. 263, rad 1—2: Troligen är det presidenten Måneskölds vapen, som vid restaureringen för-
setts med oriktig inskrift (jfr s. 262, not 3).
- S. 265: fig. 289 föreställer ej Almunge gamla lillklocka, utan Ununge gamla storklocka, gjuten
av Nicolaus och Johannes Bosson 1521 (se s. 514 ff och fig. 557—558).
- S. 266, rad 2: Gamla lillklockan är numera upphängd i klockstapeln.
- S. 341, rad 10 nedifrån: Storklockan sprack 1952 och är nu omgjuten. KNOTBY
KYRKA
- S. 345, not 2, och s. 347, not 1: RHEZELIUS' teckning finns avbildad å fig. 514. FARINGE
KYRKA
- S. 404, not 1 står: Joel. Skall vara: Joab. BLADÅKERS
KYRKA
- S. 431. Tillägg till HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: KB: V. s. 6. I denna handskrift, som
utgör en volym av Hyltén-Cavallius' samlingar, finnas i början några blad inhäftade med anteck-
ningar av komministern i Sollefteå, Elias Hellman, daterade 1723 och med titel: »En liten anled-
ning at efterfråga någre gl^a monumenter i Edsbro sockn och Söderby . . .» Här återges de från flera
källor kända sägnerna om fru Åsa och revbenet och uppgifter om bautastenarna, »som äro rökte
wid foten alle», samt dessutom en uppgift om ett fynd vid gravgrävning i kyrkans kor av »en
leerputta», rund, med »murken aska» i; förmodligen var det en förhistorisk grav man stött på.
- S. 514—516: Den gamla storklockan finnes även avbildad å fig. 289 (där felaktigt angiven
såsom tillhörande Almunge kyrka). UNUNGE
KYRKA

RÄTTELSER OCH TILLÄGG ANGÅENDE TENNFÖREMÅL

av Alb. Löfgren

- S. 65, rad 13 nedifrån: Oblatasken är stämplad med Hans Eriksson Hagmans 3-stpl. mästare ÖSTUNA
i Uppsala 1693—1716 (se LÖFGREN 1: 2, s. 197). Stämplor: 2 stplr med $\begin{smallmatrix} HH \\ M \end{smallmatrix}$ i sköld,¹ 1 stpl med KYRKA
krönt V i sköld och årsbokstaven L för 1704.
- S. 102, rad 14 nedifrån: Kanna av tenn, bukig form med beslag av mässing, inlagda som för- HUSBY-
stärkningslister och som dekor å lock, buk och fot, se LÖFGREN 1: 2, s. 55 och bild 103. Sådan LÅNGHUNDRA
»mässingsinläggning», som den kallades av tenngutarna, brukades under 1600-talet och en stor del KYRKA
av 1700-talet å alla mästerstyckeskannor. Locket urspr. knopp synes senare ha placerats som
lockgrep i st. f. den avslagna, uppstående vanliga volutgrepen. Initialerna K. N. D. betyda Stööks
änka, Kerstin NilsDotter (Stöök dog 1688, kannan skänktes året efter hans död.)
- S. 102, rad 2 nedifrån: stämpel i locket: 3 stpl med Stockholms stadsstämpel (krona i sköld)
och två märestämplor med ankare och L-s (Lars Persson Stöök, stakmakare i Stockholm, se
LÖFGREN 1: 2, s. 55.)

S. 105, rad 2 nedifrån och forts. s. 106: Den ena staken finns avbildad i LÖFGREN 1: 2, pl. 25: 75. Stämplrar: 3-stpl av Erik Hindersson, mästare i Stockholm 1644—1655, se LÖFGREN 1: 2, s. 85, samt stplr fig. 24.

S. 106, rad 4 uppiifrån: Ljusstake av tenn, åttasidig planform och facetterat skaft med mittgördel av typ LÖFGREN 1: 2, bild 113. Stämpel: krönt ros med H—M av Hans Moritz (Mauritz) i Stockholm 1652—1688, se LÖFGREN 1: 2, s. 89 och s. 94 samt stplr fig. 25. — Lös ljusbricka med ros-stpl av Michel Gerber, mästare i Stockholm 1688—1710, se LÖFGREN 1: 2, s. 136 ff och den krönte rosstämpeln i fig. 57. Staken från omkr. 1680.

S. 106, rad 9 uppiifrån: Ljusstakar av tenn, åttasidig planform av samma typ som ovan. Nyligen lagade. Stpl av Måns Jonsson i Stockholm 1680—1691, se LÖFGREN 1: 2, s. 125 ff och fig. 47.

S. 106, rad 15 uppiifrån: Ljusstakar av tenn, 1 par med rund planform och spiralvridet skaft, den ena saknar ljusbricka. Stämplad med krönt ros-stpl av Vieth Viethsson Drenchler, mästare i Stockholm 1637—1686, se LÖFGREN 1: 2, s. 75 ff, stpl fig. 19 och bild Pl. 23: 72.

S. 106, rad 22 uppiifrån: Stämplade med 3-stpl av Vieth Viethsson Drenchler, se LÖFGREN 1: 2, s. 75 ff och stpl fig. 19 samt bild Pl. 23: 71. Omkring 1670-talet.

S. 106, rad 5 nedifrån: Stämplrar av Carl Weigang, mästare i Stockholm 1740—1763, se LÖFGREN 1: 3, s. 370 och 3-stpl fig. 3 å s. 373 med årsbokstaven b för 1760 samt bild 20.

S. 106, rad. 3 nedifrån: ordet patina utbytes med lyster.

REGISTER TILL UPPLAND, BAND III

utarbetade av

MARGARETA CRAMÉR

ORTSREGISTER

Siffror med * beteckna avbildning. Kursiverade siffror hänvisa till huvudbeskrivningen av en kyrka

- Alby, Ununge sn 508
Almunge, kyrkan 221—268, 287, 381, 402, 539
» socken 6, 223
Altuna, Lunda sn 258
Arboga 142, 320
- Barnehof(f) bil. I**
Berga, Närtuna sn 179
» Ununge sn bil. I, 493, 498, 502, 506, 508, 510, 511
Björkö, Knutby sn 270, 278, 290, 330, 332, 333, 337, 338, 381, 383
Björnlunda (Söderm.), socken, bil. I
Bladåker, kyrkan 385—430, 490
» socken 386
Bloka, Ununge sn 508
Boglösa (Söderm.), kyrkan 366
Braheberg, Närtuna sn 162, 169, 172, 178, 181
Broby, Kårsta sn 213
Burs (Gotl.), kyrkan 320
Burvik, Knutby sn 270, 335, 338, 341, 381
Bälinge socken 399
- Dalby, kyrkan 34**
Danderyd, kyrkan 425
Danmark, kyrkan 292
Dannemora, kyrkan 353
Dannäs (Smål.) 468, 510, 511
Danzig 74
Dyvik, Österåker sn 178
- Eddy (Edeby), Almunge sn 251**
Edebo, kyrkan 292, 486
» socken 476
Edsbro, klockstapelⁿ 477, 482
» kyrkan 402, 431—474, 484, 492, 498, 539
» socken 432, 476
- Eggebyholm, Östuna sn 63
Ekeby, kyrkan 414
Ekeby, se äv. Söderby, Knutby sn 262, 270, 333, 338, 339
Ellringe, Almunge sn 254
Endeberga, Husby-Långhundra sn 90, 109
Enånger (Hälsingl.), kyrkan 292
Estuna, kyrkan 292
- Falkensten (Nedre Pfalz) 144, 146
Faringe, kyrkan 345—380, 482, 502, 506, 539
» socken 346, 348
Fasta, kyrkan 341
Film, kyrkan 353
Filipsbol, Husby-Långhundra sn 117
Finland 202
Främby (Dalarna) 532
Fröslunda, socken 262
Frötuna, kyrkan 248, 460, 463
Funbo, socken 30
- Gafvel, Knutby sn 270, 332, 333, 337, 338
Gamla Uppsala, klockstapel 226, 480
Glugga, Knutby sn 270, 324
Gottröra, kyrkan 64, 123—154, 184, 185, 531, 539
Gripsholms slott 184
Gunnarsbol, Husby-Långhundra sn 117
Gävle, Hospitalskyrkan 103
- Haga, kyrkan 174**
Hagby, Almunge sn 248, 250
Hakunge, Össebygarn sn 348, 384
Hamra, Fröslunda sn 262
Hamra, Närtuna sn 179
Hannover 531
Haraker (Västm.), kyrkan 402
Harg, bruket 274, 388

- Hedesunda (Gästrik.), kyrkan 248
Helsingfors, Nationalmuseet 410
Herresta, Skepptuna sn 106
Hjelsta (by), Hjelsta sn 42, bil. I
Hollola (Finland), kyrkan 283
Husby, Bladåkers sn 40
Husby, Husby-Långhundra sn 15, 108, 114, 522
Husby, Lagga sn 522
Husby-Långhundra, kyrkan 79—122, 125, 208, 532—540
Häradshamra (Härshamra), Närtuna sn 183
Härkeberga, kyrkan 236, 525
Häverö, klockstapeln 226, 438, 480
» kyrkan 293, 488
Hönsgårde, Husby-Långhundra 118
- Johannisberg (Jursby), Gottröra sn 125, 139, 143, 151
Jumkil, kyrkan 203
Jursby, se Johannisberg
- Karlskrona, Amiralitetsklockstapeln 226
Karlösa, Söderbykarls sn 263
Karlskoga, kyrkan 402
Kasby, Lagga sn 40
Kina, se kinesisk
Knivsta, kyrkan 58, 93
Knutby, kyrkan 4, 222, 232, 253, 269—344, 368, 374, 381, 433, 494, 539
» socken 270
Korsholm (Finl.) 172
Kragsta, Ununge sn, 447, 468, 510, 511
Kumla (Närke), kyrkan 319
Kunby (fellsn. för Husby, Bladåkers sn) 42
Kvalsta, Östuna sn, 42, 64, 66, 69, 70, 73, 74, 75, 77, bil. I, 531
Kårsta, kyrkan 192—218, 528
Kättestad (Kättsta), Ärentuna sn 383
- Laggaberget 4, 6
Lagga-Husby 38, 522, 528.
Lagga, kyrkan 3—48, 55, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 75, 93, bil. I, 138, 204, 242, 248, 520—528, 529
» socken, bil. I
Lau (Gotl.), kyrkan 320
Lid (Söderm.), stiglucka 436
Lilla Vallby, Husby-Långhundra sn 90
Lillkyrka, socken 502
- Lindberga, Gottröra sn 148
Litslena, kyrkan 366
London 180
Lugnet 186
Lund, Funbo sn, bil. I
Lund, domkyrkan 319
» slaget vid, bil. I
Lunda, Närtuna sn 183.
Lundås, Edebo sn 114
Lübeck 205, 290, 494
Långbro, Edsbro sn 466, 467
Långtora, kyrkan 203
Läby, kyrkan 320, 537
Länna, kyrkan 324
Länna (Länna bruk), Almunge sn 226, 232, 250, 253
Löfsta, Almunge sn 262
Lövsta bruk, Österlövsta sn 208
- Malmby, Närtuna sn 178, 180, 183
Marma, Lagga sn 117
Moskva 146
Morby, Lagga sn 45, bil. I
Mälstad, Husby-Långhundra sn 89, 110
Mörby slott, Fasterna sn 172, 174, *175
- Narva 338, 341
Nederlunda, Närtuna sn 183
Nidaros 60
Norge 322, 494
Noor, Roslags-Bro sn 40
Norrbj, Vidbo sn (tidigare Husby-Långhundra sn) 104, 111, 113, 118
Norrgarn, Bladåkers sn 381, 420, 425, 503, 510
Norrhult 209
Norrköping, bil. I
Norrunda, kyrkan 27
Norrtälje 101, 248, 250, 460, 462, 463, 466, 467, 492, 493, 504
Nyköping 209, 253
Närtuna by, Närtuna sn 169
Närtuna, kyrkan 89, 104, 127, 134, 135, 155—191, 528
» prästgård 140
Näs, socken 100
- Odensala, kyrkan 86, 128, 134, 235
Olstorp (Olovstorp), Algutstorps sn (Västerg.), bil. I

- Ora, Faringe sn 258, 348, 368, 370, 377, 378, 421, 425
 Orkesta, kyrkan 366
 Ornäs (Dalarna) 263
 Ortala bruk, Vaddö sn 493
- Persien** 107
Polen 108
- Qualstad**, se **Kvalsta**
- Ramsta**, kyrkan 138
 Randen, Dorpts sn, Liffland 111, 113, 118
 Rasbo, kyrkan 315
 Rasbokil, kyrkan 203, 353
 Rasborg (Nedre Pfalz) 144, 146
 Rasby 52
 Reichenau, Bodensjön 239
 Reims (Frankr.), katedralen 494
 Resele (Ång.), kyrkan 177
 Riala, kyrkan 202
 » stiglucka 436
 Rickeby, Gottröra sn 148, 150
 Risberga, Östuna sn 62, 74, bil. I, 531, 532
 Risinge (Österg.), kyrkan 446
 Rom, S. Johannes k:a 43
 Rosendal, Strängnäs landsförs., bil. I
 Roslags-Bro, kyrkan 263, 320, 412, 421
 » socken 40
 Roslagskulla, kyrkan 183
 Rungarn, Bladåkers sn 320, 381, 384, 399, 412, 421, 425, 426, 427
 Ryssland 146, 152, 421
 Råbäck, Medelplana sn (Västerg.), bil. I
 Röbyholm, se Rörby
 Röcklinge (Rycklinge), Faringe sn 358, 384
 Rörby (Röbyholm), Kårsta sn 207, 211.
- Schlesien 44
 Schönewald(e), (Skönevald) (Preussen) 75, bil. I
 Seglinge, Almunge sn. bil. I, 249, 258, 262, 263, 264, 382
 Silkeskällan, Knutby sn 270, 324
 Sjöberg, Össeby-Garn sn, 64, 66, 75, bil. I
 Skarsby (jfr Vängsjöberg), Gottröra sn 132, 150
 Skebo (Skeboholm, Skebo bruk, Skedebo), Ununge sn 118, bil. I, 491, 493, 502, 504, 508, 512
 Skenala (Söderm.) 74, 532
- Skepptuna, kyrkan 177
 Skottland 262
 Skultuna (Västm.) 508
 Skäfthammar, kyrkan 353, 402
 Skönevald, se Schönewald
 Smara, Edsbro sn 435
 Solvalla, Faringe sn 353
 Sorunda (Söderm.), kyrkan 264, 366
 Starrkärr (Västerg.), kyrkan 370
 Steckz län, se Stäkets län
 Stenby, Husby-Långhundra sn 533
 Stettin 265
 Stiklastad (Norge) 60
 Stocka, Närtuna sn 183
 Stockholm 35, 36, 37, 102, 104, 105, 106, 114, 118, bil. I, 140, 141, 143, 156, 161, 172, 174, 176, 177, 178, 180, 184, 186, 208, 210, 216, 248, 250, 251, 254, 255, 324, 328, 339, 341, 366, 371, 374, 378, 417, 428, 461, 464, 465, 466, 473, 504, 506
 » Antikvitetskollegiet 180
 » Ersta parament 211, 527, 532
 » Jacobs kyrka 180
 » K. Livrustkammaren 149
 » Kungsholms kyrka 100, 107
 » Libraria *173, 175, 256, 333, 334, 377, 468, 508, 509, 532, 538
 » Licism 257, 527
 » Pietas 70, 256, 257, 417, 418, 470, 526, 527, 531, 532, 538
 » Riddarholmskyrkan 40
 » Rörstrand 39
 » Slottet 206
 » Spökslottet 248
 » S. H. M. *45, 96, *97, *98, *99, *101, 117, 142, 146, 319, 320, 324, 382
 » Storkyrkan 235, 324, 366
- Stocksund (Uppl.) 368
 Stora Gottröra, Gottröra sn 142, 143
 Stora Väsby, Almunge sn 222, 258, 290, 381, 382, 383
 Stora Åby, Närtuna sn 169
 Strängnäs 523
 » domkyrkan 288
 Stånga (Gotl.), kyrkan 254
 Stäkets län (Bro, Håbo och Erlinghundra hd) 156
 Sund(d)by (fellsn. för Husby, Bladåkers sn) 42, bil. I

- Sundbyberg 250, 526
 Surteby (Västerg.), kyrkan 370
 Säckestad (Västerg.) 510
 Sättra, Edsbro sn 434, 435, 436
 Söderby (Ekeby), Knutby sn, bil. I, 270, 278, 338, 339
 Söderby-Karl, kyrkan 293, 473
 » socken 466
 Söderhall, Kårsta sn 213
 Söder Rodenn, se Södra Roden
 Södra Roden (delar av Attundaland Ö om Stäkets län) 156
- Tarf, Husby-Långhundra sn 104
 Tarf, Knutby sn 270, 315, 316, 332
 Tarf, Närtuna sn 156, 179
 Tavastehus län (Finl.) 421
 Tibble, Husby-Långhundra sn 89, 101
 Tierp, kyrkan 91, 93
 » socken 425
 Tisslinge, Östuna sn 63, 73, 75, 530, 531
 Toledo (Spanien) 427
 Tomta, Rasbo sn 383
 Trönö (Hälsingl.), stiglucka 436
 » kyrkan 462
 Turkiet 107, 232
 Täby, kyrkan 236
 Tövsala (Finland), kyrkan 410
- Uddnäs, Almunge sn 226, 254, 262, 265, 333
 Ulfön (Ång.), kapell 322
 Ulriceberg 109
 Ununge, klockstapeln 436
 » kyrkan 322, 461, 462, 475—519, 539
 » socken 449, 468, 476
- Uppsala, 36, 37, 42, 65, 74, 83, 102, 103, 104, bil. I, 137, 139, 140, 141, 207, 208, 209, 214, 232, 252, 253, 255, 330, 356, 360, 371, 374, 414, 415, 416, 425, 526
 » domkyrkan 366
 » Museet för nord. forns. 335, *336
 » Universitetets konstsamlingar 174, *175
 » Upplandsmuseet 69, 70, 137, 143, 148, 531, 532
- Uppsala-utställningen 1918, 34, 38, 40, 44, 69, 70, 102, 103, 108, 137, 138, 143, 148, 174, 175, 181, 182, 411, 426, 494
 Uthamra, Närtuna sn 172, 178
- Vackerberga, Husby-Långhundra sn 101, 110
 Vagn, Edsbro sn 434
 Vaksala, kyrkan 164
 Wallox-Säby, Östuna sn 54, 56, 63, 74, bil. I, 531
 Wasa (Finl.) 172
 Vassunda, kyrkan 324
 Vattholma, bruket 227
 Wechebylund (Wäcskebylund) 75, bil. I
 Velnora bruk, Knutby sn 270, 332
 Vendel, kyrkan 4
 » socken 425
 Vidbo, kyrkan 79, 80, 82, 104
 » prästgården 101
 Viksta, kyrkan 322, 494
 Villberga, kyrkan 410
 Würzburg, 251
 » Marienberg 251
 Wäcskebylund, se Wechebylund
 Wågsjö, Ö. Ryds sn, bil. I
 Vängsjöberg, Gottröra sn 100, 101, *103, 132, 133, 139, 143, 150, 533, 538
 Väsby, Hammarby sn 383
 Västanberga, Närtuna sn 179
 Västerås, bil. I
 » arvförening 263, 383
 Vätö, klockstapel 226, 436, 478, 480
- Yla (Burvik), Knutby sn 258
 Ystad 368
 Ytternäs, Ununge sn 501
- Åbo, (Finland), bil. I
 Åby, Husby-Långhundra sn 107
 Åsunda, Faringe sn 346
 Årby, Lagga sn 40
 Åsbergby, Östuna sn 63
 Åsby, Edsbro sn 434
- Ångbol, Almunge sn 257
 Årentuna, kyrkan 288, 315, 488
- Örby, Lagga sn 38
 Örslev (Danmark), kyrkan 494
 Ösel 108, 114
 Ösby, Faringe sn 377
 Österbol, Faringe sn 348
 Österfärnebo (Gästr.), kyrkan 248
 Österåker, kyrkan 164
 » socken 4

Östhamra, Östuna sn 51, 532

Östuna, kyrkan 30, 31, 36, 49—78, 81, 528—532,
539

Östuna, socken, bil. I

Östunaberg, Östuna sn 63, 67, bil. I, 531

PERSONREGISTER

ABRAHAM JANSSON i Löfsta, gravsten 262
ADLERHJELM, ELISABET, donation 333
AFRA-FASTE, stigman fr. Jämtland 60, *62
ALBERTUS PICTOR (Albert målare) 17, 93, 235 f.,
290, 293
ALMGREN, EDVIN, konservator 521, 524, 525, 526,
529, 530
» ELSA, se Stjernstedt
ALMQUIST, ABRAHAM, kontraktsprost 223, 262
» BROR, arkitekt 232, 447, 491, 492, *495,
502, 510, *511
ALRIK, namn på runsten 213
ALTHIN, CALEB, artist 163
ANDERS ERIKSSON i Endeberga, kyrkvård 90, 109
ANDERS ERIKSSON i Ösby, gravsten 377
ANDERS ERSSON i Solvalla 353
ANDERS ERSSON i Ärby, skräddare 40
ANDERS LARSSON, byggnadssnickare 266
ANDERS MATSSON i Gunnarsbol 117
ANDERSSON, GUSTAF, orgelbyggare 208, 250, 324
ANDERSON, IVAR, VHAA:s ritare *412, 413
ANDERSSON, K., guldsmed, 254
ANDREAS, kyrkoherde i Faringe 356
ANNA HERMANDOTTER, gravsten 183
ANNA PEDERSDOTTER i Härshamra, gravsten 183
ANNERSTEDT, PEHR, prost, donation 39
ANSGAR 238
ANUND OLOFSSON, boktryckare, 512
APELROT, se Appelroth
APPELGREN, ANNA CATHARINA bil. I
APPELROTH (Apelrot), MARIA, donation 180, 184
» SAMUEL JOHAN, begravningsvapen
*184
ARFWEDSON, CARL CHRISTOPHER, kommerseråd
493, donation 502
» CARL EDWARD, löjtnant, slutl. rytt-
mästare, 142
ARNFAST, namn på runsten 109
ARNLJOT GELLINE, stigman fr. Jämtland 60, *62
ARVIDSSON, PETTER, guldsmed 504
36. *Sveriges kyrkor, Uppland III*

ASPEBODASLÄKTEN (»Asbode släckt»), vapen 75
532

AXEHJELM, KATARINA, g. Silfversparre, 378, 384

BAGGE AF BOO, JACOB, häradshövding, 382

» » » ANNA 381, 382, gravsten 258, *260

BAGGE AF BERGA, adelssläkt, 509

BALTHASAR KNIGGE, ANNA MARIA VON, f. Thorsson,
donation 248, 256, 257,
*268

» » JACOB VON, grosshandlare,
248

BANÉR, släkttavla 384, 519

» vapen 426

» ANNA ISAKSDOTTER 382, 384, 425

» AXEL (†1742), greve, riksråd, donation
*136, 137, 140, *141, 142, 146, *147, 148
*149, 151, *152, gravkor *125

» AXEL NILSSON (†1554), riksråd, gravsten
425

» ELSA EBBA 172

» ESKIL ISAKSSON, häradshövding, 384, 519

» INGEBORG 125, 146, 149

» INGEBORG ISAKSDOTTER 384

» ISAK BJÖRNSSON, väpnare, häradshövding
519

» ISAK ISAKSSON, väpnare, 519

» ISAK NILSSON, kammarråd, 384, 425, 519,
begravningsvapen 421, *422, *423

» NILS ESKILSSON, riksråd, 384, 421, 519,
donation *358, 359, vapen *423, 424,
425

BECKMAN, ERIC, prost, 332, gravsten 336, porträtt
*339

» JOH. A. & Co, klockgjutare, 118, 151,
188

BENGT MAGNUSSON, kyrkoherde i Husby-Lång-
hundra, 89

BENZELIUS, ERIC d. ä., ärkebiskop, 170

BERFELDT, JOCHIM VON, rikstygmästare, 382

- BERGAÄTTEN 427
 BERGBOHM, ERIK MÅNSSON, donation 186
 BERGH, EDVARD, målare 202
 BERGSKÖLD, ANDREAS, överjägmästare, begravningsvapen *337, 338
 » CATHARINA 333, 382
 BERGSTRÖM, ALFRED, målare, prof. 492, *495
 BERTIL MÅLARE, 366, 379
 BIELKE, vapen 509
 » MARGARETA, g. m. Bengt Horn af Åminne 149
 BIRGER PERSSON (Finstaätten) till Finsta, ridd., riksråd, lagman, 433
 BIÖRNRAM, vapen 75
 BJÖRKMAN, DANIEL ERIKSSON, kanngjutare 374
 BJÖRN, namn på runsten 182
 (BJÖRNRAM FRÅN VÄSTERGÖTLAND) MARGARETA LARSDOTTER, donation 447, 468, 510, vapen 454, *469
 BLIXENSTIERNA, ANNA MARGARETA, g. Watrang, 381, donation *415
 BLOM CARLSSON, CARL GUSTAF, intendent vid ÖIÄ, arkitekt, 36, *349, 250, 324, 325, *326, 412, 502, *503
 BOIJE AF GENNÄS, SOPHIA JULIANA JÖRANSDOTTER g. Reh binder, minnestavla 149 f.
 BOLIN, JÖNS BJÖRNSSON, befallingsman, donation 333
 BOLIN, W. A., hovjuvelerare 538
 BONDE, KARL KNUTSSON, konung, se Karl Knutson
 » MARGARETA TORSDOTTER, 519
 » MÄRTA, 381, donation *328, 341, 342, gravsten 335
 » PHILIP ULFSSON, ryttmästare, begravningsvapen 512, grav 510, *511
 BONDE AF Björnö, CATHARINA 381
 BRAHE, danska ätten, vapen, *423, 424
 BRANDT, BRITA, g. von Walden, donation 108, *114
 BRAUNER, JOHAN, frih., landshövding, grav 73
 BREDBERG, WILHELMINA (MINA), g. Carlsson (i texten felaktigt Karlsson), målarinna, 316
 BREUMAN, NICOLAUS, guldsmed, 37
 BRINCK, JURGEN SINGEL, klockgjutare, 118, *119
 BRITA ARENTSDOTTER, se Ulv
 BRITA DOMINICDOTTER, donation, 37
 BRITA LAGESDOTTER I ORA, 384, 421
 BRUN (delad sköld), MÄRTA SIGGESDOTTER, vapen *423, 424, 425, 519
 » SIGGE, väpnare, 424, 425, 519
 BRUUN, ANDERS CARLSON, donation 467
 BRYNKETIL, namn på runsten 190
 BRÖSKE, CARL, kanngjutare, 251, 255, *256, 466
 BURE (BUREUS), släkttavla, 118, 381
 » vapen *90
 » ANDREAS ANDREASSON, major 118
 » ANDREAS ENGELBREKTSSON, krigsråd, 118, begravningsvapen 111, *115
 » ANDREAS JOHANSSON, student, 118, begravningsvapen 112, 114, *115
 » ANNA CHRISTINA 381, donation 341, 342
 » CARIN JONASDOTTER, 381
 » ELISABET, g. m. J. Graan, 222, 381
 » ELISABET, g. m. B. Kafle, 381, 382, donation 249
 » ERIK, major, 188, bil. I, donation 118
 » FILIP, fänrik, 381, begravningsvapen 336, *337, 338
 » GUSTAF, kapten 381, donation 341, begravningsvapen 338
 » INGRID JONASDOTTER, 381
 » JACOB, landshövding 381, donation 341
 » JOHAN, 118, begravningsvapen 111, *115
 » JONAS (†1655), arkivsekr., 381, 382, begravningsvapen 263, gravsten 258, *260
 » JONAS (†1686), assessor, 381, begravningsvapen 336, 338, donation *328, 341, 342, gravsten 335
 » JONAS, löjtnant 381
 » MARGARETA JONASDOTTER 381
 » MARIA ERIKSDOTTER 181, bil. I
 BUREUS, JOHANNES THOMÆ, riksantikvarie, 45
 BURMAN, ISRAEL d. ä., kanngjutare, 140
 BUSSE JAKOBSSON, klockgjutare *214, 215
 BUTTERLIN, VASILIUS, överstelöjtnant, 383, begravningsvapen *337, 338

- BUTZ, ANNA, se Store
- BUXHÖFDEN, MARIA HEDVIG, g. Bure, 118
- BYDELSBACH, vapen *422, *423, 424, 425
- » ALBRECHT OTTOSSON, 519
  - » HEBBLA ALBRECHTSDOTTER 519, vapen *422, 424
- BÅÅT, vapen 427
- » BJÖRN PEDERSSON, kammarråd, 264, 382
  - » BRITA BJÖRNSDOTTER, g. 2) Månesköld, 262, 382, gravsten 258, *261, vapen 263, 264
  - » ERLAND JOHANSSON, 264, häradshövding, 264
- BÖLLJA, vapen 262, 426
- » MÄRTA TOMASDOTTER, 382
- CARLSSON, O. F. I SÖDERHALL, kyrkvård, 213
- CARLSSON-BREDBERG, MINA, se REDBERG
- CAROL(US) N(ILSSON), gravsten 41
- CATARINA DANIELSDOTTER, g. Öberg, donation 103, *105
- CATHARINA MARIA, g. m. Martin Zachariasson, gravsten 41
- CECILIA I LÅNGBRO, donation 466, 467
- CHRISTIAN II, Konung av Sverige, Danmark och Norge, 358
- CHRISTINA ERIKSDOTTER, gravsten 183
- CHRISTINA N(ILSDOTTER), gravsten 41
- CHRISTINA OLAI, gravsten 41
- CIZERI, konstnär 492
- CLERCK, HANS HANSSON, president 381, donation 341, 342
- » MAGDALENA (MALIN), donation 330, *331, 333, gravsten 336
- CLO, CHRISTINA, bil. I
- COLLIN, BENGT, guldsmed, 141
- CURMAN, SIGURD, riksantikvarie 520
- DAHL, JOHAN, donation 104, *106
- DAHLGREN, SVEN PETTER, guldsmed 65
- DAHLSTRÖM, NILS J., snickare, 248, 250, *458, 460, *461, 462, 463, 492, 498, *499
- DALBYMÄSTAREN, *33, 34, 138, 526
- DALÉN, SVEN, konservator, 449
- DANIEL ANDERSSON I ÖSTHAMRA, 51
- DANIEL PERSSON PÅ ST. GOTTRÖRA, donation 142, 143
- DANCKWARDT, A. M. se WALLENSTIERNA
- 36*. *Sveriges kyrkor. Uppland III.*
- DANCKWARDT, CARL GUSTAF VON, frih., hovjunkare, 420
- DARELLI, JOHAN ANDERS (DARELIUS) AF, assessor, minnestavla 150, vapen 139
- DESMARÉES, GEORG, porträttmålare, 184, *185
- DIJKMAN, DANIEL, prost, 223
- DIREN, BENJAMIN VON, snickare, 498, *500
- DIURMAN, JOHANNA, donation *39
- DRAKE AF INTORP, ELIN, donation 468
- DRAKE, JOHAN MÅRTENSON, kapten, donation *507, 508
- DORDI »VIDT. DOTER» i Edsbro sn, donation 468
- DRENCHLER, VIETH VIETHSSON, kanngjutare, 106, 371, *372, 540
- DUMRATH, HEINRICH, slottssnickare, 206
- DUSENSKÖLD, CARL, begravningsvapen *337, 338
- » JOHAN, major 332, begravningsvapen 336, *337
- ECKORN, BEATA, se IKORN
- EDMAN, ANDERS PERSON, donation 210, *212
- EGIL MÅLARE, 293
- EHRENSTRAHL, vapen 408
- » ANNA MARIA, g. Wattrang, 381, donation *409, 410, 418, *419
  - » DAVID KLÖCKER, målare, 410
- EHRENSTRÖM, ANDERS, komminister, 83, 90
- (EKASLÄKTEN, OÅKTA) BEATA, OLOF TROTTESSONS DOTTER, g. 1) Ulfsparre, 2) Ruthwen, 425, donation 503, 504, *505, *516
- EKBERG, F. R., arkitekt, 136, 139
- EKEBLAD, se BJÖRNAM FRÅN VÄSTERGÖTLAND, 468
- EKELÖF, se BJÖRNAM FRÅN VÄSTERGÖTLAND, 468
- ELD, BRITA, g. m. J. Ruth, donation 211, *213
- ELFWING, regementspukslagare, donation 139
- Elias Carlsson, gravsten 148
- ELISABETA BENGTSDOTTER, gravsten 183
- ENLUND, J., komminister, donation 466
- ERIK XIV, 421
- ERIK I LÖFSTA, 223
- ERIK ANDERSSON, kanngjutare, 143
- ERIK ERSSON I SILKESKÄLLAN, snickare 324
- ERIK HANSSON, sergent, 251
- ERIK HINDERSSON, kanngjutare, 106, 417, *418, 540
- ERIK JANSSON I LUGNET, 186

- ERIK JOHANSSON I EDBY, donation 251
 ERIK JÖRANSSON I BERGA, donation 179
 ERIK LARSSON, bonde i Lagga, 45
 ERIK MATSSON, snickare, 368, *369
 ERIK OLOFSSON, domare, gravsten 183
 ERIK PERSSON I HERRESTA, donation 106, *109
 ERIK PERSSON I NEDELUNDA, gravsten 183
 ERIKSSON, JOH. ERIK, fjärdingsman, 174
- FABRITIUS, LUDVIG, överstelöjtnant, envoyé, donation, 107, *111, *113, 538
 FAHLBORG (FAHLBERG, FAHLBURG) CARL NILSSON, guldsmed, 37, 65, 414, *415
 FALK, inspektor, 253
 FANT, ERIK, arkitekt, 435, 482
 FERBER, SOPHIA LOVISA, bil. I
 FIEBELKORN, J. C., fanjunkare, skomakarmäst., donation 151
 FINSTAÄTTEN, se BIRGER PERSSON, ISRAEL BIRGERSSON och JAKOB ISRAELSSON
 FLEMING, vapen 427
  - » KERSTIN, g. Silfversparre, 348, 384, donation 368
- FLOBERG, A., silversmed, 502
 FLODIN, förgyllare, 95
 FOLKE, ärkebiskop, 523
 FORBES, släkttavla bil. I
  - » ALEXANDER JOHANSSON, major, bil. I
  - » HENRIK JOHANSSON, bil. I, begravningsvapen 75
  - » JACOB, bil. I
  - » JAKOB PETERSSON, fänrik, bil. I, begravningsvapen, *42, 43, 527
  - » JOHAN, bil. I
  - » JOHAN HENRIK JOHANSSON, bil. I, begravningsvapen 74
  - » MARGARETA JACOBSDOTTER, bil. I
  - » OLOF JACOBSSON, kapten, bil. I
  - » PETER JACOBSSON, major, bil. I
  - » PETER JOHANSSON, bil. I, begravningsvapen 74
  - » WILHELM JOHANSSON, bil. I, begravningsvapen 75
- FORSTENASLÄKTEN, vapen, 294
 FOT, runristare, 41
 FREDRIK I, porträtt 493, 510
 FRÖMAN, JOHAN, byggmästare, 167, 170
 FURUBOM, Erik JOHANSSON, se FURUMARCK
 FURTWÄNGLER & HAMMER, orgelbyggare, 531
 FURUMARCK, ERIK JOHANSSON (Furubom, adl.), krigskommissarie, 66, *67
 FYRSTYCKAD SKÖLD, se IVAR NILSSONS ÄTT
 FÄRLA, vapen, 75, 427
- GAHM, ANNA g. m. L. Pontelius, donation 179, 180
 GANGIA, CHRISTINA, g. Lagerholm, 332, 333
 GAUKA-TÖRE, stigman fr. Jämtland, 60, *62
 GEETE, vapen 427
  - » CATHARINA, bil. I, donation 64, *66
  - » ERIC ERICSSON (Tranevardius, adl.), vice president, bil. I
- GER..., namn på runsten, 182
 GERBER, MICHEL, kannjutare, 540
 GERHARDSSON, J., se GRAAN
 GHOTAN, BARTHOLOMEUS, boktryckare, 290
 GILLBERG, JACOB, kopparstickare, 184
 GILLE, J. P., byggmästare, 15
 GODE, ALFRED, smed, 508
 GRAAN, JOHAN (Gerhardsson), landshövding, 381
 GRANLUND, MAGNUS, bildhuggare, 32, 95, *136,137
 EL GRECO, D. THEOTOCOPULI, målare, 316
 GREN, HARALD STENSSON, frälseman, 360, 384
  - » CECILIA HARALDSDOTTER, 384
- GRISE, HANS, kyrkoherde i Närtuna, kontraktsprost, 169
 GROBGELD, N. N., 117
 GROTH, JOACHIM, snickare, 174
 GRUBBE, JULIANA PEDERSDOTTER, g. m. Peder Axelsson (Tott), 519
 GRUNDELSTIERNAN, fru, se TÖRNER
 GRÖNING, FREDRIK, hovkamrer, 100
  - » CHRISTIAN FR., donation 104, *107
- GRÖNMAN, HANS, 510
 GULLBERGSON I LILLKYRKA, orgelbyggare, 502
 GUSTAV I VASA, 118, 156, 165, 188, 263
 GUSTAV III, porträtt 184, tal 44, 75, 116, 185, 214, 341, 378, 427
 GUSTAV IV ADOLF, tal, 44, 185
 GUSTAV V, bibel, 75
 GYLDENKLOU (Gyllenkloo), CATHARINA, g. 1) Appelgren, 2) Bergenhielm, donation 38
 GYLLENFLÖG, CHRISTINA, bil. I
 GYLLENHIERTA, MARGARETA NILSDOTTER, g. Månesköld, 263
 GYLLENKLOU, CATHARINA, se GYLDENKLOU

- GYLLENKROK, MARIA CHRISTINA, g. Westerman, donation *174, 176, 181 (däri felaktigt M. Catharina)
- GYLLENRAM, vapen 139
- GÖÖS, PEDER, kyrkoherde i Närtuna, 156
- HAEGER, ULRICA SOPHIA, g. Hartwich, donation 374
- HAGELBERG, ERIC, brukspatron, donation 315, 316, 333
- » PETRUS, kyrkoherde, 333
- HAGMAN HANS ERIKSSON, kanngjutare, 65, 539
- HAKEN GULLESSON, konstnär, 410
- HALLBERG, C. G., guldsmedsfirma, 374
- HAMBRA-SLÄKTEN, vapen 426
- HAMMERSTÄTTEN, MÄRTA NILSDOTTER, 519 vapen, *423, 424
- » NILS ERENGISLESSON, 424
- HANS ANDERSSON I ST. ÅBY, donation 169
- HAMMARLUND, O., 211
- HARTWICH, ERIC, prost, donation 374, porträtt 339
- HEDBERG, JOHAN, fajansmålare, 39
- HEDENGRAN, AMBROSIVS, kopparstickare, 44, 116, 214, 341
- HELGE, namn på runsten, 213
- HELLBERG, N., guldsmed, 504
- HELLEDALJ, JOHAN, prost, 332, 333, gravsten 336, porträtt *339
- HENNING PETRI, guldsmed, 253
- HENNING, PETTER, guldsmed, *331, 332
- HERMANNUS CONTRACTUS, munk, 239
- HERSBERG, bokhållare, 178
- » ANNA, donation 179
- HIERZEEL, HINDRICH MÄRTENSON, 375
- HIRSCHHEIDT, släkttavla, bil. I
- » ERIK ALBREKT VON, löjtnant 118, bil. I, begravningsvapen 114, 116
- » JACOB CARL VON, överstelöjtn., bil. I
- » MARGARETA VON, gravsten 110
- HJORT, W. N., i Morby, smed, 4
- HJORT, vapen, 75
- HOFMAN, JOHAN FREDRIK, pastorsadj., donation, 328, *341
- HOLM, CARL, orgelbyggare, rådman, 139
- HOLM, JONAS, donation *178, 179
- HOLM, PETER fr. Rasby, byggnadsarbetare, 52
- HOLMFAST, namn på runsten, 182
- HOLST, JAKOB, befallningsman, 156
- HORN, vapen 427
- » AF EKEBYHOLM, ARVID BERNHARD, greve, kanslipresident, 172
- » AF BJÖRNEBORG, GUSTAF, greve, riksmarsk, 338
- » AF ÅMINNE, KATARINA EBBA, g. Banér, donation *136, 137, 140, *141, 142, 146, *147, 148, *149, 151, *152, gravkor *125
- » AF ÅMINNE, BENGT frih., riksråd, 125, 146, 149, begravningsvapen 149, *150
- HORNER, GERHARD, klockgjutare, 378, 473, 516
- HULTRIK, namn på runsten, 213
- HULTT, GUSTAV, inspektör, donation 62, *65
- HUMBLA, JOHAN, krigsfiskal, donation 101, *104, gravsten 110
- HVÄSSING, vapen 262
- HYCKERSTRÖM, snickare, 31, 59, 64
- HÄLLENIVS, G., inspektör, donation 254
- HÅRD, ALVA, 211
- HÅRD, NILS, befallningsman, 156
- HÅRD AF SEGERSTAD, HENRIK, donation 40
- IKORN, BEATA ERIKSDOTTER, g. Swinhufvud, 382, donation 330, *331, *332, 333
- INGEBORG ANDERSDOTTER, bil. I
- INGEBORG IVARSDOTTER, se IVAR NILSSONS ÄTT
- INGEFAST, namn på runsten 109
- INGEMAR MÄNSSON I SKARSBY, kapten, epitafium, 150
- INGEMUND, namn på runsten, 109
- INGRID TOMASDOTTER, se ULVSTÄNDER, två
- ISAK JANSSON I HÖNSGÄRDE, donation 118
- ISAK JOHANSSON I ELLRINGE, donation 254, *255
- ISRAEL BIRGERSSON (Finstaätten), riksråd, lagman hel. Birgittas broder, 433
- IVAR NILSSONS ÄTT (fyrstyckad sköld), INGBORG IVARSDOTTER, 519, vapen *423, 424, 425
- » » » IVAR NILSSON, riddare, riksråd lagman, 424, 519
- JAKOB ANDERSSON I STOCKA, gravsten 183
- JAKOB ISRAELSSON (Finstaätten), ärkebiskop, 523
- JAKOB MICKELSSON I EDSBRO, gravsten *471, 472
- JAKOB ULFSSON, ärkebiskop, 398, vapen 23, 24, *90, 91, 93, 234, 289, 290, 297, *313, 356
- JAN JANSSON I MORBY, 45
- JAN JANSSON I ÅBY, donation, 107

- JANSSON, J. P. I ÄNGBOL, skogsarbetare, donation, 257
- JERLING, fru, donation 101
- JOHAN ABRAHAMSSON I VÄSTANBERGA, donation 179
- JOHAN ERIKSSON I Ö. RICKEBY, gravsten 148
- JOHAN JOHANSSON I LILLA WALLBY, 90
- JOHAN NILSSON I ELLRINGE, donation 254, *255
- JOHANNES ODULFSSON, ärkebiskop, 523
- JONSSON, MÅNS, kanngjutare, 540
- JUTE, PÅVEL, befallningsman, 156
- JÖNS, kyrkoherde i Närtuna, 156, 165
- JÖNS CAROLI GISHULTERUS, präst, donation 178
- KAFLE, ANNA, bil. I
- » BENGT, 381, 382, donation 249, 341, 342
  - » ERLAND, president 382
- KALLSTRÖM, ANDERS, direktör, donation, 184
- KALV, norsk krigare, 61, *63
- KARIN MATSDOTTER, g. m. befallningsman Olof Jakobsson, gravsten 110
- KARL KNUTSSON (BONDE), konung, 273
- KARL XI, namnchiffer 115
- KARL XII, bibel, 151, 186, *188, 341, 471
- KARL XIII, tal, 75, 116, 264, 341, 378, 427
- KAULBARS, ELISABET VON, g. Winblad, bil. I, donation *69, 70, *72
- KEMPE, JOHAN, kyrkoherde, gravsten 335
- KNOGE, PEDER OLAI, kyrkoherde, gravsten 335
- KERSTIN KNUTSDOTTER, se VÄSBYÄTTEN
- KERSTIN NILSDOTTER, 539
- KIETTNER, ABRAHAM, guldsmed, *328
- KINGREN, LARS, bildhuggare, 316 *344, 360, *408, 412
- KIRSTIN GRELSDOTTER PÅ HAMRA, donation *179
- KJÖRNING, se KÖRNING
- KLINT, I. L., guldsmed, 466
- KNIGGE, se BALTHASAR KNIGGE
- KNUT, herr, sägen 433
- KNUT KARLSSON TILL VÄSBY, se VÄSBYÄTTEN
- KOLB, NICOLAUS, borgare i Würzburg, donation 251, *252, *253
- KOLMODIN, LARS (initialen N. å gravstenen är felaktig), överinspektör, 100, gravsten 110
- KRABBE, KERSTIN, g. Bure, 118
- KRISTINA, drottning, 338
- KRISTINA OLOFSDOTTER, prästfru, 41
- KROCK, SIGRID ANDERSDOTTER, donation 467
- KRUMME, vapen 75, 262
- » KRISTINA NILSDOTTER, g. m. Björn Pedersson (Bååt), 264, 382
- KRUMMEDIGE, ANNA ERIKSDOTTER, 519, vapen *423, 424, 425
- » EBBA ERIKSDOTTER 519, vapen *423, 424, 425
  - » ERIK 519
- KURCK, CHRISTINA, donation 172, 174
- » GUSTAF JÖNSSON, frih., riksråd, gen.-guv., 172
  - » KNUT, frih., kammarherre, donation 169, 174, *181, *182
- KUSE, vapen 426, 427
- KYLE, ANNA 510
- » AXEL HANSSON, kapten, begravningsvapen 510, *512
  - » GABRIEL HANSSON, begravningsvapen 510
  - » HANS, donation 468
- KÖKERITZ, LORENTZ, klockgjutare, 265
- KÖRNING, ANNA, g. Månesköld, 382, donation 399, 406, *408, 416
- » vapen 75, 406, 426, 427
- KÖSTER, hovauditör, 81
- LAGERHOLM, PETER, brukspatron, 332
- LAMOREÖR, ABRAHAM, donation, *39
- LAMPA, JAKOB, guldsmed, *176, 178
- LANGENBERG, CATHARINA CHARLOTTA VON, g. Arfwedson 493, 498, donation 502
- » ELIAS, hovkällarmästare 508, donation 498, *500, 502
  - » LISA, se ROTHSTEIN
- LARS MÅLARE, 356
- LARS LARSON PÅ HAMRA, donation *179
- LARS MATSON I GOTTRÖRA, snickare, 140, *174, 175
- LARSSON, EMANUEL, kantor, 538
- LARSSON, J. L., orgelbyggare, 368, *372, 412
- LAURELIA, CATHARINA, g. Wijnbladh, bil. I, 531, 539, donation 66, 67
- LAURELIUS, OLAUS, biskop, bil. I
- LAURENTIUS BIRGERI VICTORIUS W, 512
- LAURENTZ, J., arkitekt, 166
- LEMON, CARL, guldsmed, 102, *104, 252, *254
- LENÆUS, JOHANNES KANUTI, ärkebiskop, 321
- LEUSNER, HANS, major, 383
- LEWENHAUPT, ADAM LUDVIG, greve, riksråd, donation 143, *144, *145, 151, 152, 539

- LEWENHAUPT, ANNA CATHARINA, g. Lewenhaupt, donation *40, 526, 528
 » BRITA DOROTHEA, g. Lewenhaupt, donation 143, *144, *145, 151
 » GUSTAF FREDRIK, greve, gen.-löjtn. 40
- LEIJONFLYCHT, vapen 172
 » CARL AXEL, kapten, donation 178
 » ULRICA, g. Leijonflycht, donation 178
- LILJESPARRE, se LILLIESPARRE
- LILLIEBLAD, GUSTAF (Peringer), hovbibliotekarie, 72
- LILLIEMARCK, CHRISTINA, g. von Scheffer, donation 528, 531, gravsten *73
- LILLIESPARRE AF KRAGSTAD, vapen 75
 » » » CHRISTER HENRIKSSON, begravningsvapen 511, donation 447, 468, 509, vapen 454, *469
 » » » TURE CHRISTERSSON överstelöjtnant, 510
- LINDSTRÖM, gelbgjutare 209
- LIUNG, H., bildhuggare, 168
- LJUNG, PER, ornamentbildhuggare, 258
- LJUNGSTEDT, P. J., guldsmed, *465
- LOCQUIN, CARL VON, 382, begravningsvapen 511
- LUND, PETTER, guldsmed 209, *211
- LUNDAHL, A. V., orgelbyggare, 140
- LUNDHOLM, IRMA, donation 532
- LUNDIN, kyrkvård, donation 148
- LUNDSTRÖM, Y., artist, 238
- LUSTEN, HENRIK VON, kapten 132, 150
- LYMAN, MATTHIAS, komminister, 514
- LÜTKENSCHWAGER, JOACHIM, bildhuggare, 324, *325
- LÖNNQVIST, A. E. i Tarf, donation 179
- MAGNUSSON, GUSTAF, målare, 264
- MALMBORG, CARL GUSTAF, kannngjutare, 251
- MALMSTRÖM, SVEN fr. Funbo, snickare, 30, 64
- MALMSTRÖM, N. N., fr. Näs, snickare, 100
- MANIETTE, AMANDA, donation 533
- MARGARETA ANDERSDOTTER, gravsten 148
- MARGARETA JONSDOTTER I ÖSBY, gravsten 377
- MARGARETA ERIKSDOTTER I STOCKA, gravsten 183
- MARGARETA LARSDOTTER, se BJÖRNAM FRÅN VÄSTERGÖTLAND
- MARIA ANDERSDOTTER, gravsten 183
- MARKSTRÖM, E., guldsmed 414, *415
- MARMÉN, JOHAN, urmakare, 117
- MARTE JANSBOTTER I LÖFSTA, gravsten 262
- MARTIN ZACKARIASSON, komminister, gravsten 41
- MASRELIEZ, LOUIS, konstnär, 360
- MATHIAS, kyrkoherde i Ununge, 515
- MATTS I TIBBLE, kyrkvård, 89
- MATS HEMMINGSON, kornett, donation 375, 376
- MATS JANSSON, häradsdomare, 178
- MATS JOHANSSON I LUNDA, tolzman, akademikerättare, gravsten 183
- MATS JOHANSSON I SCHENINGE, donation 466
- MAURITZ (Moritz), HANS, kannngjutare, 106, 180, 540
- MEDIN, fanjunkare, snickare, 100
- MEIJTENS, MARTIN D. Å., målare, 184
- MELIN, DAG, arkitekt, 347, 356
- MEUNIER, NILS, hovspegelfabrikör, 461
- MEYER, GERHARD D. Y., klockgjutare, 46, 76, 151, 188, 216, 341
 » GERHARD D. Å., klockgjutare 341, 428
- MICHAELSON, CARL JOSEPH, brukspatron, donation 504, *506, 508
 » KNUT GOTTLIEB, brukspatron, 491
- MILLES, EVERT, arkitekt, 232, 264, 520, 525
- MOBERG, bröderna, orgelbyggare 368, 413
- MONTELIUS, CLAS, snickare, 360
- MORITZ, se MAURITZ
- MÅNESKÖLD, släkttavla 382
 » vapen 75, 406, 426, 427
 » ANNA CARLSDOTTER, 382, 383
 » ARENT CARLSSON, 382
 » BRITA CARLSDOTTER, 382
 » BRITA PERSDOTTER, bil. I
 » CARL BENGTTSSON, 382, sigillstamp 382, vapen *263
 » CARL CHRISTERSSON, hovrättspresident 382, begravningsvapen 262, 263, 269, 539, gravsten 258, *261
 » CECILIA PERSDOTTER, 382
 » CHRISTER CARLSSON, 382, begravningsvapen 262, 263, gravsten 258, *261
 » ELIN JOHANSDOTTER 382, 511
 » ERIK PERSSON, 382
 » HEBBLA CHRISTERSDOTTER, 382

- MÅNESKÖLD, JOHAN CARLSSON, fogde, 339, 382, 384, begravningsvapen 425
- » JOHAN PERSSON, major 382, begravningsvapen *396, 426
  - » KARIN JOHANDOTTER, 382, 383
  - » MARGARETA CHRISTERSDOTTER, g. m. P. Svinhufvud, bil. I, gravsten 73
  - » MARGARETA ERIKSDOTTER, g. m. E. G. Silfversparre 382, donation 410
  - » MÄRTA CHRISTERSDOTTER, g. m. V. Philp, 382, donation 265
  - » PER JOHANSSON, häradshövding 382, donation 399
- MÄNS JÖNSSON, kanngjutare, 106
- MÄRTEN ANDERSSON I FILIPSBOL, donation 117
- MÅÅS-FJETTERSTRÖM, AB MÄRTA, väveri 509
- MÄRTA ERIKSDOTTER I ELLRINGE, donation 254, *255
- MÖLLENBORG, GUSTAF, guldsmed, 254
- NATT OCH DAG, vapen 75, 262, 426
- NEUMAN & VOGEL, glasmålning 161
- NICOLAUS BOSSON, klockgjutare, *265, *515, *516, 539
- NILS (Nicolaus), kyrkoherde i Lagga och Östuna, gravsten 41
- NILS I MÄLSTAD, kyrkvård, 89
- NILS ALESON, ärkebiskop, 58, 523
- NILS CLAUSSON PÅ VIK, se SPARRE AV ELLINGE
- NILSON, ALFRED, konservator, 288, 316, 324, 494
- NIPERTZ, CORT, riddare 519
- » ERIK, riddare, riksråd, lagman, 424, 519
  - » KARIN ERIKSDOTTER 519, vapen *422, *423, 425
- NISBETH, gravkor *51,
- » ERNST, regementsläkare 530, 531
- NJURLING, AUGUST, donation 179
- NORDSTRÖM, EMIL, dekorationsmålare, 486
- NOREEN, ÄRLAND, arkitekt 166, 172, 189, 287, 398, 528, 532
- NORFELT, CATHARINA, g. Skeckta, donation 142, 143, *144, grav 132, 148
- NORIJN, ANNA CATHARINA, donation 104, *106
- NORMELIUS, löjtnant, 125
- NORSBERG, bildhuggare, 99, 100, *102
- NORSTEDT, P. A. & SÖNER, bokförlag, 75
- NYBOM, JOHAN, auditör, 67
- NÄSMAN, ERIC, klockgjutare, 45
- OLAUS PETRI, 238
- OLAV N(ILSSON), gravsten 41
- OLIVECRANTZ, MARGARETA CATHARINA, g. Bure, 381
- OLOF BJÖRNSSON, ärkebiskop, 398, 523
- OLOF INGEMARSSON I JURSBY, gravsten 148
- OLOF JACOBSSON I TARV, befallningsman, donation 104, 106, gravsten 110
- OLOF MÅNSSON TILL KÄTTESTAD, se TOMTASLÄKTEN
- OLOF PERSSON I KÄMSTA (Ljusdal, Häls.), snickare *444, 462, 498, *499
- OLOF PERSSON I MALMBY, gravsten 183
- OLOF SEFRSON I HÄRSHAMRA, gravsten 183
- OLOF SVENONIS, kyrkoherde i Närtuna, gravsten 183
- OXENSTIERNA, vapen *423
- » AF EKA OCH LINDÖ, GABRIEL CHRISTIERNSSON, riksmarsk, 172
  - » AF EKA OCH LINDÖ, MÄRTA, g. Silfversparre, 348, 384
  - » AF KORSHOLM OCH WASA, GABRIEL BENGTSOON, greve, riksskattmästare, 172
  - » AF KORSHOLM OCH WASA, GUSTAF GUSTAFSSON, greve, generalmajor, 172
- PALM, C. A., orgelbyggare, 140
- PASCH, LORENTZ D. Y., målare, 184, 340
- » LORENTZ D. Ä., målare, *339, 340
  - » ULRICA, målarinna, 184, *186
- PAYKULL (Paijkull), CARL FREDRIK, major, donation 531
- » JOHAN GUSTAF, frih., kammarherre, 54, 55
- PEDER LARSSON I EDSBRO SN., donation 468
- PER CLASSON I GLUGGA, snickare, 324, 368, *369
- PER MÅNSSON AF BILLSTA, se SILFVERSPARRE
- PER PERSSON I NÄRTUNA BY, donation 169
- PERSSON J. P. I BLOKA, kyrkvård, donation 508
- PETER JOHANSSON, Bladåker, 414
- PETERSON, LUDVIG, arkitekt, 166
- PETTER JOHANSSON I ELLRINGE, donation 254, *255
- PETTERSSON, C. WILHELM, artist, 232, 447, 449, 454, 486, 510, *511
- PETTERSON, EMMA I ALBY, donation 508
- PHILP, BERNT (Björn) VELAMSSON, löjtn., 382, donation 226

- PHILP, CARL VELAMSSON, kaptenlöjtn., 382, donation 333, *334, *335
- » CHRISTER VELAMSSON, kaptenlöjtn., 254, 382, begravningsvapen 262, *263
  - » VELAM, överste, 382, begravningsvapen 262 donation 265
- PLANTIN, ZAKARIAS, kanngjutare, 179
- PLANTING-GYLLENBÅGA, BRITA, 118
- » CLAES, 118, sorgfana 114
  - » ERIK, generalmajor, 118
- PONTELIUS, LAURENTIUS, kyrkoherde i Närtuna, 179
- PORATH, guldsmed, 466, *467
- POSSE, KNUT, greve, ryttmästare, 64, 531
- POST, REINHOLD ULRIK VON, överste, 51, 64, 69
- POUSETTE, (Puset), RAPHAEL, byggmästare, 274
- PRECHT, BURCHARD, bildhuggare, 248, 249, 324
- PSCHORN, HEINRICH GOTTFRIED, kanngjutare, 208 *210
- PUSET, RAPHAEL, se POUSETTE
- RAGNVID, Bladåker, 414
- REHBINDER, CARL HERMAN, frih., kapten, minnetavla 149
- REHN, JEAN ERIC, arkitekt, 316, *317
- REGINMUND, namn på runsten, 109
- REYMAN, CLAES, guldsmed, 253, *330, 371, *373, 374
- RIDDERSTRÅLE, SVANTE (Hesselberg) löjtnant, donation 139, *140
- ROGGE, KORT, biskop, 523
- ROSENBERG, GOTTLÖB, bildhuggare, 366
- ROTHSTEIN, ELISABETH (Lisa) MARGARETA, g. Langenberg, donation 498, *500, 502, 506, 508, *510
- RUNBOM, BRITTA, 179
- » JOHAN, prost, 179, porträtt 264
- RUTH, JONAS, kamrerare, donation 207, 211, *213
- RUTHWEN, WILLIAM, 503, 504, vapen 504
- RYBERG, C., guldsmed 374
- RÅLAMB, ANDERS SIGFRIDSSON, ståthållare, 339
- » BEATA, 381
  - » BROR ANDERSSON, landshövding 339
  - » CECILIA ANDERSDOTTER, 382, 425, vapen 339
  - » CLAS, landshövding, 231, 232
- SAHAGON, vapensmeder, *426, 427
- SANTESSONSKA TENNGJUTERIET, AB GAMLA, 106
- SCHACK, CECILIA NILSDOTTER, 519
- SCHEFFER, JOHAN VON, lagman, epitafium 73, *74, donation 531, gravsten *73
- SCHULT, JOH. ERIK, kanngjutare, 255, *256, 414
- SCHÖNFELT, ANNA CHRISTINA, g. Fabritius, donation 107, *111, *113
- SEGERHOLM, LARS, komminister, 216
- SEGERQUIST, P. E., kyrkoherde, 468, donation 185
- SEPELIUS, LARS, kyrkoherde, 216
- SILFVERGREN, ELISABET, g. Philip, donation 254, 382
- SILFVERSPARRE, läktare, *355, 368, *370, *371
- » släkttavla 384
  - » vapen 427
  - » AXEL ISAKSSON 384, begravningsvapen *377, 378
  - » AXEL MÅNSSON, 384
  - » CATHARINA, bil. I
  - » ERIK, 382, begravningsvapen 427
  - » ERTMAN GUST., 382, donation 410
  - » ISAK AXELSSON, överste, 348, 378 384, donation 368, 378
  - » MAGNUS AXELSSON, 384
  - » PER MÅNSSON, till Billsta, epitafium 41
  - » ÅKE AXELSSON, 384, begravningsvapen *377, 378
  - » ÅKE ISAKSSON, medicus, 384, begravningsvapen *359, *376, 378
- SISELA NILSDOTTER, 422, 424
- SKECKTA, BÖRJE MÅNSSON, överste, begravningsvapen 149, *150, *151, donation 142, grav 132, 148
- » CATHARINA, 132, 150
  - » MAGNUS ISRAEL, överstelöjtnant, 132
  - » ULRIKA MARGARETA, donation 147
- SKYTTE, vapen 427
- SOFIA MAGDALENA, drottning, porträtt, 184
- SOILANDER, PETRUS, prost, donation 184, porträtt 184, *186
- SOOP, vapen 426, 504
- » ANNA 382, gravsten 258, *261
  - » ELISABET, 382
  - » ERIK PEDERSSON, 382
  - » KERSTIN ULFSDOTTER, 504
- SPAACK, CARL, bildhuggare, 35, 61, *247, 248, 250

- SPARRE, vapen 75
- » med tre liljor, vapen 262
  - » blått fält, vapen 262
  - » röd i förgyllt fält, vapen 262
  - » över blad, se FORSTENASLÄKTEN och VÄSBYÄTTEN
- SPARRE (tre sparrar) se TOMTASLÄKTEN
- » ANNA CHRISTERSDOTTER, se TOMTASLÄKTEN
  - » MARGARETA, g. Horn af Åminne, 149
- (SPARRE AV ELLINGE), NILS CLAUSSON, till Vik, riddare, 290
- SPARRE AF ROSSVIK, VENDELA GUSTAVA, g. Oxenstierna
- SPARRMAN, JOHAN, kyrkoherde, 90
- (SPETSAR, två uppfifrån), vapen 426
- » BIRGITTA NILSDOTTER, 519
  - » ERENGISLE BENGTSOON, 424, 425
  - » GERTRUD ANDERS-(IVARS-)DOTTER, 519 vapen *423, 424
  - » KARIN ERENGISLESDOTTER, vapen *423, 424, 519
- SPJALBUDE, namn på runsten, 182
- STAFHELL, GUSTAF D. Ä., guldsmed, *41, *329, 374
- STAKE, ANNA, g. Svinhufvud, bil. I
- » HANS, bil. I
  - » MAGDALENA, bil. I
- STARK, ERIK, banknotarie, donation, 179
- STENMAN, MATHIAS, donation, 412
- STJERNHEIM, BEATA CHRISTINA, 40
- STEUCH, CHRISTINA MARIA, g. Wattrang, 381, donation 412
- STJERNSTEDT, CARL JOHAN, frih., riksråd, donation 528
- » ELSA, f. Almgren, donation 75, 532
  - » JOHAN WILHELM, frih., kyrkvärd, donation 75
- STORE, vapen *313, 426
- » (Butz), ANNA, 339
- STRANDH, P., orgelbyggare, *170, 174
- STRENG, J. J., målare, *339, 340
- STRÖMBORG, CATH. REGINA VON, g. Ridderstråle, donation 139
- STRÖMBÄCK, SVEN, orgelbyggare, 174
- STURE, STEN D. Ä., 290, vapen 234, 235
- STYKE, vapen 422, *423
- » BRITA ARENTSDOTTER, 422, 519
- STÖÖK, LARS PÄRSON, stakmakare, 102, 104, 539
- SUNDBECK, DANIEL, målare, 250
- SVALBERG, orgelbyggare, 64
- SVEDLUND, LARS, snickare, 58
- SVEDMAN, C. W., målare, 168, 360
- SVEN, runristare, 213
- SVINHUFVUD, släkttavla, bil. I
- » grav 73
  - » vapen 75, 333
  - » BJÖRN JÖNSSON, överste, bil. I, begravningsvapen 75, donation 64, *66
  - » CHRISTER, 382, begravningsvapen 336, *337, 338, donation *332, 333
  - » CHRISTINA BJÖRNSDOTTER, bil. I
  - » GUSTAF BJÖRNSOON, kapten, bil. I
  - » GUSTAF JÖNSSON, kapten, begravningsvapen *41, *42, 43, 527, donation *37, 38
  - » JACOB JÖNSSON, bil. I, begravningsvapen 74
  - » JÖNS PERSSON, fogde, bil. I, gravsten 73
  - » MARGARETA BJÖRNSDOTTER, bil. I
- SVINHUFVUD-SLÄKTEN, Svarta, vapen 262, 426
- » BARBERO STIGSDOTTER, 263 382
- SÖDERBLOM, NATHAN, ärkebiskop, 502
- SÖDERSTRÖM, orgelbyggare, 64
- TEGMAN, ERIK, prost, donation, *181, 184, 188
- TEMPELMAN, O. S., arkitekt 226
- THIENEN, BEATA VON, 519 vapen, *423, 424
- THOMA(S) N(ILSSON), gravsten 41
- THORSSON, ANNA MARIA, se BALTHASAR KNIGGE
- TILAS, major, 100, 109
- TILBAKASEENDE ULV, se ULV
- TOLL, CHRISTIAN GEORG, begravningsvapen 75
- TOLLESON, PEHR, prost, donation 185
- TOLSTADIUS, ANDREAS, prost, 248
- TOMAS ANDERSSON TILL TOMTA, se ULVSTÄNDER, två
- TOMTASLÄKTEN (tre sparrar), släkttavla 383
- » vapen 262, 296, *313
  - » ANNA CHRISTERSDOTTER (Sparre), g. Butterlin, 338, 383, donation 332
  - » BENGT ERIKSSON, 290, 383
  - » CHRISTER KNUTSSON, 382, 383

- TOMTASLÄKTEN, ERIK BENGTSOON, 383
 » ERIK OLOFSSON TILL TOMTA, 383, vapen 290
 » ERIK OLOFSSON TILL VÄSBY, 383
 » JOHAN KNUTSSON, 383, vapen 338
 » KNUT BENGTSOON, 338, 383
 » KNUT KNUTSSON, 383, vapen 338
 » MARGARETA CHRISTERSDOTTER, g. Leusner, 383
 » OLOF ERIKSSON, 382, 383
 » OLOF MÅNSSON, 383
- TORE HUND, 61
- TORSTEIN KNARRESMED 61, *63
- TOTT, vapen 426
 » AXEL PEDERSSON, riddare, 424, 519
 » BIRGITTA, 118
 » CATHARINA, bil. I
 » ERIK TÖNNESON, 512
 » INGEBORG LARSDOTTER, 358, 384, 519, vapen *422, *423, 425
 » LAURENS AXELSSON, riddare, riksråd, 519
 » PEDER AXELSSON, 519
 » TÖNNE ERIKSSON, riksråd, 382, 512
- TRANEVARDIUS, se GEETE
- TRAUTZELL, ABRAHAM, guldsmed, 465
- TRE ROSOR, vapen 262
- TROILIA, MARGARETA, donation *331, 332, *339, 240, gravsten 336
- TROILIUS, SAMUEL, ärkebiskop, 332
- TÖRNER, ELISABETH, g. m. A. Grundelstierna, 63
- TÖRNQVIST, O., ingenjör, 368
- ULFSPARRE, vapen 427
 » ANNA, 382
 » INGEBORG IVARSDOTTER, 382
 » MÅNS LARSSON, underhärads hövding, 503, begravningsvapen *425
- ULFVENKLOU (Wulfvenklo), MARGARETA, g. m. Erik Johansson (Furubom) Furumarck, donation 66, *67
- ULRIKA ELENORA D. Y., kröningsdräkt 140, *141, *147, *149, 151, *152, porträtt 184, *185, 493, 510
- ULV, namn på runsten, 182
- (ULV), ARENT BENGTSOON, riddare, riksråd, 519
 » BENG T GOTS KALKSSON, väpnare, riksråd, 519
 » BRITA ARENTSDOTTER, 383, 519, vapen *422, 423, 425
- (ULVSTÄNDER, två), INGRID TOMASDOTTER, 383
 » TOMAS ANDERSSON TILL TOMTA, 383
- UNGERN-STERNBERG, BEATA VON, 381
- UTTER, PEDER MÅNSSON, kanslist, 422—425
- UTTERSTRÖM, AGNES M., donation 181
- WACHTMEISTER, BEATA, 338
- VALDEMAR, KONUNG (14), 522
- WALDEN, VON, gravsten 110
 » BRITA VON, se BRANDT
 » GEORG FREDRIK VON, överstelöjtnant 108, begravningsvapen 114
- WALLBOM, CHRISTINA, donation 211
- WALLÉN, V., smed 282, 333
- WALLENSTIERNA, grav 258, 262
 » ANNA MARGARETA, 258, donation 420
 » CARL, major, epitafium *230, 241, 258, *259, 263, porträtt 258, *266
- WALLENSTRÖM, D., orgelbyggare, 140
- WALLIN, MÅRTEN, inspektor, donation 508
- VASA, ERIK KARLSSON, riddare, riksråd, 271
 » GUSTAF, se GUSTAV I
- WASSERMAN, CHRISTOFFER, guldsmed, *141, 142
- WATTRANG, släkttavla 381
 » vapen 408
 » CARL GUSTAF CARLSSON, kammarherre, 381, 388, donation 418, *419, *420
 » CARL JOHANSSON, lagman, 381, bänk 412, donation 332, *415, 419, *420, *421
 » CHRISTINA CHARLOTTA, donation 531
 » JOHAN ZACHRISSON, president, 381, 410, donation 414, *417, 418, *419, 428, gravsten 420
- WAXELL, JOHAN, bankvaktmästare, donation 211
- WEIGANG, CARL, kanngjutare, 106, *109, 540
 » JOHAN, kanngjutare, 210, *212
- WEIXLGÄRTNER-SÖDERBERG, ELISABETH, textilkonstnärinna, 334
- WENDELBERG, JOHAN, kaptan, minnestavla 150
- WENDELIUS, NILS, guldsmed, 332
- WENNBERG, TURE, arkitekt, 164, 168, *170
- WERNSTEDT, MELCHIOR, arkitekt, 271
- WESSMAN, JOHAN, silversmed, 101, *103

- WESTERBERG, K. M., arkitekt, 533
 WESTERGREN, ANDERS, stadskassör, donation 172
 WESTERLUND, J., orgelbyggare, 208
 WESTERMAN, ANDERS, prost, donation *174, 176, 181
 » INGA ULRICA, donation *181
 VESTGÖTE, KARIN JOENSDOTTER, 383
 WESTRELL, organist, 174
 WETTERQUIST, O. S., major, 226
 WICKBERG, CHRISTINA ELISABET, donation 377
 WICKMAN, KRISTIAN, kanngjutare, 466
 WIENSE, CARL, direktör, 332
 WIER, CARL JOH., handelsman, donation 184, *187
 WIJNBLAD, släkttavla, bil. I
 » CARL OLOFSSON, kapten, bil. I
 » INGEBORG JOHANSBOTTER, bil. I, donation *70, gravsten 72
 » JOHAN JOHANSSON, assessor, 118, bil. I
 » JOHAN MATSSON, kungl. sekr., 531
 begravningsvapen 74, 532, donation 66, *67, gravsten 73
 » MATHIAS JOHANSSON, bil. I
 » OLOF JOHANSSON, överstelöjtn., bil. I 531, donation *69, *76, 77, epitafium 73, *74
 WINBLAD, SIMON, kyrkoherde, bil. I
 » HELENA SIMONSDOTTER, bil. I
 WITHERED, RICHARD, kanngjutare, 180
 WITTKOPF, HENRIK D. Ä., guldsmed, 178
 » RUDOLF, guldsmed, *465, 466
 VITZEN, VAN, vapen *352, 358, 360
 » SIGRID TOMASDOTTER VAN, 384
 WOLFFELT, OTTO MAGNUS, landshövding, 333
 WOLFVENKLO, MARGARETA, se ULFVENKLO
 WRANGEL, DIDRIK, president, begravningsvapen 336, 338, donation 330, *331, 333, gravsten 336
 » REINHOLD, livdrabant, begravningsvapen 336, *337, 338
 WÄLINDER, ERIK, kontraktsprost, 230, porträtt 264
 VÄSBYÄTTEN (sparre över nedvänt blad), vapen, 264, 509
 » KERSTIN KNUTSDOTTER, 290, *313, 383
 » KNUT KARLSSON, underlagman, 290, 383
 YTTTRAEUS, OLOF, guldsmed, 36, 37, 65, 208, 252, 371, *373, 374, 414, *415
 ZACHRIS PERSSON I NORRHULT, gästgivare, donation 209
 ZAHORSKY, STANISLAUS, överste, begravningsvapen *337
 ÅKERBLAD, TURE, kyrkoherde, 36, 61
 ÅKERMAN & LUND, orgelbyggare, 150, 526
 ÅKERMAN, P. L., orgelbyggare, 464
 ÄSA, fru, sägen, 433, 539
 ÖBERG, ERIK OLOFSSON, kvartersmästare, 538, harnesk och värja 115, *117, donation 103, 104, *105, *108, gravsten 110
 » JUDIT, donation 105, *108
 ÖDIN, namn på runsten, 213
 ÖKENMAN, JONAS, befallningsman, donation 101, *103
 ÖRING, ANDERS DANIELSSON, donation 37
 ÖRN(E)FLYCHT, vapen 75, 262, 263, 264, 426
 » AREND PERSSON, 263, 382
 » MARGARETA ARENDSBOTTER, 382, vapen *263
 ÖRNHJELM, CLAUDIUS ARVIDSSON (Arrhenius), kungl. sekr., donation 180, 184
 ÖRNSTEDT, MARIA AGNETA, 132
 ÖSTERLUND, JOHN, konstnär, 166, 356, 399, 521, 528, 532, 535

SAKREGISTER

- Abel dödas *299, 303, 404, *406, 456
 Abels offer 25, 239, *299, 303, *400, 404, 456
 Abner dödas av Joab 242, *243, 294, *296
 Abraham 302, *304
 Abrahams offer 242, *243, *298, 299, 405, *453
 Absalom dödas av Joab 454
 Adam och Eva, syndafallet 29, *30, *401, 404, 454 508, *509, 524
 » utdrivandet ur paradiset *401, 404, 454, 508, *509, 524

- Ahab 25, *26
 Ahasverus och Ester 244
 Altarbord 30, 58, 95, 137, 167, 204, *247, 315, 360, 407, 458, *461, 492
 Altarbrun 468, *469, 527
 Altarduk 107, 109, 147, 334, 468
 Altare 96, 166, 170, 320, 398
 Altarkudde, se bokdyna
 Altarprydnad: kors 30, *31, 59, *94, 95, 168, *203, 205, 316, *344, 493
 » ramverk *94, 95, *136, 137, 168 *170, *171, 173, *175, *203, 205, *247, 248, 316, *317, *344, *357, 360, *460, 492, *495, 532, 538
 Altarring 30, 58, *94, 95, 137, *171, 204, *247, 316, *341, *344, 360, *361, *408, 458, *459, 492, 528, 529
 Altarskåp *32, 95, *97, *98, *137, 138, 169, *192, 204, *206, *207, 316, *318, *319, *320, 361, *362, *363, *365, 410, 494, *525, 530, 536
 Altartavla 58, 95, *96, *136, 137, 168, 169, *247, 248, 316, 360, 408, *409, *460, 492, *495
 Amasa dödas av Joab 405
 Ambrosius, kyrkofader, 294, *296
 Andreas, aposteln 405
 Ankare (-slut) 83, 164, 394, 447
 Anna och Joakim 524
 Anna själv tredje *362, 494
 Antependium 39, *40, *68, *69, 70, 106, 109, 143 *144, *145, 146, *147, 181, 210, 255, *257, 334 377, 417, 418, *419, 468, *469, 509, 526, 527, 531 532, 538, 639
 S. Antonius 238
 S. Apollonia *192, 205, 410, *411
 Apostel 34, *91, 94, 96, *101, 176, *177, 238, 288, *289, *300, *301, 302, *304, 306, 316, *318, 361, 486
 Apostlarnas vandring *309, 310
 Applique 417
 Aron 25, 454, 525
 Augsburgska bekännelsen 44, 116
 Augustinus, kyrkofader 294, *296, 368, *369
Babyloniernas sammansvärjning *310, 312
 S. Barbara *32, 34, 70, *71, 97, *192, 205, 318, *320 *323, 324, *525, 526, (538).
 Barnamordet i Betlehem *401, 405
 S. Bartholomeus, aposteln 90
 Begravningskapell 347
 Begravningsstandar 146, *147
 Begravningsvapen *41, 42, 73, 74, 75, 111, 112, *115, *116, 146, *147, 149, *150, *184, 262, *263, *313, 336, *337, 338, *359, *376, *377, 378, *396, *421—427, 510, *512, 527, 532, 539
 Beslag *57, 201, *216, 265, *270, 274, *276, 287, *352, 356, *393, *394, 398, *487, 490
 Bibel 75, 151, 186, *188, 341, 471
 Biblia pauperum 18, 93, 235, 236, 292
 Bileams åsna 457
 S. Birgitta *32, 34, 70, *71, *192, 205, 318, *320, *323, 324, *525, 526
 S. Birgittas ritt till Vadstena 303, *305,
 S. Birgittas uppenbarelser 290, 303, *305, 306 *307
 Biskopsstol (se äv. ärkebiskopsbänk) 172
 Bjälke i ögat 242, 243, 402, 405
 Blindingar *82, 83, 89, 126, 160, 163, 165, 197, *199, 202, 274, 388, *390, *391, 397, 436, 445, *475, 485
 Blåkullakäringar 314
 Bogårdstak 4, 50, 80, 124, 157, 194, 271, *274, 387, 435, 476,
 Bok 75, 147, 151, *152, 186, *188
 Bokdyna (-pall) 40, 107, 108, 147, 148, 257, *268, 333, 420, *421, *532
 Bokpallskläde 468, *469, 508, *509, *510
 Bord 45, 116, 214, 264, 341, 378, 472, 528
 S. Botvid *137, 138, 362, *363
 Brinnande ugnen, de tre männen i *300, 302
 Brud = den kristna församlingen *297
 Brudbänk 116
 Brudkrona 65, 253, *331, 332, 374, 416, 466, *467, 506
 Brudpäll 109, 181, *182, 213
 Brudstol 44, *151, 186, 214
 Brudstolstyg 40, 258
 Brun 468, *469, 527
 Brunn 285, *287
 Bursa 211
 Bår 44
 Bårhus 6, 52, 82, 125, 158, 195, 226, 275, 533
 Bänkar 35, 56, 62, 100, 139, 172, 207, 250, 324, *354, 368, *369, 378, *412, *444, *459, *461, 463, 498, *500, *501, 526, *527, 528, 530, 532, 538
 Ciborium 141, *142

- Daniel, i lejongropen 236, 242
befrias 236, 242, 312
- David, med Goliats huvud 294, *296
och Goliat 240, 242, *243, 294, 454
smörjes till konung *457
- David's strid med björnen 242, *245
- Djävul 18, 24, 245, 314, 358
antecknar i kyrkan 315, 536
kärnar smör 315
räcker skor på stång 246, 315
- Dopfundt *35, 36, 64, *66, 100, *103, *139, 140,
*173, 175, 176, 208, *212, 250, *251, *327, 370,
*372, *412, *413, 414, *464, 502, *503, 526, 531,
533, 538
- Dopskål 101, *103, 140, *174, 175, 208, *210, 250,
255, *328, 370, *372, 414, 502, 538,
- Dopskålställ 140, *174, 175, 327, *341, 502
- S. Dorothea 362, *363
- Dryckeskanna 179
- Duk 40, *70, 107, 211, *213, 468, *469
- Döden med sin lie *315
- Dörr, medeltida målad 9
medeltida 13, *16, *57, 165, *166, 201, 282, 287,
350, 355, *393, 394, 397, 446, *487
fr. nyare tid 58, 86, 89, 274, *443, 444
- Dörring 265, *270, 274, *276, *352, 356, *393, *394,
398, 444, *487, 490
- S. Egidius 386, 407, 414
- Egypten, avgud störtas i 299, *304
flykten till 241, 299, *304
återkomsten från 299, *304
- Elefant 244
- Elia 238, 299, *304
inför Isebel *311
- Elias himmelfärd 314
- Elias offer 303
- Elisa förhånas 311
- Emalj *176, *177
- Enhörning 244
- Enok 238
- Epitafium 41, 73, *74, 150, 258, *259, 532
- S. Erasmus *32, 34, *525, 526
- S. Erik *32, 34, 205, *207, 316, *318, *362, 410,
442, *525, 526, 538
kröningen 246
skeppsfärd 246
- Esau inför Isak 244
- Esau skjutande 245
- S. Eskil 362, *363, 366, *367
- Ester, inför Ahasverus 244
och Haman 244
- Eva (se äv. Adam) förbjudes äta av frukten 453
- Evas skapelse *453
- Evangelisterna (se resp. namn) 236, 361
- Evangelistsymboler *59, *138
- Fader vår, tavla 151
- Faraos dröm 246, 457
- Fattigbössa 15
- Fattigstock 378
- Fenix, fågel 238
- Flaska 65, *66, 466
- Flykten till Egypten 241, 299, *304
- Flöjel 6, 12, 13, *14, 52, 57, 82, 90, 133, *154, 195,
226, 388, 440
- Fortuna 420, *421
- S. Franciscus stigmatiseras 314
- Fåvitska jungfrur 303, 319
- Fönster 7, 13, 55, 57, 83, 88, 126, 135, 161, 164, 165,
197, 201, 227, 230, 278, *280, *281, 285, 349,
*352, *353, 354, 390, *392, 394, 440, *443, 444,
*485, *487, 520, 521, 528, 532
- Förlorade sonen 303
- Gabriel, ängeln 60, 96, *97
- Galge 299
- S. Gertrud *32, 34, *323, 324, *525, 526
- Gideon 294, *299, 303
- Gjutarmärke (se äv. klockgjutarmärke) *427, 428
- Glasmålning 161, 197, *352, *353, 358, 407, 442, 485
- Goliat, dödas av David 294, 454
och David 240, 242, *243
- Goliats huvud 294, *296
- Golv 10, 56, 86, 128, 162, 167, 200, 229, 282, 285,
350, 391, 442, 486, 521, 532
- Grandet och bjälken 242, 243, 402, 405
- Gravhäll(-sten) 41, 72, *73, 86, 109, 110, 128, 148,
162, 166, 182, *183, 200, *214, 229, 258, *260,
*261, 262, 335, 336, 377, 420, *471, 472
- Gravkor *51, *125
- Gravkors 477
- Gravvalv 132
- Gravvård 81
- Gregorius, kyrkofader 296
- Gud Fader 34, 70, *71

- Guds öga 95, 108, *247, 248, 316, *344
 Gycklare 306
 S. Göran och draken *235, 244
- H**aman omfamnar Ester 244
 Hanania 452
 Handbok 147, 151, *152, 186
 Handklocka 214
 Handklove 117
 Handtagsring, se dörring
 Harnesk 115, *117, *118,
 Hatthängare *428, 463, *500, 502
 S. Helena 246, 539
 Helgon, manligt 96, 205, *206, 241, *301, 302
   kvinnligt 34, *192, 205, *206, 241, 294, 314, 366,
   *367
 Helgonlegend 236, 293
 Helgonskåp *34, 35, 59, *60, *61, *62, *63, 96,
   *101, 322, *323, 324, 410, *411, 494, 526, 537
 Helige Ande 238
 Helige Andes duva 70, *71, 532
 S. Henrik 205, *206, 410
 Herdarna, bebådelsen för 96, *97,
 Herdarnas tillbedjan 461, *462
 Herrskapsbänkar 531
 Hieronymus, kyrkofader 296
 Hjälms 149, *151
 Hoppet *95, 316, *344
 Horn (bläck-) 539
 Hyende 40
 Håv 40, 71, 108, 147, 148, 182, 213, 257, 333, 420,
   471, 532
 Häradsrumma 148
 Häxa 357, *448, 449
- Innertak, trätunnvalv 11, *12, *284
   platt trä- 132, 135, 136, 354, *488, *489
   trä-, 203
 Inskrift på mur 17, *24, *25, 89, 90, 399, 402, 405
   406, 535, 536
 Invigningskors 28, *30, 163, 288, 302, *304, 306,
   398, *427, 428, 524
 Isak, bär ved *297, 298
   och Esau 244
   och Jakob 244
   offras 242, *243, *298, 299, 405, *453
 Isebel och Elia *311
- Jael dödar Sisera 457
 Jakob inför Isak 244
 Jakobs dröm (stege) 297, 407, 453
 Jakobs strid med ängeln 302, 456, *457
 S. Jakob, aposteln *309, 310
 Jehovahtecken 70, 408, 418, *420, 531
   -sol *168, *171, 204, 408
 Jeremia 452
 Jerusalem, det himmelska 238
 Jesse rot 306
 Joab dödar Abner 242, *243, 294, *296
 Joab dödar Absalom 454
 Joab dödar Amasa 405
 Joakim 241
   och Anna 524
 Job sargas av djävulen 244, *457
 Johannes, aposteln
   sörjande 322, *460, 502
   med lammet *515
   evangelisten 244, 299, 361, 458, 462, 503
   symbol *59, *138, 244, 299, 458, 502
   på Patmos *297, 298
 Johannes döparen i djurhud *525, 526
 Jonas, kastas i havet *241, 242, 294
   utspys av valfisken 242, 294
 Josafat 25, *26
 Josef 26, 27, 96, *97, *241, 242, *243
   frestas av Potifars hustru 456, *457
   säljes 245
   tyder Faraos dröm 457
 Josef och Maria *523, 525
 Josua och segern över folket av Aj 452, *453
 Judas, hänges 27, *524
   -kyssen 27, 246, 314, 407, 454
   mottager silverpenningarna 26
 Jupiter 332
 S. Justina 241
- Kain, dödar Abel *299, 303, 104, *406, 456
   flyr för Herren *299, 303, 404, *406
   Herrens dom över 303
 Kains offer 25, 239, *299, 303, 400, 404, 456
 Kakelugn 16, 58, 90, 167, 395
 Kalk 36, 64, *66, 101, *104, 140, *141, *176, *177,
   208, 251, *252, *253, *329, *330, 371, *373, 414,
   *415, *465, *467, 502, *505

- Kalkduk (-kläde) 40, 107, 147, 180, *181, 211, 256, 376, 418, *420, 527
- Kalkmålningar 9, *10, *17—30, *90—94, 163, 232—246, *287, *288—315, 356—358, *396, 397, *398—407, *447—458, *523, *524, 525, 532, *534—536, *537
- Kalvariegrupp 328, *460, 502
- Kannmått 466
- Karaffin 65, *66, 504, *506
- S. Katarina av Alexandria *32, 34, 205, *206, 318, *320, *362, 476, 515, *525, 526, 538
- S. Katarina av Vadstena *323, 324, 536
- Kinesisk lyckönskingsbonad 143, *144, *145
- Kista 44, *45, 117, *122, 185, 214, 265, *340, 341, 378, 472, 510, *511, 513
- Kisthandtag 265
- Klocka 45, 46, *76, 77, 118, *119, 133, 151, 188, *214, 216, *264, *265, 266, 341, 378, *427, 428, *472, 514, *515, *516, 528, 539
sanctus- 442, 473, *514
- Klockarbänk 100
- Klockgjutarmärke *264, *427, 428
- Klockstapel *5, 6, *52, *80, *81, 82, 125, *126, 157, *194, *195, 226, *227, 274, *276, *345, 347, *388, *432, 435, 436, *437, *438, *477, *478, *479, *481
- Knäfallsdyna 109, 147
- Konungarnas tillbedjan 96, *97, 406, 454
- Kopparormen, se Moses
- Kopparstick 116, 184, 214, 341
- Korbänk 538
- Korkåpa 40, 109, 213, 257, 333, *334, *335
- Korskrank 172, 250, 463
- Krismatorium *464
- S. Kristoffer 18, 27, 241, 314, 476, 515, *524
- Kristus, barndomshistorien 299, *304
begråtes 306, *460
-bild 398
dopet *22, 24, 238, 245
flykten till Egypten 241, 299, *304, 406
frambärandet i templet 241, 302, 454
frestas av djävulen 18, 24, 245, 246, 405, födelsen 96, *97, 236 240, 302, *400, 407
förklaringen 302, *304
förrådes 27, 246, 314, 407, 454
gisslingen 455
gravläggningen 314, 360, 456, 492, *495
gripes i Getsemane 94
- Kristus, himmelfärden 236, 238, 311, 405, 449, *450, 456
i Emaus 504
i fariséens hus 25, *300, 302
i Getsemane 27, 184, 238, 246, 407, 454, *455
inför Pilatus 292, 314
instiftar nattvarden 26, 95, *96, *247, 248, 293, 314, 407, 454, 504
intåget i Jerusalem 314, 454
kindpustas *535, 536
konungarnas tillbedjan 96, *97, 406, 454
korsbärandet 407, 456
korsfästelsen (se äv. Kristus på korset) 204, *207 236, 244, *245, *247, 248, 314, 316, 536
liv 18, 236, 299, *304, 313, 314
namnet 65
nedstigandet till dödsriket 314
och samaritiska kvinnan 25
och synderskan 244
passionshistorien 313, 314
pinoredskap 536
porträtt 43, 176, *177
på korset (se äv. Kristus, korsfästelsen) 70, *71, *148, 149, 407, 408, *409, 456, *460, 502, 508, *509
som världsdomare *308, 311, 358, 449, *450, 456
som örtagårdsmästare 405
spikas vid korset 536
två lärjungarnas fötter 25, 407
törnekröningen 44, 454, *535, 536
uppenbarar sig för apostlarna *309, 310
uppenbarar sig för Thomas 303
uppståndelsen 313, 456, 504
uppväcker Lazarus *29, 30, 245, 302, *304
vid 12 års ålder i templet *22, 24
visas för folket *136, 137
- Krucifix *136, 137, 170, *173, 408, 526
- Kvinnorna vid graven 306
- Kyrkogårdsgrind 4, *5, 51, 80, 124, 157, 194, *195, 225,
- Kyrkogårdsmur 4, 50, 80, 124, 157, 194, 224, *271, *274, *275, 346, 387, 435, 476, 533
- Kyrkogårdsportal *157, 533
- Kyrkstall 52
- Kyrkstöt 185, 213
- Kyrkvaktarkäpp 182, 213, 334
- Kyrkvaktarroock 40, 71, 109, 182, 213, 334, 377, 471, 510
- Källare 13, 285

- Laban 244
 Lampett 67, 210, 265
 Landsvägsbom 51, 81
 Lanternin *155, 164
 S. Lars, se S. Laurentius
 S. Laurentius *289, 314, 316, *319, 362, *363, 432,
     442, 461, *525, 526
     ger allmosor 314
     inför kejsaren 314
     på halstret 314
 Lazarus uppväckande *29, 30, 245, 302, *304
 Lejoninna 27, *241, 242
 Liemannen *315
 Likkista 510, *511
 Ljusarm *38, 66, *67, 104, *179, 210, 254, 255, 333,
     376, *453, 467
 Ljushållare 376
 Ljuskrona, glas 104, *107, *178, 179, 209, 254, *374
     376, *446, 466, 508
     järn *37, 65, *67, 103, 209, *375, 376, *416, 467
     koppar 333
     malm el. mässing, *37, 38, 65, 66, *67, 104, *106,
     *141, 142, 179, 209, 254, *255, 332, 375, 416,
     *450, 466, 506, *507, 508
 Ljuspigg 28, *30, 37, 508
 Ljusplåt 179, *180, 254, 256, 417
 Ljussax 265
 Ljusstake 38, *39, 66, *67, 105, 106, *108, *109,
     *141, 142, 143, 179, 180, 210, *212, 254, 255,
     *256, *332, 333, *375, 376, *417, *418, *468, 508,
     531, 540
 Ljusstav *375, 538
 Lukas evangelisten 245, *297, 361, 458, 462, 502
     symbol *59, *138, 245, *297, 458, 503
 Lyckohjulet 348
 Lykta *39, 142, *143, 210, *212, 376, *507, 508
 Lås 117, *166, 287, 355, 398, 444
 Läktare *28, 36, 64, 100, 139, *170, 174, 208, 250,
     326, *326, *354, *355, 368, *370, *371, *372, 413,
     464, 502, *503, 521, 526, 528, 531, 538

 Madonna, se Maria med barnet
 Malkus 94
 Mandorla 95, *97
 Mannaregnet 25, 246, 303, *305, 454
 S. Margareta *192, 205
 Maria *61
     barndom 18, *32, 33, 34
     Maria, bebådelsen 60, 96, *97, *98, 236, 240, *301,
         302, *400, 407, 449
     begravning *20, 24, 240, 310
     död 18, *19, 24, *32, 33, 34, 236, 240, 310, *525,
         526
     -hymn 142, 238, 239, 240
     kröning 18, 25, *32, 33, 34, 236, 242, *243, 316,
         *318, *525, 526
     legend 18
     med barnet *34, 35, 59, *60, 95, *97, 322, *323,
         361, *365, 410, *411, 525
     mottages i himmelen 18, *19, 24
     och Elisabet 60, 240, *301, 302, *401, 504, *407
     och Josef *523, 525
     -skåp *34, 35, 59, *60, 322, *323, 410, *411, 526
     sörjande 322, *460, 502
     tempelgång 25, *523, 525
     trolovningen *523, 525
 Maria, den egyptiska *239
 S. Maria Magdalena *32, 34, 70, *71, 238, *239, 318,
     *320, *525, 526
     torkar Jesu fötter 244
 Markus evangelisten 245, 297, 361, 458, 462, 502
     symbol *59, *138, 245, 297, *321, 322, 458, 503
 S. Martin 10, 34, 244, 270, *323, 324, *525, 526
 Materialbod 52, 82, 125, 158, 195, 225
 Matta *68, 69, 509
 Matteus evangelisten 244, *296, 298, 361, *455,
     458, 462
     med hillebard 502
     symbol *296, 298, *321, 322, 458, 502
 S. Matthias, apostel 537
 Medaljong 258, *266
 Mika 25, *26
 Minnestavla 116, 149, 150, 184, *187
 Moses, mottager lagens tavlor 238, 296
     och brinnande busken 240, 294
     och gyllene kalven 296, 454
     slår vatten ur klippan 243, *245, 303
     spejare med druvklase 303, 457
     visar på kopparormen 236, 243, *245, 297, 407,
         452
 Munkförband 83, 126, 160, 201, 277, 388, 440, 444,
     485
 Mur i bruk 50, 80, 157, 194, 271, 439, 484
     skal- 4, 7, 53, 126, 159, 348, 388
     kall- 4, 80, 124, 157, 387

- Mässhake 40, 70, *71, *72, 107, 108, 109, *110, *111, *112, *113, *114, 147, *148, *149, *181, 210, 211, *213, 256, 258, 333, 334, 376, 418, *420, *470, 509, 527, 531, 532, 538
- Mässkjorta 147
- Nebukadnesar, babyloniernas sammansvärjning mot *310, 312
befriar Daniel 242
- S. Nikolaus 34
- Nisch 13, 14, 15, 50, 53, 57, 58, 89, 161, 165, 201, *202, 273, 282, 283, *301, 388, 394, 398, 436, 446
- Noak och arken 29, 449, 452, *453
- Noaks smädelse 312
- Nyckel *90, 117, 349, *352, 356, 435, 490
- Nyckelskylt *57, 201, *216, 287, *393, *394, 398, *487, 490
- Nummertavlor 35, 63, *65, 100, 139, 174, 207, 250, 324, 368, *408, 412, 463, *500, 502, 531
- Oblatask *36, 37, 65, 103, *105, 140, *141, 178, 209, *211, 252, *254, 330, *331, 332, 374, 414, *415, *465, 466, *467, 506, 539
- Oblatjärn 265
- Oljekar *464
- Oljemålning (se äv. porträtt) 43, 95, *96, *136, 137, 168, 184, *185, *186, 264, 316, *339, 360, 408, *409, *460, 492, *495
- S. Olof 205, *207, 246, 316, *318, *515
-s dröm 306
-s kröning 306
slaget vid Stiklastad 60, *63
-s seglats 306
- Olofskåp 59, 60, *61, *62, *63
- Orgel *28, 36, 64, 100, 139, *170, 174, 208, *249, 250, 324, *326, *354, *355, 368, *372, 412, 464, 502, *503, 521, 526, 531, 538
- Ormen och kvinnan 294
- Paten 36, 65, 102, 140, *176, 177, 208, 252, 329, *330, 371, 414, 504, *516
- Pelikanen 27, 238
- S. Petrus, aposteln 9, 246
- Piscina 414
- Pliktvall *43, 44, 117, 186, 214
- Portal 8, 13, 15, 56, 57, 58, 85, 89, 128, *132, 133, 135, 136, 161, *164, 165, 199, 201, 202, 229, 230, *281, 282, *283, *288, 349, 354, 356, *359, 391, 394, 397, 442, 446, 485, 490, 521, *522, 528, 533
- Porträtt 43, 184, *185, *186, 258, 264, *266, *399, 510
- Potifar och Josef 242, *243
- Potifars hustru 449, 456, *457
- Predikstol *31, 35, 61, 98, *137, 139, 170, 206, *208, *209, 248, 324, *325, *357, 366, 410, 436, *444, 461, 498, *499, 526, 528, 530, 532, 538
- Prinsessa *32, 34, *235, 244, *365, 366, *525, 526
- Profet *91, 94, *237, 238, 240, *241, 242, 243, 244, *245, 246, 288, 294, 296, 297, *299, 303, 303, 306, 535, 536,
- Profilör *95, *247, 248, 316, *344
- Prästlängd 185
- Putto *64, 95, *180, *247, 248
- Pyramider 32, 530, *531
- Ramverk, se äv. altarprydnad 174, *175
- Rebecka 244
- Relief 461, *462
- Relikgömma 458
- Remstycke *442, 443, 445
- Renässansförband 83, 126, 133, 160, 202
- Ruben söker Josef i brunnen *241, 242, 303
- Runsten 41, 86, 109, 182, 213, 335
- Röda havet, vandrigen genom 245
- Rökelsekar *254, 332, 374, *375, 416, 506, *507
- Salomos dom 313
- Samuel smörjer David till konung *457
- Sanddosa 514, 539
- Sakramentskåp, medeltida *16, *43, *44, *75, 186, 283, 527, 532
- Sakristia 7, 13, 53, 57, 88, 128, 135, 159, 165, 195, 200, *202, 226, 230, 284, 354, 388, 394, 443, 489, *522, 528
- Saul kastar sig på sitt svärd 454
- S. Sebastians martyrium 18, *21, 24
- Servietter 147
- Simon, måltiden i S:s hus 244
- Simson, bär Gazas portar 242
dödar lejonet *241, 242, 294, *296, *453
på lejonet 292, 407
- Sisera dödas av Jael 457
- Sked 37, 253, 414
- Skor, djävul, kvinna 246, 315
- Skrankduk 40, 109
- »Skvallerhål» 11
- Skåp *44, 45, 89, 116, 186, 214, 264, 341, 427, 538
- Snickarmärke *393, 398

- Sockenbudstyg 37, 65, 103, 141, 178, 209, 252, 329,
   *330, 374, 414, *415, 466, 504
 Sol och måne 246
 Sorgfana 114, 512
 Spegel 264, 472
 Spejarna med druvklasen 303, 457
 Spis, öppen 287
   tegel- *16, 204
 Spö, kyrk- 182, 213, 334
 Spögubbrock 182
 S. Staffan (96), 316, *319, 537
 Stiglucka 5, 50, *51, 80, 124, 157, 194, 225, 226,
   *272, 273, *275, *277, 347, *385, *387, *342,
   *435, *436, 477, *528
 Stol 45, 75, *76, 116, 151, 185, 214, 264, 341, 378,
   427, 472, 514, 532
 Stola 211
 Stop 179
 Straffredskap 117, 182, 186, 214
 Straffstock 177, 186, 214
 Strävpelare *128, *134, *231, *269, 278

 Tak, se ytter-, inner-
 Takryttare *9, 12, *14, *129, 132
 Takstol 11, 14, 56, 87, *88, 130, *132, 200, 230,
   284, 353, 393, 394, 442
 Tal, kunga- 44, 75, 116, 185, 214, 264, 341, 378, 427
 Tegelmått, 11, 14, 15, 56, 85, 129, 130, 133, 229,
   388, 392, 436, 442, 486
   ribb-, 88, *89
 Theophilus 366
 Thomas tvivlaren 303
 Timglas 35, 62, *65, 100, *102, 139, *140, 172, 207,
   250, 324, 368, 412, 463, 498, *500
 Timsten 6, 51, 81, 125, 226, 274, 490
 Tiondebod 124, 125, 158, 195, 483
 Tornhuv 133, 164, 354
 Trabes 12
 Trappa *11, *127, 133, 136, 158, 164, 202, 283,
   355, 392, 436,
 Treenigheten 18, *23, 236
 Triumfkrucifix *33, 34, *58, *59, 96, *99, *138, *321,
   322, *364, 366, 410, 493, *496, *497 529, 536
 Tron *95, 316, *344
 Träskulptur, se äv. altarskåp, helgonskåp, triumf-
   krucifix *365, 366, *367, 461, 494
 Tupp 133, *154, 238

 Ur *45, 117, 264
 S. Ursula 246

 Valv, murat kryss- *8, 11, 14, 15, *54, 57, 58, *84,
   89, 129, *130, *158, 162, *197, *198, 200, 201,
   202, *228, 229, 231, *278, 283, 287, *350, 356,
   388, *389, 397, 346, *441, 442, 446, 528
   murat stjärn- *54, 56, *84, 87, *130, 133, 162,
   *197, *198, 200, *228, 229, *278, 283, *350,
   *389, 392, *441, 442, *482, 486
   murat tunn- *130, 135, *158, 165, *228, 230,
   273, *278, 285, *389, 394, *441, 443
   murat 8-delat *54, 56, *158, 164, 165, *197, *228,
   *278, 283, *350, *389, 392, 402, *441, 442, 528
   trä tunn- 11, *12, *284
 Vapenhus 7, 15, 53, 58, 89, 127, 136, 159, 165, 195,
   *199, 202, 226, 230, 287, 355, 388, *390, 397,
   445, 449, 490
 Vindskida 12, 57, *272, 273
 Vinkanna 36, 65, *66, 102, *104, 140, *141, 178,
   208, 252, *329, 332, *373, 374, 414, *415, *465,
   466, 504, *506, 539
 Vinsil 65
 Visa jungfrur 303, 319
 Votivskepp 214, *215, 334, *336, 510
 Värja *42, 43, 115, 116, *117, *377, 378, *426, 427,
   512, *513, *514

 Yttersta domen *308, 311, 358, 449, *450, 456
 Yttertak, tegel 57
   spån 12, *13, 50, 57, 80, 82, 87, 132, 163, 200,
   229, 273, *274, 278, *346, 348, 354, 388, 394,
   *438, 440, 480, *481, 486
   skiffer 87, 132, 163, 164, 200, 486
   koppar 164

 Zedekia 25, *26
 Zions dotter 302, 303
 Zosimas *239

 Änglar 60, 61, 95, *97, 238, *239, 241, 296, *297,
   *399, 404, *405, 456, 537
 Ärkebiskopsbänk 368, 502
 Ärkestiftets vapen 296, *313, 356, 368, *369, 407,
   502

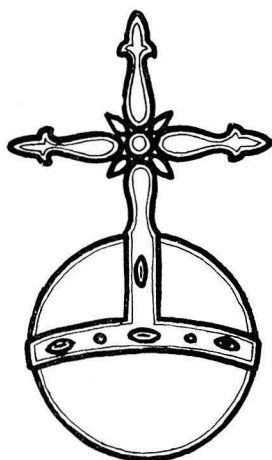
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

UPPLAND

BAND III

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG
STOCKHOLM 1921—53

UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN

ESSELTE AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1953

UPPLAND

BAND III

LÅNGHUNDRA

OCH

NÄRDINGHUNDRA

HÄRAD

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Karta över Långhundra och Närkehärad	IV
Förkortningar använda i detta band	VI
Långhundra härad utarbetat av Anders Billow	
Gotröra, Närtuna och Kårsta kyrkor senare bearbetade av Erik Bohrn och Armin Tuulse	
Lagga kyrka	3
Östuna kyrka	49
Husby-Långhundra kyrka	79
Gottröra kyrka	123
Närtuna kyrka	155
Kårsta kyrka	193
Närkehärad utarbetat av Malte Erichs och Ingeborg Wilcke-Lindqvist	
Almunge kyrka	221
Knutby kyrka	269
Faringe kyrka	345
Bladåkers kyrka	385
Edsbro kyrka	431
Ununge kyrka	475
Rättelser och tillägg av Ingeborg Wilcke-Lindqvist	520
Rättelser och tillägg angående tennföremål av Alb. Löfgren	539
Register av Margareta Cramér	
Ortsregister	541
Personregister	545
Sakregister	556

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

Övriga förekommande förkortningar i överensstämmelse med förkortningsregistret i
Nordisk Familjebok, 3:de uppl.

- AFRITNINGAR = Afritningar af Kyrkor och Kyrko-vapen i Upland. Ms i KB, sign. F. l. 3:a och b. Teckningarna utförda åren 1680—1685 av Antikvitetskollegiets tecknare Johan Leitz och Petrus Helgonius. — I tryck utgiven av Erik Vennberg under titeln: Johan Hadorphs resor: Afritningar af Kyrkor och Kyrkovapen i Uppland 1676—1685, Stockholm 1917.
- ALMQUIST, Fräsegodsen = Joh. Ax. Almquist, Fräsegodsen i Sverige under storhetstiden med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. 1:2. Stockholm 1931. (Skrifter utg. av Svenska Riksarkivet, 1).
- ANT. TIDSKR., se ATS.
- ASCHANEUS = M[artin] A[schaneus], Investigatæ antiquitates. Ms i KB från 1600-talets förra del.
- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
- ATS = Antikvarisk tidskrift för Sverige, utg. av VHAA 1864—1924.
- BoËTHIUS, De tegelornerade gråstenskyrkorna = GERDA BoËTHIUS, De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Ak. avh. Sthlm 1921,
- BP = Biblia pauperum, se noter s. 235 och 292.
- BST = K Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
- CORNELL o. WALLIN = H. Cornell och S. Wallin, Uppsvenska målarskolor på 1400-talet. Sthlm 1933.
- Dep. = deponerad, deposition.
- DIPL. SVEC., se SD.
- Domkap. = Uppsala domkapitel och dess arkiv.
- ED handl. = Ecklesiastikdepartementets handlingar i RA.
- ELGENSTIERNA = Den introducerade svenska adelns ättartavlor, utg. av G. Elgenstierna, Sthlm 1925—1934.
- Exk.-prot. = exkursionsprotokoll.
- F. c. 6 = I. H. Rhezelius, Monumenta uplandica . . . Ms i KB. Jfr nedan under RHEZELIUS.
- F. h. = förra hälften.
- F. h. 34 = Ms i KB med detta signum. Gammalt signum L 23. U. å. Innehåller diverse anteckningar och ritningar »att inskiuta ibland Peringskiölds samlingar».
- FORNV. = Fornvännen. Meddelanden från VHAA 1906—.
- HERDAM. = Upsala ärkestifts herdaminne 1—3. Upsala 1842—45; 4, 1893.
- HILDEBRAND, Ö. Uppl. = H. Hildebrand, Berättelse om en resa i östra Uppland. Ms inlämnat till VHAA 1868.
- IHRFORS = E. Ihrfors, Uplandia sacra, 5 bd. 1894—99. Ms i VHAA.
- Inv. = Inventarieförteckning.
- ka = kyrka
- KB = K. Biblioteket, Sthlm.
- Kh = kyrkoherde.
- KLINGSPOR = C. A. Klingspor, Anteckningar under resor i Uppland. UFT. 1:3, 5. 1873, 1876.
- LINDBLOM = A. Lindblom, Sveriges konsthistoria från forntid till nutid, 1—3, Sthlm 1944—46.
- L. A., LST = K. Lantmäteristyrelsens arkiv, Sthlm.
- LÖFGREN = A. Löfgren, Det svenska kanngjutarehantverkets historia. Del I bd 1—3, Sthlm 1925—50. Ms = manuskript.
- NESCHER 63 = Nescherska samlingen nr 63, ms i KB, numera med signum F. m. 18.
- NORDIN = Nordinska samlingen, ms i UB.
- NORRT. TIDN. = Norrtälje tidning.
- PALMSKIÖLD = Palmskiöldska samlingen, Topographica, ms i UB.
- PERINGSKIÖLD, se PER. MON.

PER. MON. I—X = J. Peringskiöld, Monumenta Sueo-gothorum antiqua et recentia I—X. Ms i KB, sign. F. h. 1—10.

RA = Riksarkivet, Sthlm.

RADLOFF = F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län, 2. Ups. 1805.

RHEZELIUS = Ioh. Haquini Rhezelii Monumenta uplandica. Reseanteckningar från åren 1635, 1636, 1638. Utg. av C. M. Stenbock o. O. Lundberg [efter ms i KB, sign. F. c. 6]. Ups. 1915—17. UFT bd 7 (1913—17): bil.

Riksreg. = Riksregistraturen, ms i RA.

RÄK. = räkenskaper.

S 48 = ms i UB med detta signum.

SCHLEGEL—KLINGSPOR = B. Schlegel och C. A. Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å Riddarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor. Sthlm 1875.

SD = Svenskt diplomatarium 1—6 (t. o. m. år 1355) och [ny ser.] 1—4 (åren 1401—20). Sthlm 1829—1946.

S. h. = senare hälften.

SHM, SrHM = Statens Historiska Museum, Sthlm.

St. PROT. = stämmoprotokoll.

STYFFE = C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden. 3 uppl. Sthlm 1911.

SVERIGE = Sverige. Geografisk-topografisk-statistisk beskrifning . . . , IV. Utg. av K. Ahlenius m. fl., Sthlm 1909.

SvK = Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, utg. av S. Curman och J. Roosval.

SYLWAN = Otto Sylwan, Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut (ATS 14, 1899).

UB = Uppsala Universitetsbibliotek, Uppsala.

UFT = Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, Uppsala 1871—.

ULA = Landsarkivet i Uppsala.

UNT = Upsala Nya Tidning.

UPMARK = Gustaf Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

UPPLAND = Uppland. Upplands Fornminnesförenings Årsbok, Uppsala 1940—.

UPPLANDS KYRKOR = Upplands kyrkor. Konsthistorisk vägledning [utg. av] Stiftsrådet i Uppsala ärkestift, I—III, Upps. [1945]—51.

UPPLANDSMUSEET = Upplands Fornminnesförenings samlingar, Uppsala.

UPPS. UTST. 1918 = Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918.

UPPS. UTST. KAT. = Katalogen till Upps. Utst.

VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Sthlm.

Vis. = visitation.

ÖIÄ = Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Sthlm.

ÖIÄ skr. = Skrivelser till ÖIÄ (RA)

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd.

Sv. f. = svensk fot (29,7 cm).

Samtliga mått äro, där ej annat angives, i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V.

Silverstämplar tydda enl. UPMARK.

Tennstämplar tydda enl. LÖFGREN.

LÅNGHUNDRA HÄRAD

av

ANDERS BILLOW, ERIK BOHRN

och

ARMIN TUULSE

FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES,
TAGNA AV ANDERS BILLOW 1917—18 OCH
AV NILS LAGERGREN 1948—50

DE BILDHÄNVISNINGAR SOM A. BILLOW
GER FRÅN LÅNGHUNDRA HD H. 1. (S. 3—122) TILL H. 2.
(S. 123—218) STÄMMA TYVÄRR EJ NU
SEDAN MANUSKRIP TEN HÄRTILL OMARBETATS.
ORIGINALEN TILL SAMTLIGA AVBILDNINGAR
FÖRVARAS I ATA, OM ANNAT EJ NÄMNES

Å omstående sida: Långhundra härads sigill 1569

(Forts. från omslagets 2:a sida)

- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad. 1. (Askeby, Svinstad)*. Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad. 2. (Vårdsberg, Örtomta)*. Pris 13 kr.
» (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad, norra delen*. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad, södra delen*. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 8 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.

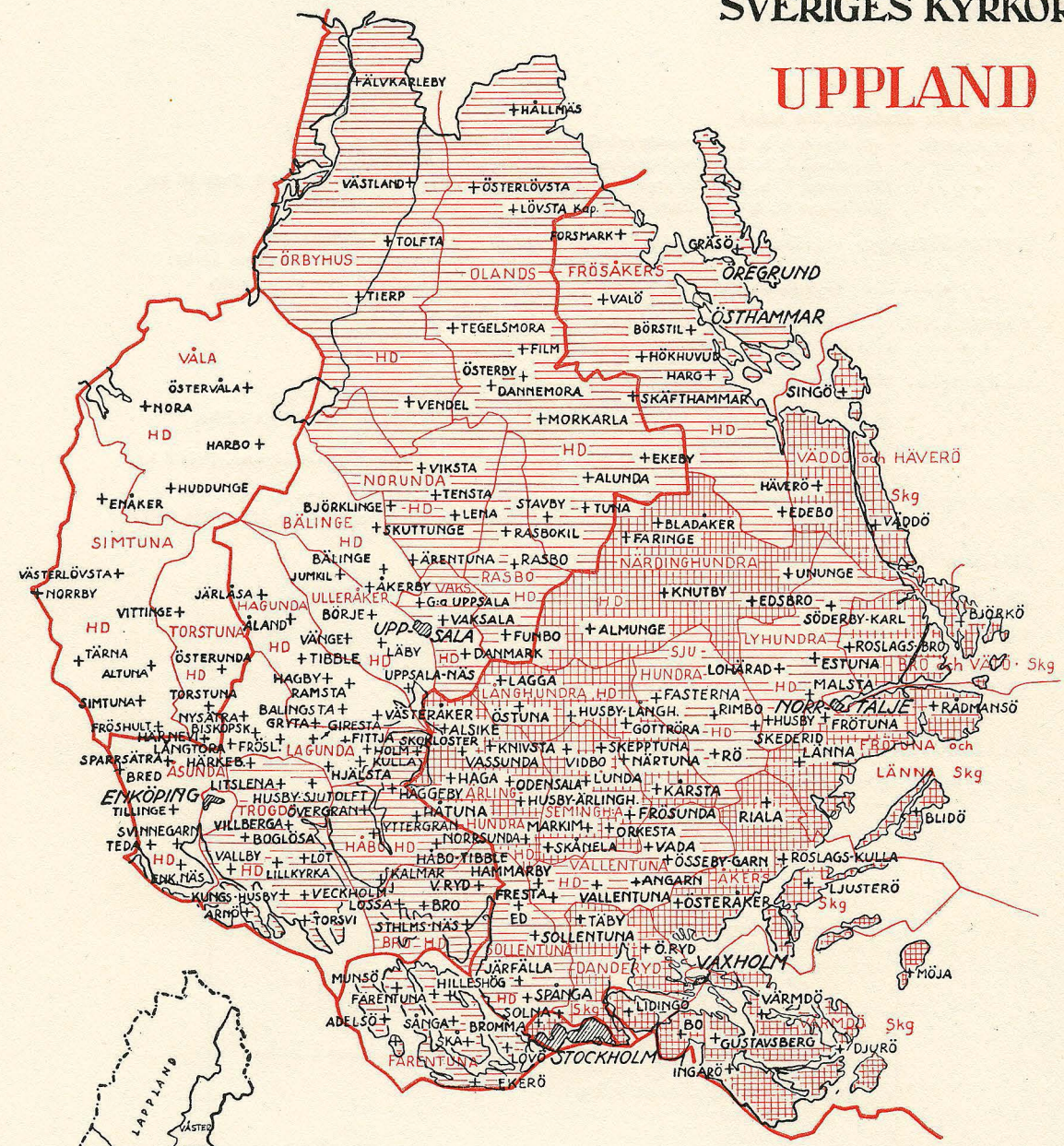
SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Drottninggatan 20, Stockholm 16
Tel. lokalsamtal 22 95 00, riksamtal 22 95 40

UPPLAND

PUBLICERAT

OMRÅDE

UNDER UT

ARBETNING